300.414

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

92/93
1993/94

SZERKESZTI

BÍRÓNÉ SEY KATALIN

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

FITZ JENŐ
KŐHEGYI MIHÁLY
RÁDÓCZY GYULA
TORBÁGYI MELINDA
VADÁSZ GYÖRGY

XCII–XCIII. ÉVFOLYAM

1993–1994

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST 1994

TARTALOM

L. Kovásznai Viktória: Három portré avagy a jelenkori magyar éremművészet vonulatai (kétnyelvű; német–magyar) 5
Kótai József: Gondolatok a Soproni érembiennálék kapcsán (kétnyelvű; német–magyar) 13
Torbágyi Melinda: A Szombathely–herényi római aranyéremlelet (német resume) 27
Helmut Jungwirth: Die historische und geldpolitische Entwicklung und das österreichische Geldwesen des 15. Jahrhunderts (magyar resume)
Történeti és pénzpolitikai fejlődés, és az osztrák pénzviszonyok a XV. században 35
Jiří Sejbal: Ungarische Münzen im Geldumlauf in Mähren (magyar resume)
Magyar pénzek a morva pénzforgalomban 41
V. Székely György: Az ezüstpénzverés helye és szerepe a későközépkori magyar pénzrendszerben és pénzforgalomban (angol resume) 47
Pap Ferenc: Pénzforgalom a XIV.–XV. századi Erdélyben (francia resume) 51
Helmut Jungwirth: Adalékok III. Ferdinand magyarországi pénzveréséhez 61
Buza János: „Luigini 1689". Francia váltópénz hamisítványai a magyarországi pénzforgalomban (francia resume) 67
Kőhegyi Mihály: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözvényeiben I. Ferenc pénzkibocsátásának negyedik és ötödik periódusához (1813–1818) (német resume) 75
P. Boros Ilona: Herceg Esterházy Pál Antal (1786–1866) részére adományozott rendjelek (német resume) 83
Kovács S. Tibor: Osztrák–magyar rohamcsapat jelvények (német resume) 89
R. Nánási Éva: Az 1989, 1992. évi jubileumi érmek gipsztervei (német resume) 101
Petrányi Gyula: Dyrrhachiumi borját szoptató tehén típusú drachma egykorú hibrid utánzatának több példánya 109
Nagy Ádám: Kossuth-bankók beszolgáltatása Simándon 1849 augusztusában 111
Baloghné Ábrányi Hedvig: Réthy László kinevezési kérelme 1882-ben Pulszky Ferenchez, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójához 121
Bóna Endre: Dr. Varannai Gyula emlékezete (1905–1993) 129
Irodalom 133
Magyar Numizmatikai Bibliográfia 1991–1992 (Baloghné Ábrányi Hedvig) 141
Társulati élet 1992/93 165

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI

BÍRÓNÉ SEY KATALIN

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

FITZ JENŐ
KŐHEGYI MIHÁLY
RÁDÓCZY GYULA
TORBÁGYI MELINDA
VADÁSZ GYÖRGY

XCII–XCIII. ÉVFOLYAM

1993–1994

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST 1994

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

INHALTSVERZEICHNIS

Viktória L. Kovásznai: Drei Porträts oder Tendenzen in der ungarischen Medaillenkunst der Gegenwart (zweisprachig) 5
József Kótai: Gedanken über die Soproner Medaillenbiennale (zweisprachig) 13
Melinda Torbágyi: Der römische Münzfund von Szombathely–Herény (deutsches Resümee) 27
Helmut Jungwirth: Die historische und geldpolitische Entwicklung und das österreichische Geldwesen des 15. Jahrhunderts. (ungarisches Resümee) 35
Jiří Sejbal: Ungarische Münzen im Geldumlauf in Mähren (ungarisches Resümee) 41
György V. Székely: The role and place of the silver coinage of the Hungarian monetary system and money circulation in the late Middle Ages (Englishes Resümee) 47
Ferenc Pap: La circulation monétaire en Transylvanie 14e – 15e siècles (französisches Resümee) 51
Helmut Jungwirth: Beiträge zur ungarischen Münzprägung Ferdinands III (Ein Teil von dem in 1962 geschriebenen Dissertation des Verfassers „Beiträge zur Münzgeschichte Ferdinands III) 61
János Buza: „Les Luigini 1689". Les monnaies divisionnaires francaises falsifiées en circulation en Hongrie (französisches Resümee) 67
Mihály Kőhegyi: Finanzhistorische Angaben aus den Rundschreiben der Stadt Kecskemét in der vierten und fünften Periode der Geldemission Franz' I. (1813–1818) (deutsches Resümee) 75
Ilona P. Boros: Orden, verliehen dem Fürsten Paul Anton Esterházy (deutsches Resümee) 83
Tibor S. Kovács: Sturmtruppenabzeichen der österreichisch–ungarischen Monarchie (deutsches Resümee) 89
Éva R. Nánási: Die Gipsentwürfe der Jubiläums-Medaillen in den Jahren 1989 und 1992. 101
Gyula Petrányi: Mehrere Stücke einer zeitgenössischen hybriden Nachahmung der Drachme von Typ Kalb tränkende Kuh aus Dyrrhachium 109
Ádám Nagy: Abgabe der Kossuth-Banknoten im Jahr 1849 111
Hedvig Balogh-Ábrányi: Das Ernennungsersuchen von L. Réthy aus dem Jahr 1882 an Ferenc Pulszky, Direktor des Ungarischen Nationalmuseums 121
Endre Bóna: Dr. Gyula Varannai (1905–1993) 129
Literatur 133
Bibliographie der ungarischen Numismatik 1991–1992 (Hedvig Balogh-Ábrányi) 141
Gesellschaftliches Leben 1992/93 165

Tisztelettel köszöntjük

Dr. BÍRÓNÉ SEY KATALIN
Dr. GEDAI ISTVÁN
Dr. KŐHEGYI MIHÁLY

tagtársainkat
60. születésnapjuk alkalmából

Magyar Numizmatikai Társulat

Wir begrüssen mit diesem Band unserer Zeitschrift die Kongressteilnehmer des

XXIV. FIDEM '94

in Budapest

Folyóiratunk e kötetével köszöntjük

a XXIV. FIDEM Kongresszus

résztvevőit

Három portré avagy a jelenkori magyar éremművészet vonulatai

Drei Porträts oder Tendenzen in der ungarischen Medaillenkunst der Gegenwart

Napjaink magyar éremművészetének áttekintésekor legelőször az ötlik a szemünkbe, hogy a műfaj értelmezése, amely az 1970-es évek második felében elbizonytalanodott, mostanra, bizonyos értelemben megszilárdult. A művészek az érmészet alaptörvényeit ismét fokozottabban figyelembe veszik, s ötleteik, új megoldásaik nem állnak azokkal éles ellentétben. Amidőn a magyar éremművészet legizmosabb vonulatát a hagyományokon alapuló megújítási kísérletek jelentik, jelentős a tradicionális érmészetet művelők száma is, csakúgy, mint azoknak az alkotóknak, akik – bár tanulva az elmúlt évtizedek fiaskóiból – most is a műfaj szabadon értelmezését vallják, illetve azt alapjaiban kívánják megváltoztatni.

Modern korunk életérzése, mint közös érzés, jelenleg is meghatározó, mégsem alakult ki még egyfajta általánosan elfogadott jelképrendszer. A művészek továbbra is egyéni szimbolikájuk megteremtésén fáradoznak, különösen, hogy a lírai természetszemlélet – melynek Vígh Tamás és Kiss Nagy András voltak az elindítói – termékenyítően hatott és a műfaj eredményeit, törvényeit figyelembe vévő megújulási törekvések keretében általánossá vált.

Az említett jelenségek csak látszólag veszélyeztetik a magyar érmészet sokszínűségét, valójában egy további előrelépés irányában hatnak, mint, ahogy ezt a következő pályaképek is bizonyítják.

A hagyományok szellemében – Cséri Lajos

1928-ban Hajdúböszörményben született. 1946 és 1953 között a Magyar Képzőművészeti Főiskolán szobrászatot tanult; mestere Ferenczy Béni és Pátzay Pál volt. 1971–72-ben az Egyesült Államokban éremművészetet és kisplasztikát tanított. Rendszeres résztvevője a hazai és nemzetközi csoportos kiállításoknak, több egyéni kiállítása volt az Egyesült Államokban.

Első munkái Ferenczy Béni szellemében készültek; Whitmanról, Andersenről készült érmeit még mesterének stílusa: egy, a görög plasztika hagyományai alapján kialakított modern felfogás határozta meg. A festői effektusok, a nagyvonalú formaképzés későbbi munkáit is jellemzik, mint ahogy Ferenczy éremfelfogásának lényege Cséri egész munkásságát, minden egyes darabját meghatározza. Így például kompozícióinak alapvető sajátossága a belső tagolás egyensúlya, rendje (*Van Gogh érem*, 1964). (1. kép)

A kitűnő mesterségbeli tudása lehetővé tette, hogy az 1960-as években – néhány pályatársához hasonlóan – vésett érmeket készítsen, amely technológia a magyar éremművészetben nagy hagyománnyal bír. A Bartók Béla nemzetközi kórusverseny alkalmából vésett darabja (1961) az antik érmék göbös, rücskös felületét idézi, míg a *Tokaji Vénus* (1965) a századforduló vésett érmeinek finom, érzékeny formáit követi – modern hangszerelésben. (2. kép) Portrét is készített e stílusban.

Egyébként Cséri érmészetében a portré a legáltalánosabb téma. A karakterek sokszínűsége, egy személy állandóan változó arca kimeríthetetlen tárháznak bizonyul. A zene világából Beethoven, Mozart, Stravinsky, Chopin, illetve Liszt Ferenc, Bartók Béla, Kodály Zoltán portréját lehetne kiemelni. Az irodalom nagyjai közül Franz Kafka vagy Ady Endre arcmása érdemel figyelmet. Az egyetemes képzőművészet területéről – csak említésképpen – Cézanne, Dürer, Rembrandt, a magyar képzőművészet nagy

alakjainak köréből Kmetty János, Nagy Balogh János, Moholy Nagy László, és 1989-ben a csak halála után igazán elismert magyar festő, *Tóth Menyhért* portréját örökítette meg. (3. kép) Az utóbbiakhoz – képzőművészekről lévén szó – legtöbbször önarcképüket használta fel. Ezáltal a fiziológiai hasonlóságon túlmenően stílusukat is megjelenítette, miközben a kiindulópont, az eredeti alkotás felismerhető maradt. Hasonlóan összetett ábrázolásra törekszik amikor csak fiktív portré létrehozására van lehetőség, mint ahogy például a magyar történelemben jelentős szerepet vállaló Szent István király esetében történt.

A művész alkotói beállítottságát, hozzáállását az effajta feladatokhoz jól érzékeltetik az *Einsteinről* készített érmek. A tudós személyisége évekig foglalkoztatta, 1981 és 1986 között több érmet mintázott róla. Az első pillanatban az egyes darabok között alig találunk különbséget, csak figyelmes szemlélés után válnak felismerhetővé a változatok, az érzékeny módosulatok. Az ábrázolt személyhez való alázatos közelítéssel, illetve az alapos rajzi felkészültséggel lehet magyarázni, hogy Cséri oeuvréjében szokatlanul sok a szembenéző portré. Különösen ezeknél törekszik lapos plasztikára, a fény-árnyék adta játékot is csak módjával használja. A portrék plasztikailag lapos síkban tartása, (melyet csak rajzi elemektől mentesen lehet jól megoldani), lényegében Ferenczy máig ható éremfelfogásának hatása. Ilyen szellemben készültek a ravennai Dante pályázatra készült darabjai is.

A művész újabban kombinálva alkalmazza az éremkészítés módozatait. *Anyám, Apám... emlékére* feliratú darabján (1991) a lenyomat, mintázás, vésés egyaránt megtalálható. (4. kép) Ma még nem lehet tudni, hogy ez esetben csupán egyszeri ötletről van-e szó, vagy a művész egy új fejezetet kíván-e nyitni munkásságában.

A hagyományokon alapuló megújulás – Kiss György

1943-ban, Budapesten született. Az érettségit követően három évig kőfaragóként dolgozott. 1964 és 1971 között a Magyar Képzőművészeti Főiskola festő szakán képezte magát; mestere Kádár György volt. Festőként indult, de 1972 óta kizárólag érmeket és kisplasztikákat készít. Számos ösztöndíjban részesült, 1988-ban Munkácsy Mihály díjjal tüntették ki. Több egyéni tárlata volt és számtalan kollektív kiállításon szerepelt.

Kiss pályamódosításának motívumai végül érmészetének egyik legjellemzőbb vonásához vezettek. A művész már festészetében is a kevés eszközzel kifejezett teljesség megteremtésén fáradozott, illetve igénye a még pontosabb kifejezésre irányította a plasztika felé. Felfedezte a bronzot, mint mondanivalójához legalkalmasabb anyagot.

Töretlenül ívelő érmészeti munkásságát, azaz alkotásainak formavilágát és jelentéstartalmát vizsgálva kitűnik, hogy számára a kiindulópont mindig a valóság, pontosabban annak elemei. A felhasznált motívumokat, a hagyományok tudatos ápolása mellett, a friss formaélmény alakítja. Viszont az absztrahálásról sem mond le: a konkrét és elvont formák egyidejűleg vannak jelen művein, azaz a valóság és absztrakció között mindig megtalálja az optimális arányt. Törekszik az elvonatkoztatásra, de számára az csak eszköz, nem cél.

Egyik korai munkáját is – a *Fertőrákosi kőfejtő*-t (1974) – konkrét természeti élmény inspirálta, de a kompozíciót már a plasztikai rend alakította. (5. kép) Az egymásra nehezedő súlyos kőtömböket a finom érzékkel megmintázott rusztikus felület fogja egységbe. Ez a művész által értelmezett kompozíciós rend különös figyelmet érdemel, mert nála e rendet alapjában véve a természeti törvények, a természet ősi rendje határozza meg, s alkotásai részben ettől válnak mélyen humánussá. Szerkezetei mindenkor fegyelmezettek, kompozíciós ritmusa áttekinthetőséget és egyben artisztikus hatást eredményez. Mindezek érdekében a felületeken megnövekedett a fény-árnyék hatás felhasználása. Így például a *Nagy kapu* (1983) című érem mélyedései, kiemelkedései, valamint az átmenetek ritmusa átgondolt, a fény játéka felerősíti e ritmust, és mindeközben igen mély térhatás keletkezik.

Kiss tehát az érem műfaji kereteit megtartja, de – a valóság egy-egy konkrét elemére alapozva – azokban, belülről kifelé építkezve kilép a térbe. A végtelen tér megragadása őt is rendkívüli módon foglalkoztatja. Innen ered, hogy sorozataiban, például a *Kötések*ben (1979), (6. kép) a belső feszítő erő egyre fokozottabbá válik. Művésztársaihoz hasonlóan ő sem tudott érintetlen maradni egy speciális jelenségtől, nevezetesen a térrel való operálásnak – akár mint kifejező eszköznek, akár mint témának egyre gyakoribbá válásától.

Az érméiken felhasznált motívumok, mint elvont természeti formák igen változatos képet mutatnak. Emberi testrészek, építészeti elemek, sziklák, szakadékok, földnyelvek stb. jelennek meg kompozícióiban. Mindezek egyértelmű, kiforrott jelentéseket hordoznak, így alkotásai pontosan értelmezhetők – ezért is

hatnak erősen a nézőre. Jelképei a lírai természetszemléleten alapuló szimbolika keretébe tartoznak, mely az ember és természet szoros egységéből indul ki (*Napkorong* sorozata, 1976). (7. kép) Érmészetének humánus jellege, másrészről, innen származtatható.

Az utolsó évtizedben készült alkotásaiban különös kettősség figyelhető meg. Miközben tovább növekszik a műveiből sugárzó belső feszültség, azok egyre inkább festői hatásokat mutatnak. Már a *Töredékek*-sorozatában (1982) is megfigyelhető (8. kép), hogy a jelzésszerű, bizonytalanságot árasztó épületelemeket nyugtalan felület veszi körül. Mindezek ellenére az érmek mégis festőiséget árasztanak. Más munkáin az élesen szabdalt felület csupasz, pusztító erőket idéző, kiégett tájat érzékeltet, ismét másokon pedig az egymáshoz simuló dombok hullámzásai, érzékeny gyűrődései dinamikus erőket idéznek, miközben festői, lágy tónusok a művész legfőbb üzenetét – az emberbe vetett hitét – fejezik ki.

Eredendően új kifejezési forma keresése – Budahelyi Tibor

1945-ben született Feldbachban. Autodidakta, mesterének Csiky Tibort vallja. Művészi pályája első tíz évében festett, linó- és rézmetszeteket készített. Az 1980-as évektől kezdve foglalkozik plasztikával. Egyéni tárlatokon és gyakorta csoportkiállításokon mutatja be érmeit.

Hosszú éveken át lakatosként dolgozott; a gépek, szerszámok, anyagok ismerete, technikai biztonsága innen ered. Gazdag tapasztalata, továbbá az a körülmény, hogy plasztikai tevékenységét különböző nyári művésztelepeken kezdte – ahol a fém szobrászi megmunkálásának és kifejezésének a lehetőségeit boncolgatták – predesztinálták pályáját. Érmeit hosszú időn át acélból, öntöttvasból, vegyi eljárással barnított acélból, valamint krómacélból készítette, és csak később nyúlt a bronzhoz. Művészetének egyik alapkérdése, hogy az ipari környezetből milyen esztétikumot lehet létrehozni éremmel. Ezáltal lesz érthető, hogy miért vonzódott az 1960-as évek második felében, a többek között Csiky Tibor által elindított, a különböző gépi-technikai megoldásokra építő konstruktív irányzathoz. Ezt a tiszta formákból felépített és finom felületekkel operáló világot érezte közel magához.

Első érmeinek témakörét zenei inspirációk határozták meg: zenei hangzásokat formai absztrakcióval próbált megjeleníteni. Ilyen jellegű munkái, – a *Lefogott hang* (1984) (9. kép), a *Torz hang* (1985) (10. kép) – valós hangzásokat képesek produkálni. A mértani testek alapformáiból építkező plasztikai gondolat szerint a hang alapeleme a fúrt lyuk (az Irányított hang esetében ritmusszerű furatok), a húr és a bemart horony, ami lehet párhuzamos, sugaras, stb. E megoldás egyben az anyagban létrejövő belső mozgást, a hang hullámait is képes érzékeltetni. A szigorú plasztikai rend és a humánumot megtestesítő zene ellentéte különös feszültséget teremt, amit a finoman megmunkált felületek még jobban elmélyítenek.

Későbbi alkotásaiban – párhuzamosan szobrászi tevékenységével – nála is megjelenik a formák belső terének kibontása, szerkezetük vizsgálata, illetve egyfajta rend keresése a belső struktúra és az anyag felületének ellentétében. A *Zengés* című három darabból álló sorozata, 1989-ben, vörösrézből született. Antikolással feketére sötétítette. A formák hajlításával, csavarásával, fúrásával egy konkrét köztéri plasztika ritmusa ismétlődött meg. A felvetett probléma, nevezetesen a feszített húr kérdése, az akkor készült grafikáiban is megtalálható. Budahelyinek ez az alkotása jól mutatja, hogy nála az említett beavatkozásokkal elért függés, alátámasztás, fedés a fizika törvényeivel mindig összhangban vannak – miközben, értelmet kapva, elvont gondolatokat hordoznak.

A szeretett és tisztelt mester halálakor készült a *Rekviem Csiky Tiborért I–III* sorozat (1989) (11. kép) Úgy gondolnánk, hogy ebben a munkájában a mesterétől tanultakat összegezte, pedig itt távolodott el leginkább tőle, ugyanis a félig nyitott könyvet érzékeltető rovátkák, melyek az élet, az elmúlás megtestesítői, formailag élesebbek, keményebbek a megelőző érmekéhez képest, továbbá ritmusuk is feszült, dinamikus. A műből árad az érzelmi telítettség, szinte érezni, hogy az anyagba mért ütések fájdalmat vezettek le.

Budahelyi művészetét a tiszta gondolatok és a mély érzelmek határozzák meg. A természethez való kapcsolata intim, és a megtalált szerkezeti rend segítségével egy, csak rá jellemző formavilágot teremtett. Legutolsó munkájával, a négy darabos *Torzó* sorozatban új vizekre evezett. Az aranyozott plakettek hosszított furatai erotikus töltetet hordoznak – ami mind formailag, mind tartalmilag meglehetősen eltér az eddig ismert munkáitól. Újszerűség jellemzi a budapesti FIDEM pályázatára beadott munkáját is (12. kép). A háromszög alakú plakett – amelyet az alkotó tulajdonképpen díjként értelmez – a funkcióval járó hagyományt eredeti, friss ötlettel ötvözi, és – sokszínűségét bizonyítva – mintegy a modern felfogású alkalmi érmeknek mutat példát.

A három portré három világot mutat be. Mégis, rendkívül egységesnek, összetartozónak érezzük őket. A közös vonások keresésekor a legszembetűnőbb a természethez való szoros kapcsolódásuk. A másik

ilyen mélyrehatóan közös jellemzőjük a gondolkodás, az alkotások humánus tartalma. Formai szempontból akár jobban kötődnek a hagyományokhoz, akár új megoldásokra törekszenek, a magyar éremművészet eredményeihez – ha vékony szállal is, – de mindig kapcsolódnak.

Ez az összegezés – végső soron – nemcsak e három művészre, hanem a jelenkori magyar érmészetre is vonatkoztatható.

L. Kovásznai Viktória
Magyar Nemzeti Galéria
1017 Budapest Dísz-tér 14

KÉPEK JEGYZÉKE

1. Cséri Lajos: Van Gogh, 1964
2. Cséri Lajos: Tokaji Venus, 1965
3. Cséri Lajos: Tóth Menyhért, 1989
4. Cséri Lajos: Anyám, apám emlékére, 1991
5. Kiss György: Fertőrákosi kőfejtő, 1974
6. Kiss György: Kötések I., 1979
7. Kiss György: Napkorong III., 1976
8. Kiss György: Töredékek V., 1982
9. Budahelyi Tibor: Irányított hang, 1984
10. Budahelyi Tibor: Torz hang, 1985
11. Budahelyi Tibor: Rekviem Csiky Tiborért II., 1989
12. Budahelyi Tibor: FIDEM plakett, 1992

M. VEM GO GH

1

2

MENYHÉRT
POTH

3

ANYÁM
APÁM
NAGYANYÁM
NAGYAPÁM
TESTVÉREIM
ROKONAIM
EMLÉKÉRE

4

5

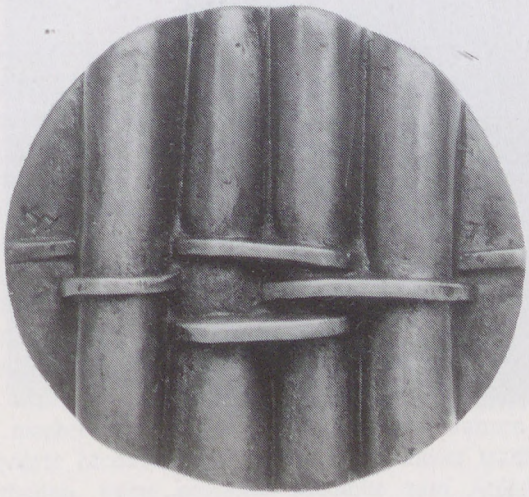

6

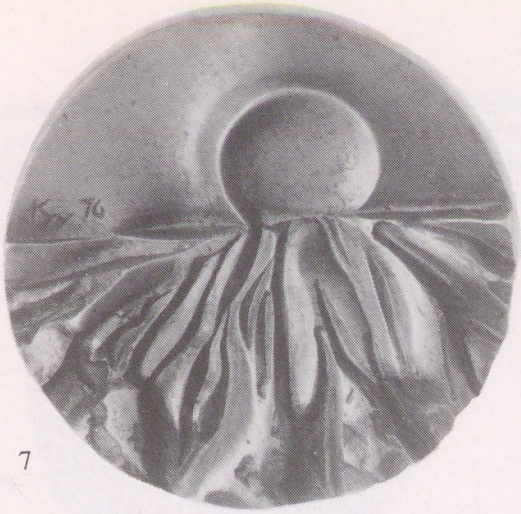

7

8

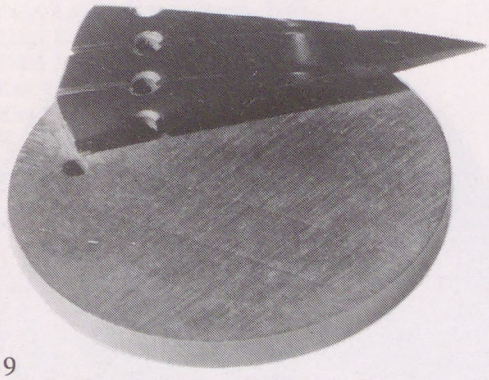

9

10

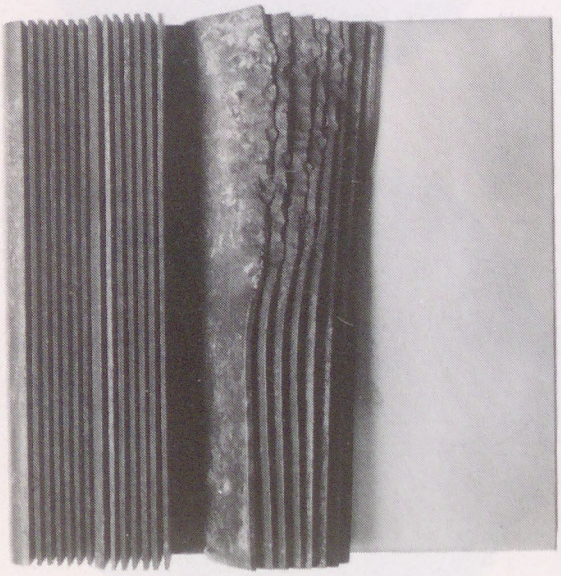

11

12

Drei Porträts oder Tendenzen in der ungarischen Medaillenkunst der Gegenwart

Wenn man die ungarische Medaillenkunst von Heute überblickt, fällt einem als erstes auf, daß die Auffassung von der Gattung, in deren Hinsicht sich Mitte der siebziger Jahre eine Lockerung zeigte, jetzt in gewisser Hinsicht wieder straffer geworden ist. Die Künstler beachten die Grundsätze der Medaillenkunst wieder strenger, ihre Ideen und neuen Lösungen stehen nicht im krassem Gegesatz zu den Regeln. Jetzt, wo auf alten Traditionen aufbauende Neuerungsversuche das stärkste Kapitel der ungarischen Medaillenkunst bilden, gibt es zahlreiche Künstler, die die traditionelle Medaillenkunst fortsetzen, aber auch solche, die sich – nachdem sie allerdings die Lehren aus den Sackgassen der letzten Jahrzehnte gezogen haben – auch jetzt zur freien Auffassung der Gattung bekennen bzw. sie grundsätzlich verändern wollen.

Das Lebensgefühl des modernen Zeitalters als gemeinsames Gefühl ist auch gegenwärtig bestimmend, trotzdem ist immer noch kein allgemein akzeptiertes Symbolsystem geschaffen worden. Die Künstler bemühen sich auch weiterhin um die Schaffung ihrer jeweils eigenen Symbolik, besonders, da die lyrische Naturanschauung – deren Einführung mit den Namen Tamás Vígh und András Kiss Nagy verbunden ist – eine befruchtende Wirkung hatte und im Rahmen solcher Neuerungsbestrebungen, bei denen die Ergebnisse und Gesetzmäßigkeiten der Gattung beachtet werden, ebenfalls allgemein geworden ist.

Die erwähnten Erscheinungen gefährden nur scheinbar die Vielfalt der ungarischen Medaillenkunst, in Wirklichkeit wirken sie sich fördernd auf den weiteren Fortschritt aus, wie dies anhand der folgenden Porträts beleuchtet wird.

Im Geist der Traditionen – Lajos Cséri

Cséri ist 1928 in Hajdúböszörmény (Komitat Hajdú-Bihar) geboren. Von 1946 bis 1953 studierte er an der Ungarischen Kunsthochschule Skulptur; seine Meister waren Béni Ferenczy und Pál Pátzay. 1971/72 lehrte er Medaillenkunst und Kleinplastik in den Vereinigten Staaten von Amerika. Er nimmt regelmäßig an Kollektivausstellungen in Ungarn wie auch im Ausland teil; aus seinen Werken wurden mehrere Ausstellungen in den Vereinigten Staaten veranstaltet.

Cséris erste Werke entstanden noch im Geist von Ferenczy, seine Medaillen für Whitman und Andersen waren noch vom Stil seines Meisters, von einer aus den Traditionen der griechischen Plastik ausgehenden modernen Auffassung, geprägt. Malerische Effekte und großzügige Formbildung kennzeichnen auch seine späteren Arbeiten, wie auch der Einfluß der Wesenszüge von Ferenczys Auffassung von der Medaillenkunst im ganzen Œuvre, in jedem einzelnen Werk von Cséri nachzuweisen ist. Ein weiteres grundsätzliches Merkmal seiner Kompositionen ist somit die Ordnung der inneren Gliederung (*Medaille für Van Gogh*, 1964). (Bild 1.)

Sein ausgezeichnetes handwerkliches Können machte ihm möglich, in den 1960er Jahren dem Beispiel einiger seiner Künstlerkollegen folgend, gravierte Medaillen anzufertigen, mit dieser tradierten Technologie der ungarischen Medaillenkunst zu arbeiten. Seine gravierte Medaille zum Anlaß des internationalen Béla-Bartók-Chorwettbewerbs (1961) erinnert an die knotige, narbige Fläche antiker Münzen, während die *Venus von Tokaj* (1965) (Bild 2.) den feinen, sensiblen Formen der gravierten Medaillen der Jahrhundertwende mit einem modernen Instrumentarium folgt. Auch Bildnisse fertigte er in diesem Stil an.

Das Bildnis ist übrigens das häufigste Thema in Cséris Medaillenkunst. Die Vielfalt der Charaktere und das stets wechselnde Gesicht einer Person erwiesen sich als eine unerschöpfliche Fundgrube für den Künstler. Aus der Welt der Musik könnte man die Namen Beethoven, Mozart, Strawinsky und Chopin bzw. die Bildnisse von Franz Liszt, Béla Bartók und Zoltán Kodály hervorheben. Von den großen Gestalten der Literatur verdienen die Medaillen für Franz Kafka oder den namhaften ungarischen Dichter Endre Ady Erwähnung. Aus dem Bereich der Weltkunst erscheinen – unter anderem – Cezanne, Dürer und Rembrandt, von den Gestalten der ungarischen Kunst János Kmetty, János Nagy Balogh, László Moholy Nagy und *Menyhért Tóth* (1989) (Bild 3.), ein ungarischer Maler, der erst nach seinem Tod wirklich anerkannt wurde, auf den Bildnismedaillen. Im Fall der bildenden Künstler zog Cséri zumeist deren Selbstbildnisse bei seiner Arbeit mit ein. Damit verewigte er außer den physiologischen Merkmalen der Dargestellten auch deren Stil, wobei der Ausgangspunkt, das Originalwerk, ebenfalls erkennbar blieb. Eine ähnlich komplexe Darstellung strebte er auch dann an, wenn es sich notgedrungen nur um ein fiktives Bildnis handeln konnte, wie etwa im Fall des heiligen Königs Stephan, der in der ungarischen Geschichte eine entscheidende Rolle gespielt hatte.

Die Einstellung des Künstlers zu schöpferischen Aufgaben dieser Art veranschaulichen seine Medaillen für *Einstein*. Jahrelang war Cséri mit der Persönlichkeit des Wissenschaftlers beschäftigt und modellierte in den Jahren 1981 bis 1986 mehrere Medaillen nach ihm. Auf den ersten Blick merkt man kaum einen Unterschied zwischen den einzelnen Stücken, erst nach aufmerksamer Beobachtung lassen sich die Varianten, die feinen Modifikationen erkennen. Die Tatsache, daß es so ungewöhnlich viele Bildnisse in Vorderansicht in Cséris Œuvre gibt, ist mit seiner sensiblen Annäherung an die darzustellende Person bzw. seiner gründlichen zeichnerischen Rüstung zu erklären. Besonders im Fall dieser Bildnisse strebt er eine flache Plastik an, wobei er sich auch dem Licht-Schatten-Spiel nur mit Maßen bedient. Die Darstellungsweise, indem die Bildnisse plastisch in einer flachen Fläche gehalten werden, was nur durch den Verzicht auf zeichnerische Elemente richtig zu verwirklichen ist, spiegelt im Prinzip Ferenczys bis heute wirkende Auffassung von der Medaillenkunst wider. In diesem Geist entstanden auch Cséris Medaillen zur Dante-Ausschreibung von Ravenna.

In letzter Zeit kombiniert Cséri verschiedene Methoden der Medaillenarbeit. Auf seinem Werk mit der Aufschrift *In Erinnerung an meine Mutter, meinen Vater*, (1991) (Bild 4.) lassen sich Verfahren wie Abdruck, Modellieren und Gravieren erkennen. Heute steht noch nicht fest, ob es sich dabei um eine einmalige Idee oder um das Öffnen eines neuen Kapitels im Œuvre des Künstlers handelt.

Erneuerung auf der Grundlage der Traditionen – György Kiss

György Kiss ist 1943 in Budapest geboren. Nach dem Abitur arbeitete er drei Jahre lang als Steinmetz. Von 1964 bis 1971 studierte er an der Ungarischen Kunsthochschule Malerei. Sein Meister war György Kádár. Kiss trat die Laufbahn eines Malers an, doch seit 1972 beschäftigt er sich ausschließlich mit Medaillen und Kleinplastiken. Er erhielt zahlreiche Stipendien und wurde 1988 mit dem Mihály-Munkácsy-Preis ausgezeichnet. Aus seinen Werken wurden mehrere Ausstellungen veranstaltet, und er nahm auch an zahlreichen Kollektivausstellungen teil.

Die Motive des Laufbahnwechsels von Kiss führten schließlich zu einem der markantesten Merkmale seiner Kunst als Medailleur. Er bemühte sich schon als Maler um die Schaffung einer Vollständigkeit mit wenigen Mitteln, und das Verlangen nach einer noch genaueren Ausdrucksweise führte ihn zur Plastik. Er entdeckte die Bronze als das Material, das seiner Aussage am ehesten entspricht.

Bei der Untersuchung seiner ungebrochen aufsteigenden Laufbahn als Medailleur bzw. der Formenwelt und des Ideengehalts seiner Werke läßt sich feststellen, daß er immer von der Wirklichkeit, genauer gesagt, von deren Elementen ausgeht. Die verwendeten Motive gewinnen außer durch das Fortführen der Traditionen durch das frische Formerlebnis Gestalt. Gleichzeitig verzichtet er aber auch auf das Abstrahieren nicht, konkrete und abstrakte Formen sind in seinen Werken gleichzeitig präsent, wobei er immer das optimale Gleichgewicht zwischen Wirklichkeit und Abstraktion findet. Die angestrebte Abstraktion ist für ihn nur ein Mittel und kein Ziel.

Eine seiner frühen Arbeiten, der *Steinbruch von Fertőrákos* (1974) (Bild 5.), wurde ebenfalls von einem konkreten Naturerlebnis inspiriert, die Komposition ist aber schon in eine plastische Ordnung eingefügt. Die aufeinander lastenden, schweren Steinblöcke werden durch eine feinfühlig geformte rustikale Fläche in eine Einheit gefaßt. Diese vom Künstler gedeutete Kompositionsordnung verdient besondere Aufmerksamkeit, weil bei ihm diese Ordnung im Grunde genommen von den Naturgesetzen,

von der uralten Ordnung der Natur, bestimmt wird. Zum Teil dadurch werden seine Werke mit tiefer Humanität erfüllt. Seine Strukturen sind immer diszipliniert, aus dem Kompositionsrhythmus ergeben sich Übersichtlichkeit und artistische Wirkung zugleich. Um diesem Ziel näher zu kommen, hat der Künstler – mit der Zeit – die Wirkung von Licht und Schatten in gesteigertem Maße angewandt. Auf seiner Arbeit *Das große Tor* (1983) sind die Vertiefungen und Erhebungen, der Rhythmus der Übergänge durchdacht, der Rhythmus wird durch das Spiel des Lichtes verstärkt, wobei eine recht tiefe Raumwirkung entsteht.

Kiss behält also den Rahmen der Gattung Medaille bei, doch aufgrund von einzelnen konkreten Elementen der Wirklichkeit, von innen nach außen aufbauend, tritt er daraus in den Raum hinaus – er ist grundsätzlich durch die Erfassung des unendlichen Raumes motiviert. Daraus resultiert die Steigerung der inneren Spannkraft in seinen Folgen, wie etwa in *Bindungen* (1979) (Bild 6.). Seinen Künstlerkollegen ähnlich konnte auch er sich der Verlockung nicht entziehen, das Operieren mit dem Raum, egal ob als Ausdrucksmittel oder als Thema, immer häufiger in Erscheinung treten zu lassen.

Die Motive, die er auf den Medaillen verwendet, zeigen als abstrakte Naturformen ein recht vielfältiges Bild. Auf seinen Kompositionen erscheinen Teile des menschlichen Körpers, architektonische Elemente, Felsen, Klüfte, Landengen usw. Sie alle tragen eindeutige, ausgeprägte Bedeutungen, so sind seine Kompositionen genau zu interpretieren – darum verfehlen sie auch ihre Wirkung nicht. Seine Symbole beruhen auf einer lyrischen Naturauffassung, die von der engen Verbundenheit von Mensch und Natur ausgeht (*Sonnenscheibenfolge*, 1987) (Bild. 7.). Das ist die andere Seite, von der sich der humane Charakter seiner Kunst herleiten läßt.

In den Werken der letzten zehn Jahre ist eine sonderbare Doppelheit zu beobachten. Während die innere Spannung, die die Werke ausstrahlen, weiter zunimmt, weisen diese immer mehr malerische Wirkungen auf. Bereits in seiner Folge *Fragmente* (1982) (Bild 8.) sind die zeichenhaften, Unsicherheit ausstrahlenden Gebäudeelemente von einer unruhigen Fläche umgeben, wobei die Medaillen trotzdem malerische Wirkung haben. Anderswo veranschaulicht die scharf zerstückelte Fläche eine nackte, vernichtende Kräfte heraufbeschwörende, ausgebrannte Landschaft, wieder anderswo erinnern das Wogen und die feinen Falten der aneinander schmiegenden Hügel an dynamische Kräfte, wobei die malerischen, weichen Töne die wichtigste Botschaft des Künstlers, seinen Glauben an den Menschen, tragen.

Die Suche nach einer völlig neuen Ausdrucksform – Tibor Budahelyi

Budahelyi ist 1945 in Feldbach (Österreich, Burgenland) geboren. Als Autodidakt betrachtete er Tibor Csiky als seinen Meister. In den ersten zehn Jahren seiner Künstlerlaufbahn malte er Bilder und fertigte Linolschnitte und Kupferstiche an. Seit Anfang der 1980er Jahre beschäftigt er sich mit der Plastik. Seine Medaillen wurden auf eigenen und auf mehreren Kollektivausstellungen gezeigt.

Budahelyi arbeitete jahrelang als Schlosser, daher seine Kenntnisse in bezug auf Maschinen, Geräte, und Materialien bzw. seine technische Gewandtheit. Seine Routine wie auch die Tatsache, daß er mit der Tätigkeit im Bereich der Plastik in verschiedenen Sommerkünstlerkolonien begann – wo unter anderem auch die Möglichkeiten der plastischen Bearbeitung von Metallen und deren Ausdrucksmöglichkeiten erörtert wurden – prädestinierten ihn für seine Laufbahn. Seine Medaillen fertigte er lange aus Stahl, Gußeisen, durch chemisches Verfahren gebräuntem Stahl wie auch aus Chromstahl, erst später griff er zur Bronze. Zu den Grundfragen in seiner Kunst gehört, welche ästhetische Werte aus einer industriellen Umwelt hervorzuholen sind. Damit erklärt sich auch, weshalb er sich von der konstruktiven Strömung angezogen fühlte, die in der zweiten Hälfte der sechziger Jahre unter anderem von Tibor Csiky initiiert wurde und für die verschiedene mechanisch-technische Lösungen charakteristisch waren. In dieser Welt der reinen Formen und feinen Flächen fühlte er sich heimisch.

Zum Themenkreis seiner ersten Medaillen lieferte die Musik die Inspiration, er versuchte nämlich musikalische Klänge durch Abstraktion in Formen darzustellen. In seinen Arbeiten wie *Abgehaltener Ton* (1983), *Gelenkter Ton* (1984) (Bild 9.) oder *Verzerrter Ton* (1985) (Bild 10.) versuchte er, die tatsächliche Welt der Töne aufzuheben. Seiner Vorstellung zufolge, die Musik in der Plastik in die Grundformen geometrischer Körper umzusetzen, entspricht dem Ton das gebohrte Loch (dem gelenkten Ton entsprechen die rhythmischen Bohrungen), der Saite wiederum die geätzte Hohlkehle, die parallel, radial usw. verlaufen kann. Diese Lösung ermöglicht zugleich, die im Material entstandene innere Bewegung, die Klangwellen nachempfindbar zu machen. Durch den Gegensatz zwischen der strengen plastischen Ordnung und der humane Werte verkörpernden Musik entsteht eine eigenartige Spannung, die durch die fein gearbeitete Flächen nur noch verstärkt wird.

In Budahelyis späteren Werken – parallel zu seiner Tätigkeit als Bildhauer – erscheint ebenfalls die Freilegung der Innenräume von Formen, die Untersuchung deren Struktur und die Suche nach irgendeiner Ordnung im Gegensatz zu der inneren Struktur und der Oberfläche des Materials. Seine Folge aus drei Stücken mit dem Titel Klang (1989) schuf er aus Kupfer und verdunkelte zu Schwarz durch Antikisieren. Mit dem Biegen, Drehen und Bohren der Formen wurde der Rhythmus einer Plastik für öffentliche Plätze wieder aufgegriffen, wobei die Frage der gespannten Saite auch in seinen damaligen Grafiken auftauchte. Dieses Werk ist ein gutes Beispiel dafür, daß durch die erwähnten Eingriffe erzielte Hängen, Unterstützen und Überdecken bei Budahelyi mit den Gesetzen der Physik immer in Einklang steht – während es, um einen Sinn bereichert, abstrakte Ideen trägt.

Zum Tod des geliebten und verehrten Meisters schuf der Künstler die Folge *Requiem für Tibor Csiky I–III* (1989) (Bild 11.). Man würde von diesem Werk eine Summierung dessen erwarten, was er von seinem Meister gelernt hatte, dabei entfernte er sich von ihm darin am meisten. Die Ritzen, die etwa an ein halb geöffnetes Buch denken lassen, verkörpern das Leben und die Vergänglichkeit und sind im Vergleich zu den früher geschaffenen Medaillen in ihrer Form schärfer und härter gestaltet, und ihr Rhythmus ist gespannt, dynamisch. Das Werk strahlt die Fülle von Emotionen aus, man fühlt, daß durch die Schläge in das Material Schmerz abgeleitet wurde.

Budahelyis Kunst ist grundsätzlich von klaren Gedanken und tiefen Gefühlen geprägt. Mit der Natur ist er durch eine intime Beziehung verbunden, und vermittels der gefundenen strukturellen Ordnung schuf er eine eigens für ihn charakteristische Formenwelt. Mit seiner letzten Arbeit, der aus vier Stücken bestehenden Folge Torso, schlug er einen neuen Weg ein. Die verlängerten Bohrungen der vergoldeten Plaketten tragen eine erotische Ladung – sowohl von der Form als auch vom Inhalt her weicht dieses Werk von seinen früheren Arbeiten ziemlich ab. Neuartig ist auch seine Arbeit, die er zur budapester FIDEM-Auschreibung eingereicht hat (Bild 12.). In der dreieckigen Plakette – die der Künstler eigentlich als einen Preis auffaßte – ist die von der Funktion hergeleitete Tradition mit einer originellen, frischen Idee verbunden. Das Werk liefert gewissermaßen ein Beispiel für Medaillen in moderner Auffassung zu besonderen Anlässen und zugleich auch einen Beweis für die Vielseitigkeit des Künstlers.

In den drei Porträts wurden drei verschiedene Welten erörtert. Trotzdem hat man das Gefühl, daß sie einheitlich sind und zusammengehören. Bei der Suche nach Gemeinsamkeiten fällt vor allem die enge Verbundenheit mit der Natur, wie auch die Untersuchung deren Erscheinungen auf. Das andere gemeinsame Merkmal ist die humane Denkweise, der humane Gehalt, der Werke. Ob sie nun aus dem Gesichtpunkt der Form näher zu den Traditionen stehen oder völlig neue Lösungen suchen, sind sie mit den Ergebnissen der ungarischen Medaillenkunst, wenn auch nur durch einen dünnen Faden, dennoch immer verbunden.

Diese Summierung bezieht sich letztendlich nicht nur auf diese drei Künstler, sondern sie läßt sich auch auf die ungarische Medaillenkunst der Gegenwart übertragen.

Viktória L. Kovásznai
Magyar Nemzeti Galéria
1017 Budapest Dísz-tér 14

BILDUNTERSCHRIFTEN

1. Lajos Cséri: Van Gogh, 1964
2. Lajos Cséri: Venus von Tokaj, 1965
3. Lajos Cséri: Menyhért Tóth, 1989
4. Lajos Cséri: In Erinnerung an meine Mutter, meinen Vater, 1991
5. György Kiss: Der Steinbruch von Fertőrákos, 1974
6. György Kiss: Bindungen I, 1979
7. György Kiss: Sonnenscheibe III, 1976
8. György Kiss: Fragmente V, 1982
9. Tibor Budahelyi: Gelenkter Ton, 1984
10. Tibor Budahelyi: Verzerrter Ton, 1985
11. Tibor Budahelyi: Requiem für Tibor Csiky II, 1989
12. Tibor Budahelyi: FIDEM-Plakette, 1992

Gondolatok a soproni érembiennálék kapcsán

Gedanken über die Soproner Medaillenbiennale

1977-ben indult útjára a soproni érembiennálék sora, és kihagyások nélkül az idén is megrendezésre került, ezúttal a kilencedik kiállítás. Az eltelt tizenhat év feljogosítja a sorozat szemlélőjét, hogy összefoglalja tapasztalatait, akár részvevője, akár csak megfigyelője volt az eseményeknek, milyen törvényszerűség mozgatják jelenségeit, vagy legalább azok hiányát tudomásul vegye. Egyet nem lehet már megtenni, hogy szó nélkül menjünk el egy tiszteletreméltó kezdeményezés, egy város jószándékú támogatása, és a kapcsolatos munkákat elvégző munkatársak szervező munkája mellett. A számvetést indokolttá teszi, hogy az eltelt időszak kezdőpontján és 1994-ben Magyarország adott és ad otthont a Nemzetközi Érem Szövetség, a FIDEM kongresszusának, mellyel egyidejűleg vendégül látja a világ éremművészeinek, vagy legalábbis munkáiknak színejavát, és ami legalább ennyire fontos, a témával foglalkozó művészettörténészek és gyűjtők körét. Természetes, hogy ennek az intim műfajnak barátai nem jelentenek tömegeket, de jelenlétük nagyon fontos a hazai alkotók és munkáik ismertté válásának folyamatában. A művészeti élet nagy változásai, összecsapásai, iskolák ütközése valószínűleg nem a műfajon belül fognak bekövetkezni, mégis létezik valamilyen vonzereje ennek a ma is életképes kisművészetnek, amely kétévenként képes megtölteni a Lábasház emeletét munkákkal és érdeklődőkkel. Csak kísérletet tehetünk annak a vonzerőnek feltárására, amely a lankadatlan munkakedvet és az alkotótevékenységet kísérő érdeklődést ébrentartja.

A műfaj felvirágzását a polgári életvitel, a környezetre igényes lakáskultúra, a finomabb részletekre is fogékony emelkedettebb szellemiség térhódítása segítette elő, és élteti mind a mai napig. A korábban csak uralkodóknak, hadvezéreknek, hírességeknek kijáró tetteiket, emléküket továbbvivő érmek, legyenek azok vert vagy öntött kivitelűek, a XVII. századi polgárság igényei közé is bekerülnek, és ahol az elkészítéséhez szükséges technikai adottság megvan, ott jelentkezik is a műfaj. Természetes, hogy az olyan városok, mint Nürnberg vagy Augsburg, ahol a fémfeldolgozás amúgy is a lakosság jelentős rétegét foglalkoztatja, ezen a téren előbb járnak, és tevékenységük mintául szolgál a máshol vagy később kibontakozó éremművészetnek. Elősegíti a műfaj megerősödését a városok önállósodása, a reformáció térhódítása, a gyülekezeti öntudat izmosodása, és a tanult emberfők megsokasodása. Mint jelenség, érdekes, hogy a csinos környezetre oly sokat adó francia rokokó teljesen mellőzi ezt a műfajt, és igazi, újabb virágzásnak a napoleoni háborúk elmúltával indul szerte Európában, a feléledő állami és egyházi reprezentáció szolgálatában. Ebből a szerepkörből tulajdonképpen csak a múlt század második felében lép ki, helyesebben lép vissza egy olyan területre, mely addig a művészek és megrendelőik számára közömbös volt, a magánélet szférájába. Gondoljuk csak el, mennyi tisztességben megőszült agg és reményteljes gyermekportré készült ebben az időben, melyeknek modellje kizárólag ezen ábrázolásnak köszönheti az öröklétet. Természetszerűen rögzítődnek kortárs események is, de ezek ellentétben a korábbi „haditudósításokkal" inkább a békés, hasznos, alkotó történéseket részesítik előnyben. Kiállítások, évfordulók, alkalmi találkozók jelentik ezeket a megörökítendő motívumokat, melyek a társadalmi egyesületek, vagy állami megrendelők, míg a családi események a magánemberek igényeit testesítik meg. A magánszférát bemutató érmek nagyrésze a művészek közvetlen környezetében fogant, a kikapcsolódás, barátok és a család körén belül marad, létrejöttéhez nincs szükség megrendelőre. Létrejöhet a megélhetést biztosító munka szüneteiben, igaz, feltétele, hogy legyen ilyen munka, mert nem valószínű, hogy a nélkülöző művész áldozni tud időt és munkát nyugodt körülményeket kívánó feladatokra. Fenti eszmefuttatás célja az volt, hogy megértsük a kortárs művészet jelenségeit, amelyhez segítségünkre lehet az elmúlt korok ismerete, éppenígy a kortárs alkotók viselkedéséből következtethetünk a régebben éltek cselekedeteire is. Általános emberi gyengeségeink, de szerencsére jótulajdonságaink is befolyásolják azokat a reflexeinket, melyekkel élethelyzeteinkre válaszolunk.

A mából visszanézve csak elismeréssel gondolhatunk a biennálé kigondolóira és megszervezőire. A kezdeményezők bátorságára, hogy természetes talaját vesztett kulturális élettérben, a műfajt éltető mecenatura hiányában, útjára indították a folyamatot. Bizonyára csak véletlenszerű információik voltak arról, hogy egyáltalán kik művelik ezt a területet, és egyáltalán hajlandók-e munkáikat közös kiállításon bemutatni. Ugyanis a bensőséges műfaj igazi, de legalábbis sok értéke vitrinüvegen keresztül szemlélve, vagy a távolság miatt nem kerül a néző tudomására, igazán nem kívánkozik merev bemutatási keretek közé. Ez a válogatás, zsűrizés folyamán nem vehető észre, hiszen ott még a darabok kézbevehetők, de a megépült kiállításokon mindig beigazolódik, hogy az anyag nyomasztóan nagy, megtekintése roppant fárasztó, a nem szakmai közönség legfeljebb véletlenül kap olyan élményt, amely a műfajjal való közelebbi megismerésre sarkallná. Mindezek ellenére, a megrendezett kilenc tárlat mégiscsak arról tanúskodik, hogy a bemutató életképes. A szervezők dolgát külön megnehezítette, hogy a katalógus ideális megjelenésének érdekében előzetes jelentkezést kértek, ami több esetben jelentette jó kezdeményezés elakadását, mivel a hazai művésztársadalom eléggé elszokott a csapatmunkától, és meglehetősen passzívan állt szembe a szokatlan követelményekkel. Valamely kedvező csillagállás támogatta az 1977-es kezdőpontot, így a megnyitón kézbevehető volt az akkori viszonyok között nagyon színvonalas katalógus, és talán nem hangzik hihetetlennek, nagyon sokan a katalógus láttán, és az egyéb kulturált körülmény ismerete alapján kapcsolódtak be a további kiállításokba. Ennek kézzelfogható bizonyítéka a jelentkezők számának növekedése, amely a hatodik alkalommal volt a legmagasabb. A kiállítók száma a kezdeti hatvan körülről mostanára kilencven körülre állt be, ami talán a műfajban érdekeltek számát, a bemutatható darabszámot (első alkalommal 211 db, legutóbb 352 db) tekintve, az adott kiállítási felület telítettségét is jelenti. A kilenc kiállításon nyolcvanegy díj került kiosztásra, amelyből Tornay E. András ötöt, Ligeti Erika, Lugossy Mária, Kiss Nagy András négyet-négyet, öten hármat-hármat, tizenöten kettőt, tizenkilenc művész pedig egyet tudhat magáénak. A biennálék során a kezdetektől mostanáig a kiadott elismerések száma megduplázódott, ami önmagában is örvendetesnek mondható. Ennek a számbeli gyarapodásnak igazi jelentőségét fokozza, hogy időközben megszüntek olyan társadalmi szervezetek, amelyek a kezdeteknél még díjakat alapítottak (SZOT, KISZ, EXPRESS utazási iroda, Képcsarnok Vállalat), de még részben velük párhuzamosan a Művészeti Alap, azóta Egyesület, a Művelődésügyi Minisztérium, a Képző és Iparművészeti Lektorátus, az Ifjúsági és Sporthivatal, a Magyar Honvédség, a Széchényi Emlékbizottság és legutóbb a Konto Kft. lépett a díjmegajánlók sorába. Szerencsés, hogy a három helyi alapítás mindezideig kitartott, ezek a Győr-Sopron megye önkormányzata által létesített Ferenczy Béni nagydíj, a befogadó város „Civitas Fidelissima" díja és a Biennálé Rendező Bizottságának díja. Külön kiemelést és köszönetet érdemel a két, magánemberek létesítette elismerés; a Roisz Vilmos Alapítvány vásárlási díja, amely eddig három alkalommal négy művészt jutalmazott, és Szabó Géza ötvösmesternek a legjobb vert kivitelű érmet kitüntető megajánlása. Örvendetes, hogy most, amikor a művészek talpa alól oly sok, eddig biztosnak gondolt támaszték kimozdult, a Szövetség, nyilván felismerve lépésének gesztusértékét, szintén adományozott egyet. De ne hallgassuk el azt, ki mindenki tartja távol magát a már létével, folyamatosságával bizonyító biennálé támogatásától, jóllehet távolmaradásuk csak nehezen érthető, mindenesetre megbocsáthatatlan. Elsősorban gondolok itt az emlékpénzekből, forgalmazásukból remekül profitáló Nemzeti Bankra, Pénzverőre vagy a kebelében létrejött kft-ire, hiszen az éremművészet részterülete az, ahonnan ők bevételeiket nyerik. Az évente akár többször kiírt emlékpénz pályázatok meghívottjai valamennyien a soproni biennálék résztvevői is. De legalább ennyire hihetetlen, hogy a nagymúltú, élénk szervezeti életet folytató Magyar Numizmatikai Társulat sem érezte szükségesnek figyelmének kifejezését egy díj formájában. Márpedig éppen hosszú távon gondolkozva jelentős a soproni kezdeményezés, mely igazi terepe lehetne a műfajt művelők és kedvelők egymásratalálásának. A kiosztásra került elismerések nagyrésze az éremművészet újító, sokszor periférikus jelenségeit részesítette előnyben, ami bizonyos fokig érthető, de szomorú, hogy a hagyományos formában alkotó művészek, akik többségben vannak, nem részesülnek olyan megbecsülésben, mint kívánatos lenne. Márpedig a műfaj továbbéltetéséhez egyformán szükség van a konzervatívabb és avantgárd elképzelések ütköztetésére, hogy párbeszédükből jöhessen létre a továbblépés. Ezen a területen tudnának a fent említett szervezetek újabb díjakat megajánlani. Szerencsés lenne a portréérmek hagyományosabb vonulatából kiemelkedő minőségű alkotás elismerése, amire eddig nem volt példa. Az emlékpénzek, emlékérmek sorát is lehetne fontosabb pozícióba emelni, ha Szabó Géza elismerése mellett létezne más szempontú, de a műfaj szabályait szem előtt tartó jutalmazás is. Az eddig csak elvétve felbukkanó vert érmek így sokoldalúbbá tennék a bemutatót, és ez minden bizonnyal további alkotók bekapcsolódását eredményezné. Arra, hogy mennyire más alkotói gondolkodást igényel a más technika, két tanulságos példát említenék. Kiss György vert érmei nem veszik fel a versenyt mintázott munkáival, Renner Kálmán erényei pedig éppen legutóbb bemutatott vert alkotásain érvényesültek jobban, nem véletlenül, hiszen Reményi Józsefet tekinti

mesterének, az ő hagyományait fogadja el irányadónak. Annak a felismerésnek, hogy egy jó szobrász nem feltétlenül a legjobb pénzérme tervező, meglehet a tanulsága azok körében, akik ezeket a pályázatokat kiírják, természetesen abban az esetben, ha erről a tervezők szempontjait is meghallgatják egyszer.

A résztvevők körének állandó frissítése érdekében hasznos lenne egy díj fenntartása bizonyos korosztály számára, vagy az először kiállítók között. Ez annál fontosabb lenne, mert elmondhatjuk, hogy a résztvevők között kisebbségben vannak a fiatalok, márpedig az elkövetkező kiállítások érdekében bekapcsolásuk célszerű és fontos. De jutalmazni lehetne a megrendelésre, valamely sport vagy társadalmi eseményre készült alkotásokat egy erre a célra létesített elismeréssel, netán a Nemzeti Múzeum Éremtára kitüntethetné a legsikerültebb történelmi vonatkozású műveket, hiszen a múzeum úgysem mondhat le a kortárs anyag nyomonkövetéséről, értékeinek számontartásáról. Természetesen ezek csak ötletek, de gazdagíthatnák a válogatás szempontjait és lehetőségeit, és visszahatva a művészekre, növelhetnék a munkakedvet és a versenyszellemet.

Ha elemezzük az eddig díjazott alkotókat, vagy alkotásaikat, még jobban tudatosodik az előzőkben megfogalmazott gondolatok létjogosultsága. Az érembiennálék legtöbbször kitüntetett művésze Tornay Endre András. Vitathatatlan kompozíciós, kivitelbeli erényei mellett, első szereplésétől a legutóbbi alkalomig, tetszetős rutinfeladatot teljesít, munkássága lényegi változás vagy önépítkezés nélkül kerül szemünk elé. Ellenpéldaként Ligeti Erika attitüdje kínálkozik, aki minden egyes alkalommal elsősorban friss élményanyagával szerez meglepetést. Alkotómódszere legfontosabb erénye, hogy minden újabb témaköréhez úgy változtat technikát, vagy formakincset, hogy mégsem esik ki saját világából. Emlékezetes, kedves humorú sorozatai, (Minitextil, Judo) logikusan vezettek el legutóbbi, a viaszveszejtéses öntés kínálta lehetőségeket jól kiaknázó, szabad megfogalmazású darabjaihoz. Más más formavilágot képviselve, az életmű logikus építésében mégis hasonló következetességet, alaposságot mutat az idősebb generációból Csúcs Ferenc, Cseh István, Duray Tibor, Ispánki József, Kákonyi István, Madarassy Walter, Szabó Iván, a középhadban Asszonyi Tamás, Csíkszentmihályi Róbert, Farkas Ádám, Kiss György, Kiss Nagy András, Kovács Béla, Kaubek Péter, Meszes Tóth Gyula, Szathmáry Gyöngyi, Szabó Gábor, a fiatalabbak körében Szabó György, Szunyogh László. Mindannyian elfogadják a hagyományos érem kereteit, szándékuk megmarad annak gazdagításában, kitágításában, nem törekszenek szétrobbantására.

Nem ennyire egyértelmű, zökkenő vagy ellentmondás mentes Czinder Antal, Csíkvári Péter, Gáti Gábor, Kalmár János, Palotás József, Soltra E. Tamás, Szöllőssy Enikő vagy Vígh Tamás alkotótevékenysége, de ez mitsem csökkenti kiemelkedő darabjaik értékét.

Már említettem, hogy a kiosztott díjak jó része a szokatlan megoldásokat, anyaghasználatot részesítette előnyben, igaz, a legtöbb esetben a kitüntetett munkák magas színvonala nem is kérdéses, de az éremművészet szempontjából létrejöttük, mondhatjuk, közömbös. Ennek a figurális kompozíciókat teljesen mellőző, lényegében az ipari feldolgozás nyomait, tipikus felületkezeléseit mint esztétikai lehetőséget felhasználó csoportnak két kiemelkedő alkotója Lugossy Mária és Budahelyi Tibor. Mindketten az éremművészet és kisplasztika határterületén tevékenykednek és az első kiállítástól fogva töretlen pályaívet építettek fel. Velük rokon törekvéseket képvisel Bohus Zoltán, Csepregi Sándor, Ézsiás István, Friedrich Ferenc, Heritesz Gábor és Huber András, valamint a valamennyiüktől mesternek elfogadott Csíky Tibor. Mint oly sokszor a művészettörténet során, ebben az esetben is a tanítványok tetszetősebb, látványosabb alkotásokat hoztak létre példaképüknél, akinek mára inkább a kezdeményezés érdeme maradt. Huber András időközben a steril, ipari anyagokról bronzra, majd természetes matériára, fára, háncsra váltott. Acélból önteti Horváth László érmeit, melyeken az öntvény esetlegességét, sérüléseit egy egy kitüntetett felület felcsiszolásával, konkretizálásával állítja szembe. A megviselt, sérülékeny felületre bízza mondanivalóját Gábor Éva Mária, korábban homokból formálta, most mesterségesen roncsolt felületű bronzban kivitelezi alkotásait.

A nem szokványos anyaghasználatra Buczkó György, Fábry János, Joannidou Thomai üvegérmei említendők. De ilyennek tekinthetjük Cs. Kovács László, Holdas György és Nagy Sándor kőérmeit. Cs. Kovács és Holdas két-két esetben kapott elismerést, de a továbbiakban sajnos mindkettejüknél kifáradás, kiüresedés mutatkozott, munkájukban a különlegességre törekvés került túlsúlyba. Nagy Sándor kőszilánkjai esetében pedig hiányzik annak a szándéknak jelzése, hogy alkotását az éremműfaj határai közé illeszti. A tetszetős és értékes anyag vonzó kelepcéje segítségével kapott három alkalommal díjat Kótai József viaszveszejtéses öntéssel készült érmeire, melyek látványos kivitelükkel hatottak, de a hátterükből hiányzó következetes munka nem hitelesített. A közbeeső évek folyamán beindított, nyíregyháza-sóstói érmész művésztelep résztvevői szerényebb anyagban dolgozva, az említett technika kezdeti túlértékelése után, annak nimbuszát reális szintre állították.

Az ötvösség körében gyakorolt eljárásokkal találkozunk Laczák Géza, Lugossy Mária, Pap Zoltán,

Szöllőssy Enikő néhány munkájánál. Emlékpénzek a hatodik kiállításon jelentek meg Tóth Sándor, Kelemen Kristóf és Nagy Lajos darabjaival, azóta Kutas László, Kiss György, Fritz Mihály, Lebó Ferenc, Renner Kálmán és Soltra E. Tamás csatlakozott hozzájuk. Alapvetően azonos technikával, de más felszereltséggel készíti Jajesnicza Róbert és ifj. Szlávics László réz és ezüst érmeit, maguk véste acélnegatívba vésve azokat, de érzésem szerint megjelenésükben, méretüket és motívumaikat tekintve, helyzetük tisztázatlan az érem és az emlékpénz között.

Ezzel talán végére értünk a technikai szempontok felsorolásának, forduljunk az érmek tartalma, mondanivalója felé. Mindjárt elöljáróban leszögezhetjük, hogy a századfordulón annyira népszerű családi vonatkozású alkotások csak az első kiállításon, ott is a kilencven éves Reményi Józsefnél jelentkeztek. (Bözsi hugom, Prikulics, Editünk) De még a művészbarátságok dokumentumai is megritkultak. Mi foglalkoztatja vajon a huszadik század második felében alkotó éremművészeket, ha nyomot akarnak hagyni maguk után? Szemmel láthatóan otthon hagyják a hivatalos kívánságokra készült, a kenyérkereset miatt elutasíthatatlan, több kevesebb lelkesedéssel létrehozott, politikai töltésű munkákat. Átlapozva a régi katalógusokat, úgy látszik, senkinek sem kell utólag szemrehányást tenni magának, valamikori lelkesültségéért. Legkönnyebben magyarázható azon alkotók magatartása, akik eleve feleslegesnek gondolják az irodalmi tartalmat, formai vagy felületi játékok mögé húzódva, megelégszenek a plasztikai élménnyel, melyet polírozott vagy borzolt felületekkel, csavarok alakzatba rendezésével, furatok ritmusával érnek el. A többiek vésik, fúrják, faragják gondolataik hordozóját, a legszerencsésebb esetben kialakítanak egy éremsort, melyet közös címmel lehet ellátni, és annak segítségével mondanak el egyetmást a világról. (Csíkszentmihályi: Tanulmány I–X, Kiss Nagy: Kiteljesedés I–II–III, Ligeti: Minitextil I–VII, Szöllőssy: Életrajz: I–IV, Tornay: Kitalált jelenség I–IV,) A sorból kiemelkedett Asszonyi: Így írtok ti sorozata, amely a kollégák támaválasztását és mintázásbeli modorosságát egyaránt megfigyelve, áttételesen a művészbarátság életben maradásáról tanúskodott.

Az első bemutató kamaratárlatot szentelt a műfaj hazai, legjelesebb képviselőjének, Ferenczy Béninek. Ez a megemlékezés korántsem véletlenül történt, a mester halálának tizedik évfordulója is indokolttá tette a modern magyar éremművészet egyik megújítójának munkásságát feleleveníteni. A mester az első világháború utáni mozgalmas élete, bécsi, berlini, moszkvai emigrációja után a harmincas években tért vissza Magyarországra. Első érmeit Moszkvában kezdte mintázni, ahol komolyabb feladatot nem kapva fordult a tenyérnyi műfaj lehetősége felé. Itthon folytatta a művészérmek sorát. Részben főiskolai tanársága révén, részben a megalkotott életmű értéke alapján, akaratlanul is mintaképet kínált a következő művészgenerációknak. Nyomdokain számosan választották a művészérem mintázását, és jelentkeztek munkáikkal a soproni biennálékon. Igaz, azt a gondos műtárgyszerkesztést, amely a portré előlap és az ábrázolt valamely jellegzetes alkotását bemutató hátlap összeállítása tett oly hatásossá, az utódok már nem minden esetben tartották fontosnak. Nagyon szép, emlékezetes darabok készültek a következő festők emlékére: Hans Holbein (Buda István, 1984) Rubljov (Krajcsovics K. 1988) M S mester (Lakatos A. 1988) Tiziano (Horváth Tibor, 1984) Derkovits, 1976 Dürer, 1986 (Kiss Nagy A.) Grünewald (Mladonyiczky 1982), Aba Novák (Simon F. 1984), Manet (Füz V. 1992), Csontvári (Cs. Kovács: Madonnafestő, 1984), (Szanyi 1984), (Pálffy K: Messiás), Gauguin (Zsin Judit 1983), Rudnay (Kákonyi, 1979), Leonardo (Kákonyi, 1985). De a szobrászok sem maradtak ki: Mestrovič, (Kákonyi, 1976; Várhelyi, 1978), Szervátiusz (Papi L. 1983), Boldogfai Farkas, (Ispánki, 1981), Rodin (Hadik M, 1991) Czinder két önarcképe, 1978, 1991-ből, Csúcs Ferenc önarcképe 1988-ból, és Kiss György: Homage a F B, 1987-ből. A muzsikusok közül a fiatal Liszt, (Balás E. 1986) az idős (Pató R. 1986) megfogalmazásában jelenik meg. Ady vonásait Meszes Tóth (1977), Villon alakját Lebo F. (1988), Csokonait Lakatos A. (1989), Zelk Zoltánt Fekete Géza (1984) mintázta meg. Négy költő arcmása különösen megragadó: Arany János, Győrfy Sándor (1988), Verlaine, Cseh István (1987), Füst Milán, Czinder (1991), és Radnóti, Gáti Gábor (1992) megfogalmazásában. A három író illetve tudósportré pedig a legjobb arcképérmet jelenti számomra: Akutagava (Pogány Gábor Benő, 1991), Győrffy István (Győrfi Sándor, 1984), Szilágyi János György (Csikai Márta, 1990). Borsos Miklós volt a másik mester, aki oktatótevékenysége révén, és az éremkészítésben követett egyéni útja példájával erősen befolyásolta a ma alkotó nemzedéket. Az első kiállításon friss érmeit mutatta be, melyek közül Michelangelo portréja emelkedett ki. Korábbi, izgalmasabb alkotásait az 1979-es kamaratárlaton láthattuk viszont. (Barcsay 1948, Hercules Segers 1952, Vivaldi 1953, Picasso 1955, Egry 1958, Ybl 1963, Szabó Lőrinc 1964).

E két, példájával nagyhatású mester alkotásai technikailag erősen eltérnek egymástól. Ferenczy Béni az ábrázolt művészek munkáira jellemző texturák, felületi jellegzetességek érzékeltetésével is megbirkózik, és kevés kivétellel nagyon visszatartott traktálással, mintázta érmeit, míg Borsos Miklós felhasználva vésnök tudását, azonnal gipsznegatívba fogalmazta meg munkáit, nagyobb szerepet adva ezzel az artisztikus,

ropogós felületeknek, legtöbbször mellőzve a cizellálást, munkái frissességével hatott a szemlélőkre. Az, hogy ez az alkotómódszer nem terjedt el szélesebb körben, valószínűleg arra mutat, hogy a vésnök gyakorlat, látásmód elsajátítása nem is olyan egyszerű.

A kiállítók között máig felismerhető csoportot jelent a római iskolások nemzedéke: Buza Barna, Csúcs Ferenc, Ispánki József, Madarassy Walter nagyon kulturált, iskolázott műtárgycsoportja, amely nem hatott a következő nemzedék munkáira. Mint ők az itáliai hatásokat, úgy Cseh István a francia iskola hagyományait őrizve alkot, érzékeny, festői elemeket is tartalmazó művészportréi mindig feltünnek a kiállítások során. (Verlaine, Heinrich Böll, Károlyi Mihály) Hasonló, festői látásmódban alkot Nagy István János, M. Szűcs Ilona, Szathmáry Gyöngyi. Velük ellentétben említhető Duray Tibor és Kákonyi István, akik főiskolai végzettségüket tekintve festők, és mindketten markáns plasztikai karakterükkel tűnnek ki.

Természetes, hogy egy műemlékekben olyan gazdag város, mint Sopron, megjelenik a kiállított alkotások témái között. Igaz, hogy elsősorban a várossal valamilyen szorosabb kapcsolatban levők, az elszármazottak, vagy éppen az ide települők gondolnak erre, (Sz. Egyed Emma, Kutas László, Kótai József, Soltra E. Tamás) kiemelve egy egy nagyon jellemző épületet, vagy éppen a várost felületesen ismerőknek soha fel nem fedezhető intimitásokat. (Kutas: Öreg soproni udvarok, 1977. Soproni boltívek, 1986.) Ennek ellenére a legszebb e tárgyú megfogalmazások mégsem tőlük, a terepet ismerőktől származnak. Cs. Kovács László; Sopron, gótika 1982, Rejpál-ház 1983, Korok találkozása, 1984, Laborcz Flóra: Orsolya tér, 1983, Szentirmay Zoltán egybeilleszkedő negatív-pozitív Sopron érme, 1987-ből bizonyítják, hogy az iskolázott idegen szem nagyvonalúbban, lényegretörőbben láttatja az ismert motívumokat.

Szomorú hiányosság, de görög sziget, tengeri táj többször tűnik fel az érmeken, mint a hazai látnivalók, és ha valakinek hiányérzete támad, hát erdélyi falucskával, erődtemplommal vigasztalja magát. De örvendetes kivételek is vannak: Kovács Béla munkái, Kiss Nagy András Dunánál, 1961, Natura 1970, Szabó Iván Este, 1988. Kaubek Péter Kapu 1992, Nagymaros 1987, 1992, Németh Ágnes Utazás a csendbe, 1990, Mladonyiczky Béla: Ablakom, 1984. Tájakra, női (al)test-tájakra vezette nézőit Palotás József, legutóbb kiállított, 1992-ben készült sorozatával. Egyvalamit nem értek ezeken a szépkivitelű érmeken, milyen szükségtelen önfeladás késztette az angol feliratokra. Vagy ezzel igyekszik az eljövendő pidgin-english világ elébe? Remélhetőleg ez csak egy véletlen melléfogás volt a kitűnő érmésztől, aki nem is olyan nagyon régen, 1979-ben, tenyere lenyomatával elénk tudta varázsolni Pannoniát.

Az irodalmi indíttatású munkák legsikerültebbje, kétségkívül Holdas György: Gregor Samsa, valamint Kafka emlékérme, 1982-ből. Érdemes a felelevenítésre Vígh Tamás éremsora, mely nem egy költő személyének állít emléket, hanem a versek hangulatából bontakoztat ki formajátékot, Rozgonyi Iván verssoraira 1977-ben alkotott parafrázisával. Nagyon szép Sebestyén Sándor Radnóti-emlékműve, emlékezetes Gáti Gábor több Ady-nak szentelt kétoldalas érme, (1977) Meszes Tóth Gyula Adyja, (1977) Ócsay Károly Nagy Lászlója (1978) Páljános Ervin József Attila sorozata, (1991) Illyés Antal: Öreg halász és a tenger érempárosa. (1983)

Végezetül még megtapasztalhatjuk, hogy az éremművészet valóban politikus művészet. Ugyanis nem hagy benne nyomot a politika, hidegen hagyják a napi történések, a jövő alkotásai érdekében. Ne csodáljuk, hogy a legvéresebb valóság bábszínházzá változik, (Meszes Tóth Gy. Figura hóhérral) a harsogó napi igyekezetek pedig csak bohóc-sapkában vállalhatók. (Asszonyi T. Háromkirályok az Európa ház kapujában) A soproni biennálék egyáltalán nem elhanyagolható hozama egy kortárs gyűjtemény létrejötte volt, mely láthatatlanul gyarapodik a múzeumban, hála a kiállításon vásárló országos és megyei szerveknek, hivataloknak és önzetlen művészetpártolóknak. Ez a gyűjtemény számunkra még láthatatlan, így azt sem tudjuk, milyen. Szerencsére, tartós Csipkerózsika álmát néha megszakítja, útra kel Moszkvába, Szentpétervárra (a kiállítás idején még Leningrád), megmutatja magát Berlinben (akkor még két városban), Drezdában az Albertinumban, hogy hírt adjon egy műfaj élniakarásáról, életrevalóságáról. Ezeknek a kiállításoknak minden valószínűség szerint sokkal nagyobb volt az erkölcsi hozama, mint azt megítélni lehetőségünk volt. Tudjuk, hogy az Albertinum kifejezte vásárlási szándékát gyűjteménye számára, hogy ebből mi realizálódott, az már a hazai ügyintéző partnerek hozzáállásán múlott! Csak reménykedhetünk, hogy ez a gyűjtemény egyszer még otthonra talál és ez az otthon abban a városban lehet, amely eddig oly sokat tett az elmúlt években létrejöttéért. Ha ez az otthon a gótikus Rejpál ház lenne, ez megkoronázása lehetne a soproni műgyűjtésnek. Az első, név szerint ismert soproni gyűjtő, Barth Konrád evangélikus lelkész 1686-ban érmei egyrészéről rézmetszetekkel illusztrált kiadványt ad közre (a lemezei még megvannak!), és portréján ábrázoltatja a tárolásukra szolgáló sokfiókos kabinettszekrénykét.

Ezen értékes hagyomány tudatos vállalása erősítse a további munkában a biennálé minden alkotóját, és a nekik bemutatkozó helyet biztosító „civitas" minden polgárának öntudatát.

Kótai József
Budapest

Gedanken über die Soproner Medaillenbiennale

Im Jahr 1977 wurde die Reihe der Soproner Medaillenbiennalen gestartet, die seitdem regelmäßig stattfinden, so daß 1993 bereits die neunte Medaillenschau veranstaltet wurde. Aufgrund der verstrichenen sechzehn Jahre fühlt sich der Beobachter der Veranstaltungsreihe, der mal als Teilnehmer, mal nur als Besucher bei den Biennalen zugegen war, ermächtigt, seine Erfahrungen zusammenzufassen, die Gesetzmäßigkeiten der Ereignisse oder gar deren Mangel festzuhalten. Nur eins kann man nicht mehr machen: wortlos an einer schätzenswerten Initiative, an der wohlwollenden Unterstützung einer Stadt und an der organisatorischen Tätigkeit der Mitarbeiter vorbeizugehen. Die Notwendigkeit, eine Bilanz zu ziehen, ergibt sich auch aus dem Umstand, daß Ungarn zu Beginn der erörterten Periode Gastgeberland des Kongresses der FIDEM war und es auch 1994 sein wird, das heißt, das Land bietet den Medaillenkünstlern der Welt wieder eine Chance, sich oder zumindest das Beste aus ihrem Schaffen vorzustellen, und zugleich auch den Kunsthistorikern und Sammlern, die sich mit diesem Thema beschäftigen, die nicht weniger wichtige Möglichkeit der Zusammenkunft. Natürlich stellen die Freunde dieser intimen Kunstgattung keine Massen dar, doch ihre Präsenz in unserem Land ist im Prozeß der Bekanntmachung der ungarischen Künstler und deren Werke von großer Bedeutung. Es ist wohl nicht gerade die Gattung, in der die großen Veränderungen in der Kunst, das Aufeinanderprallen von Ansichten und die Konfrontation von Schulen am prägnantesten zum Ausdruck kommen, dennoch hat diese auch heute lebensfähige Kleinkunst, die ja vermag, jedes zweite Jahr ein Stockwerk im Arkadenhaus (Lábasház) in Sopron mit Kunstwerken und Interessenten zu füllen, ihre eigene Anziehungskraft. An dieser Stelle kann nur ein Versuch unternommen werden, diese Anziehungskraft zu erörtern, von der die unermüdliche Schaffenslust wie auch das Interesse für diese Kunsttätigkeit wachgehalten wird.

Fördernd für die Entwicklung der Gattung wirkte sich die Verbreitung der bürgerlichen Lebensweise, einer auf die engere Umwelt bedachten, anspruchsvolleren Wohnkultur und eines auch für feinere Details sensiblen Geistigkeit, die diese Kleinkunst auch heute noch am Leben erhalten. Medaillen, die in früheren Zeiten nur Herrschern, Feldherren und berühmten Persönlichkeiten zustanden, um deren Taten auf Prägungen oder in Gußform zu verewigen und die Erinnerung an sie wach zu halten, fanden im 17. Jahrhundert auch in die bürgerliche Welt Eingang; wo auch immer dieser Bedarf mit den notwendigen technischen Voraussetzungen der Herstellung zusammentraf, erschien diese Art Kleinkunst. Natürlich gingen Städte wie Nürnberg und Augsburg, in denen sich eine bedeutende Schicht der Einwohner mit Metallbearbeitung beschäftigte, in diesem Bereich anderen voraus, und ihre Tätigkeit diente der anderswo oder später sich entfaltenden Medaillenkunst als Vorbild. Fördernd auf die Entwicklung der Kunstgattung wirkten sich auch die zunehmende Selbständigkeit der Städte, die Verbreitung der Reformation, das Erstarken des Gemeindebewußtseins wie auch die Zunahme der Anzahl der gebildeten Menschen aus. Interessant ist die Erscheinung, daß diese Kunstgattung zur Zeit des französischen Rokoko, als die anmutige Umgebung so hochgeschätzt war, völlig vernachlässigt wurde und erst nach den Napoleonischen Kriegen im Dienst der neubelebten staatlichen und kirchlichen Repräsentation in ganz Europa einen wahrhaften neuen Aufschwung nahm. Dieser Rolle entledigte sich die Medaillenkunst eigentlich erst Mitte des vorigen Jahrhunderts, als sie einen Bereich, der bis dahin sowohl den Künstlern als auch den Auftraggebern gleichgültig erschienen war, nämlich die Privatsphäre, zurückeroberte. Man soll sich nur bedenken, wie viele Porträts von in Ehren ergrauten Greisen und hoffnungsvollen Kindern zu der Zeit entstanden, die ausschließlich diesen Darstellungen ein ewiges Leben zu verdanken hatten. Natürlich wurde auch das Zeitgeschehen auf Medaillen festgehalten, doch im Gegensatz zu den früheren „Kriegsberichten" handelte es sich dabei eher um friedliche, nutzbringende und vowärts weisende Ereignisse. Ausstellungen, Jahrestage und Treffen aus irgendeinem besonderen Anlaß boten die Motive zur Verewigung, von gesellschaftlichen Vereinen oder staatlichen Institutionen in Auftrag gegeben, wogegen Privatpersonen ihre Familienereignisse verewigt sehen wollten. Ein Großteil der Medaillen mit Darstellungen aus der

Privatsphäre entstand in der unmittelbaren Umgebung der Künstler selbst und blieb im Rahmen der Entspannung, im Kreis der Freunde und der Familie, ohne die Mitwirkung eines Auftraggebers. Sie entstanden sozusagen in den Pausen der Arbeit, des Broterwerbs, natürlich unter der Bedingung, daß es überhaupt Arbeit gab, denn ein Künstler, der entbehren muß, kann sich wohl kaum die Zeit und Mühe für solche Aufgaben nehmen, die ruhige Verhältnisse erfordern.

Dieser Gedankengang sollte zu einem besseren Verständnis der Erscheinungen in der Gegenwartskunst verhelfen, denn die Kenntnis früherer Zeiten kann aufschlußreich für die Gegenwart sein, wie man auch aus dem Verhalten der heutigen Künstler Rückschlüsse auf die Motivation der einstigen ziehen kann. Die allgemeinen menschlichen Schwächen, glücklicherweise aber auch die guten Eigenschaften beeinflussen die Reflexe, mit denen auf die Lebenssituationen reagiert wird.

Wenn man heute zurückblickt, kann man den Initiatoren und Organisatoren der Biennale nur Anerkennung zollen. Jenen Initiatoren, die diesen Prozeß in einem kulturellen Bereich, der seinen natürlichen Boden verloren hatte, und ohne ein Mäzenatentum, das die Kunstgattung gebraucht hätte, dastand, einleiteten. Wahrscheinlich waren nur zufällige Informationen dahingehend vorhanden, welche sich Künstler in dieser Gattung betätigten und ob sie überhaupt die Bereitschaft zeigten, ihre Werke in einer Kollektivausstellung vorzustellen. Die wahren, aber auf jeden Fall viele Werte dieser intimen Kunstgattung bleiben nämlich den Betrachtern durch das Glas einer Vitrine und aus einer vorgegebenen Entfernung verborgen, die Werke selbst gehören nicht so richtig in die starren Rahmen einer Ausstellung. Das zeigt sich bei der Auswahl durch die Jury noch nicht, denn dabei können die Stücke in die Hand genommen werden; bei der aufgebauten Ausstellung dagegen stellt sich immer wieder heraus, die Fülle der Objekte wirkt bedrückend, das Betrachten macht einen müde, und das nicht fachkundige Publikum nimmt höchstens durch einen Zufall das Erlebnis mit, angespornt zu werden, sich mit dieser Kleinkunst näher zu befassen. Trotz alledem haben die veranstalteten neun Ausstellungen bewiesen, daß diese Schau lebensfähig ist. Die Arbeit der Organisatoren war auch deshalb schwer, weil im Interesse des rechtzeitigen Erscheinens des Katalogs um eine Voranmeldung gebeten werden mußte, was in mehreren Fällen zum Steckenbleiben der guten Initiative führte, da sich die ungarische Künstlergesellschaft die Gruppenarbeit abgewöhnt hatte und den ungewohnten Erfordernissen ziemlich passiv gegenüberstand. Der Beginn 1977 muß jedoch unter einem günstigen Stern gestanden haben, denn bei der Eröffnung war doch möglich, einen unter den damaligen Verhältnissen recht niveauvollen Katalog in die Hände zu nehmen; und es klingt vielleicht nicht wunderlich, wenn man behauptet, daß sich viele aufgrund diesen Katalogs und in Anbetracht anderer kultivierten Umstände den weiteren Ausstellungen angeschlossen haben. Dafür spricht die steigende Zahl der Bewerber, die bei der sechsten Biennale am höchsten war. Die Zahl der Aussteller hat sich von sechzig am Anfang auf neunzig erhöht und ist dabei auch geblieben, was hinsichtlich der Zahl der an dieser Gattung Interessierten und der Exponate (beim ersten Mal 211, zuletzt 352) von einer Sättigung der Ausstellungsfläche zeugt.

Auf den neun Ausstellungen wurden 81 Preise vergeben, fünf davon gingen an András E. Tornay, je vier an Erika Ligeti, Mária Lugossy und András Kiss Nagy, je drei an fünf, je zwei an fünfzehn weitere Künstler, und neunzehn Medailleure erhielten je einen Preis. Im Verlauf der Veranstaltungsreihe, von der ersten bis zur letzten Schau, hat sich die Anzahl der verliehenen Anerkennungsurkunden verdoppelt, was an sich schon als erfreulich zu bezeichnen ist. Die Bedeutung dieses Ansteigens wird durch den Umstand erhöht, daß solche gesellschaftlichen Organisationen bzw. Einrichtungen, die Preise stifteten (Landesrat der Gewerkschaften, Kommunistischer Jugendverband, Reisebüro EXPRESS, Unternehmen Képcsarnok) inzwischen aufgelöst worden sind, wobei aber, zum Teil parallel dazu, neue erschienen sind, wie der Kunstfonds, nun Kunstvereinigung genannt, das Kulturministerium, das Lektorat für Bildende Künste und Kunstgewerbe, das Jugend- und Sportamt, die Ungarische Armee, der Széchenyi-Gedenkausschuß und zuletzt die Konto GmbH. Glücklicherweise konnten die drei örtlichen Stiftungen, der große Preis „Béni Ferenczy", gestiftet von der Komitatsverwaltung Győr-Sopron, der „Civitas Fidelissima"-Preis der Veranstalterstadt Sopron und der Preis des Organisationskomitees der Biennale bis jetzt beibehalten werden. Eine besondere, mit Danksagung verbundene Erwähnung verdienen zwei Anerkennungen, die von Privatpersonen gestiftet worden sind: der Ankaufpreis der Stiftung Vilmos Roisz, der bisher dreimal an vier Künstler verliehen wurde, sowie die Anerkennung vom Goldschmied Géza Szabó für die Medaille mit der besten Prägetechnik. Erfreulich ist auch die Tatsache, daß der Verband nun, wo sich der bisher für sicher gedachte Boden unter den Füßen der Künstler an einigen Stellen zu schwanken beginnt, offensichtlich im Bewußtsein der Bedeutung seiner Geste, ebenfalls eine Anerkennung gestiftet hat. Andererseits soll aber auch nicht verschwiegen werden, wie viele Einrichtungen die Unterstützung der Biennale, die mit ihrer Existenz, ihrer Regelmäßigkeit den Beweis ihrer Wichtigkeit erbracht hat, verweigern, obwohl ihr

Fernbleiben schwer erklärbar und auf jeden Fall unverzeihlich ist. Vor allem sollen an dieser Stelle die aus den Gedenkmünzen und deren Vertrieb recht gut profitierende Ungarische Nationalbank, die Münzanstalt bzw. deren GmbHs erwähnt werden, deren Einkommen ja aus einem Teilbereich der Medaillenkunst resultieren. Alle Künstler, die zu den sogar mehrmals im Jahr wiederkehrenden Ausschreibungen für Gedenkmünzen eingeladen werden, sind zugleich Teilnehmer an den Soproner Biennalen. Doch mindestens genauso unglaublich ist die Tatsache, daß auch die Ungarische Numismatische Gesellschaft, die auf eine lange Vergangenheit zurückblicken kann und ein reges Vereinsleben führt, nicht die Notwendikeit empfand, seinem Interesse in Form eines Preises Ausdruck zu verleihen. Dabei ist die Soproner Initiative gerade dann wichtig, wenn man in Perspektiven denkt, denn sie könnte zu einem wahren Ort des Zusammentreffens von Künstlern und Kunstliebhabern werden. Bei den Preisvergaben wurden zum Großteil die Erneuerer der Medaillenkunst und nicht selten peripherische Erscheinungen bevorzugt, was ja bis zu einem gewissen Grad verständlich ist, dennoch ist zu bedauern, daß denjenigen Künstlern, die in traditionellen Formen arbeiten und die Mehrheit bilden, keine angemessene Anerkennung zuteil wird. Dabei ist für das Fortbestehen der Gattung gerade die Konfrontation von traditionellen und avantgardistischen Tendenzen wichtig, damit aus ihrem Dialog etwas Neues entstehen kann. In diesem Bereich könnten die erwähnten Einrichtungen neue Preise anbieten. Es wäre wünschenswert, Werke von herausragender Qualität aus dem traditionelleren Zug der Porträtmedaillen anzuerkennen, wofür es bisher kein Beispiel gab. Auch der Reihe der Gedenkmünzen und Gedenkmedaillen könnte ein wichtigerer Platz zugewiesen werden, wenn außer der Anerkennung von Géza Szabó auch eine Preisvergabe aufgrund von anderen Gesichtspunkten, doch unter Berücksichtigung der Regeln der Kunstgattung gäbe. Durch geprägte Medaillen, die bisher nur sporadisch erschienen sind, könnte somit die Schau an Vielfalt gewinnen, was wiederum den Anschluß weiterer Künstler bewirken dürfte. Um zu veranschaulichen, daß die unterschiedlichen Techniken welch unterschiedliche künstlerische Denkweise verlangen, sollen hier zwei Beispiele stehen. Die geprägten Medaillen von György Kiss kommen an seine modellierten Arbeiten nicht ran, wogegen die Tugenden Kálmán Renners gerade auf seinen das letzte Mal vorgestellten Prägungen besser zum Tragen kommen, was auch kein Wunder ist, denn er betrachtet József Reményi als seinen Meister und nimmt dessen Traditionen als richtungsweisend an. Aus der Erkenntnis, daß ein guter Bildhauer nicht unbedingt die besten Entwürfe für Medaillen erstellt, könnten im Kreis der Organisatoren von Ausschreibungen die Lehren gezogen werden, allerdings natürlich nur dann, wenn auch die Meinung der Entwerfer dazu einmal angehört werden.

Um den Kreis der Aussteller kontinuierlich erneuern zu können, wäre von Nutzen, einen Preis für eine bestimmte Altersgruppe oder die Erstaussteller frei zu halten. Es wäre umso wichtiger, weil die jungen Künstler unter den Teilnehmern die Minderheit bilden, obwohl ihr Einbeziehen im Interesse der bevorstehenden Ausstellungen zweckmäßig und wichtig wäre. Man könnte aber auch die im Rahmen eines Auftrages, zu irgendeiner Sport- oder gesellschaftlichen Ereignis erstellten Werke mit einer zu diesem Zweck gestifteten Anerkennung preisen; das Münzkabinett des Ungarischen Nationalmuseums könnte vielleicht die gelungensten Werke mit historischem Bezug auszeichnen, denn das Museum kann ja darauf nicht verzichten, die Entwicklungen der Gegenwart zu verfolgen, die neuen Werke und Werte der Gattung zu registrieren. Natürlich sind das bloß Ideen, die aber die Gesichtspunkte und Möglichkeiten der Auswahl bereichern und, in Rückwirkung auf die Künstler selbst, die Arbeitslust und den Konkurrenzgeist steigern könnten.

Wenn man nun die bisher ausgezeichneten Künstler oder deren Werke unter die Lupe nimmt, wird die Existenzberechtigung der oben vorgelegten Gedanken nur noch unterstrichen. Die meisten Auszeichnungen der Medaillenbiennalen trug Endre András Tornay davon. Ohne seine Qualitäten in bezug auf Komposition und Ausführung streitig machen zu wollen, muß festgestellt werden, daß er seit seinem ersten Auftritt bis hin zum letzten Mal gefällige Routineaufgaben erfüllt hat, in seinem Œuvre sind weder wesentliche Veränderungen noch eine Selbstentwicklung nachzuweisen. Als Gegenbeispiel bietet sich die Attitüde der Erika Ligeti an, die jedes Mal vor allem mit ihrem frischen Erlebnisstoff für Überraschungen sorgte. Die wichtigste Tugend ihrer Schaffensmethode besteht darin, zu jedem neuen Themenkreis eine andere Technik oder Formsprache zu wählen, ohne dabei ihre eigene Welt zu verlassen. Von ihren einprägsamen, liebvollen Konkav-Folgen (Minitextil, Judo) führte ein logischer Weg zu ihren letzten, frei formulierten Gußarbeiten, bei denen die Möglichkeiten des Wachsausschmelzverfahrens gut genutzt wurden. Obwohl als Repräsentanten einer anderen Formwelt, zeigen dennoch ähnliche Konsequenz und Gründlichkeit beim logischen Aufbau ihres Œuvres die folgenden Künstler der älteren Generation: Ferenc Csúcs, István Cseh, Tibor Duray, József Ispánki, István Kákonyi, Walter Madarassy und Iván Szabó; aus dem Mittelfeld: Tamás Asszonyi, Róbert Csíkszentmihályi, Ádám Farkas, György Kiss, András Kiss Nagy, Béla Kovács, Péter Kaubek, Gyula Meszes Tóth, Gyöngyi Szathmáry und Gábor Szabó; und

von den jüngeren: György Szabó und László Szunyogh. Alle akzeptieren die Rahmen der traditionellen Medaille, in ihren Absichten zielen sie auf deren Bereicherung und Erweiterung, nicht aber auf deren Sprengung ab.

Weniger eindeutig und frei von Stocken oder Widersprüchen ist die schöpferische Tätigkeit von Antal Czinder, Péter Csíkvári, Gábor Gáti, János Kalmár, József Palotás, Tamás E. Soltra, Enikő Szöllőssy oder Tamás Vígh, was aber nichts vom Wert ihrer herausragenden Werke abzieht.

Es ist bereits erwähnt worden, daß bei der Vergabe eines großen Teils der Preise die Ungewöhnlichkeit hinsichtlich Lösung und Materialverwendung bevorzugt beurteilt wurde, wobei das hohe Niveau der ausgezeichneten Arbeiten in den meisten Fällen nicht in Frage gestellt werden kann, doch ihr Entstehen ist aus der Sicht der Medaillenkunst sozusagen gleichgültig. In dieser Gruppe von Künstlern, die auf eine figurale Komposition völlig verzichten und im Prinzip die Spuren, die typischen Oberflächenbehandlungen aus der industriellen Bearbeitung als ästhetische Möglichkeit nutzen, gibt es zwei herausragende Medailleure: Mária Lugossy und Tibor Budahelyi. Beide betätigen sich an der Grenze zwischen Kleinplastik und Medaillenkunst und haben seit der ersten Ausstellung ein einheitliches Werk aufgebaut. Ähnliche Bestrebungen vertreten Zoltán Bohus, Sándor Csepregi, István Ézsaiás, Ferenc Friedrich, Gábor Heritesz und András Huber sowie Tibor Csíky, die sie alle als ihr Meister verehren. Wie es in der Kunstgeschichte so oft schon passierte, haben auch in diesem Fall die Schüler schönere, attraktivere Werke geschaffen als ihr Vorbild, dem heute eher nur das Verdienst der Initiative geblieben ist. András Huber wechselte inzwischen von den sterilen Industriestoffen zur Bronze, später zu den natürlichen Materialien wie Holz und Bast über. László Horváth läßt seine Medaillen aus Stahl gießen, wobei er der Zufälligkeit, den Schäden des Gusses das Ziselieren, die Konkretisierung ausgewählter Flächen gegenüberstellt. Verschlissenen und leicht zu beschädigenden Flächen vertraut Éva Mária Gábor ihre Aussagen an, die ihre Werke früher aus Sand formte und jetzt in Bronze mit künstlich beschädigter Fläche ausführt.

Als Beispiele für die unübliche Materialverwendung sollen die Glasmedaillen von György Buczkó, János Fábry und Thomai Joannidou erwähnt werden. Aber auch die Steinmedaillen von László Cs. Kovács, György Holdas und Sándor Nagy können als solche betrachtet werden. Cs. Kovács und Holdas wurde jeweils in zwei Fällen eine Anerkennung zuteil, doch im späteren zeigten sich leider bei beiden Zeichen der Ermüdung, des Leer-Werdens, und in ihren Arbeiten geriet das Streben nach Kuriosität in Übergewicht. Und im Fall der Steinsplitter von Sándor Nagy fehlt das Zeichen der Absicht, seine Werke in die Gattung Medaille einordnen zu wollen. Dank der verlockenden Falle des schönen und wertvollen Materials erhielt József Kótai dreimal einen Preis für seine mit Wachsausschmelzverfahren hergestellten Medaillen, die durch ihre attraktive Ausführung zwar Aufsehen erregten, hinter denen jedoch keine konsequente Arbeit als Deckung stand. Die Künstler von der Medailleurkolonie von Nyíregyháza-Sóstó, die inzwischen gegründet worden war, arbeiteten mit bescheideneren Materialien und wiesen der erwähnten Technik, nach deren Überschätzung am Anfang, eine dem realen Wert ensprechende Stelle zu.

Für die Gold- und Silberschmiedekunst übliche Verfahren weisen einige Arbeiten von Géza Laczák, Mária Lugossy, Zoltán Papp und Enikő Szöllőssy auf.

Die ersten Gedenkmünzen wurden auf der sechsten Schau ausgestellt, und zwar Arbeiten von Sándor Tóth, Kristóf Kelemen und Lajos Nagy, denen sich seitdem noch László Kutas, György Kiss, Mihály Fritz, Ferenc Lebó, Kálmán Renner und Tamás E. Soltra angeschlossen haben. Im Prinzip mit der gleichen Technik doch mit einer anderen Ausrüstung fertigen Róbert Jajesnicza und László Szlávics jun. ihre Messing- und Silbermünzen an, indem sie sie in selbst geschnittene Stahlnegativen einschneiden, doch in Anbetracht der Erscheinungsform, der Größe und der Motive nehmen diese Arbeiten einen ungeklärten Platz zwischen Medaille und Gedenkmünze ein.

Damit sind wir am Ende der Aufzählung der technischen Gesichtspunkte angelangt, wenden wir uns nun dem Inhalt, der Aussage der Medaillen zu. Schon einleitend kann festgestellt werden, daß Werke mit familiärem Bezug, die um die Jahrhundertwende so beliebt waren, nur auf der ersten Biennale, und zwar mit dem Namen des neunzigjährigen József Reményi verbunden, erschienen (Meine Schwester Bözsi, Prikulics, Unsere Edit). Doch auch die Dokumente der Freundschaft zwischen Künstlern sind seltener geworden. Was beschäftigt also die Medailleure in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts, wenn sie eine Spur hinterlassen wollen? Auffallend ist, daß sie solche Werke, die im offiziellen Auftrag, mit mehr oder weniger Lust, unter Zwang des Broterwerbs gefertigt worden sind und politische Inhalte tragen, nicht zur Schau stellen. Wenn man die alten Kataloge durchblättert, so wird ersichtlich, daß sich kein Künstler Vorwürfe wegen eines einstigen Engagements zu machen braucht. Am leichtesten erklärbar ist die Haltung jener Künstler, die einen erzählerischen Inhalt von vornherein für überflüssig halten, sich hinter Form- oder Oberflächenspiele zurückziehen und mit dem plastischen Erlebnis begnügen, die sie

anhand von polierten oder aufgerauhten Oberflächen, der Anreihung von Schrauben in irgendwelche Formationen oder dem Rhythmus von Bohrungen erzielen. Die anderen schneiden, bohren oder schnitzern am Träger ihrer Gedanken herum, im glücklichsten Fall gestalten sie eine Medaillenfolge, die mit einem gemeinsamen Titel versehen und dadurch etwas über die Welt ausgesagt werden kann (Csíkszentmihályi: Studie I–X; Kiss Nagy: Vollendung I–II–III; Ligeti: Minitextil I–VII; Szöllőssy: Lebenslauf; Tornay: Erfundene Erscheinung I–IV). Hervorzuheben aus dieser Reihe ist die Folge „So schreibt ihr!" (der Titel ist eine Entlehnung von Frigyes Karinthy, der seinen Band mit Schriftstellerparodien so betitelte) von Asszonyi, die auf der Beobachtung der Themenwahl wie auch der Manier seiner Kollegen beruht und dadurch in übertragener Weise von dem Fortleben der Freundschaft zwischen Künstlern zeugt.

Auf der ersten Schau wurde Béni Ferenczy, dem rangvollsten ungarischen Vertreter der Gattung, eine Kammerausstellung gewidmet. Der zehnte Todestag des Meisters diente mit als Anlaß dazu, an das Œuvre von Ferenczy zu erinnern, der zu den Erneuerern der modernen ungarischen Medaillenkunst gehört hatte. Der Meister hatte bewegte Jahre nach dem Ersten Weltkrieg in der Emigration in Wien, Berlin und Moskau hinter sich gehabt, als er in den dreißiger Jahren nach Ungarn heimkehrte. Seine ersten Medaillen modellierte er in Moskau, wo er sich mangels wichtigerer Aufträge den Möglichkeiten dieser Kleinkunst zuwandte. In Ungarn setzte er dann die Reihe seiner Künstlermedaillen fort. Teils anhand seiner Tätigkeit als Hochschulprofessor, teils, aufgrund des Wertes, den sein Œuvre darstellte, diente er der nächsten Künstlergeneration unwillkürlich als Vorbild. In seine Fußstapfen tretend wählten viele das Modellieren von Künstlermedaillen und stellten ihre Werke auf den Soproner Medaillenbiennalen aus. Allerdings hielten die Nachfolger die sorgfältige Kompositionsmethode, durch die enge Verbindung der Vorderseite, die ein Porträt trug, mit der Rückseite, auf der ein typisches Werk des Porträtierten dargestellt wurde, die künstlerische Wirkung zu erzielen, nicht in jedem Fall für so wichtig. Sehr schöne, eindrucksvolle Gedenkmedaillen wurden für folgende Maler gefertigt: Hans Holbein (István Buda, 1984), Rubljow (K. Krajcsovics, 1988), Meister M S (A. Lakatos, 1988), Tizian (Tibor Horváth, 1984), Derkovits, Dürer (A. Kiss Nagy, 1976, 1986), Grünewald (Mladonyiczky, 1982), Aba Novák (F. Simon, 1984), Manet (V. Füz, 1992), Csontvári (Cs. Kovács: Madonnenmaler, 1984), (Szanyi, 1984), (K. Pálffy: Messias), Gauguin (Judit Zsin, 1983), Rudnay (Kákonyi, 1979), Leonardo (Kákonyi, 1985). Es fehlten aber auch die Bildhauer nicht: Mestrovic (Kákonyi, 1976; Várhelyi, 1978), Szervátiusz (L. Papi, 1983), Farkas Boldogfai (Ispánki, 1981), Rodin (M. Hadik, 1991), zwei Selbstporträts von Czinder (1978, 1991), ein Selbstporträt von Ferenc Csúcs (1991) sowie Hommage à F B (1987). Von den Musikern wurde der junge Franz Liszt von E. Balázs (1986), der alte von R. Pató (1986) dargestellt. Die Gesichtszüge des ungarischen Dichters Ady erschienen auf einer Gedenkmedaille von Meszes Tóth (1977), die Gestalt Villons verewigte F. Lebo (1988), die ungarischen Dichter Csokonai und Zoltán Zelk A. Lakatos (1989) bzw. Géza Fekete (1984). Die Porträts von vier Dichtern sind besonders eindrucksvoll: Es handelt sich um János Arany (Sándor Györfi, 1988), Verlaine (István Cseh, 1987), Milán Füst (Czinder, 1991) und Radnóti (Gábor Gáti, 1992). Drei Schriftsteller- bzw. Wissenschaftlerporträts hält der Verfasser dieser Zeilen für die besten: Dargestellt wurden Akutagava (Gábor Benő Pogány, 1991), István Györffy (Sándor Györfi, 1984) und János György Szilágyi (Márta Csikai, 1990).

Miklós Borsos war der andere Meister, der die heute wirkende Künstlergeneration durch seine Lehrtätigkeit und den individuellen Weg, den er in der Medaillenkunst einschlug, stark beeinflußt hat. Auf der ersten Ausstellung wurden seine neuen Medaillen gezeigt, unter denen das Michelangelo-Porträt herausragte. Seine früheren, interessanteren Werke wurden auf einer Kammerausstellung 1979 zur Schau gestellt (Barcsay, 1948; Hercules Segers, 1952; Vivaldi, 1953; Picasso, 1955; Egry, 1958; Ybl, 1963; Lőrincz Szabó, 1964).

Die Werke der beiden Meister, die durch ihr Beispiel einen starken Einfluß ausgeübt haben, weichen in ihrer Technik stark voneinander ab. Béni Ferenczy vermag sogar, Texturen und Oberflächenmerkmale, die für die dargestellten Künstler typisch sind, zu veranschaulichen, und modellierte seine Medaillen, von wenigen Ausnahmen abgesehen, in einer recht zurückhaltenden Schilderungsart, während Miklós Borsos aus seinem Können als Graveur Gebrauch machte, indem er seine Arbeiten gleich im Gipsnegativ formulierte und damit den artistischen, frischen Flächen eine größere Rolle zusprach, wobei er auf das Ziselieren zumeist verzichtete und durch die Frische seiner Arbeiten die künstlerische Wirkung erzielte. Daß diese Methode nicht in breiteren Kreisen Verwendung fand, ist wohl darauf zurückzuführen, daß die Aneignung der Praxis und der Anschauungsweise des Graveurs gar nicht so einfach ist.

Eine bis heute erkennbare Gruppe unter den Ausstellern bildet die Generation der Römischen Schule: Barna Buza, Ferenc Csúcs, József Ispánki und Walter Madarassy, deren sehr kultivierte, geschulte Kunstobjekte keinen Einfluß auf die Werke der nächsten Generation ausübten. Wie sie die italienischen

Einflüsse, so bewahrte István Cseh die Traditionen der französischen Schule in seinem Schaffen; seine empfindsamen Künstlerporträts, die auch malerische Elemente aufweisen, erregen auf jeder Ausstellung Aufsehen (Verlaine, Heinrich Böll, Mihály Károlyi). Eine ähnliche, malerische Anschauungsweise kennzeichnet auch die Werke von István János Nagy, Ilona M. Szücs, und Gyöngyi Szathmáry. Als Gegenbeispiel könnte man Tibor Duray und István Kákonyi erwähnen, die hinsichtlich ihres Hochschulabschlusses Maler sind, deren Werke jedoch einen markanten plastischen Charakter haben.

Natürlich erscheint eine Stadt wie Sopron, die so reich an Kunstdenkmälern ist, ebenfalls als Thema der ausgestellten Werke. Allerdings denken vor allem diejenigen Künstler an die Stadt, die durch engere Kontakte mit ihr verbunden sind, von dort stammen oder sich dort niedergelassen haben (Emma Sz. Egyed, László Kutas, József Kótai, Tamás E. Soltra), wobei charakteristische Gebäude oder eben Intimitäten hervorgehoben werden, die solche Menschen, die die Stadt nur oberflächlich kennen, nie entdecken würden (Kutas: Alte Höfe in Sopron, 1977; Soproner Gewölbe, 1986). Trotzdem stammen die besten Werke, die Sopron zum Thema haben, nicht von jenen Künstlern, die sich in der Stadt gut auskennen. Geschulte fremde Augen lassen die bekannten Motive großzügiger erscheinen, wobei ihr Kern besser erfaßt wird. Davon zeugen Medaillen wie Sopron, Gotik (1982), Rejpál-Haus (1983), Zusammentreffen von Epochen (1984) von László Cs. Kovács, Orsolya-Platz (1983) von Flóra Laborcz sowie die im Negativ und im Positiv gearbeitete Sopron-Medaille (1987) von Zoltán Szentirmay.

Mit Bedauern ist festzustellen, daß griechische Inseln oder Küstenlandschaften häufiger als Thema der Medaillen gewählt werden als Sehenswürdigkeiten aus Ungarn. Und der Ausstellungsbesucher, der sie vermißt, kann sich höchstens mit einem siebenbürgischen Dörflein oder einer Festungskirche trösten. Es gibt aber auch erfreuliche Ausnahmen, wie etwa die Medaillen von Béla Kovács, An der Donau (1961) und Natura (1970) von András Kiss Nagy, Abend (1988) von Iván Szabó, Tor (1992) und Nagymaros 1987 (1992) von Péter Kaubek, Reise in die Stille (1990) von Ágnes Németh oder Mein Fenster (1984) von Béla Mladnyiczky. József Palotás führte die Besucher der letzten Ausstellung mit seiner Folge aus dem Jahr 1992 wiederum in andere Gegenden, nämlich in die des weiblichen (Unter-)Körpers. Eins ist nur in bezug auf diese schön ausgeführten Medaillen nicht zu verstehen: Warum die unnötige Selbstaufgabe seitens des Künstlers, sich zu den englischen Aufschriften verleiten zu lassen? Sollte damit eventuell der bevorstehenden Welt des Pidgin-English entgegengeeilt werden? Hoffentlich war das nur ein zufälliger Fehlgriff des ausgezeichneten Medailleurs, der 1979 – und dieses Jahr liegt ja noch gar nicht so weit her – durch den Abdruck seiner Handfläche Pannonien hervorzaubern konnte.

Die gelungenste unter den Medaillen, die durch die Literatur inspiriert wurden, ist ohne Zweifel die Kafka-Gedenkmedaille mit Gregor Samsa (1982) von György Holdas. Hervorzuheben ist auch die Medaillenfolge (1977) von Tamás Vígh, der, anstatt einem Dichter einfach ein Denkmal zu setzen, Paraphrasen auf die Verse von Iván Rozgonyi schuf, indem er aus der Stimmung von mehreren Gedichten ein Spiel mit den Formen ableitete. Erwähnenswert in diesem Themenbereich sind noch die schöne Radnóti-Gedenkmedaille von Sándor Sebestyén, die zweiseitigen Ady-Medaillen (1977) von Gábor Gáti, Ady (1977) von Gyula Meszes Tóth, László Nagy (1978) von Károly Ócsay, die Attila-József-Folge (1991) von Ervin Páljános und das Medaillenpaar Der alte Mann und das Meer (1983) von Antal Illyés.

Schließlich kann auch die zusätzliche Erfahrung gemacht werden, daß die Medaillenkunst tatsächlich eine politische Kunst ist: Es ist nämlich keine Spur von der Politik darin nachzuweisen. Anstatt auf das Tagesgeschehen richten die Künstler auf die Werke der Zukunft ihren Blick. So wird sogar die traurigste Wirklichkeit zum Puppentheater (Gy. Meszes Tóth: Figur mit Henker), und mit dem lauthalsen Eifer des Alltags kann man sich nur identifizieren, wenn man eine Narrenkappe aufsetzt (T. Asszonyi: Die Heiligen Drei Könige im Tor des Hauses Europa).

Als nicht zu verachtendes Ergebnis der Soproner Biennalen ist eine Sammlung der Medaillenkunst der Gegenwart im Museum entstanden, die dank der Käufe von Institutionen und Ämter mit landesweiter Befugnis und solcher auf Komitatsebene sowie selbstlosen Kunstförderern auch ständig erweitert wird. Diese Sammlung ist dem Publikum noch nicht zugänglich, so kann man sich darüber auch kein genaues Bild verschaffen. Glücklicherweise wird aber ihr Dornröschenschlaf ab und zu unterbrochen, so wurden schon Ausstellungen aus dem Material in Moskau, Sanktpetersburg (damals noch Leningrad genannt), in Berlin (zu der Zeit noch in beiden Hälften der getrennten Stadt) und im Dresdner Albertinum veranstaltet, auf denen die Lebensfähigkeit, die Vitalität, der Gattung zum Ausdruck kam. Der Moralische Ertrag dieser Ausstellungen war höchstwahrschenilich viel größer, als man das von Ungarn aus einschätzen konnte. Bekannt ist die Tatsache, das das Albertinum seine Absicht äußerte, Ankäufe für seine Sammlung zu tätigen, inwieweit sie realisiert wurde, hing nur von der Haltung der zuständigen ungarischen Behörden ab. Man kann nur hoffen, daß diese Sammlung einmal noch eine Heimstatt findet, möglicherweise in der

Stadt, die so viel für ihr Entstehen in den vergangenen Jahren getan hat. Würde zu diesem Zweck das gotische Rejpál-Haus gewählt, könnte das als Krönung der Kunstsammlungstätigkeit in Sopron gelten, hinter der eine lange Vergangenheit steht: Der erste, auch namentlich bekannte Sammler aus Sopron, der lutheranische Pastor Konrád Bartha, gab 1686 eine Publikation über einen Teil seiner Medaillensammlung heraus, die mit Kupferstichen illustriert war (die Platten dazu sind noch erhalten) und ließ auf seinem Porträt auch das Kabinettschränkchen mit den vielen Schubladen zur Aufbewahrung der Medaillen darstellen.

Das bewußte Festhalten an diesen alten Traditionen möge jeden Künstler der Biennale in der weiteren Arbeit bestärken wie auch das Selbstbewußtsein jeden Bügers der Stadt stärken.

József Kótai
Budapest

A Szombathely-herényi római aranyéremlelet

Der römische Münzfund von Szombathely-Herény

1992. júliusában faültetéskor római aranypénzek kerültek elő Szombathely Herény nevű városrészének határában a jelenlegi Prenor Kertészeti Vállalat telepén. Az érmeket a Perint patak mocsaraiból kiemelkedő eddig bozóttal borított dombon találták meg, amelyet ekkor vontak művelés alá. Az augusztusi bejelentést követő régészeti hitelesítő ásatás megállapította, hogy az egykor edényben elrejtett kincset a fatelepítést megelőző mélyszántás kb. 5 méter hosszan széthúzta. A 35 cm mély szántás szintje alatt az egykori beásásnak már semmiféle nyomát nem lehetett fellelni. A lelőhely többszöri fémkereső műszerrel történt átvizsgálása után a korábban talált érmekkel együtt a leletből összesen 38 darabot találtak meg a régészek, amelyek az előkerült egykorú edénytöredékek nagysága alapján valószínűleg a teljes leletet alkották.[1]

Katalógus

1. Tiberius
AV 7.70 gr
Lugdunum, 14–37
BMC 1. 39
A.: TI CAESAR DIVI – AVG F AVGVSTVS
Császárportré jobbra.
R.: PONTIF – MAXIM
Pax ül jobbra.

2. Tiberius
AV 7.76 gr
Lugdunum, 14–37
BMC 1. 39
A.: mint Nr.1
R.: mint Nr.1

3. Tiberius
AV 7.72 gr
Lugdunum, 14–37
BMC 1. 39
A.: mint Nr.1
R.: mint Nr.1

4. Tiberius
AV 7.59 gr
Lugdunum, 14–37
BMC 1. 39
A.: mint Nr.1
R.: mint Nr.1

5. Tiberius
AV 7.66 gr
Lugdunum, 14–37
BMC 1. 40
A.: mint Nr.1
R.: mint Nr.1

6. Tiberius
AV 7.66 gr
Lugdunum, 14–37
BMC 1. 46
A.: mint Nr.1
R.: mint Nr.1

7. Tiberius
AV 7.76 gr
Lugdunum, 14–37
BMC 1. 46
A.: mint Nr.1
R.: mint Nr.1

8. Tiberius
AV 7.69 gr
Lugdunum, 14–37

[1] A lelet a szombathelyi Savaria Múzeum birtokában van. Ezúton is szeretném megköszönni a Múzeum Vezetőségének, hogy az érmek közlését engedélyezték. Külön köszönettel tartozom Kiss Gábor régésznek, aki a lelőhelyről és a lelet fellelési körülményeiről tájékoztatott.

BMC 1. 46
A.: mint Nr.1
R.: mint Nr.1

9. Claudius
AV 7.80 gr
Róma, 41–42
BMC 1. 5
A.: TI CLAVD CAESAR AVG PM TRP
Császárportré jobbra
R.: IMPER RECEPT
Tábor

10. Claudius
AV 7.76 gr
Róma, 41–42
BMC 1. 11
A.: TI CLAVD CAESAR AVG GERM PM TRP
Császárportré jobbra
R.: CONSTANTIAE – AVGVSTI
Nőalak (Constantia?) curulisi széken ül balra

11. Claudius
AV 7.75 gr
Róma, 41–42
BMC 1. 17
A.: mint Nr.10
R.: EX S C/OB CIVES/ SERVATOS babérkoszorúban

12. Claudius
AV 7.81 gr
Róma, 44–45
BMC 1. 23
A.: TI CLAVD CAESAR AVG PM TRP IIII
Császárportré jobbra
R.: mint Nr.9

13. Claudius
AV 7.66 gr
Róma, 44–45
BMC 1. 26
A.: mint Nr.12
R.: PACI – AVGVSTAE
Nemesis áll jobbra

14. Claudius
AV 7.72 gr
Róma, 44–45
BMC 1. 26
A.: mint Nr.12
R.: mint Nr.13

15. Claudius
AV 7.60 gr
Róma, 46–47
BMC 1. 30
A.: TI CLAVD CAESAR AVG PM TRP VI IMP XI
Császárportré jobbra
R.: mint Nr.10

16. Claudius
AV 7.69 gr
Róma, 46–47
BMC 1. 32
A.: mint Nr.15
R.: DE BRITANN
Diadalkapu

17. Claudius
AV 7.75 gr
Róma, 46–47
BMC 1. 37
A.: mint Nr.15
R.: mint Nr.9

18. Claudius
AV 7.70 gr
Róma, 46–47
BMC 1. 39
A.: mint Nr.15
R.: mint Nr.13

19. Claudius
AV 7.71 gr
Róma, 49–50
BMC 1. 49
A.: TI CLAVD CAESAR AVG PM TRP VIIII IMP XVI
Császárportré jobbra
R.: mint Nr.16

20. Claudius
AV 7.80 gr
Róma, 49–50
BMC 1. 49
A.: mint Nr.19
R.: mint Nr.16

21. Claudius
AV 7.70 gr
Róma, 51–52
BMC 1. 68
A.: TI CLAVD CAESAR AVG PM TRP XI IMP PP COS V
Császárportré jobbra
R.: mint Nr.13

22. Claudius és Agrippina
AV 7.79 gr
Róma, 50–54
BMC 1. 72
A.: TI CLAVD CAESAR AVG GERM PM TRIB POT PP
Császárportré jobbra
R.: AGRIPPINAE – AVGVSTAE
Agrippina portré jobbra

23. Claudius és Agrippina
AV 7.65 gr
Róma, 50–54
BMC 1. 72
A.: mint Nr.22
R.: mint Nr.22

1

2

3

4

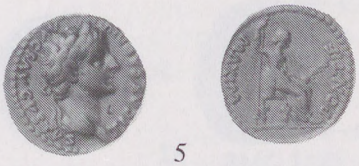
5

6

7

8

9

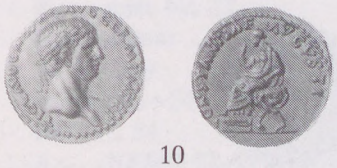
10

11

12

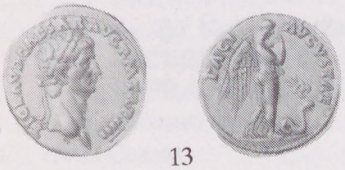
13

14

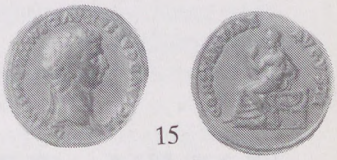
15

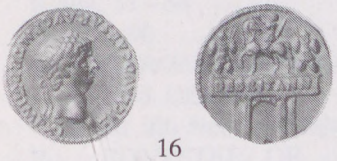
16

17

18

19

20

21

22

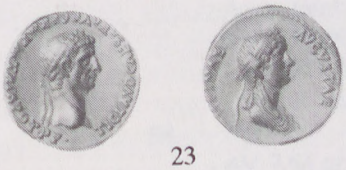
23

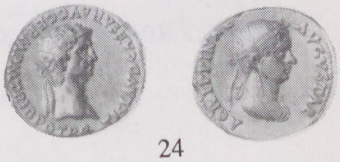
24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

24. Claudius és Agrippina
AV 7.63 gr
Róma, 50—54
BMC 1. 72
A.: mint Nr. 22
R.: mint Nr. 22

25. Claudius és Agrippina
AV 7.70 gr
Róma, 50—54
BMC 1. 72
A.: mint Nr. 22
R.: mint Nr. 22

26. Claudius és Agrippina
AV 7.67 gr
Róma, 50—54
BMC 1. 72
A.: mint Nr. 22
R.: mint Nr. 22

27. Nero Caesar
AV 7.63 gr
Róma, 51—54
BMC 1. 84
A.: NERO CLAVD CAES DRVSVS GERM PRINC IVVENT
Az ifjú Nero portréja balra
R.: SACERD COOPT IN OMN CONL SVPRANVM EX S C
Áldozati eszközök

28. Nero Caesar
AV 7.65 gr
Róma, 51—54
BMC 1. 90
A.: NERONI CLAVDIO DRVSO GERM COS DESIGN
Az ifjú Nero portréja jobbra
R.: EQVESTER/ OR — DO/ PRINCIPI/ IVVENT
Háttérben pajzs

29. Nero
AV 7.74 gr
Róma, 58—59
BMC 1. 17
A.: NERO CAESAR AVG IMP
Császárportré jobbra
R.: PONTIF MAX TRP V PP
Babérkoszorúban EX S C

30. Nero
AV 7.58 gr
Róma, 59—60
BMC 1. 21
A.: mint Nr. 29
R.: PONTIF MAX TRP VI COS IIII PP
Babérkoszorúban EX S C

31. Nero
AV 7.64 gr
Róma, 60—61
BMC 1. 25
A.: mint Nr. 29
R.: PONTIF MAX TRP — VII COS IIII PP/ EX S C
Ceres áll balra

32. Nero
AV 7.55 gr
Róma, 60—61
BMC 1. 25
A.: mint Nr. 29
R.: mint Nr. 31

33. Nero
AV 7.58 gr
Róma, 60—61
BMC 1. 25
A.: mint Nr. 29
R.: mint Nr. 31

34. Nero
AV 7.66 gr
Róma, 60—61
BMC 1. 25
A.: mint Nr. 29
R.: mint Nr. 31

35. Nero
AV 7.65 gr
Róma, 60—61
BMC 1. 27
A.: mint Nr. 29
R.: PONTIF MAX TR — P VII COS IIII PP/ EX S C
Virtus áll balra

36. Nero
AV 7.73 gr
Róma, 61—62
BMC 1. 31
A.: mint Nr. 29
R.: PONTIF MAXIM TRP — VIII COS IIII PP/ EX S C
Ceres áll balra

37. Nero
AV 7.71 gr
Róma, 62 — 63
BMC 1. 43
A.: mint Nr. 29
R.: PONTIF MAX — TRP VIIII COS IIII PP/ EX S C
Róma áll jobbra

38. Nero
AV 7.63 gr
Róma, 62—63
BMC 1. 43
A.: mint Nr. 29
R.: mint Nr. 37

A szombathely — herényi aranykincs tehát Tiberius, Claudius és Nero kibocsátásait tartalmazza. Tiberius aureusai leletünkben pontosabban nem keltezhetőek, mert akárcsak az azonos típusú denárok a császár teljes uralkodása alatt készültek a lugdunumi verdében.

A 41-ben császári bíbort öltő Claudius éremverésének már első 41—42-ben kibocsátott szériái is képviselve vannak a leletben 3 különböző típussal:
IMPER RECEPT; CONSTANTIAE AVGVSTI és EX SC OB CIVES SERVATOS. A 44—45-ös évből 3 pénzt tartalmaz a lelet (1 db IMPER RECEPT és 2 db PACI AVGVSTAE típust), 46—47-ből négy különböző típus található a kincsben (DE BRITANN, CONSTANTIAE AVGVSTI, IMPER RECEPT, PACI AVGVSTAE), 49—50-ből 2 db DE BRITANN típus, 51-ből 1 db PACI AVGVSTAE típus. Az 50—54 közötti időszakot Claudiusnak az ifjabb Agrippinával azaz a feleségével közösen kibocsátott érmei képviselik. Ugyanebből az időszakból — pontosabban 51—54 közöttről — származik Nero Caesar 2 db aureusa a SACERD COOPT IN OMN CONL SVPRANVM EX S C köriratos, éremképében áldozati eszközökkel illetve az EQVESTER ORDO PRINCIPI IVVENT feliratos pajzs ábrázolással. A 20 db aranypénz Claudius aranyverésének legtöbb típusát magábafoglalja.

Nero uralkodásának idejéből 10 db pénzt tartalmaz a kincs az 58/59 illetve 62/63 közötti évekből. Az érmek fele 60/61-ből való PONTIF MAX TRP VII COS IIII PP EX S C hátlapi felirattal, 4 esetben Ceres, egyszer Virtus ábrázolással. A legutolsó év 2 db pénze PONTIF MAX TRP VIIII COS IIII PP EX S C feliratos, éremképe jobbra néző, álló Róma. A kincs záróéve Nero pénzreformjának éve, amikor a nemesfémpénzek súlyát radikálisan csökkentették.

Augustus az általa bevezetett aureus súlyát 1/41-ed római fontban állapította meg, ami nagyjából 7.9—8.00 gr-nak felel meg. Ez a súly a valóságban persze mindig valamivel kevesebb volt. A Tiberius korszakban és azt követően az aranypénzek súlya, mint azt leletünk darabjai is igazolják átlagban 7.7 gr körül mozgott. Nero reformja viszont hivatalosan is kisebb súlyban, 1/45-öd római fontban, nagyjából 7.4 gr-ban állapította meg az aureus súlyát. Ez a valóságban persze megintcsak kevesebb volt — 7.2 gr vagy még ennél is alacsonyabb. Ez a tény mindenesetre nagyon lényeges a lelet elrejtése, sőt összegyűjtése szempontjából is.

Az adott időszakban semmiféle fontosabb hadieseményről nincs tudomásom Pannonia vonatkozásában, ami a lelet elrejtését indokolná. Az ismert koracsászárkori pannoniai éremleletek pedig, amelyeket a II. század folyamán illetve a III. század első évtizedeiben rejtettek el, kivétel nélkül Nero vagy még később Vespasianus érmeivel indulnak. Ebből a régebbi kutatás azt a következtetést vonta le, hogy Pannoniában az éremforgalom csak Vespasianus uralkodása alatt kezdődött. Ma már természetesen tudjuk, hogy ez nem így van, hiszen a szórványleletek világosan jelzik, hogy a pannoniai pénzforgalom kezdete még ha csekély intenzitással is, de az Augustus korszakban indult és attól kezdve folyamatos mégha különböző területeken, településeken eltéréseket is mutat.[2] Kétségtelen, hogy a Vespasianus korszakban egy komoly felfutás jelentkezik a pannoniai pénzforgalomban, de ez nem kizárólagosan pannoniai jelenség. Vespasianus uralkodása alatt alapvetően megnőtt az éremkibocsátás mennyisége a Julius—Claudius dinasztia Augustus uralkodását követő császáraiéhoz képest és ezért pénzei nyilván még hosszú időn át nagy mennyiségben forgalomban voltak. Inkább az a meglepő és magyarázatot igénylő, ha nincsenek jelen nagy mennyiségben a Vespasianus kibocsátások. A pannoniai éremkincsek összetételének alakulása lett légyen arany- vagy ezüstkincsről szó nem pannoniai sajátosság, amint erre a magyar kutatásban már Jónás Elemér is felfigyelt.[3] A koracsászárkori kincsek összetétele birodalomszerte hasonló képet mutat.[4] A kincsek Nero vagy Vespasianus éremmel való indulásának (itt meg kell jegyeznem, hogy a kincsekben sokszor vannak köztársaságkori denárok, néha igen nagy mennyiségben, de a császárkori érmek ekkor is az esetek túlnyomó többségében Nero vagy Vespasianus éremmel kezdődnek!) tehát semmi köze az éremforgalom kezdetéhez. Ennek egész egyszerűen az a magyarázata, hogy a jó minőségű pénzeket a rosszak kiszorítják a forgalomból. A Nero reform előtti súlyosabb, tehát értékesebb arany- és ezüstpénzeket tulajdonosaik tezaurálták, mint azt a szombathely-herényi aranylelet nagyon pregnánsan jelzi és a reformot követő években már alig vagy ahogy időben távolodunk a reform évétől már egyáltalán nem fordulnak elő a pénzforgalomban. Nero reformja előtt készült császárkori arany- és ezüstpénzekkel általában olyan

[2] *Fitz Jenő*: Adatok Pannonia pénzforgalmának alakulásához Vespasianus trónralépéséig. NK 72—73 (1973—1974) 15—25. *Lányi Vera*: Pannonia pénzforgalma az I. században. AAH 106 (1979): 2 187—198.

[3] *Jónás Elemér*: Két római denárlelet Aquincumból. BudRég 12 (1937) 286.

[4] *Marcel Thirion*, Le trésor de Liberchies. (Bruxelles, 1972) Ian Carradice: Coinage and Finances in the reign of Domitian A. D. 81—96. BAR Int. Series 178. (Oxford, 1983). p. 173—182.

kincsekben találkozunk csak, amelyeket a reform előtt, esetleg nem sokkal a reformot követő években rejtettek el.

A görögországi Patrasból[5] származik egy 35 db Tiberius, Caligula és Claudius aranyat tartalmazó lelet. A franciaországi Lentillyben[6], Lyon mellől került elő egy eredetileg kb. 200 db-s aranyéremkincs, amelyből sajnos csak 30 db ismert. Ebből 3 db Tiberius, 22 db Claudius kibocsátása és 5 db pedig reform előtti Nero aureus. Szemmel láthatóan ez a szombathely-herényi lelet legközelebbi analógiája természetesen feltételezve azt, hogy a 30 db érem reprezentálja az egész kincs összetételét és sem későbbi, sem korábbi darabok nem voltak benne. Saintesból[7] (Franciaország) is ismert egy koracsászárkori aranyéremlelet, de erről csak annyit tudni, hogy Augustustól Domitianusig voltak benne érmek, de még az uralkodók szerinti megoszlásuk sincs közölve. A szlavóniai Cirkovciben[8] talált több 100 darabos aureusleletből is csak 94 példány ismert. A kincset Domitianus uralkodása alatt rejtették el és ez az általam ismert egyetlen olyan, évtizedekkel a reform után elrejtett éremkincs, amely viszonylag nagy számban tartalmaz reform előtti kibocsátásokat, bár még ezek is csak a fennmaradt érmek 18%-át képezik. Az utrechti[9] aureuskincs viszont a Nero halálát követő polgárháború idejében került a földbe, mindössze néhány évvel a reform után és mégis a kibocsátásoknak több, mint a fele reform utáni.

A denár illetve a kevert denár és aureus kincsek is hasonló képet mutatnak. Castromaoból (Spanyolország)[10] ismert egy 50 körül elrejtett – tehát a Szombathely-herényinél jó 10 évvel korábbi – éremlelet, amely 1 db Claudius aranyat és 64 különféle denárt tartalmazott. A denárok közül 29 db köztársaságkori veret, 16 db Augustus kibocsátása, 15 db Tiberius, 1 Caligula és 2 db Nero érme.

Már a Nero reform után, de még 10 éven belül került elrejtésre az alábbi három éremlelet. Ludwigshafen–Rheingönheim[11] auxiliáris táborában 144 db denárt illetve 1 db aureust tartalmazó kincset találtak, amelyet a 69/70-es vangiones lázadás kapcsán rejtettek el. A lelet 99 db köztársasági denárt, 3 db Augustus denárt, 1 db Tiberius aureust és 6 db denárt, valamint 3 db Claudius denárt tartalmaz a reform előtti időszakból. Nero érem egyáltalán nincs a kincsben. A maradék 32 db érem pedig a lelet záródása előtti évekből származik, azaz 12 db ún. polgárháborús kibocsátás, 5 db Galba, 3 db Otho, 11 db Vitellius érem és végül a legutolsó denár Vespasianus 69/71-es kibocsátása. Ez a lelet is jól tükrözi, hogy a Julius–Claudius dinasztia időszakából milyen kevés érem maradt forgalomban már alig 10 évvel a Nero reform után.

A másik nem sokkal a reform után elrejtett éremkincs a franciaországi Murs et Gelinieuxból[12] való. Ez a kis, 25 db-os lelet, mely 10 db köztársasági, 4 db Augustus, 5 db Tiberius, 1 db Caligula, 2 db Claudius denárt és 1 db Antonia számára vert aureust tartalmaz, valamint 1 db reform előtti és 1 db reform utáni Nero érmet, záróérme pedig Galba verete egy igencsak tudatosan összegyűjtött anyag lehetett. Egykori tulajdonosa nyilván félretette a Nero reformot követő években a forgalomban még fellelhető értékesebb példányokat. Pompeiben[13] került elő egy 71/72-ben záródó éremkincs, amely 61 db aureust és 49 db denárt tartalmaz. Az aureusok között 1 Caligula, 2 Claudius és 3 reform előtti Nero veret van (mellesleg a 3 db Nero igen könnyű 7.20–7.30 gr-s!). A denárok zöme, 44 db viszont köztársaságkori, a maradék ötből pedig 1 db Augustus kibocsátása, 2 db reform utáni Nero veret, 2 db Vespasianus, 1 db pedig Titus érme.

Végezetül említenem kell még egy igen meglepő összetételű aureus-denár leletet, amely az itáliai Estében[14] került elő és Titus 79-ben kibocsátott aureusával zárul. A kincs 9 db aranyat tartalmaz, amelyből 5 db Tiberius verete(!). A 196 db denárnak pedig több, mint a fele köztársaságkori kibocsátás illetve Marcus Antonius féle legios denár. Ez idáig még nem lenne meglepő, mert fentebb utaltam rá, hogy a koracsászárkori kincsekben, ha hiányoznak is a reform előtti császárkori kibocsátások, köztársaságkori

5 *Coin Hoards*. Vol. 6. London, 1981. p. 24, Nr. 92.
6 *Corpus* des Trésors Monétaires Antiques de la France. Tome V. Rhone – Alpes. (Paris, 1987) p. 53, Nr. 7.
7 *Corpus* des Trésors Monétaires Antiques de la France. Tome I. Poitou – Charentes et Limousin. (Paris, 1982) p. 48, Nr. 8.
8 Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slawonien. Bd. 2, (Berlin, 19) p. 151, Nr. 417.
9 *Marcel Thirion*: Le trésor de Liberchies. Bruxelles, 1972, p. 77–83.
10 *Jesos Ferro Couselo* – Milagros Caveda Nieto; Las monedas de Castromao. Boletin Avriense 6 (1976) 149 – 168.
11 Die Fundmünzen der Römischen Zeit in Deutschland. 4/2 Pfalz. (Berlin, 1965) p. 345, Nr. 2212.
12 *Corpus* des Trésors Monétaires Antiques de la France. Tome V. Rhone – Alpes. (Paris, 1987) p. 29, Nr. 29.
13 *Enrica Pozzi*: Tesoretto di eta Flavia da Pompei. AIIN 5–6 (1958–1959) 211 – 230.
14 Notizia degli Scavi di Antichita 1891. 279 – 280.

darabok előfordulnak, sőt néha igen nagy mennyiségben. A lelet érdekessége az, hogy itt a 12 Augustus és 18 db Tiberius denár mellett nincs is későbbi denár. A lelet utolsó 2 érme Nero 64 után vert aureusa és a már említett Titus érem, a lelet záróverete 79-ből való. Magyarázatot persze lehet keresni és nyilván találni is erre a meglepő vagy inkább szokatlan leletösszetételre, tanulmányunk szempontjából mindenesetre ez az a bizonyos kivétel, ami erősíti a szabályt.

Ezekután térjünk vissza a Szombathely–herényi kincshez. A lelet Pannonia nyugati részéből származik, közel a Borostyán úthoz. Ez a Rábától nyugatra eső terület Pannonia legkorábban megszállt része és az I. században vitathatatlanul a provincia legfejlettebb, legromanizáltabb területe volt.[15] Savaria (Szombathely) már Claudius uralkodása alatt colonia rangot kapott.[16] A területen állomásozó katonaság mellett kialakult egy erőteljes polgári réteg, mely már az I. század első évtizedeitől kezdve bekapcsolódott a római gazdasági – kereskedelmi élet vérkeringésébe[17] A régészeti leletek és az éremanyag is egyre inkább megerősítik ezt a képet. Hogy ki lehetett az éremlelet tulajdonosa, nem tudjuk. Éppúgy lehetett katona, mint kereskedő, római polgár vagy a provincia romanizált bennszülött lakosa.

A kincs előkerülése illetve ismertté válása nem eredményezett ugyan alapvető változást a pannoniai római éremforgalom kezdeteit illetően, mindenesetre újabb adalékul szolgált ahhoz, hogy rendszeres római pénzforgalommal, legalábbis Pannonia nyugati részén Augustus uralkodásától kezdve már mindenképpen számolhatunk.

Torbágyi Melinda
Magyar Nemzeti Múzeum
Éremtár
H-1370 Budapest Postafiók 364

DER RÖMISCHE MÜNZFUND VON SZOMBATHELY–HERÉNY

Resümee

Im Sommer 1992 wurde in Szombathely–Herény ein Fund von 38 römischen Goldmünzen gefunden, der Prägungen der Kaiser Tiberus, Claudius und Nero enthielt. Der Fund schließt mit dem Jahr der Münzreform des Nero (62/63) ab, als das Gewicht des Aureus offiziell verringert und bei 1/45 Pfund festgelegt wurde. Wahrscheinlich war das auch der Grund für das Zusammenlegen des Schatzes. Der einstige Besitzer hob die wertvolleren Münzen aus der Zeit vor der Reform auf. Es sind keine weiteren Funde – weder von Gold- noch von Silbermünzen – mit ähnlicher Datierung aus Pannonien bekannt. Die Schatzfunde aus der frühen Kaiserzeit beginnen im allgemeinen mit Münzen des Vespasian oder evtl. des Nero und schließen mit solchen aus dem 2. Jahrhundert bzw. aus der Zeit des Severus ab. In jener Zeit waren also die schwereren, wertvolleren Münzen aus der Zeit vor der Reform nicht mehr im Verkehr. Dieses Phänomen ist nicht nur für Pannonien charakteristisch, sondern es scheint auch für andere Gebiete typisch zu sein, daß Schätze, die nach der Reform verborgen wurden, keine oder kaum Edelmetallprägungen aus der Zeit vor der Reform enthalten. Der Goldfund von Lentilly (Frankreich) (Anm. 6), der als nächstliegende Analogie zu unserem Schatz anzusehen ist, weist aufgrund der daraus bekannten Münzen auf eine ähnliche Zusammensetzung hin. Der Denarschatz von Ludwigshafen-Rheingönheim, der um das Jahr 70 in die Erde kam, zeigt ebenfalls ein ähnliches Bild, denn er enthält kaum ein paar Münzen aus der Zeit vor der Reform, abgesehen von den Prägungen aus der Zeit der Republik, deren genaue Bestimmung jedoch nicht publiziert ist (Anm. 11). Auch aus Murs et Gelignieux (Frankreich) ist ein Denarschatz bekannt (Anm. 12), der anhand

[15] Pannonia római megszállása, a provincia kialakulása, a római berendezkedés folyamata évtizedes viták tárgya. Itt csak néhány alapvető tanulmányt sorolnék fel, amelyek alapján lehetőség van a további, részletesebb tájékozódásra a témában. *Mócsy András*: Illyricum északi határa Claudius előtt. AÉ 106 (1979): 2 177 – 186. *Tóth Endre*: Megjegyzések Pannonia provincia kialakulásának kérdéséhez. AÉ 108 (1981): 1 13 – 33. *Mócsy András – Gabler Dénes*: Alte und neue Probleme am Limes von Pannonien. = Studien zu den Militärgrenzen Roms III. 13. Internationaler Limeskongreß Aalen 1983. (Stuttgart, 1986) 369 – 376. *Fitz Jenő*: La division de l'Illyricum. LATOMUS 47 (1988): 1 13 – 25. *Fitz Jenő*: Neue Ergebnisse in der Pannonia – Forschung. ALBA REGIA 24 (1990) 157 – 158. *Nagy Tibor*: Die Occupation Pannoniens durch die Römer in der Zeit des Augustus. AAH 43 (1991) 57 – 85. főleg p. 65 – 66, p. 69 – 70 és p. 73 – 84. A provincia kialakulása körüli vitákban annak idején a numizmatikai anyagot is igyekeztek bizonyítékként felhasználni, lsd. 1. jegyzet, de ez a problémát nem döntheti el – legalábbis jelenleg – csak adalékként szolgálhat más régészeti anyagcsoportokkal együtt. Az éremanyag jelenlegi kutatási szintjén ma sem lehet lényegesen többet mondani, mint amit a fentebb említett szerzők már leírtak. Néhány év múlva, ha már a magyarországi Fundmünzen sorozatnak több kötete is rendelkezésre fog állni, valószínűleg érdemes lesz Pannonia koracsászárkori éremforgalmát újra vizsgálni.

[16] Plinius, Nat. Hist. III, 147.

[17] *Mócsy András*: Pannonia and Upper Moesia. (London – Boston, 1974) 76 – 79.

eines Denars von Galba datiert werden kann. Auch hierbei kann es sich darum handeln, wie im Fall des Schatzes von Szombathely–Herény, daß der einstige Besitzer in den Jahren nach der Reform bewußt die im Verkehr noch auffindbaren wertvolleren Münzen aufhob.

Der Fund von Szombathely–Herény liefert neue Angaben zum Münzverkehr Pannoniens in der ersten Hälfte des 1. Jahrhunderts wie auch einen handfesten Beweis dafür, daß das Fehlen der Münzen der Dynastie Julius-Claudius in den Schatzfunden weniger mit dem Einsetzen des Münzverkehrs zur Zeit des Vespasian zu tun hat, viel mehr handelt es sich um das – auch außerhalb Pannoniens zu beobachtende – Phänomen, daß die wertvolleren Münzen aus dem Verkehr gezogen, d. h. thesauriert wurden. Der römische Münzverkehr setzte in Pannonien, wenn auch mit geringer Intensität (Anm. 2), zur Zeit der Herrschaft des Augustus ein und war von da an regelmäßig. Dieses Thema ausführlicher zu untersuchen und analysieren lohnt sich erst in ein paar Jahren, nach dem Erscheinen der weiteren Fundmünzen-Bänden in bezug auf Ungarn, wenn aufgrund eines wahrscheinlich größeren und genauer bestimmten Materials gearbeitet werden kann.

Die historische und geldpolitische Entwicklung und das österreichische Geldwesen des 15. Jahrhunderts*

Történeti és pénzpolitikai fejlődés és az osztrák pénzviszonyok a XV. században

Wenn wir von Österreich im heutigen Sinn sprechen, so haben wir es vor allem mit drei „Währungsgebieten" zu tun: Im Osten mit dem Wiener Pfennig, im Süden mit dem Friesacher Pfennig und im Westen mit dem Tiroler Kreuzer.

Dieser Artikel soll sich nur mit dem Osten, also dem Bereich des Wiener Pfennigs, befassen. Den Schwerpunkt dieses Beitrags bildet das 15. Jahrhundert, wir wollen aber einen Blick auf die Entwicklung davor machen.

Vor 1130 beginnen die Babenberger mit der Münzprägung in Krems. Mit der Ausweitung und Verlegung des Machtbereichs nach dem Osten wird 1193/94 der Münzbetrieb in Wien aufgenommen, wobei das Einlangen der Silberlieferungen aus England als Lösegeldzahlung für Richard Löwenherz sowie der Herrschaftsantritt der Babenberger in der Steiermark durch Eintritt des Erbfalles von Bedeutung waren. Diese Münzstätte stand ja nur mehr den letzten vier Babenbergern (Leopold V., Friederich L., Leopold VI. sowie Friederich II., mit dem die Babenberger aussterben) zur Verfügung. Es folgten die unruhigen Zeiten einer Reichsverwaltung, des Interregnums, eines Przemysl Ottokars und der Eintritt der Habsburger in die Landesherrschaft. Neben Wien arbeiteten zeitweise die Münzstätten Enns und Wiener Neustadt.

Das Wiener mittelalterliche Münzwesen ist mit der Institution der Wiener Hausgenossen auf das engste verbunden. Rechte und Pflichten sind im Privileg König Rudolf I. des Jahres 1277 festgehalten. Dieses Konsortium reicher Bürger und Kaufleute hatte für die Aufbringung des nötigen Kapitals und für den Prägebetrieb zu sorgen und wurde dafür am Gewinn beteiligt.

Zeitweise waren die Einnahmen aus der Ausübung des Münzrechtes für den Münz- und Landesherrn recht beachtlich. Dieser Schlagschatz konnte durch Einkünfte aus der jährlichen Erneuerung der Pfennige (Wechselgewinn) noch gesteigert werden. Dieser fast ständige Um- und Austausch der Pfennige kam vor allem dem Handel sehr ungelegen. Bereits unter Albrecht II. werden Ansätze zur Änderung der Münzpolitik konstatiert, da die Einnahmen aus dem Münzregal rückläufig waren. Da sich der Landesfürst aus einer mit größerer Regelmäßigkeit einlaufenden Verbrauchssteuer höhere Einkünfte erhoffte, verzichtete Rudolf IV. 1359 gegen Einführung des „Ungeldes" auf die jährliche Münzneuerung.

Hatte vor allem der Handel größeres Interesse am „ewigen" Pfennig, so waren die Kaufleute noch mehr an der Goldmünze als internationale Handelsmünze interessiert. So ist es verständlich, daß Judenburger Kaufleute, die Anteile am alpenländischen Goldbergbau besaßen, vom ebenfalls an einer Goldmünzenprägung interessierten Landesherrn die Erlaubnis erwirkten, in Judenburg Goldgulden nach Florentiner Vorbild prägen zu dürfen (Albrecht II., Rudolf IV. und Albrecht III.) Diese Goldprägung war jedoch nur eine Episode. Der Kurs für den Goldgulden lag in dieser Zeit bei 100 bis 120 Wiener Pfennige.

* A Magyar Numizmatikai Társulat 90 éves fennállása alkalmából 1991. szeptember 26-án rendezett ünnepi közgyűlésen elhangzott előadás.

Kurz sei darauf hingewiesen, daß der Wiener Pfennig ab der Mitte des 13. Jahrhunderts und bis gegen die Mitte des 14. im ungarischen Geldverkehr eine bedeutende Rolle spielte, wobei zwischen den normalen und sogenannten ungarischen Wiener Pfennigen zu unterscheiden ist.

Nach dem Tod Rudolf IV. 1365 regierten zunächst seine beiden Brüder Albrecht III. und Leopold III. gemeinsam. 1379 wurde der Neuberger Vertrag geschlossen: Albrecht erhielt Österreich (etwa das heutige Ober- und Niederösterreich), Leopold Steiermark, Kärnten, Krain, Tirol und die Vorlande (Herrschaften im süddeutsch-schweizerischen Bereich).

Nach dem Verzicht auf den jährlichen Austausch der Pfennige ist es auch mit Reichtum und Vielzahl der Münzbilder vorbei. Nach der neuesten Arbeit über den klassischen Wiener Pfennig weist Koch Albrecht II. während dessen 29 jähriger Regierungszeit für die Münzstätte Wien rund 25 Typen zu. Auf die achtjährige Rudolf IV. kommen hingegen lediglich zwei und die 30 jährige Albrecht III. gleichfalls zwei Typen. Der als „Pöckler" wohlbekannte Wiener Pfennig am Ende einer langen Reihe ist ab 1368 durch 20 Jahre gleichsam unverändert geprägt worden. Mit dem nachfolgenden Widderkopfgepräge schließt ein Kapitel österreichischer mittelalterlicher Geldgeschichte.

Mit den beiden vorgenannten Pfennigtypen ist die Reihe der bildreichen Wiener Pfennige klassischen Stils beendet. Pläne zur Verbesserung der Münzen für die Jahre 1400 bis 1402 scheiterten am Widerstand der Stände, die dadurch eine Teuerungswelle befürchteten. Die Teilung der habsburgischen Herrschaft von 1379 hatte außenpolitisch eine Schwächung und innenpolitisch einen Machtzuwachs für die Stände zur Folge. Vormundschaften für minderjährige Herrscher sorgten für Streitereien. Vor allem die vier Söhne Leopold III. – Wilhelm, Leopold IV., Ernst und Friedrich IV. – zeichneten sich in dieser Richtung aus. Nur im Bestreben möglichst lange die Vormundschaft für den 1397 geborenen Albrecht V. auszudehnen, dessen Vater 1404 ander Ruhr gestorben war, waren sie sich einig. 1411 wurde der junge Prinz von den Ständen seinen Onkeln entführt und die Regierung in den niederösterreichischen Landen eingesetzt. Wilhelm und Leopold IV. waren inzwischen gestorben und so herrschte Ernst der Eiserne in Innerösterreich und Friedrich IV. (in der Numismatik besser bekannt unter dem Namen Friedl mit der leeren Tasche) in Tirol. Als Ernst 1424 starb, übernahm Friedrich IV. die Vormundschaft für die beiden Söhne Friedrich V. (dem späteren Kaiser Friedrich III.) und Albrecht VI. In Österreich regierte Albrecht V. (vermählt mit Elisabeth von Luxemburg, Tochter Kaiser Siegmunds, des Königs von Ungarn und Böhmen). 1439 starb Albrecht V. während eines Krieges gegen die Türken. Sein Nachfolger Ladislaus Postumus kam erst 1440 zur Welt. Friedrich V. (IV., III.) und Elisabeth übernehmen die Vormundschaft. Auch für den Sohn Friedrich IV. (von Tirol), Siegmund, hatte Friedrich V. die Vormundschaft zu führen, da der Graf von Tirol ebenfalls 1439 gestorben war (bis 1446). Das sind die historischen bzw. familiengeschichtlichen Voraussetzungen, die zum Verständnis der Entwicklung des Geldwesens notwendig sind.

Die Gepräge des 15. Jahrhunderts sind einförmiger als vorher und zeigen mit wenigen Ausnahmen bis etwa 1460 den österreichischen Bindenschild im Kleeblattbogen mit verschiedenen Buchstabenkombinationen für den jeweiligen Münzherrn sowie verschiedene Beizeichen. Die Pfennige wurden, um an Gewicht zu sparen, vorwiegend ungereinigt als „schwarzes" Geld ausgegeben. In der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts ist der Wiener Pfennig zumeist einseitig. Der Münzfuß war fallend, wodurch der Kurs des Goldguldens ständig stieg.

Die ersten Pfennige dieser Art stammen aus den Jahren 1404 bis 1411, der Zeit der Vormundschaft für Albrecht V. (Pfennig L 5 mit W A = Wilhelm und Albrecht, auch mit L–A = Leopold und Albrecht) Diese Zuweisung ist nicht ganz unumstritten, fest steht jedoch, daß Wilhelm und Leopold durch Verordnungen ins österreichische Münzwesen eingriffen.

Erst einige Zeit nach der Übernahme der Alleinherrschaft dürfte Albrecht V. eigene Pfennige geprägt haben. Zu reichlich hatten die Vormünder Münzen ausgegeben. Die neuen Pfennige sollten besser sein (Weißpfennige, im Gegensatz zu den Schwarzpfennigen) und 1 1/2 alten entsprechen. (L 8 mit Wappen Oberösterreichs und AL–B–T)

Bei der Auswechslung wollte man vielleicht die Pfennige besser und klarer kennzeichnen. Auch dieser Verbesserungsversuch scheiterte am Widerstand der Untertanen, vor allem der Städte, da die besseren Pfennige in den normalen Münzverkehr nicht einbezogen wurden. Nach dem Scheitern dieser Neuerung prägte man wieder Pfennige mit dem Bindenschild mit den Buchstabenkombinationen bzw. Ligaturen hauptsächlich mit A, B und T für Albertus. Unterschiedliche Beizeichen sind die Erkennungszeichen für die verschiedenen Münzmeister:

1413 – 1419 Rudolf Angersfelder
1420 – 1423, 1425 Ulrich Gundlach
1427 – 1430, 1433 – 1436 Niclas unterm Himmel

Natürlich hat auch Albrecht V. seine Wahl zum deutschen König auf den österreichischen Münzen dokumentiert. Ein Wiener Pfennig zeigt den gekrönten einköpfigen Adler mit dem Bindenschild auf der Brust.

Spricht man über das österreichische Münzwesen des 15. Jh., so steht jenes von Kaiser Friedrich III. (als Herzog V., als deutscher König IV.) im Vordergrund. Hat er doch, rechnet man die Zeit der Vormundschaft und die seiner Herrschaft in der Steiermark mit, fast 70 Jahre regiert. Manche behaupten, daß seine Erfolge darin bestanden, seine Gegner und Konkurrenten ganz einfach überlebt zu haben. Die Herzogsjahre Friedrichs waren von Bemühungen erfüllt, Ordnung in die wirtschaftlichen Verhältnisse der Länder zu bringen. 1440 wurde er von den Kurfürsten zum König gewählt, 1442 in Aachen gekrönt. Nachdem zwei Reichstage wenig erfolgreich verlaufen waren, verzichtete er auf eine aktive Reichspolitik und betrachtete nun sein Amt als das eines Schiedsrichters. Mit Rom stellte er ein Einvernehmen her, wodurch das Basler Konzil beendet wurde. Nach dem Tod des Ladislaus Postumus 1457 kam Österreich an die leopoldinische Linie der Habsburger. Die Herrschaft in Ungarn und Böhmen ging für sie verloren. Zwischen Friedrich und seinem jüngeren, ganz anders gearteten Bruder Albrecht VI., kam es zu Streitereien und sogar zum offenen Krieg. Die Auseinandersetzungen beendete der unerwartete Tod Albrechts im Jahr 1463.

Mit dem Schiedsspruch Herzog Albrechts V. vom Jahr 1435 erhielten Friedrich und Albrecht ihre Eigenständigkeit und damit stand ihnen als Landesherren von Steiermark, Kärnten und Krain die steirische Münzstätte Graz zur Verfügung. 1436 übertrug Friedrich die Münze und den Geldwechsel zu Graz einem Konsortium, womit es in Graz für kurze Zeit die Institution der Hausgenossen gab. Der Grazer Pfennig war nach dem Wiener ausgerichtet und unterschied sich von diesem nur durch das Münzbild.

Als Friedrich für Ladislaus die Vormundschaft übernahm, konnte er neben Graz auch Wien als Münzstätte nutzen.

Nach Luschin ist dieser Pfennig in der Zeit von 1440 und 1452 in Wien und Graz geprägt worden. Nur geringe Unterschiede in der Form des Buchstabens F ermöglichen die Zuteilung nach Wien oder Graz.

1452 wurde Ladislaus aus der Vormundschaft entlassen. Auch er versuchte die schlechten Wiener Pfennige durch bessere zu ersetzen und den Umlauf des fremden Geldes zu unterbinden. Das schlechte Geld behauptete sich abermals. Vielsagend für den Verfall des Pfennigs ist der Kurs des Goldguldens: 1457 hatte er 240 Pfennig erreicht.

Den durch die Verschlechterung der Münzen verursachte Wertverlust zog eine Erhöhung des Geldumlaufs nach sich. Nachdem nach der Entlassung Ladislaus aus der Vormundschaft, Friedrich nur mehr Graz als Münzstätte zur Verfügung stand, ließ der Kaiser 1456 Wiener Neustadt wiedereröffnen. Zur Verbesserung und Erleichterung des Zahlungswesens ließ er hier gleich nach Tiroler Vorbild Kreuzer prägen. Als Münzmeister setzte er den aus Frankfurt a.M. stammenden Erwein vom Stege ein. Es bestand dort ein Konsortium von drei Kämmerern, das besonders schlechte Pfennige prägte.

Mit dem Tod Ladislaus im Jahr 1457 begann der Kampf der beiden Brüder Friedrich und Albrecht um Erbe und Herrschaftsrechte. Söldnerführer mit ihren Horden wurden herbeigerufen und waren bald nicht mehr zu lenken und zu beherrschen. Schließlich teilte man das „albertinische Österreich" zwischen Friedrich (Niederösterreich) und Albrecht (Oberösterreich). Friedrich hatte in seinem Teil Schwierigkeiten und wurde sogar in der Wiener Burg belagert. Er mußte sich gleichsam aus diesem Landesteil wieder zurückziehen. In dieser Zeit wurde in Graz ein mit 1458 datierter Kreuzer geprägt.

Es handelt sich dabei um einen Schwarzpfennig von geringer Feinheit.

Albrecht VI. standen Linz, Freistadt und Enns als Münzstätten zur Verfügung. Dort ließ er ganz minderwertige Münzen schlagen.

1459 wandten sich die Stände anläßlich von Landtagen mit der Forderung an Friedrich, die Entwertung des Geldes zu beenden. 1460 erzielte man eine Einigung. Es sollte wieder mit der Prägung besserer Münzen begonnen werden. Hauptanteil daran hatten die Wiener Hausgenossen und Münzmeister Niclas Teschler.

In diese Phase ist eine Prägung Albrecht VI. in Wien einzureihen. Er hatte Valentin Liephart zum Münzmeister ernannt, der Weißpfennige ausprägte. Der Pfennig L 42 ist eine Prägung Albrechts, die sicher Wien zuzuorden ist.

Der Tod Albrechts 1463 beendete die innenpolitischen Schwierigkeiten. Mit der Herrschaft über Österreich ob und unter der Enns sowie Innerösterreich war ein Zustand erreicht, den es seit 1308 nicht mehr gegeben hatte. Friedrich standen die Münzstätten Graz, Wien und Wiener Neustadt zur Verfügung. Obwohl die für die Wirtschaft und für das Privatvermögen ruinöse Schinderlingszeit überwunden war,

ging es jetzt um die Überwindung der nicht mehr aktuellen mittelalterlichen Pfennigwährung. Die frühe Kreuzerprägung erfuhr durch die Schinderlingszeit wieder einen argen Rückschlag.

Mit der Münzordnung von 1481 wollte man die mittelalterlichen Verhältnisse grundlegend ändern. Der Pfennig sollte nicht mehr Währungsmünze sondern Scheidemünze sein. Die Münzsorten wurden vermehrt: Dukat (25 Groschen), Goldgulden (nicht festgesetzter Kurs), Groschen, Kreuzer, Pfennig bzw, Zweier, Kleinpfennig. (Groschen = 3 Kreuzer = 6 Pfennig bzw. Zweier = 12 Kleinpfennige) Die politische und militärische Entwicklung behinderte die rasche und tiefgreifende Durchführung der Neuerungen. Im Juni 1485 zieht Matthias Corvinus in Wien ein, im August 1487 in Wiener Neustadt. Friedrich bleibt wieder einmal nur das Münzamt in Graz.

Der Wiener Goldgulden L 68 ist wohl noch vor der ungarischen Besetzung geprägt worden. Die Gestaltung entspricht ganz dem Tiroler Typ Siegmunds.

Im April 1490 starb Matthias Corvinus in Wien. Hier soll es auch zur Prägung von ungarischen Münzen gekommen sein. Früher glaubte man, daß die Goldgulden mit dem Bindenschild als Beizeichen hier geprägt worden wären. Jetzt nimmt man an, daß es Denare gewesen sind. Durch den Tod des ungarischen Königs lösten sich für Friedrich wieder gewisse Probleme von selbst. Dennoch mußte der alte Kaiser seinen Sohn Maximilian ermahnen, sich um sein österreichisches Erbe zu kümmern und sich nicht nur in den Ländern seiner verstorbenen Frau zu engagieren – wo aber die Zukunft von Maximilians und Marias Sohn Philipp lag.

Als Friedrich am 19. August 1493 in Linz starb, trat Maximilian die Nachfolge in einem Land an, dessen Münzwesen, Handel und Wirtschaft durch innen- und außenpolitische Ereignisse schwer geschädigt waren. Erst 1527 konnte das wirtschaftliche Niveau der Mitte des 15. Jh. erreicht werden. Bis 1510 konnte Maximilian auch nichts zur Reform des österreichischen Münzwesens beitragen und wie bei vielen anderen Dingen bedurfte es der Beharrlichkeit und Ausdauer Ferdinand I., um die Reform auch in die Tat umzusetzen.

Helmut Jungwirth
Kunsthistorisches Museum
Münzkabinett
A-1010 Wien Burgring 5

TÖRTÉNETI ÉS PÉNZPOLITIKAI FEJLŐDÉS ÉS AZ OSZTRÁK PÉNZVISZONYOK A XV. SZÁZADBAN

Resümee

A középkori Ausztria területén háromféle pénznemet használtak: keleten a bécsi denárt (fillért), délen a friesachit, nyugaton a tiroli krajcárt.

A szerző csak a keleti területtel, a bécsi fillér elterjedési területével foglalkozik.

A Babenbergek pénzverése valamikor 1130 előtt kezdődött Kremsben, 1193–94 táján tovább terjedt Bécsig. A két verdében a négy utolsó Babenberg veretett pénzt. Ezután az interregnum időszaka következett, majd a Habsburgok trónra lépése. Ebben az időben Bécs mellett már működött Enns és Wiener Neustadt verdéje is.

A bécsi kamaragrófok jogait és kötelezettségeit I. Rudolf 1277-es privilégiuma rögzítette. A gazdag polgárokkal és kereskedőkkel kötött szerződések biztosították a szükséges idegen tőke behozatalát. Jövedelmek származtak a tartományurak pénzverési gyakorlatából is. A verési nyereséget növelte a fillérek évenkénti megújításából származó váltási haszon.

A romló pfennig érték miatt elsősorban a kereskedelemnek lett volna szüksége állandó értékű fizetőeszközre, de ebben a korai korszakban a judenburgi aranyforintok verése csak epizód maradt.

Az évenkénti pénzbeváltás rendszere miatt a bécsi fillérnek sok-sok változata alakult ki. Koch szerint II. Albertnek kb. 25, a nyolc évig uralkodó IV. Rudolfnak 2 és a 30 évig uralmon levő III. Albertnek ugyancsak 2 típusa ismert. A „Pöckler" néven ismert pfennigtípust 1368-tól kb. 20 évig változatlan éremképpel verték.

A XV. századi pénzverés egységesebb, mint a korábbi. Kb. 1460-ig az osztrák címert ábrázolják lóherében, különféle betűkombinációkkal, a mindenkori kamaragróf névbetűivel vagy mást jelölve velük. A tisztítatlan ezüstből vert denárokat színük miatt „fekete pénz"-nek nevezték. Ezek a XV. század első felében a legtöbbször egyoldalas veretek. Ebbe a fő típusba tartoznak az V. Albert hercegsége alatt, az 1404–11 között vert pénzek. Császárrá való kinevezése után veretei a Weisspfennigek, amely jobb pénz volt, mint a korábbiak, a régi denárnak másfélszeresét érte.

A XV. század pénzverését III. Frigyes császár kb. 70 éves uralma határozta meg. Az osztrák pénzverésben nyoma marad a trónöröklési harcnak, amit VI. Alberttel, Ladislaus Posthumus-szal és Corvin Mátyással folytat a császár. A bécsi fillér befolyása (már korábban is!) érvényesül Magyarországon, sőt magyar kibocsátású bécsiekről is van adat.

III. Frigyes hosszú uralma alatt megnyitják Grazot, mint új verdét, 1456-ban újra üzembe helyezik a bezárt Wiener Neustadtot.

Albert 1463-ban bekövetkezett halála után bizonyos belpolitikai egyensúly alakult ki. A rendek állandóbb, jobb pénz verését követelik a császártól. Lezárul a rossz minőségben vert bécsiek kora, az ú.n. Schinderling-korszak.

I. Miksa trónra kerüléséig, tehát a század végéig verdénként tárgyalja a szerző a császár kibocsátásait. Dolgozik Linz, Enns, Bécs, Wiener-Neustadt és Graz verdéje, ahol a „bécsiek" készülnek, de vernek már aranyforintot, garast és krajcárt is.

Ungarische Münzen im Geldumlauf in Mähren*

Magyar pénzek a morva pénzforgalomban

In der Struktur der Geldumlaufsmittel Mährens spielten die ungarischen Gepräge eine wichtige Rolle, vor allem die aus Kremnitz. Ihr Vordringen in das Nachbarland wurde von verschiedenen Faktoren beeinflusst. Es war in einzelnen Geschichtsperioden von unterschiedlicher Intensität. Wesentlich dabei waren die sich im 14. Jahrhundert vertiefenden Handelsbeziehungen zwischen Mähren und Ungarn, die neuen Geldverbindungen zwischen beiden Ländern zur Folge hatten.

Ein wichtiges Merkmal der Entwicklung Mährens war die aus den ältesten Zeiten überlieferte Orientierung an die Donauländer. Durch Mähren führten wichtige Handelswege, die das Donautal mit den Flussgebieten der Oder und Weichsel verbanden, was gute Voraussetzungen für enge wirtschaftliche und politische Beziehungen zum Südosten Europas schuf. Diese mehrere Jahrhunderte andauernden Einflüsse spiegelten sich im Wirtschaftsleben Mährens wider. Historische Quellen dokumentieren die Kontakte vor allem zwischen mährischen und slowakischen Städten. Manche Münzfunde belegen einen starken Zustrom ungarischer Münzen in verschiedenen Zeiträumen.

Schon im Anfangsstadium des Geldumlaufs in Mähren bildeten die ungarischen Münzen einen wesentlichen Bestandteil, zuerst durch die Vermittlung des Fernhandels in Nordeuropa was auf einen regen Handelsverkehr mit Ungarn zurückzuführen ist. Im bedeutenden Fund von Münzen und Hacksilber von Kelč bei Hranice in Ostmähren aus dem Anfang des 11. Jahrhunderts, der im Jahre 1938 entdeckt wurde, befand sich neben den böhmischen und deutschen Denaren auch eine seltene Prägung des ungarischen Königs Stephan I., LANCEA REGIS, Typ Dbg. 1706/a, Gedai 1 r. (19,5 mm; 1,184 g). Dieser Münzfund bewies unter den ersten die Echtheit dieser Prägung, die in der Literatur als Fälschung bezeichnet wurde. Ab 30er Jahren des 11. Jahrhunderts waren sie an der Festigung der Funktion von Münzgeld in Mähren beteiligt, und, wie die Münzfunde zeigen, fanden sie eine beträchtliche Ausbreitung. Einzel-, Massen- sowie Schatzfunde aus der damaligen Zeit in Mähren erlauben, sie als den ersten massiven Zustrom fremder Münzen zu klassifizieren. Dies bezeugen viele mährische Münzfunde, vor allem der von Nemčice bei Holešov in Mittelmähren. Hier wurden im Jahre 1885 etwa 1 500 ungarische Denare der Könige Stephan I. und Andreas I. entdeckt. Insgesamt handelt es sich um 42 Funde, wo die ungarischen Denare vertreten waren, überwiegend vereinzelt in Grabfunden. Dieser Zustand dauerte bis gegen Ende 70er Jahren des 11. Jahrhunderts. Danach kam es zu massiver Produktion eigener Münzen, was sich in der Zusammensetzung der umlaufenden Zahlungsmittel zeigte. Ab dem Ende des 11. Jahrhunderts gelangten die ungarischen Münzen nur noch in kleinem Umfang auf das Gebiet Mährens. Im Zeitraum zwischen dem 12. Jahrhundert und der 2. Hälfte des 14. Jahrhunderts ging der Anteil der in Mähren umlaufenden ungarischen Münzen zurück. Der Grund dafür waren unter anderem die wirtschaftlichen Veränderungen, die zur Bildung regional begrenzter Währungsgebiete führten. Zu ihrer Beseitigung kam es erst am Anfang des 14. Jahrhunderts, als die Groschenwährung eingeführt worden war.

In den mährischen Funden aus dem 14. und 15. Jahrhundert sind die ungarischen Goldprägungen, vor allem die Dukaten Sigismunds von Luxemburg, vorherrschend. Aus dem Fund Starý Hrozenkov in Ostmähren, der im Jahre 1910 entdeckt wurde, stammt 12 Florenen des ungarischen Königs Karl Robert von Anjou (1308–1342). Im Jahre 1905 wurden in Brno, Kobližná 7,16 Florenen des ungarischen Königs

* A Magyar Numizmatikai Társulat 90 éves fennállása alkalmából 1991. szeptember 26-án rendezett ünnepi közgyűlésen elhangzott előadás.

Ludwik I. der Grosse und 2 Dukaten Sigismund von Luxemburg gefunden. Aus dem Fund Bítov bei Znaim stammt 42 Dukaten des ungarischen Königs Sigismund und aus einem unbekannten mährischen Fundort 70 Dukaten dieses Königs. Sehr oft kommen die einzelnen Funde dieser Dukaten. Nicht selten sind auch die Dukaten Ladislavs' Postumus, Albrechts von Österreich und Matthias' Corvinus zu finden. Die böhmischen sowie die u. a. florentinischen, venetianischen. Goldmünzen kamen nur sporadisch vor. Insgesamt evidiert man 275 ungarische, davon mehr als 200 Dukaten Sigismund von Luxemburg in den mährischen Münzfunden. Den Umlauf dieser Goldmünzen bezeugen auch schriftliche Quellen, in den die in goldenen Münzen ausgestellten Rechnungen überwiegend ungarischen Dukaten Aufweisen. Nach dem Vorbild des ungarischen Dukaten Sigismunds entstand auch die erste mährische Goldmünze des Markgrafen Jobst.

Die Datierung der mährischen Funde mit ungarischen Münzen fällt meist in das 15. Jahrhundert. Dafür spricht die Tatsache, daß in diesem Zeitraum viele kriegerische Ereignisse stattfanden, was für die Verbergung des Vermögens in der Erde ein triftiger Grund war. Wesentlich ist jedoch der unterschiedliche Charakter der wirtschaftlichen Entwicklung und der Geldverhältnisse beider Jahrhunderte. Fast während des ganzen 14. Jahrhunderts wurde die Münzprägung in Böhmen durch neue ergiebige Silberlagerstätten dermassen begünstigt, daß die Entstehung eines neuen Silbernominals, des Prager Groschens, ermöglicht wurde. Der Prager, auch Böhmischer Groschen genannt, wurde bald zur beliebten Handelsmünze auch in den Nachbarländern Böhmens. Seine Wertbeständigkeit in der 1. Hälfte des 14. Jahrhunderts, bedingt durch einen grossen Feinsilbergehalt bis zu 15 Lot sowie die Bewahrung eines unveränderten Münzbildes festigten das Vertrauen zu dem neuen, mit Groschen und seinen Teilen in Böhmen eingeführten Münz- und Währungssystem. Durch die Groschenwährung und ihre grosse Verbreitung wurde im 14. Jahrhundert der Einfluss sowohl der heimischen als auch der fremden Goldmünzen geschwächt. Dies belegt sehr deutlich das mährische Urkundenmaterial. Im Laufe des 14. Jahrhunderts sind die Angaben über Goldmünzen sporadisch. Erst gegen Ende des Jahrhunderts weisen sie eine zunehmende Tendenz auf, offensichtlich im Zusammenhang mit den Schwankungen des inneren Wertes des böhmischen Groschens. Die Häufigkeit der ungarischen Goldmünzen im mährischen Umlaufsgeld lässt darauf schliessen, daß sich die Eintragungen in den schriftlichen Quellen gerade auf diese Prägungen beziehen. Die böhmischen Goldprägungen wurden zwar im Ausland hoch geschätzt, wie wir beispielsweise aus einem Dokument in Brabant erfahren, blieben sie jedoch ohne Einfluss. Diese Quelle enthält Angaben über böhmische Dukaten, die in der Rangordnung gleich nach den brabantischen, französischen und ungarischen folgen. Der geringe Einfluss der böhmischen Goldprägungen hing mit der geographischen Lage Mährens zusammen. An das ungarische Königreich angrenzend, wurde es von dort aus insbesondere in wirtschaftlicher Hinsicht stark beeinflusst. Die seit altersher bestehende Einbeziehung Mährens in den Handelsverkehr mit dem Donaugebiet entfaltete sich voll im 14. und 15. Jahrhundert, als die Goldvorkommen in der Slowakei und in Siebenbürgen das Interesse der Geschäfts- und Finanzkreise ganz Europas anregte. Ungarische Florene und Dukaten waren fast die einzigen Goldnominale im Umlaufsgeld Mährens. Dies resultierte auch daraus, daß Böhmen nie reich an Gold war. Das im Land geförderte Edelmetall reichte für Verprägung von konkurrenzfähigen Goldmünzen nicht aus.

Während des 14. Jahrhunderts wurden die Voraussetzungen für den erweiterten Umlauf von ungarischen Münzen in Mähren dadurch geschaffen, daß beide Länder wirtschaftlich immer enger zusammenrückten. Dazu trugen die Edelmetallvorkommen in Böhmen und Mähren wesentlich bei. Das Bestreben nach Integration auf dem Gebiet der Geldwirtschaft führte 1335 zu einem Handelsvertrag. Er war die Grundlage u.a. für die Errichtung einer direkten Handelsstrasse von den reichen Niederlanden und vom Rheinland über Prag, Brünn, Trnava oder Pressburg zu den Wirtschaftszentren in Mähren. Dieses Ziel verfolgten auch Massnahmen, Wien als Handelszentrum zu isolieren und dadurch eine direkte Verbindung mit dem Westen herzustellen. Auswirkung dieser Massnahmen war, daß Johann von Luxemburg im Jahre 1336 das Wiener Stapelrecht nach Brünn verlegte. Hinzu kam die Zollabgabe in Brünn für die nach Ungarn bestimmten Waren. Durch diese Massnahmen wurden die Handelskontakte zwischen den Kaufleuten beider Länder begünstigt. Ausser den Brünnern beteiligten sich am Handel auch Kaufleute aus Olmütz als Konkurrenz.

Dank ihrer geographischen Lage zogen die Städte Pressburg und Trnava aus den sich zwischen dem Westen und Ungarn abwickelnden Handelsbeziehungen als Vermittler grosse Nutzen. Pressburg zählte an der Wende vom 14. zum 15. Jahrhundert zu den bedeutsamen Handelszentren in Mitteleuropa, inbesondere nachdem der ungarische König Ludwig 1373 die Rechte der böhmischen Kaufleute in Ungarn erweitert hatte.

Die ausgiebige Rohstoffbasis in der mittleren Slowakei führte in der Mitte der 20er Jahre des 14.

Jahrhunderts zur Ausprägung von Goldmünzen in Ungarn. Im Jahre 1328 wurde im Bergbauort Kremnitz eine Münzstätte gegründet, die bald eine der grössten Europas wurde. Mit dem Edelmetall gut versorgt, konnte sie Goldmünzen in solchen Mengen produzieren, daß sie sich bald über ganz Europa verbreiteten und so ihren Einfluss auf das europäische Münzwesen nahmen. Die ungarische Goldmünze trat das Erbe der Florene an und wurde zum international anerkannten Münztyp in Gold. Ziemlich bald kam das ungarische Gold in Münzform unmittelbar nach Mähren, wie es die mährischen Funde bezeugen. In drei Fundorten, in denen die ältesten ungarischen Goldmünzen entdeckt wurden, befanden sich insgesamt 12 Florene Karl Roberts von Anjou, 17 Dukaten Ludwigs I. des Grossen und 2 Dukaten des ältesten Typs, der Sigismund von Luxemburg gehörte. Mähren fing den ersten Strom der ungarischen Goldmünzen auf. Die Münzfunde sowie die schriftlichen Quellen spiegeln die engen politischen und wirtschaftlichen Beziehungen zwischen beiden Ländern in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts wider.

Die starken Bindungen zwischen Mähren und Ungarn in der damaligen Zeit können wir aus solchen Dokumenten, wie aus der Botschaft der Brünner Bürger an den ungarischen König im Jahre 1343 herauslesen, in der sie die Genehmigung zum zollfreien Reisen durch Ungarn verlangten. Auch die älteren Handelswege spielten eine Rolle. Der Export aus Mähren konzentrierte sich auf Produkte der Handwerker, die dem sich entfaltenden ökonomisch-gesellschaftlichen Prozess in Ungarn sehr zunutze kamen. Dafür wurde Gold, Silber, Kupfer, Wachs, Pferde und Vieh aus Ungarn nach Mähren importiert. Umfang und Charakter der exportierten Artikel zeigen, daß sich der mährische Handel auf die wenig entwickelten Gebiete orientierte und dafür wichtige Rohstoffe für die eigene Produktion bezog.

Die ökonomischen Integrationstendenzen zwischen den böhmischen Ländern und Ungarn führten 1335 zu einem Handels- und Zollvertrag, der die Realisierung der Handelsbeziehungen zwischen den südöstlichen und westlichen europäischen Ländern ermöglichte. Bis dahin hatte es Wien verstanden, das Handelsmonopol an sich zu ziehen. Durch den böhmisch-ungarischen Vertrag konnte die Vermittlung des Wiener Handels vermieden werden, und vor allem Ungarn konnte sich dem Einfluss Wiens entziehen. Der Vertrag hatte auch günstige Folgen für die städtische Wirtschaft und die Organisation des Handels, hauptsächlich der slowakischen Städte. Weiter unterstützte der Vertrag das Bestreben, die böhmische mit der ungarischen Währung zu vereinigen und so ein gemeinsames Währungssystem zu schaffen. Dafür verfügten beide Länder über reichhaltige Rohstoffquellen, Ungarn an Gold, Böhmen an Silber.

Dies geht aus der erhaltenen schriftlichen Quellen deutlich hervor. Die Eintragungen über die ungarischen Goldmünzen bieten ein reichhaltiges Bild über die Goldprägungen überhaupt. Sie beziehen sich überwiegend auf Münzen Kremnitzer Provenienz. Aus dem Ende des 14. und der 1. Hälfte des 15. Jahrhunderts sind insgesamt 27 mährische Funde mit Anteilen ungarischer Prägungen registriert. Es handelt sich um 175 Dukaten und etwa 8 000 Denare und etwa 8 000 Denare und Obole Sigismunds von Luxemburg. Auffallend ist der zahlenmässig vorherrschende Anteil der ungarischen Obole in den mährischen Funden aus der Wende von 14. zum 15. Jahrhundert. Sie fanden eine beträchtliche Ausbreitung und machten 30% der mährischen Umlaufsmittel aus.

In der 2. Hälfte des 15. und am Anfang des 16. Jahrhunderts konzentrierte sich der Handel zwischen Brünn und Ungarn in Pressburg, was durch Eintragungen in einem Register in Pressburg über die Steuerabgaben für importierte Waren nachgewiesen werden konnte. Nach Ungarn wurden hauptsächlich Tuche exportiert; Böhmen deckte ein Drittel des Gesamtbedarfs Ungarns an diesem Artikel. Mähren lieferte Hanföl, Leinen, Seide und die verschiedensten Produkte des Handwerks.

Auch aus diesem Zeitabschnitt kennen wir zahlreiche Funde Kremnitzer Goldprägungen in Mähren. Es gibt hier 21 Fundorte, wo mehr als 100 Dukaten Sigismunds von Luxemburg, Albrechts von Österreich, Johann Hunyadis, Ladislaus' Postumus, Matthias' Corvinus und Vladislavs II. Jagello entdeckt wurden. Silbermünzen sind durch einen Groschen und 53 Denare Matthias' Corvinus vertreten. Die ungarischen Goldmünzen sind die einzigen Goldprägungen in den mährischen Funden aus der damaligen Zeit. Dies deutet darauf hin, daß die Kremnitzer Goldmünze das einzige goldene Nominal in Mähren war.

Zur Zeit der Türkenkriege im 16. Jahrhundert wurde viel Kriegsmaterial nach Ungarn exportiert. Importartikel nach Mähren waren Wein und Vieh, und in kleinerem Umfang Leder und Kupfer aus Banská Bystrica.

Im 16. und am Anfang des 17. Jahrhunderts war die schon jahrhundertelang in den ungarischen Staat eingegliederte Slowakei dessen Kerngebiet, was die Folge der Besetzung des mittleren Donaugebiets durch die Türken war. Diese Situation bedeutete eine engere Anknüpfung an Mähren, lebhafte Entwicklung der Landwirtschaft, des Handwerks und des Handels mit einem intensiven Tausch der Naturalprodukte und Waren der Handwerksarbeit. In der Mitte des 16. Jahrhunderts standen mehr als 20 mährische Städte im regen Handelsverkehr mit der Slowakei.

Die Zeit vor der Schlacht am Weissen Berge (1620) war für die ökonomischen und gesellschaftlichen Beziehungen zwischen Mähren und der Slowakei von grosser Bedeutung. Berührungspunkt war die Pflege der Tradition des Hussitentums. Den Zeitrahmen dieser engen Kontakte können wir in drei Abschnitte unterteilen. Etwa bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts wurden sie entwickelt, an der Jahrhundertwende macht sich eine gewisse Stagnation bemerkbar, und bis zur Schlacht am Weissen Berge sind sie im Ausklingen.

Diese Zeit fällt schon in die Talerepoche. In den mährischen Funden traf man nur 10 ungarische Talerprägungen neben vereinzelten Goldmünzen an. In höherer Zahl wurden Kremnitzer Denare gefunden, wenn sie auch im Umlaufsgeld in Mähren von untergeordneten Bedeutung waren. Wir kennen insgesamt 12 Funde, in denen 54 Denare Ferdinands I. Maximillians II. und Rudolfs II. vertreten waren. Für die Funde aus der 1. Hälfte des 17. Jahrhunderts sind nur Taler und Dukaten typisch; es wurde keine einzige ungarische Kleinmünze registriert. Taler und Dukaten kommen allerdings auch selten vor: in 6 Funden mit ungarischen Prägungen waren nur 9 Stück vertreten. Dies ist ein winziger Anteil im Vergleich mit anderen fremden Münzen aus damaliger Zeit.

Im 18. Jahrhundert hatten die landwirtschaftlichen Produkte als Importware aus Ungarn in Mähren die Oberhand. Am Anfang dieses Jahrhunderts, als es zum von Fürsten Rákóczi angeführten Aufstand gekommen war, wurde der Export von Vieh zu uns eingestellt. Bald stellte sich jedoch der fühlbare Mangel an Fleisch an, und der Handel wurde teilweise gelockert.

Aus der 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts finden sich in den mährischen Funden Kremnitzer Münzen zu 15 und 6 Kreuzer. Sie wurden in 9 Fundorten mit 174 Stück registriert. Ziemlich selten sind die Kremnitzer Taler und ihre Teilstücke. Es wurden insgesamt nur 7 Stück entdeckt, und vereinzelt tauchten auch Kremnitzer Dukaten auf. Trotzdem ist dieser Zeitraum durch einen grösseren Zufluss von Kremnitzer Münzen nach Mähren charakterisiert.

In der 2. Hälfte des 18. und im 19. Jahrhundert wurden die alten Beziehungen zwischen Mähren und Ungarn fortgesetzt. Der Handel nach Ungarn lieferte handwerkliche und industrielle Produkte, der nach Mähren ist auf landwirtschaftliche Produkte orientiert.

Ungarische Münzen, vor allem 20Kreuzer aus Kremnitz, weisen ein massenhaftes Vorkommen in den mährischen Funden aus dieser Zeit vor. Einer der grössten Funde aus Svitavy beinhaltete 1 186 ungarische 20Kreuzer neben 10Kreuzern. Sonst traf man noch Kremnitzer Kupfermünzen zu 6, 3 und einem Kreuzer an. Insgesamt sind 1 500 Fundmünzen aus 8 Fundstellen registriert.

Aus der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts sind ungarische Münzen häufiger durch Kremnitzer Gulden, 20, 10Kreuzer und kupferne 4Kreuzer vertreten.

Zusammenfassend kann man feststellen, daß die ungarischen Münzen als Bestandteil der Zahlungsmittel in Mähren im Zeitraum vom ausgehenden Mittelalter bis zur anbrechenden Neuzeit eine wichtige Rolle spielten, indem sie die fehlenden höheren und auch niedrigeren Nominalwerte ersetzten. In bestimmten Zeitabschnitten beeinflussten sie direkt den Charakter des heimischen Währungssystems.

Jiří Sejbal
Morva Numizmatikai Társulat
61300 Brno 3
Kladivova 2

Literatur

L. Huszár, Der Umlauf ungarischer Münzen des XI. Jahrhunderts in Nordeuropa. Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, 19, Budapest 1967, S. 175–200.
Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (Red. Em. Nohejlová-Prátová), Praha II, 1956 u. III, 1957
Em. Nohejlová – Prátová, Dukaten (Florentiner) und Goldgulden in den mittelalterlichen Münzfunden Böhmens, Dona numismatica, Hamburg 1965, S. 233–241.
J. Pošvář, Význam uherských dukátů v hospodářském životě Brna v 15. století, Num. listy XII, 1957, S. 100–111.
J. Sejbal, Uherské zlaté mince z nálezu v Brně I., Kobližné ul. č. 7, Časopis Moravského musea XL, 1955, S. 127–146.
J. Sejbal, Moravská mince doby husitské, Brno 1965.
J. Sejbal, Moravské denárové mince markraběte Jošta, Num. sborník IV, 1957, S, 97–180.
J. Sejbal, Zu den Anfängen der Goldmünzen in Mitteleuropa, Geldgeschichtliche Nachrichten 82, 1981, S. 61–66.
G. Skalský, Měnová politika Karla IV., Num. časopis š. XIX, 1950, S. 37–54.
J. Šmerda, Nálezy uherskýh mincí na Moravě z 11. a 12. století, Slovenská numizmatika X, 1989, S. 223–233.

MAGYAR PÉNZEK A MORVA PÉNZFORGALOMBAN

Resümee

A magyar pénzek mindenkor fontos szerepet játszottak a morva pénzforgalomban, bár az egyes történeti korszakokban különböző intenzitással.

Már a morva pénzforgalom kezdeti szakaszában megjelentek a magyar pénzek, eleinte csak az Észak-Európa felé irányuló távolsági kereskedelem közvetítőiként, de a XI. század 30-as éveitől már valóban pénzforgalmi szerepük volt Morvaországban, amint azt az éremleletek is jelzik. Ennek a korszaknak jelentős lelete a kelet morvaországi Kelc bei Hranice-ben került elő 1938-ban, amely cseh és német denárok mellett I. István ritka LANCEA REGIS típusú érmét is tartalmazta. Ez a lelet az egyik fontos bizonyíték a korábban hamisítványnak tartott érem eredetisége mellett.

Nemčice bei Holesov-ban (Közép-Morvaország) 1885-ben találtak egy éremkincset, amely 1500 darab magyar denárt – I. István és I. András vereteit – tartalmazta. Ebből a korszakból összesen 42 lelet – túlnyomórészt sírlelet – ismert, amelyben magyar pénzek fordulnak elő.

A I. század 70-es éveitől indult meg a tömeges helyi pénzverés, ami gátat vetett a magyar pénzek beáramlásának. A XII. és a XIV. század második fele között a magyar pénzek jelenléte morva területen különböző gazdasági okok miatt visszaszorult. Ezután viszont ismét megnőtt a magyar pénzek jelentősége.

A XIV–XV. századi morva leletekben túlsúlyban vannak a magyar aranyak, mindenekelőtt Luxemburgi Zsigmond dukátjai. A 275 darab Morvaországban talált magyar pénzből 200 Zsigmond verete. Az 1910-es Stary Hrozenkov-i lelet 12 Károly Róbert aranyat tartalmaz. A Bitov bei Znaim-i leletben 42 darab Zsigmond dukát van, egy ismeretlen lelőhelyű morva leletben pedig Zsigmond 70 darab dukátja található. Szórványként is gyakran kerülnek elő ezek a pénzek. A későbbi magyar királyok aranyai sem ritkák. Ellenben a cseh, firenzei, velencei aranyak csak szórványosan fordulnak elő. A magyar aranyak forgalmát az írásos források is megerősítik, mivel a számításokat többnyire ezekben végezték. Az első morva aranyak, Jobst őrgróf veretei, Zsigmond dukátjának mintájára készültek. A magyar aranyak népszerűsége Morvaországban a XIV. század végétől összefüggésben áll a cseh garas elértéktelenedésével, a magyar aranytermelés volumenével és az egyre erősödő gazdasági, kereskedelmi kapcsolatokkal. 1328-ban alapították a körmöcbányai pénzverdét, amelyet Európa egyik legnagyobb aranybányája látott el érccel. A körmöci verde aranyai ettől kezdve meghatározóak a morva pénzforgalomban, sőt gyakorlatilag az egyedüli idegen aranypénzek Morvaországban.

A török háborúk idején új helyzet állt elő. A XVI. században és a XVII. század elején ismét az aprópénzek játszanak szerepet a morva–magyar pénzforgalomban. Összesen 12 lelet ismeretes, melyben I. Ferdinánd és II. Miksa, ill. II. Rudolf 54 denára fordul elő. A XVII. század első felében a tallérok és dukátok jelenléte jellemző. Egyetlenegy magyar aprópénzt sem regisztráltak. Mindössze hat lelet ismert 9 darab magyar verettel, ami a magyar pénzforgalom komoly visszaszorulását jelzi.

A XVII. század második felében ismét megnő a magyar pénzek jelenléte a morva leletekben. Kilenc lelőhelyről 174 darab ismert. Ritkák a tallérok, ill. részegységei, ez a periódus mégis a körmöci veretek nagyobb számával jellemezhető Morvaországban.

A XVIII. század második felében, illetve a XIX. században a kereskedelmi kapcsolatok megerősödését a magyar pénzek tömeges jelenléte bizonyítja a morva leletekben. Az egyik legnagyobb lelet a svitavy-i, 1186 magyar 20 krajcárost tartalmaz a tíz krajcárosok mellett. Összesen 1500 pénzt találtak 8 leletben.

Megállapítható, hogy a magyar pénzek fontos szerepet játszottak a morva pénzforgalomban a középkortól az újkorig, amennyiben a hiányzó alacsonyabb, ill. magasabb értékeket helyettesítették.

Az ezüstpénzverés helye és szerepe a későközépkori magyar pénzrendszerben és pénzforgalomban*

The role and place of the silver coinage of the Hungarian monetary system and money circulation in the late Middle Ages

Az ezredforduló táján megindult magyar pénzverés alapegysége több mint három évszázadon át az ezüstdenár volt. A szinte kizárólagos ezüstpénzkibocsátás mellett a III. Béla kori rézpénzverés csak epizódszerű jelenség volt, melynek mind hazai előzménye, mind gazdasági háttere hiányzott, így jelentősebb hatást sem gyakorolt a magyar pénzrendszerre.

A 13. század folyamán a lassan kibontakozó árutermelő gazdálkodás, a fokozódó kereskedelem a változó ezüsttartalmú, évenkénti beváltásra kötelezett magyar királyi ezüstpénzek helyett egyre inkább az állandó értékű, beváltási kötelezettségtől mentes ezüstpénzt igényelt. Ezt a szerepet egyrészt külföldi pénzek, 13. század első felében a friesachi denárok, a század második felében a bécsi denárok töltötték be, másrészt a 13. század közepétől a magyar király pénzverési felségjogának gyakorlásával a szlavón bánok által veretett báni denárok.

Az Árpád-ház kihalása után kibontakozott trónharcokból győztesen kikerülő Károly Róbert, politikai hatalmának megszilárdítása után, a gazdasági élet rendezését s a királyság jövedelmeinek növelését tűzte ki célul. Ennek keretében látott hozzá a pénzügyek és a pénzverés rendezéséhez. Első lépésként, 1323-ban még a denárrendszer megreformálásával kísérletezett és a szlavón báni denárok mintájára egy új, jó minőségű és az ország egész területén forgó ezüstdenár verését rendelte el.[1] Az intézkedés célja az országban forgó sokféle régebbi kibocsátású királyi veret és a bécsi denárok illetve az ezek mintájára készített hazai utánveretek használata helyett egységes ezüstdenár bevezetése, amely azonban a valóságos ezüsttartalmat meghaladó beváltási árfolyam, illetve névérték, másrészt az ország gazdaságilag eltérő fejlettségű és eltérő kereskedelmi orientációjú területei miatt végülis kudarcot vallott és az egyre csökkenő súlyú királyi veretek arról tanúskodnak, hogy visszatért az évi pénzújítás rendszere.

A denárrendszer reformjának kudarca után Károly Róbert először 1325-ben firenzei mintára aranyforintokat, majd 1329-től jóminőségű ezüstgarasokat kezdett veretni.[2] Az aranyforint és a garasverés megindításával az ezüstdenár elvesztette korábbi monopolhelyzetét, kettős, arany-ezüst valutarendszer alakult ki, majd pedig a garasverés felfüggesztése után az aranyvaluta, mint legfontosabb értékmérő helyzete szilárdult meg. Ezzel a változással alakult ki a későközépkori magyar ezüstpénzverés új szerepköre, miszerint ezután az ezüstpénz évszázadokon keresztül a kisebb értékű kifizetések eszköze, a mindennapok értékmérője lett.

A nagyértékű aranyforintok mellett, az ezüstgarasok verésének felfüggesztése után a belföldi kereskedelem és pénzforgalom számára egyre nagyobb szükség volt egy állandó értékű ezüstdenárra, mint váltópénzre. Ennek bevezetésére Károly Róbert uralkodásának utolsó szakaszában, nagyszabású

* A Magyar Numizmatikai Társulat 90 éves fennállása alkalmából 1991. szeptember 26-án rendezett ünnepi közgyűlésen elhangzott előadás.

[1] *Hóman* Bálint: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. (Budapest, 1921) 75–76.

[2] *Hóman* B.: i. m. 85–92.

pénzügyi reformjának lezárásaként, 1338-ban került sor.[3] Az állandó értékű ezüstpénz forgalma nem tartott hosszú ideig, már I. Lajos uralkodásának első éveiben visszatért az évenkénti pénzújítás rendszere a változó éremképű és nemesfémtartalmú veretekkel. Csak uralkodásának második felében, 1358 után készültek olyan jobb minőségű, értékesebb ezüstdenárok, mint az ún. Szent Lászlós-denár (C. 94—96.) és a szerecsenfejes denár (C. 89.), melyek kedveltté és keresetté váltak a belföldi pénzforgalomban. A folyamatos és változatlan minőségű aranyforintverés mellett, az európai aranyválság megszűnése és a felborult arany-ezüst értékarány helyreállása után 1345-től 1370-ig ismét készültek ezüstgarasok, átmenetileg tehát újra visszatért a kettős valutarendszer.[4] Az 1370 után megszünt garasverés majd csak 1467 után, Mátyás pénzreformja idején éled fel újra.

A garasverés szünetelése idején ebben a csaknem egy évszázadnyi időszakban a magyar pénzrendszert az aranyforint-ezüstdenár (illetve a féldenár értékű obulus) rendszere alkotja.

Ettől a rendszertől csak Zsigmond uralkodásának idején figyelhető meg eltérés, akinek félévszázados uralma alatt a pénzverés csaknem végig kiegyensúlyozottan folyt, az aranyforintok mellett értékálló, és évtizedekig forgó ezüstdenárokat vertek, először a hosszú keresztes denárt (C. 121.), majd a „moneta maior"-t (C. 124.), valamint csekély ezüsttartalmú kisebb váltópénzeket (parvus, ducat, quarting).[5]

A Zsigmond halálától Mátyás pénzügyi reformjáig terjedő három évtized a későközépkori magyar ezüstpénzverés és pénzforgalom legsúlyosabb időszaka volt, melynek alapvető jellegzetességeit az Albert halálát követően kialakult kettős pénzkibocsátás, másnéven párhuzamos pénzverés, a pénzverési jog magánszemélyeknek adományozása, a törökellenes hadjáratok költségeinek fedezésére szolgáló inflációs pénzek kibocsátása alkotta. Az egymás után kibocsátott új pénzek éremképei egyrészt arról a törekvésről árulkodnak, hogy a pénz külső megjelenése, éremképe hasonlítson az előző pénzekhez, másrészről egy megváltozott pénzláb esetén az is fontos szempont volt, hogy a pénzváltásnál, a régi pénzek az újaktól könnyen megkülönböztethetők legyenek. Jó példa erre Albert első, 1438-ban vert denárja (C. 134.) melynek mintaképe a Zsigmond idejében veretett „moneta maior" (C. 124.) volt. Egy évvel később 1439-ben már egy könnyebb súlyú és kisebb ezüsttartalmú pénz került forgalomba, megváltozott éremképpel, melyet a források „denarius trialis" vagy „csopcze" néven emlegetnek.[6] Ez utóbbi pénz esetében jól nyomonkövethető viszont az a jelenség, amikor a csökkenő ezüsttartalmat a hasonló külső megjelenéssel, az éremkép azonosságra való törekvéssel igyekeznek elfedni, ugyanis az Albert által 1439-ben kibocsátott háromcímeres hátlapú denár verését mind Erzsébet és Giskra, mind I. Ulászló folytatta 1442-ig, de jelentősen eltérő nemesfémtartalommal. Schulek Alfréd és Pohl Artúr kutatásaiból ismert, hogy míg Albert, majd az özvegy királyné első veretei 7 latos ezüstből készültek, de az utóbbiak már csökkentett súlyban.[7] A nehéz anyagi helyzetben lévő Erzsébet királyné ezután pénzrontáshoz volt kénytelen folyamodni, az V. László nevével kibocsátott első veretek finomságát 4 és fél latosra csökkentette, majd 1441-ben már csak 2 latos pénzt veretett, melyből 300 denár volt 1 aranyforinttal egyenértékű.[8]

A 15. század közepén figyelhető meg az a jelenség, amit a numizmatikai irodalom Huszár Lajos nyomán párhuzamos pénzverésnek nevez.[9] Ez lényegében úgy alakult ki, hogy 1440-től mind a ténylegesen uralkodó I. Ulászló, majd halála után a kormányzóvá választott Hunyadi János veretett pénzt, mind pedig a Felvidéket megszállva tartó Giskra, a megkoronázott kiskorú V. László nevére.

A párhuzamos pénzverés nemcsak a kibocsátások egyidejűségét jelenti, hanem az egymáshoz hasonló, közel azonos éremképet mutató veretek kibocsátását is. Az esetleges egyeztetésről egykorú forrásadat ezideig nem ismeretes, de a pénzek éremképei beszédesen árulkodnak erről. A Giskra által veretett pénzek típusai közül Ulászlónak csak azok az erősen rezes, inflációs veretei hiányoznak, melyek a törökellenes hadjáratok idején készültek. A hasonló éremképű veretek kibocsátásának célja elsősorban az volt, hogy a pénzforgalomban az I. Ulászló és az V. László nevére vert pénzek egyenlő értékűek legyenek és a belpolitikailag megosztott országban egységes pénz forogjon.

A zilált pénzügyi helyzet kialakulásában és az ezüstpénzforgalomba került ezüstpénzek rossz minőségében az is szerepet játszott, hogy Ulászló korában a fokozódó pénzszükséglet kielégítésére számos

[3] Uo. 102—104.

[4] Uo. 138.

[5] *Pohl* Artúr: Zsigmond király pénzverése (1387—1437). NK 66—67 (1967—1968) 43—48.

[6] *Schulek* Alfréd: Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük. III. Albert és Erzsébet. NK 40 (1941) 40—43.

[7] *Schulek* A.: i. m. 36., 42—43.

[8] *Pohl* Artúr: Erzsébet királyné L-betűs verdejegyű pénzei. NK 64—65 (1965—1966) 50—51.

[9] *Huszár* Lajos: Giskra pénzverése. NK 62—63 (1963—1964) 51—52.

új pénzverdét állítottak fel, sőt a király több előkelő családnak pénzverési engedélyt adományozott ezüstpénzek kibocsátására, akik azonban gyakran nem tartották be az előírt minőséget.[10] Ezen az áldatlan helyzeten akart segíteni az 1444. évi országgyűlés, ahol kimondták, hogy ezentúl csak a királyi kamarákban verjenek pénzt és a király által magánszemélyeknek adományozott pénzverési engedélyeket vissza kell vonni, és hogy a pénz ligáját az országgyűlés hozzájárulása nélkül ne lehessen megváltoztatni.[11] Ezeknek a határozatoknak a kormányzóvá választott Hunyadi János csak részben tudott érvényt szerezni, mivel a Felvidéket továbbra is megszállva tartó Giskra nem ismerte el a kormányzóválasztást és 1446 után a körmöci és a kassai kamarában újból V. László nevére veretett pénzeket.[12] A pénzverés egysége csak 1453-ban, Hunyadi lemondása után állt helyre.

Az Albert halála után kialakult zavaros belpolitikai helyzetben rendezetlenné vált pénzügyi viszonyok közepette folyó inflációs jellegű ezüstpénzverés és pénzrontás két évtizeden át tartó gyakorlata nem szűnt meg Mátyás királlyá választása után sem. Jóllehet már 1458 elején a királyválasztó országgyűlés dekrétumában elrendelték, hogy olyan új, állandó pénzt kell veretni, amelyből 200 denár ér egy aranyforintot.[13] Ez az értékarány az előző évtized gyakorlatának felelt meg, ennek ellenére ez a pénz sem maradhatott sokáig forgalomban, évenként újabb kibocsátású ezüstdenárok és obulusok követték.[14] Az országgyűléseken minden alkalommal, így 1464-ben a fehérvári koronázási országgyűlés dekrétumában újra megfogalmazódott a jó pénz iránti igény, olyan formában, hogy az új pénzt a néhai Zsigmond király pénzének súlyában és finomságában kell verni.[15] A korszak pénzviszonyait jól szemlélteti, hogy a jó pénzhez a mintát Zsigmond korából kellett venni, akinek uralkodása megszépülve élt az utódok emlékezetében. A mintául szolgáló Zsigmond pénz kétségtelenül a „moneta maior" volt, azaz a C. 124-es denár, amely alapján Mátyás C. 219-es denárát verték.

Mátyás király pénzverésének első évtizedén végigtekintve szembetűnő, hogy a jó pénz verésére törekvés, a rendek követelésével összhangban mindvégig megfigyelhető, de Mátyás uralmának külső és belső harcokkal teli éveiben ez csak ritkán vezetett eredményre, s az is csak átmenetinek bizonyult.

A pénzforgalomban az évenként cserélődő, változó értékű ezüstpénzek továbbra is a Mátyás uralkodását megelőző évtizedek zűrzavaros állapotát idézték, Mátyás ezüstpénzeinek használata inkább csak a kényszerítő szükségre korlátozódott, s ezek nem örvendtek nagy népszerűségnek.

A későközépkori magyar pénztörténet jelentős korszakhatára Mátyás uralkodására esik. Már uralomra kerülését követő években sikerült jelentősen megnövelnie az állami bevételeket, hatékony intézkedésekkel fellendíteni a gazdasági életet. Az 1460-as évek közepén megindított átszervezések eredményeként született meg végül az 1467-es kincstárügyi és pénzügyigazgatási reform, amely azután a következő fél évszázadban alapjaiban határozta meg a magyar pénzverés helyzetét.[16] A pénzreform eredményeként az ezüstpénzek, egységes, címeres-madonnás éremképpel készültek. Újból megindították a garasverést, és hosszú idő után visszaállt a 100 denár = 1 aranyforint értékarány. Ez a számítási mód, a százdénáros forint vagy magyar forint azután még hosszú ideig használatban volt, függetlenül az aranyforint megnövekedett értékétől, mindig 100 denár összegét jelentette.

Hunyadi Mátyás pénzreformjának hatása kisugárzott II. Ulászló és II. Lajos pénzverésére is. Az évenkénti beváltásra nem kötelezett, állandó értékű ezüstpénzek kibocsátásának jelentősége igazán csak a Mátyás halálát követő évtizedek pénzforgalmán mérhető le, az 1526 előtt földbekerült leletek több mint 90%-a magyar veret, elsősorban ezüstdenár volt.[17]

[10] Pohl Artúr: Az alsólendvai Bánfi család pénzverése a 15. században. NK 70–71 (1971–1972) 72–73. Uó.: I. Ulászló király pénzverése. NK 72–73 (1973–1974) 54–55.

[11] Az 1444. április 18-án kelt dekrétum VII. és VIII. cikkelye. Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457. (Budapest, 1976) 328.

[12] *Huszár* L.: Giskra ... 56.

[13] Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458–1490. (Budapest, 1989) 86.

[14] *Huszár* Lajos: Mátyás pénzei. In.: Lukinich Imre (szerk.) Mátyás király Emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára. (Budapest, 1940) I. k. 552–559.

Pohl Artúr: Hunyadi Mátyás birodalmának ezüstpénzei 1458–1490. (Budapest, 1972) 8–13.

[15] Decreta regni ... 1458–1490. 147.

[16] *Kubinyi* András: A Mátyás-kori államszervezet. In.: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. (Budapest, 1990) 99–104.

[17] *V. Székely* György: Hunyadi Mátyás Madonnás-denárai a pénzforgalomban. A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1981–1982. (Budapest, 1991) 180–181.

A Mátyás pénzreformja által megteremtett állandó értékű ezüstpénz kibocsátásban csak 1521—1525 között volt egy rövid átmeneti szünet, amikor az erősödő török fenyegetés árnyékában a belpolitikai zavarokkal és gazdasági nehézségekkel szorongatott II. Lajos egy szerencsétlen pénzügyi kísérlettel — pénzrontással — igyekezett a kincstár anyagi helyzetén javítani. A kudarcba fulladt ötlet lényege az volt, hogy az új ezüstpénz, a „nova moneta" a régi pénz súlyában, de csak fele akkora ezüsttartalommal készült, névértéke viszont a réginek felelt meg.[18] E rövid átmeneti epizódtól eltekintve Mátyás pénzrendszere 1546-ig változatlanul élt tovább, sőt a kisebb pénzlábmódosításoktól eltekintve, az ezüstdenár, egészen 1659-ig, a krajcárrendszer magyarországi bevezetéséig megőrizte szerepét és a későközépkori pénzrendszer hagyományait.

A későközépkori ezüstpénzverésnek még egy érdekes epizódja volt, a II. Ulászló-kori guldinerverés. Ezek a nagyalakú ezüstpénzek — a tallérok előfutárai — a 15. század végén Tirolban jelentek meg guldiner néven. Nagy felületük kitűnő lehetőséget kínált a bonyolultabb kisplasztikai ábrázolásra. Ezek az első évszámos arany és ezüst veretek változatos súlyban kerültek kiverésre, így nem tekinthetők forgalmi pénznek, hanem minden bizonnyal uralkodói reprezentáció, ajándékozás céljára készültek. Az első nagyezüst forgalmi pénzeket, a tallérokat 1553-tól kezdték Magyarországon veretni a Habsburg uralkodók, ez az időpont egyúttal már egy új pénztörténeti korszak, a tallérperiódus nyitánya.

V. Székely György
Katona József Múzeum
6001 Kecskemét, Pf. 6.

THE ROLE AND PLACE OF THE SILVER COINAGE OF THE HUNGARIAN MONETARY SYSTEM AND MONEY CIRCULATION IN THE LATE MIDDLE AGES

Resume

The primary rule of the denar system for three centuries ended in the first quarter of the 14th century, when King Charles Robert introduced the gold forint and the silver groats after the unsuccessful attempt of establishing the silver denar of constant value. With this, silver denar lost its earlier monopolistic position and bimetallic (gold and silver), then gold standard monetary system was established, and as a consequence of this the following centuries silver coins became the means of smaller value payments and of every day money circulation. From 1370 to 1467 Hungarian monetary system was based on the gold forint-silver denar-obulus (small change) three standards.

The economically pernicious system of the periodic coin change (innovation of coins) could not be entirely wound up, but up to King Albert's reign silver denars of relatively stable value were issued and have been in circulation for shorter or longer periods keeping their value.

The three decades from the death of King Sigismund to King Matthias of Hunyadi's monetary reform (1467) were the gravest times of the Hungarian coinage and money circulation in the late Middle Ages, which basic characteristics consisted of the dual coin issue after King Albert's death, i. e. parallel issue, the donation of the right of issue to private persons, the inflationary money issue to cover the costs of the campaigns against the Turks.

Under the reign of Matthias Hunyadi as a result of the growing state income and promoting the economy together with the reshuffle, in 1467/68 treasury and administration of inland revenue reform was introduced and resulted new silver coins of stable value with an unified depiction of the arms and Mary the Virgin. After a long time the rate of 100 denar = 1 gold forint rate was restored.

The effect of Matthias Hunyadi's monetary reform marked also his successors' issues, the silver coin issue and monetary system have been survived unchanged till 1546 apart from the deterioration of the currency between 1521–1525. In the time of King Wladislaus II the first large silver coins – the guldiners – appeared as the foreruners of a new monetary system, the taler period.

18 *Jeszenszky* Géza: II. Lajos denárai. NK 26—27 (1927—1928) 127—143. *Hermann Zsuzsanna*: Államháztartás és a pénz értéke a Mohács előtti Magyarországon. Századok 109 (1975) 315—323.

Pénzforgalom a XIV.–XV. századi Erdélyben. Éremleletek tanúsága*

La circulation monétaire en Transylvanie 14e–15e siècles

A pénzforgalom már indítékaiban is éppen eléggé összetett folyamat ahhoz, hogy ezeknek felderítése, a szempontok megvitatása is könyvtárnyi szakirodalmat teremtsen. A pénzforgalmat elsődlegesen a kereskedelem függvényeként fogjuk fel és tárgyaljuk, bár nem mellőzhetjük a gazdaság-, politika- vagy közigazgatástörténet olyan jelenségeit, megnyilvánulásait sem, mint például az adórendszer és az adózás gyakorlata, a háborús vagy általában hadi költségek, az igazság- és jogszolgáltatás pénzügyi vonatkozásai (pénzbüntetések, vérdíj, stb.).

Az a 220-nál több éremlelet,[1] amelyből a jelen tanulmány tárgyához tartozó 66 éremegyüttest kiválogattuk, nemcsak a Kárpát-medence belterületén került felszínre, hanem a Kárpátokon kívül eső területeken is, így Szatmár és Nagybánya környékén (tehát a hajdani Partiumban), a Körös folyó vidékén, s főleg délen, Temes és Krassó megyében. Ez korántsem véletlen, ugyanis az 52 nyomtatásban közölt és a 14 közöletlen, a kolozsvári Erdélyi Történelmi Múzeum Éremtárának leletanyagában szereplő éremegyüttes bizonyos értelemben egységes, függetlenül attól, hol kerültek napvilágra a leletek, függetlenül a leletekben foglalt és igen változatos pénzmennyiségtől és pénzértékektől, sőt még attól az alsó és felső időhatártól is, amelyet legkorábbi és legkésőbbi vereteik jeleznek, s amely gyakran századokat fog át.

Egységes elsősorban azért, mert az éremleletekben szereplő pénzek kereskedelmi tevékenységből származnak, nem pedig céltudatos vagyongyűjtés szándékát tükrözik. Ezt mindenekelőtt az éremleletek értékösszetétele mutatja ki. A leletek legnagyobbrészt apró- és középértékű pénzből, a mindennapos kereskedésre használt denárból vagy garasból állnak. A kevés kivétel esetében – mert néhány lelet aranypénzt, mások arany- és magas névértékű ezüstpénzt tartalmaznak – bízvást elfogadható a feltételezés, hogy nagyobb szabású kereskedelmi ügyletek lebonyolításáról van szó. Egyetlen esetben állhat fenn a tezaurálás szándéka (is), éspedig a 991 darabot tartalmazó nagybányai aranylelet esetében, de e veretek nagy részének használatlan állapota legalábbis részben megkérdőjelezi hitelességüket.[2]

A kereskedelmi tevékenység magyarázza azt is, hogy az erdélyi pénzforgalomnak a tárgyalt időszakban is bizonyíthatóan használatos útvonalai és ezen belül a gócpontok hosszú távon sem változnak. Itt kétszeresen is hivatkozhatunk az említett egységre. Egyrészt arról van szó, hogy évszázadokon át a belpiacnak egy és ugyanazon, jól bevált központjaiban értékesítették a majorsági gazdaság termelésének fölös termését, valamint a városi kézműipar céhes termékeit. Másrészt pedig nem lehet eléggé hangsúlyozni azt, hogy a XIV.–XV. században az intézményes keret az addiginál fokozottabban és sokkal céltudatosabban összpontosult a központi hatalom kezébe. A királyi hatalom céltudatos központosító közigazgatása az erdélyi vajda azon törekvésének is kedvezett, hogy országrészében szilárd politikai, gazdasági és – természetesen – közigazgatási viszonyokat építsen ki. A központi hatalom megszilárdítása és a városi elemnek nyújtott

* A Magyar Numizmatikai Társulat 90 éves fennállása alkalmából 1991. szeptember 26-án rendezett ünnepi közgyűlésen elhangzott előadás.

[1] 1985-ig *Winkler Judittal*, a volt Történelmi és Régészeti Intézet kiváló kolozsvári numizmatikus szakemberével együtt gyűjtöttük az adatokat, majd elhunyta után egyedül folytattam a gyűjtést. Eddig 221 éremlelet adataival rendelkezünk, ebből 186 közölt és 35 közöletlen, a kolozsvári Erdélyi Történelmi Múzeum Éremtárának leltáranyagában szereplő éremlelet.

[2] L. erre vonatkozólag *F. Pap*: Tezaure monetare din sec. XV–XVIII descoperite la Cluj-Napoca şi unele probleme de circulaţie monetară. AIIAC 21 (1978) 289–296.

támogatás rendkívül fontos volt azért is, mert a török nyomás egyre fenyegetőbbé vált. Ilyen körülmények közt legalábbis részben az Anjou-királyok nagy érdemének tudható be, hogy az ország kereskedőinek sikerült fenntartaniuk rendszeres kapcsolataikat a Földközi-tenger vonalán Dél-Nyugat Európával, de kontinentális úton is, Közép-, sőt Nyugat-Európával (ez utóbbival leginkább közvetve).

A gyűjtésünkből e korra vonatkozó leletanyag a maga sajátosságában ezt a török hódítást megelőző állapotot és alakulását szemlélteti.

Az erdélyi pénzforgalom hátterének áttekintése, az éremleletek felsorakoztatása és a mégannyira futólagos betekintés is a legfrissebben megjelent – számunkra elérhető – levéltári forrásba, a kolozsmonostori konvent páratlan értékű jegyzőkönyveinek[3] pénztörténeti adataiba alátámasztotta azt a tényt, hogy Károly Róbert 1323-ban elrendelt és kb. két évtized erőfeszítései árán meggyökeresedett pénzreformja volt az a lépés, amely alapvetően megújította a pénzügyeket és az egész gazdaságot Magyarországon, így Erdélyben is. Éremleleteink áttekintése azt tanúsította, hogy e reform hosszú időn, körülbelül másfél évszázadon át döntően befolyásolta az erdélyi pénzforgalmat, egészen addig, amíg 1467-ben Mátyás király szükségesnek látta és keresztül is vitte a pénzviszonyok újabb rendezését. Megállapíthattuk tehát, hogy a tárgyalt éremleletek egységes gazdasági jellege (és itt hadd utaljunk még egyszer a központi hatalom tudatos gazdaságpolitikájára, a városok és a kézműipar fejlődésére, a kereskedéssel foglalkozó városi polgárság és az árucserét kiegészítő foglalatosságként művelő falusi lakosság fokozott jelenlétére a vásárvárosokban és a nagyobb városi központokban) a pénzforgalom két nagy időszakát fogja át: a Károly Róbert pénzügyi reformjától 1467-ig terjedő és a Mátyás 1467-es reformjával kezdődő időszakot.

Mielőtt rátérnénk az első időszakhoz tartozó éremleletek ismertetésére, tekintsük át röviden, miért is váltak szükségessé Károly Róbertnek a pénzviszonyok rendezésére irányuló intézkedései és miben is álltak ezek az intézkedések?

A XIV. század első évtizedeiben már aggasztó méreteket öltött a tulajdonképpen évszázadokkal azelőtt megkezdődött pénzromlás[4] és ezt kívánta visszaszorítani Károly Róbert. Itt kiemelnénk annak a felismerését, hogy a pénzviszonyok megújítása csakis az államháztartás összetett jellegű reformjával képzelhető el. Következésképpen az egységes és állandó új pénz verését új adórend behozatala kísérte.[5] Károly Róbert és utódai nem feledkeztek meg arról sem, hogy segítsék a bányászat és a marhakereskedelem kibontakoztatását. Többek között ezért is vált fontossá számukra az értékálló aranypénz verése. A kettős pénzrendszer bevezetése pedig kedvező körülményeket teremtett ahhoz, hogy kereskedelmi szerződések jöhessenek létre a szomszédos országokkal. Mindez jótékonyan hatott az erdélyi városok gazdaságára is.[6] Megélénkült bel- és külkereskedelmük, jelentősen gazdagodott az áruválaszték is. A kereskedők rendszeres utazásokat tettek Keletre a Nyugatról hozott szövetekkel, a tengerentúlról szakaszosan beérkező fűszerrel, valamint a helyi mezőgazdaság és kézműipar termékeivel. Ezek ellenértékéből igásállattal, mézzel, viasszal, bőrrel megrakodva tértek haza Havasalföldről, Moldvából, esetleg messzebbről is, hogy aztán földközi vagy szárazföldi útvonalon induljanak Velence, Bécs vagy Gdańsk (Danzig) felé.[7] Oklevelesen bizonyítható, hogy a kolozsváriak és a környékbeliek legalább is a XV. századtól kezdve nemcsak, hogy bekapcsolódtak a távolsági kereskedelembe, de az eddig feltételezettnél sokkal fontosabb szerepet töltöttek be a Nyugatra és a Keletre irányuló árucserében.[8]

Rátérve a leletanyag ismertetésére és elemzésére, először is néhány olyan éremleletet tekintünk át, amelynek időrendben való utolsó verete megelőzi Mátyás uralkodásának és éremverésének kezdeteit (l. 1. táblázatunkat). Kilenc ilyen éremleletünk közül egy (a bogodinci) XIII.–XIV. századi vereteket tartalmaz, amelyeknek nagy többsége azonban 14. századi kibocsájtás, mégpedig Károly Róbert-féle veret,[9] míg a többi nyolc éremleletben a legrégebbi veretek Károly Róberttől, Nagy Lajostól vagy (leginkább) Zsigmondtól származnak. Az összetételükben szereplő névértékek nagyobbára megfelelnek az ismert

[3] A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei. Kivonatokban közzéteszi és a bevezető tanulmányt írta *Jakó Zsigmond*. I–III. (Budapest, 1990).

[4] Mint tudjuk, e folyamat Könyves Kálmán korában kezdődik, s századokon át tartó hullámzásainak egyik legtartósabb és legrosszabb következménye, hogy az évente beváltott magyar denár lassan jóformán teljesen kiszorult a pénzforgalomból. Vö. *Gedai, I.*: Székesfehérvár közép- és törökkori pénzleletei. In: Székesfehérvár évszázadai, 2. Középkor. (Székesfehérvár, 1972), 192–193.

[5] *Schulek, A.*: Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük. I. Károly Róbert. NK 25 (1926) 153, 191–193.

[6] L. bővebben: Erdély rövid története. (Budapest, 1989) 204.

[7] Erdély rövid története. (Budapest, 1989) 204–206.

[8] L. főleg *Goldenberg, S.* 290. – *Goldenberg, S.*: ScrM 6, 9.

[9] Délm. 11.

pénztörténeti és pénzforgalmi adatoknak, azaz magyar denárokról van szó. Két lelet, az orsovai és a kolozsmonostori viszont valamennyire eltér ettől a szabványtól. Ezek közül az első legtöbb érméjét (kb. ezret az 1005 közül) Mircea cel Bătrân havasalföldi fejedelem veretei teszik ki (1386—1418), míg a további

XIV.—XV. századi pénzt tartalmazó erdélyi éremleletek

1. táblázat

Sorsz.	Lelőhely	Drbsz.	Időszak	Irodalom
1.	Monostor (Cluj-Mănăştur), Kolozs m.	573 1/2	[1182—1419]	É 1—1934
2.	Bogodinc (Bogodinţi), Krassó m.	700	[1272—1342]	Délm 11.
3.	Dezsánfalva (Dejan), Temes m.	16 +x	[1316—1385]	Délm 15.
4.	Kádár (Cădar), Temes m.	21 +x	[1342—1437]	TRÉ, U.F. III. 103., 120., 121., 173., 174., Délm 22.
5.	Szászfenes (Floreşti), Kolozs m.	601	[1382—1437]	É 18—1903
6.	Orsova (Orşova), Krassó m.	+1005	[1387—1420]	Délm 29—31.
7.	Temesvár (Timişoara) „Vadászerdő", Temes m.	+185	[1387—1439]	TRÉ, U. F. IX. 129.
8.	Kisbecskerek (Becicherecul Mic), Temes m.	11 +x	[1387—1452]	Délm 10.
9.	Gad (Gad), Arad m.	100	[1387—1457]	Délm 19.

öt darab megoszlik fia-utódja Mihály (1418—1420) és Luxemburgi Zsigmond király között. A második lelet 573 és fél darabja közül egy Mircea verete, míg kettő korai, a XII. század végéről származó cseh veret, a többi Mária királynő (1382—1385) éremkibocsátása. Természetesen a havasalföldi veretek éppen annyira származhatnak kereskedésből, mint esetleg abból, hogy tulajdonosaik (tulajdonosuk) a kor törökellenes csatái során szerezték és tartották meg e pénzeket. A magyarázatok egész sora kínálkozik, kezdve azon, hogy Mircea fejedelem résztvett a Zsigmond szervezte törökellenes koalícióban,[10] s egészen a kölcsönösen adományozott kereskedelmi kiváltságlevelekig,[11] illetőleg az Anjou-ház uralkodóinak az árucserét támogató kedvezményes politikájáig.[12] Ezek bármelyike alátámasztja azt az ismert történelmi tényt, hogy a XIV.—XV. században Moldvát és Havasalföldet szoros politikai kötöttségek és gazdasági kapcsolatok fűzték a magyar királysághoz, így Erdélyhez is.[13] Visszatérve a kilenc éremleletre, érdekes nyomon követni földrajzi szóródásukat. A helységek legnagyobb része Temes és Krassó megyében van, a Maros, Zsil és Duna határolta térségben, közel Erdélynek egyrészt Itália,[14] másrészt Bécs felé irányuló[15] XIV.—XV. századi útvonalaihoz. Két helység pedig, a cseh és havasalföldi pénzt is tartalmazó éremlelet Kolozsmonostora, valamint Szászfenes, ahol többszáz Zsigmond-veret került napvilágra, Kolozsvár közvetlen környékéhez tartozik, a városnak Nyugat felé irányuló útvonalán fekszik. Mindkét helység közvetlenül volt érdekelt a nagyváros bel- és külkereskedelmében. Mivel régóta ismert tény, hogy a kolozsváriak már a XIV. században is rendszeresen folytattak kereskedőtevékenységet,[16] újabban pedig arra is rámutattak, hogy e város már akkor is sikeresen állta a versenyt a szász kereskedővárosokkal,[17] sőt, a későbbi időkre vonatkozó levéltári

[10] Az események részletes leírását l. pl. Istoria Romîniei, II. (Bucureşti, 1962) 371—373.

[11] *Pach, Zs. P.*: Levantine trade routes and Eastern Europe in the middle ages. In: XVe Congrès International des Sciences Historiques. Bucarest, 10—17 août 1980. Rapports II. Section chronologique. (Bucarest, 1980) 226—227. — *Goldenberg, S.*: ScrM 11.

[12] Erdély rövid története. (Budapest, 1989) 205. — *Hóman, B. — Szekfű, Gy.*: Magyar történet. III. 223—224.

[13] Erdély rövid története. (Budapest, 1989) 205.

[14] A Kolozsvár — Gyulafehérvár — Szászsebes — Szászváros — Hátszeg — Karánsebes vonalon. Vö. *Goldenberg, S.*: ScrM 9—10.

[15] A Maros mentén, főleg a Szeben — Déva — Lippa — Arad — Szeged útvonalon. *Goldenberg, S.*: ScrM 9.

[16] *Jakab* 334—336. részletesen ismerteti I. Lajosnak 1377-ben a város javára kibocsátott vámkedvezményét. Ez tartalmazza az árufajtákat és az értük fizetendő vámösszeget is. — *Jakab* 344—345. Zsigmond király 1388. június 11-én megújítja és nyomatékosan megerősíti Kolozsvár „összes kereskedőinek, kalmárainak és minden más árus emberének" a szabad belföldi kereskedést.

[17] *Goldenberg*, S. 288—289. Itt kell megemlítenünk azt, hogy a kolozsvári magyar és szász polgárok korántsem csak Mátyás király uralkodásának legelső évétől kezdve vettek részt egyenlő mértékben a város vezetésében. (L. Erdély rövid története. 205), hanem már sokkal előbb, a XIV. század folyamán kialakult az a belső rend, amelynek megfelelően a magyarok és a szászok elosztották egymás közt a tisztségeket. (L. *Jakab* 351—354.)

adatok birtokában visszavetítve ezeket a XIV.–XV. századra hadd emlékeztessünk arra, hogy Kolozsvárnak nemcsak közép-európai kapcsolatai élénkek ez időben[18], hanem rendszeres kereskedelmi kapcsolatokat tartott fenn Moldvával (főleg Beszterce közvetítésével), valamint – a már említett Gyulafehérvár – Hátszeg – Karánsebes – Zsilvölgye útvonalon[19] – Havasalfölddel és tovább egyrészt a Földközi-tenger térségével, másrészt a Balkán-félszigettel és közvetlenül a török birodalommal is. Hangsúlyoznunk kell azt a tényt, hogy Kolozsvár még jóval a török hódítás előtt közvetített árut Bécsnek az említett térségből[20] (leginkább Budán keresztül, de más útvonalakon is). Ez az áru bécsi átvétellel jutott el Nyugat-Európába. Így aztán a két, Kolozsvár környékéről származó éremlelet a maga csekély voltában is sokatmondó, amennyiben a pénzforgalom adataival támaszt alá ismert kereskedelemtörténeti tényeket.

Gyűjtésünk jóval gazdagabb a XV. század vonatkozásában. Az 57 ide tartozó éremleletnek egy híján fele tartalmaz Mátyás-pénzt is, míg a többi éremegyüttes összetételében XV. századi lengyel, gdański, elvétve velencei, aquilejai[21] vereteket találunk (l. 2. táblázatunkat). Ezek mellett jelen vannak a XVI. századi magyar, lengyel és lengyel pénzlábú (litván, rigai, elblągi, gdański, porosz), cseh, német, németalföldi, általában közepes és kis névértékű érmék. Erdélyi kibocsátást aránylag kevés éremleletben találunk: a Naszód közelében lévő Neposz (Varoja) községben felszínre került éremleletben meghatározatlan számú és korú erdélyi pénzt, a már említett kisbogácsi éremleletben 15 darab fejedelemségkori denárt, a karánsebesi éremegyüttes egyetlen XVII. századi erdélyi garast tartalmaz, míg az abrudbányai éremlelet összetételében két Báthori (Zsigmond és Kristóf)-féle aranypénz szerepel. A nagybányai aranypénzleletnek (fennebb említett fenntartásainkkal) több mint fele, 520 darab a 991-ből erdélyi, 1540 és 1612 között kibocsátott veret.[22]

E leletek összetétele először is sokkal változatosabb, mint a XIV.–XV. századiaké. Korábbi, XV. századi vereteik között nagy mennyiségű lengyel, főleg IV. Kázmér-féle pénzt találunk, márpedig tudjuk, hogy Mátyás 1467-es pénzreformja közvetlenül kapcsolódott a környező országok pénzreformjaihoz, ezek között is elsősorban a Kázmér-féle lengyel pénzújításhoz. A másik észrevételünk a leletek időhatáraira vonatkozik. Mindegyikük összetételében bőven szerepelnek XVI. századi pénzek is. Itt újból előttünk áll az ismert pénztörténeti tény, hogy a Mátyás-, illetve IV. Kázmér-féle pénzek, amelyek értékben amúgyis közel álltak egymáshoz, évtizedek, sőt évszázad, vagy még annál is hosszabb idő múltával sem kerülnek ki a forgalomból. Azt is tudjuk, hogy a XVI. század harmadik évtizedében elfogadott császári pénzügyi intézkedések nem hatottak oda, hogy kiszorítsák a forgalomból a korábbi, XV. századi vereteket. A szóbanforgó leletekben esetleg akad még Zsigmond-kori pénz, az is elvétve, de e darabokat minden bizonnyal nem használták már a XV. század második felének a kereskedelmében (tehát 1467 után). A fentiek ismeretében megállapítható, hogy a pénzforgalom nem csupán megélénkül, de nagy mértékben ki is szélesedik. Ezt tükrözi az éremleletek változatos összetétele is. E jelenség persze elképzelhetetlen lenne jónéhány alapvető társadalmi és gazdasági változás nélkül. Gondolunk elsősorban arra, hogy a török előretörés veszedelme egyelőre felfokozta a központi hatalom arra irányuló erőfeszítéseit, hogy a társadalom minél nagyobb részét maga köré tömörítse. Ezért támogatta Mátyás is a városokat és a városi lakosságot, s igyekezett megszilárdítani a városgazdaságot.[23] Ebben az időszakban sokkal árnyaltabbá váltak a kereskedelmi kapcsolatok a szabad királyi városok és a mezővárosok közt, s ez a piackörzet kialakulásához vezetett.[24] Mindenekfölött pedig belföldön lényeges mértékben fejlődött a céhes ipar, termékeit egyaránt hasznosította a belkereskedelem és a külországokba irányuló áruforgalom. Az árubehozatalt pedig a század végén addig soha nem tapasztalt mértékben serkentették a földrajzi felfedezések. S hogy e fellendülés javarésze már a következő évszázadra tartozik, ez nézetünk szerint csak fokozza annak a ténynek a fontosságát, hogy a XV. századi pénzkibocsátások jelen vannak a XVI. század gazdasági életében is.

E kategória éremleleteinek a lelőhelyi megoszlása lényegesen kiegészíti az előző évszázad éremleleteinek földrajzi megoszlását. Három tömörebb csoportot különböztethetünk itt meg. Az első a Maros felső folyása és a Küküllők térségében alakul. E térség gazdasági vonzerejét a nagyobb városok mellett

[18] L. a kolozsvári vámnaplók adatait feldolgozó tanulmányainkat, főleg AMN 8 (1971), AMN 11 (1974) 169–184, AMN 12 (1975) 237–250, AMN 14 (1977) 371–400, AMN 16 (1979) 235–249, AMN 18 (1981) 171–190.

[19] *Jakab* 357–358. – *Goldenberg, S.* 288–290.

[20] *Goldenberg, S.*: ScrM 8–10.

[21] E két utóbbi pénzfajtát a Kisbogácson (Kolozs megye) talált éremlelet tartalmazza.

[22] L. ezzel kapcsolatban fentebb 2. jegyzetünket.

[23] Erdély rövid története. 202–207.

[24] *Kubinyi, A.*: A magyarországi városhálózat XIV.–XV. századi fejlődésének néhány kérdése. Tanulmányok Budapest múltjából 19 (1972) 46–47.

(mint amilyen Segesvár vagy Gyulafehérvár) éppen az említett mezővárosi és nagyközséghálózat adja. Az itt működő kisebb-nagyobb kereskedőközpontok a Maros alsó folyásának mentén, valamint a Zsilvölgyén déli irányba húzódó útvonalakon közvetítették tovább az áruforgalmat.

A második földrajzi tömörülést a Szamos völgye tárja elénk. Térképünkön is észrevehető, hogy Kolozsvár és Beszterce között nagyobb a pénzforgalom, s ez újra Beszterce közvetítő szerepére figyelmeztet a Lengyelország és Erdély közti kereskedelemben, egyben pedig emlékezetünkbe idézi azt a tényt, hogy Kolozsvár már a XV. században jelentős csomópontja volt a Nyugat felé irányuló kereskedelemnek is, Nagyvárad, de a Partium irányába is. Pénzleleteink tömörülése utal arra, hogy Erdély későbbi *civitas primariájának* a kereskedői Mohács előtt is használták a Budát elkerülő kereskedelmi utakat, akár Bécs felé menet, akár a lengyel városok irányába. (Igen hasznos volna ebben a vonatkozásban is betekinteni a megfelelő közép-európai levéltárak anyagába.)

Erdélyben talált, XV. sz.-i pénzt is tartalmazó éremleletek

2. táblázat

Sorsz.	Lelőhely	Időszak	Drbsz.	Ebből Mátyás	Irodalom
1	2	3	4	5	6
1.	Beregszó (Beregsăul Mare), Temes m.	1387/1437–1526	kb. 1000	x	Délm 10.
2.	Alsójára (Iara), Kolozs m.	1462/4–1528	1829	831	SCN 5, 179–192.
3.	Szászencs (Enciu), Beszterce-Naszód m.	1468/81–1528	331	155	Ap 6, 323–335.
4.	Péncélcseh (Panticeu), Kolozs m.	1458/90–1551	kb. 2500	x	RassN 30, 17.
5.	Monora (Mănărade), Fehér m.	1468/81–1581	773	2	É 22–1903.
6.	Magyarád (Măderat), Arad m.	1468/81–1587	224	54	É 63–1904.
7.	Oláhgyéres (Ghirişul Român), Kolozs m.	1447/92–1588	152	-	AMN 21, 543–549.
8.	Érdhatvan (Hotoan), Szatmár m.	1468/90–1589	1871	196	TeZM 61–79.
9.	Ribice (Ribiţa), Hunyad m.	1447/92–1592	414	-	Sarg 13, 293–305.
10.	Szintyest (Sinteşti), Temes m.	1447/92–1593	109	-	É 24–1903.
11.	Kelnek (Calnic), Fehér m.	1492/1501–1593	2475	-	Ap 21, 175–181.
12.	Pinták (Slătiniţa), Beszterce-Naszód m.	1468/69–1595	387	2	File 2, 243–245, 4, 195–201.
13.	Teke (Teaca), Kolozs m.	1492/1501–1596	32	-	NK 48–49, 57.
14.	Dicsőszentmárton (Târnăveni), Maros m.	1492/1501–1596	124	-	Ap 12, 617–625.
15.	Abrudbánya (Abrud), Fehér m.	1440/44–1598	4800	1	É 15–1902.
16.	Gerend (Luncani), Kolozs m.	1468/81–1598	1046	2	É 5–1902.
17.	Paszmos (Posmuş), Beszterce-Naszód m.	1471/1516–1598	47	-	TezMon 7–13
18.	Bánffyhunyad (Huedin) „Óvár", Kolozs m.	1471/1516–1598	+1000	-	TezMon 15–17.
19.	Kisselyk (Şeica Mică), Szeben m.	1477/96–1598	114	-	Münz 41–45.
20.	Erdőszentgyörgy (Sângeorgiul de Pădure), Maros m.	1386/1434–1599	2051	3	MMKM 39–46.
21.	Szépmező (Şona), Fehér m.	1447/92–1599	1119	2	Ap 17, 279–294.
22.	Kolozsmonostor (Cluj-Mănăştur), Kolozs m.	1447/92–1599	1211	-	AIIAC 11, 29.
23.	Viszolya (Visuia), Beszterce-Naszód m.	1447/92–1599	+24	-	Ap 5, 625–628.
24.	Csolnokos (Cinciş), Hunyad m.	1447/92–1599	1567	-	É 56–1904.
25.	Kisbogács (Băgaciu), Kolozs m.	1386/1434–1600	7341	1	MMKM 47–85.
26.	Szentmihályfalva (Mihai Viteazul), Kolozs m.	1471/1516–1600	238	-	AIIAC 18, 338–353.
27.	Berkes (Borzeşti), Kolozs m.	1479/92–1600	50	-	Ap 5, 413.
28.	Lapusnyak (Lăpuşnic), Hunyad m.	1492/1501–1600	895	-	Sarg 4, 109–124.
29.	Páncélcseh (Panticeu), Kolozs m.	1479/92–1601	668	-	Ap 11, 351–373.
30.	Nagysajó (Şieu), Beszterce-Naszód m.	1479/92–1601	903	-	File 4, 217–231.
31.	Szászfenes (Floreşti), Kolozs m.	1447/92–1605	905	1	Dolg 5, 189–190.
32.	Kucsuláta (Cuciulata), Brassó m.	1458/90–1608	+2000	1	NK 8, 139.
33.	Hegyközszáldobágy (Săldăbagiu), Bihar m.	1492/1501–1608	238+x	-	NK 21–22, 29.
34.	Vád (Vad), Máramaros m.	1492/99–1611	739	-	TezMon 21–43.
35.	Nagybánya (Baia Mare), Máramaros m.	1438–1613	991	10	Chirilă-Bandula
36.	Priszaka (Prisaca), Krassó m.	1440/44–1614	130	-	É 9–1911.
37.	Vermes (Vermiş), Beszterce-Naszód m.	1447/92–1619	462	1	File 4, 232–242.
38.	Nagysajó (Şieu), Beszterce-Naszód m.	1351/82–1626	2424	2	Ap 7/1, 505–527.
39.	Kisselyk (Şeica Mică), Szeben m.	1440/44–1626	4792	63	Dolg 2, 126.

Sorsz.	Lelőhely	Időszak	Drbsz.	Ebből Mátyás	Irodalom
1	2	3	4	5	6
40.	Varsolc (Vârşolţ), Bihar m.	1447/92–1626	+13	-	TezMon 27–29.
41.	Rév (Vadul Crişului), Bihar m.	1492/1501–1628	454	-	NK 15, 85.
42.	Kolozs megye	1458/90–1629	1133	x	É 23–1906.
43.	Jakabfalva (Iacobeni), Kolozs m.	1472/92–1629	983	1	Ap 6, 300–307.
44.	Dicsőszentmárton környéke, Maros m.	1342/82–1631	1497	-	É 8–1922.
45.	Magyarsáros (Delenii), Maros m.	1447/92–1633	889	-1	É 7–1904.
46.	Bánffyhunyad (Huedin), Kolozs m.	1489/90–1633	3187	1	BSNR 70–74, 349–368.
47.	Pecsej (Peceiu), Szilágy m.	1492/1501–1640	640	-	NK 5, 141.
48.	Tasnád (Tăşnad) „Repülőtér", Szatmár m.	1492/96–1651	360	-	AMP 8, 301–308.
49.	Kolozsvár (Cluj-Napoca), Tauffer-ház, Kolozs m.	1468/81–1655	212	1	AIIAC 18, 321–336.
50.	Kétfél (Gelu), Temes m.	1440/44–1662	350	-	BSNR 67–69, 175–176.
51.	Szászmagyaros (Măgheruş), Maros m.	1468/81–1681	291	1	É 11, 12–191.
52.	Gurba (Gurba), Bihar m.	1386/1434–1684	709	1	Chirilă-Ignat
53.	Kolozsvár, Jókai (ma Napoca) utca, Kolozs m.	1471/81–1698	558	3	AIIAC 11, 289.
54.	Varoja (Nepos), Beszterce-Naszód m.	[1490–1705]	15	-	É 15–1920/1
55.	Karánsebes (Caransebeş), Krassó m.	1478/81–1733	793	1	Ban 1,179–195.
56.	Zágor (Zagăr), Maros m.	1447/92–1763	766	1	Ap 19, 177–187.
57.	Nalácvád (Nălaţvad), Hunyad m.	római; 1386/ 1434–1831	+306	-	Sarg 14, 289–307.

Végül a harmadik térség a már említett dél-nyugati körzet, a Maros alsó folyásvidéke, a Temes folyó, valamint a Dunához közel fekvő bánsági helységeknek a körzete. Ezt *kelet* felé mintegy lezárja a Zsil folyó. Mint már említettük, innen vezettek Dél-Nyugat felé a mediterrán kereskedelembe bekapcsolódó, valamint egyes, a Dunától *nyugatra* induló, Buda irányába haladó utak.[25]

Éremtani anyagunk tehát amellett szól, hogy már Mohács előtt is használták az Erdélyből észak-nyugati irányba vezető kereskedelmi utat. Azt lehetne e tétel ellen vetni, hogy hiszen a XV. századi pénzt is tartalmazó éremleletek mindegyike később zárul, a XVI. században, vagy éppenséggel a XVII. század folyamán. Ezzel szemben itt is megismételjük többször előadott nézetünket,[26] miszerint téves az a felfogás, hogy az éremlelet összetételét kizárólag a „végeredmény", a záróévszám vagy -időszak periódusában használt együttesnek tekintsük. A lelet összetételét alkotó érméket kereskedelmi célokra használták, tehát kibocsátásuk pillanatától kezdve egészen addig kell e vereteket fizetőeszköznek tekintenünk, amíg tezaurálásukra, vagy még inkább kényszerű elrejtésükre sor került. Éppen ezért tárgyalhatunk XV. századi, vagy Mátyás-kori érmékről később záruló éremleletekben. E nézet óhatatlanul annak a felismeréséhez vezet, hogy az éremlelet egységes felértékelése, vagy az utolsó kibocsátás időszakának kereskedelmi értékében való kifejezése igen viszonylagos, tehát elkerülhetetlenül pontatlan, mivel egy és ugyanazon névértékű pénz térben és időben rendkívül változatos kereskedelmi értéket fejezhet ki. E megállapítást a jelen esetben kiemelnők, ugyanis fennebb ismertetett XIV.–XV. századi éremleleteink le is zárulnak a XV. században, értékben is zárt leletek, míg a XV. század kibocsátásaival kezdődő éremleletek a kereskedelmi érték igen nagyszámú változatát rejtik magukban. E leletek többszörösen nyitottak: nyitottak az éremkibocsátó tekintetében, igen tág időhatárok közt mozognak és értéküket is igen széles keretek között kell felbecsülnünk. Nos, éppen ezért abban határozhatjuk meg a XIV.–XV. század Erdélyének pénzforgalma és a XV. századtól kezdődő pénzforgalom között fennálló lényeges különbséget, hogy míg az elsőt összetétele és valóságos kereskedelmi értéke szigorúan a kibocsátások korának pénzforgalmához köti, a második, változatos emittenseivel, különféle névértékeivel, tág időhatáraival és főleg rendkívül képlékeny kereskedelmi értékeivel kitágítja a kezdeti, XV. századi veretek érvényességének kereteit is. E pénzeket elsődlegesen nemesfémtartalmuk avatja évtizedeken és -századokon átívelő fizetési eszközzé, s ez mindenképpen az újkori pénzviszonyokat vetíti előre. A kereskedelem világméretűvé válásával a

[25] L. 19. jegyzetünket.

[26] L. bővebben *Pap, F.*: Efectiv monetar şi monedă de calcul în comerţul extern clujean (prima jumătate a sec. XVII) Potaissa (Turda) (1978) 93–96.

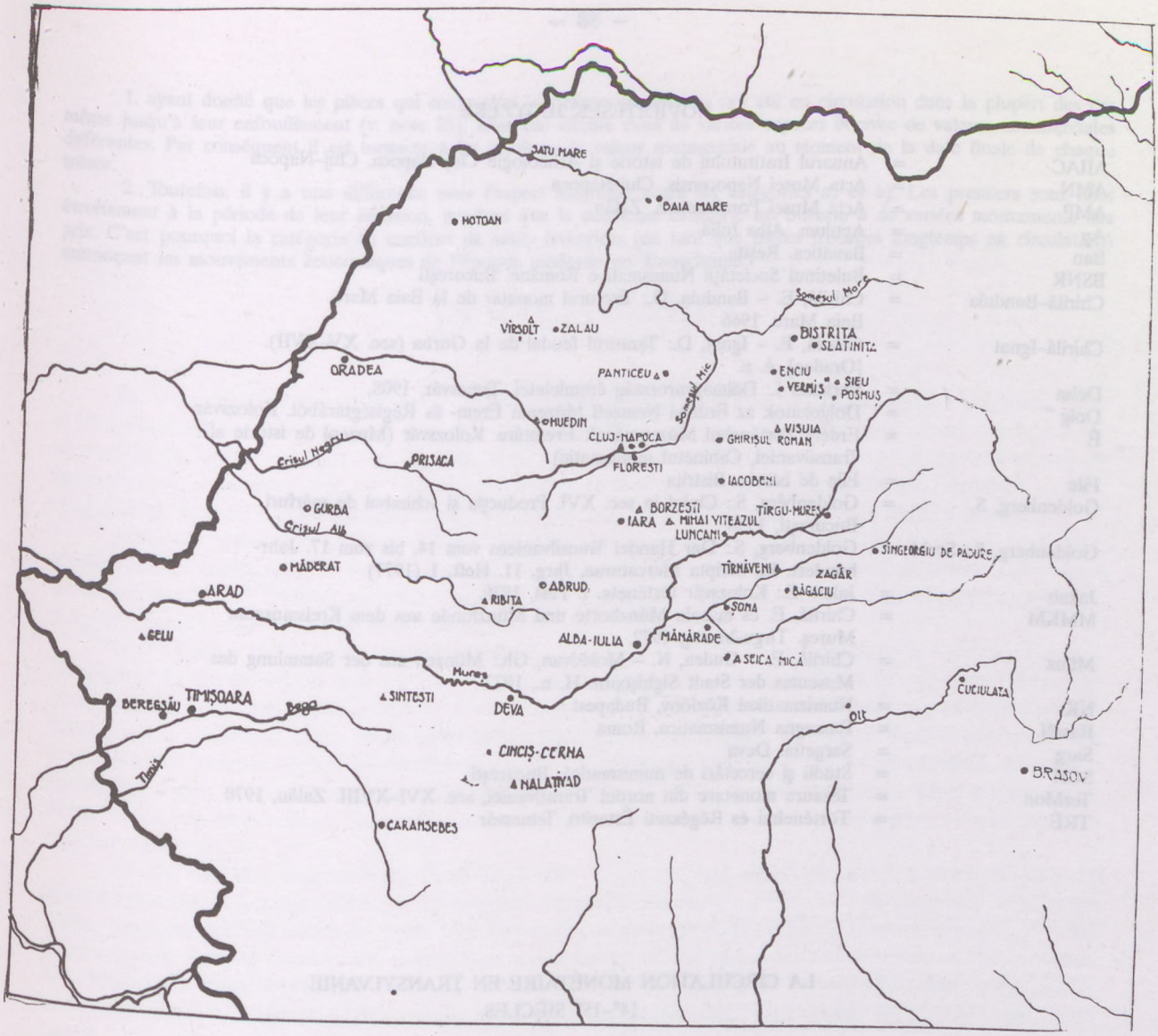

városgazdaság megújulása és az ennek megfelelő társadalmi réteg, a polgárság egyre árnyaltabb szakosodása ebben az időben kezd kifejeződni a pénzforgalomban is. Ugyanakkor ez utóbbi természetszerűleg visszahatott az erdélyi társadalomra. A fizetőeszköz legalábbis részben lassan elveszíti közvetlen kapcsolatát a megfelelő árucikkel, a számítási pénz az írásbeliségben is jóformán egyeduralkodóvá válik,[27] feltárul az újkor tőkeviszonyaihoz vezető rögös út.

Pap Ferenc
Erdélyi Történelmi Múzeum
3400 Cluj (Kolozsvár), str. C. Daicoviciu 2
Románia

27 Lényegesen járulnak hozzá a pénztörténet XIV.–XV. századi adattárához a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyveiben foglalt adatok. L. 3. jegyzetünket.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AIIAC	=	Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj–Napoca. Cluj–Napoca
AMN	=	Acta Musei Napocensis. Cluj-Napoca
AMP	=	Acta Musei Porolissensis. Zalău
Ap	=	Apulum. Alba Iulia
Ban	=	Banatica. Reşita
BSNR	=	Buletinul Societăţii Numismatice Române. Bucureşti
Chirilă–Bandula	=	Chirilă, E. – Bandula, O.: Tezaurul monetar de la Baia Mare. Baia Mare, 1966
Chirilă–Ignat	=	Chirilă, E. – Ignat, D.: Tezaurul feudal de la Gurba (sec. XV–XVII). [Oradea], é. n.
Délm	=	Berkeszi I.: Délmagyarország éremleletei. Temesvár, 1908.
Dolg	=	Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából. Kolozsvár
É	=	Erdély Történelmi Múzeumának Éremtára. Kolozsvár (Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cabinetul numismatic)
File	=	File de istorie. Bistriţa
Goldenberg, S.	=	Goldenberg, S.: Clujul in sec. XVI. Producţia şi schimbul de mărfuri. Bucureşti, 1958.
Goldenberg, S.: ScrM	=	Goldenberg, S.: Der Handel Transilvaniens vom 14. bis zum 17. Jahrhundert. In: Scripta Mercaturae, Jhrg. 11. Heft. 1 (1977)
Jakab	=	Jakab E.: Kolozsvár története. I. Pest, 1870.
MMKM	=	Chirilă, E. és mások: Münzhorte und Münzfunde aus dem Kreismuseum Mureş. Tîrgu-Mureş, 1972.
Münz	=	Chirilă, E. – Gudea, N. – Moldovan, Gh.: Münzen aus der Sammlung des Museums der Stadt Sighişoara. H. n., 1972
NK	=	Numizmatikai Közlöny, Budapest
RassN	=	Rassegna Numismatica. Roma
Sarg	=	Sargetia. Deva
SCN	=	Studii şi cercetări de numismatică. Bucureşti
TezMon	=	Tezaure monetare din nordul Transilvaniei, sec. XVI–XVIII. Zalău, 1970
TRÉ	=	Történelmi és Régészeti Értesítő. Temesvár

LA CIRCULATION MONÉTAIRE EN TRANSYLVANIE 14e–15e SIÈCLES

Resume

On utilise, pour ce sujet-ci, 66 trésors monétaires faisant partie de 221 trésors (dont 186 édits et 35 inédits qui font part des inventaires de la collection monétaire du Musée d'Histoire de Transylvanie), un matériau déstiné à se constituer en répertoire des trésors monétaires médiévaux découverts en Transylvanie.

Les trésors monétaires utilisés ici proviennent généralement d'une activité commerciale. Cette activité a connu dès les 14ème–15ème siècles un beau essor, tant avec les produits des guildes transylvains, qu'aussi avec les plantes agricoles et spécialement avec le bétail. La politique financière des rois hongrois de la maison des Anjou a été favorable pour le commerce intérieur et extérieur aussi de Transylvanie. La réforme monétaire du roi Charles Robert, adoptée en 1323, a renouvelé les affaires financières, ainsi que c'est seulement environ un siècle et demi plus tard (en 1467) que cette réforme a perdu son effet et le roi Mathias I le Corvin réalisa une nouvelle réforme monétaire.

On distingue deux périodes d'après la date finale des émissions monétaires: a) celle des trésors qui ne dépassent pas la période du roi Mathias (9 trésors, dont la plupart a été trouvé dans le Banat) (Sud-Ouest de la Transylvanie) et b) celle des trésors comprenant la période de Mathias et en allant au-delà de cette-ci, jusqu'au XIXe siècle. La catégorie a) comprend en majeure part d'émissions hongroises de petite valeur (de deniers) émises dans le XIVe siècle, de monnaies valaques (2 trésos) et tchèques (1 trésor). La catégorie b) a une composition beaucoup plus variée: il y a de monnaies à valeur nominale petite, moyenne et même haute (de talers et dem pièces d'or), d'émissions de différents pays, villes, évêchés. Sont remarquables les émissions polonaises ou de type polonais (de Lituanie, de Riga, de Danzig, d'Elbing). Les pièces transylvaines sont moins nombreuses. Cette croissance suit la croissance des relations commerciales tant dans le pays que dans l'extérieur. Comme dispersion, ces trésors ont été trouvés: 1. au long de la vallée de la rive de Mureş et des doux Târnava (Kokel, Küküllő), 2. dans la vallée de Someş (Szamos) et 3. aussi dans le Banat, comme les trésors monétaires de la première période.

On peut conolure que:

1. ayant donné que les pièces qui composent les trésors monétaires ont été en circulation dans la plupart des cas même jusqu'à leur enfouillement (v. note 25), elles ont circulé dans de variées espaces et avec de valeurs commerciales différentes. Par conséquent il est inexacte à les attribuer la valeur commerciale au moment de la date finale de chaque trésor.

2. Toutefois, il y a une différence sous l'aspect valorique entre les catégories a) et b). Les premiers sont liées étroitement à la période de leur émission, pendant que la deuxième catégorie est ouverte à de variées mouvements des prix. C'est pourquoi la catégorie b) contient de traits financiers (en tant que pièces trouvées longtemps en circulation) annonçant les mouvements économiques de l'époque moderne en Transylvanie.

Adalékok III. Ferdinánd magyarországi pénzveréséhez

III. Ferdinánd pénzverésén belül Magyarország pénzügyeit azért is indokolt külön tárgyalni, mert a rá vonatkozó levéltári források zárt egységet alkotnak. III. Ferdinánd uralkodása idején a nagybányai pénzverde Erdélyhez tartozott, de 1630 és 1645 között a császár nevére is vertek ott pénzeket. Gündisch szerint[1] erről a pénzverdéről III. Ferdinánd császár korából nem maradtak fenn levéltári anyagok, e tény még inkább kiemeli Körmöcbánya fontosságát, figyelmünket indokolt tehát e verde aktáira fordítani.

1637. december 5-én Johann Empel (Empl) pénzverőmesternek, aki az ellenőri állást is betöltötte, a pénzbecsőri fizetés felét – évi 100 forintot – juttatták.[2] Pozsonyból még aznap értesítették a döntésről az udvari kamarát.[3] Bécsből az udvari kamara 1637. december 18-án továbbította az alkamaragrófnak a magyarországi bányavárosokról szóló határozatot.[4]

1641 végén a török birodalomban pénzszűke keletkezett, amely Magyarországon is éreztette hatását. December 17-én az udvari kamara az alsó-ausztriai számvevőség véleményét kérte arról, hogy mennyi lehet Körmöcbánya heti produkciója és a várható nyereség.[5] Egyidejűleg mellékeltek egy jelentést arról,[6] hogy mivel a szultán az arany és az ezüst begyűjtését kívánja, pénzhiány alakult ki. Ennek következtében súlyos adózási zavarok léptek fel. Korábban a tallér 36 garast ért, most alig többet 24 garasnál. A dukát 3 forintról 1 forint 18 garasra esett. A ráják leróják adójukat és a régi értékben forgó dénárral kereskednek. Tallérjuk van az embereknek, kenyeret mégsem tudnak venni, mert hiányzik az aprópénz – olvasható az egykori iratokban.

Az alsó-ausztriai számvevőség 1641. december 23-án keltezte állásfoglalását.[7] Először is csak 15 latos bányaezüstöt kellene felhasználni, amelynek márkája 7,5 forint. De mivel pillanatnyilag bányaezüst nincs, pagamenttel kell számolni, amit legkönnyebben a morvaországi zsidóktól lehetne beszerezni. 1000 márka finom ezüstöt feltételezve a költségek levonásával az alsó-ausztriai számvevőség tallér esetében 60–70%-os, dukátra vetítve több mint 100%-os nyereségre következtetett. Az udvari kamara 1642. január 3-án jelentette a császárnak a törökországi aprópénzhiányt, s rámutatott arra, hogy hasznot lehetne húzni belőle.[8]

Questenberg Komáromból 1642. január 12-én írt az udvari kamarának a magyar dénár miatt.[9]

Az udvari kamara január 22-én ismételt jelentést küldött a császárnak az említett pénzszűkéről.[10] Kitűnik belőle, hogy többek között a törökországi aprópénzhiány vezetett a magyar dénár erősödő kiáramlásához. Magyarországra viszont tallérokat és dukátokat hoztak, hogy aprópénzre váltsák át őket. A török alattvalóknak nincs is más aprópénzük csak a magyar dénár. 24 császári garas értékű magyar dénárral kifizetnek egy birodalmi tallérnyi összeget, mert az utóbbit 36 garasról 24-re szállították le. De 38 garassal – dénárban számítva – ugyanannyit fizetnek ki mint egy dukáttal. Az utóbbit ugyanis 3 1/2 forintról 1 forint 18 garasra szállították le. E tények nyomán az udvari kamara kedvező alkalmat látott arra, hogy az érmeügyből jó üzletet csináljanak, szakvéleményeket is kértek e tárgyban. Egy javaslat szerint

1 *Gündisch, G.*: Geschichte der Münzstätte Nagybánya in habsburgischer Zeit (1530–1828). Num. Zt. 65 (1932) 67–98.
2 *Österreichisches Staatsarchiv*, Hofkammerarchiv, *Ungarisches Münz- und Bergwesen* (továbbiakban: U. M. Bw.) Fasc. 17. fol, 168.
3 uo. fol. 220.
4 uo. fol. 250.
5 U. M. Bw. Fasc. 19, fol. 30.
6 uo. fol. 31.
7 uo. fol. 36.
8 uo. fol. 41.
9 uo. fol. 26.
10 uo. fol. 24.

nagy mennyiségben kellene magyar dénárt verni, majd a határra szállítva tallérra és dukátra váltani. Az udvari kamara egyező nézete ellenére úgy vélte, hogy először 500 márka értékben próbát kellene tenni. 40%-os nyereséggel számoltak. De ha pagament helyett bányaezüstre tehetnének szert, a nyereség még nagyobb is lehetne, mivel az utóbbi a pagamentnek csupán a felébe, 7 1/2 forintba kerül. A becserélt dukátokat és tallérokat azután a körmöci verdébe lehetne szállítani, hogy az utóbbiakból új dénárokat veressenek, illetve fedezzék a pénzverés költségeit. E javaslatot a császár elfogadta.

Az udvari kamarához írott keltezetlen levelében Jessensky arról tudósított, hogy csaknem lehetetlen pagamentet és tört ezüstöt szerezni.[11] Komáromból 1642. március 4-én Questenberg azt írta, hogy sietni kellene a váltópénzek verésével és nagyobb mennyiségben kellene előállítani.[12] Az átváltással legkevesebb 20%-os nyereségre lehetne szert tenni. Legalább 1500 márka ezüstöt kell feldolgozni s napról-napra nagyobb készletet felhalmozni. Írása szemrehányással zárul: „... lenne egy itáliai hercegnek ilyen alkalma, tudná, hogyan húzzon hasznot belőle."

Sockh (Sackh) 1642. április 10-én írt a magyar dénár miatt az udvari kamarának,[13] 500 márka ezüstöt kellene neki küldeni és 12 nap alatt befejeződne a pénzverés. A bizonytalan körülmények miatt fél azonban attól, hogy a kísérlet veszteséges lesz.

A magyar dénár tallérhoz, dukáthoz és az osztrák garashoz viszonyított értékét 1643-ban vizsgálták meg.[14] Több helyről kértek be szakvéleményt, mert a tallér váltópénzben számított árfolyamának emelkedése veszteséget jelentett. Az udvari kamara 1643. július 31-én bízta meg Marienbaumot, Jessenskyt és Stadlert, hogy a magyar dénárok próbája nyomán állapítsa meg a fenti és a helyi pénzek viszonyát.[15] 1643 novemberében született meg az a javaslat, mely szerint az apróp énz hiánya miatt a 3 dénárban járó lengyel polturát kell forgalomba hozni, s közzétenni $2\frac{1}{2}$ dénáros árfolyamát.[16]

Az 1644. esztendőben gyakorta érkeztek hírek a háborús veszélyről és a magyarországi bányavárosok megerősítésére tett intézkedésekről.

Damian Schrötter körmöci pénzbecsőr 1645. március 28-án folyamodott intézői állásért.[17]

1646-ban folytatódott a magyarországi érmeügyek vizsgálata, amelynek középpontjában a nagy érmék és a váltópénzek értékaránya állt.[18] Kiderült, hogy a magyar dénár túlságosan jó pénz volt, 150 helyett 145 darab felelt meg 1 birodalmi tallérnak. Ezért vitték ki az országból s vertek belőle más pénzeket. E visszásság megakadályozására javasolták a dénár minőségének kis mértékű csökkentését. Két értékbecslési változatot vettek tekintetbe. Az első szerint, ha 100 márka 15 latos ezüstből elegyítés után 4 lat 15 pfenniges finomsággal 446 darabot vernének, a tallérral szemben 120 forint 25 dénár lenne a veszteség; a másik esetben 3 lat 15 pfenniges finomsággal (ami 4 latosnak felelne meg), 185 forint 86 dénáros nyereség ígérkezett. Terítékre került továbbá a pénzverésnél használt cementált és elválasztott arany kérdése is. Hans Wilhelm Carphin von Cronenfels határozott véleménye szerint Magyarországon titokban csekély értékű dukátot vernek a császár nevére és képére. Döntöttek arról is, hogy a jövőben a tűpróba helyett az égetési próbát kell alkalmazni.

1649. április 27-én Pozsonyból felszólították a kamarai tisztviselőket, nyilatkozzanak Johann Empel hűtlen és feslett életviteléről.[19] E hó végén vagy május elején hunyt el Sockh.

Az alsó-ausztriai számvevőség 1649. május 21-én döntött Empel elmozdításáról s utalt arra, hogy egy pénzbecsőr elegendő.[20] Június közepén a számvevőség ismét nyilatkozott Empel özvegyének ügyeiről. Az asszony igencsak megbotránkoztatóan élt, majdnem felgyújtotta a részben fából készült kamarai épületet. Azonnali eltávolítását szorgalmazták.[21]

A körmöciek szabad pénzverőmester-választásáról 1649. július 8-án kérték ki Hermann Roth von Rothenfels véleményét.[22] Bécsből kapott Roth megbízást július 12-én arra, hogy a lehető leggyorsabban

[11] uo. fol. 50.
[12] uo. fol. 102.
[13] uo. fol. 157.
[14] uo. fol. 173. és a köv.
[15] uo. fol. 473.
[16] uo. fol. 515.
[17] uo. fol. 17.
[18] U. M. Bw. Fasc. 20, fol. 58. és a köv.
[19] uo. fol. 61.
[20] uo. fol. 62.
[21] uo. fol. 251.
[22] uo. fol. 249.

távolítsa el a kamarai épületből Empel özvegyét.[23] Újabb szakvélemény benyújtására szólították fel Bécsből Rothot 1650. február 5-én, mivel Damian Schrötter (Schretter) pénzbecsőr az Empel halálával megüresedett pénzverőmesteri állásért folyamodott.[24]

Az 1650. augusztus 10-én Bécsben kelt és Rothnak szóló császári határozattal tudatták azt, hogy Johann Empel halála után Jakob Frentzlre (Frenzell, Frenzl) esett a választás, ő lesz Körmöcön a pénzverőmester.[25]

1650. október 22-én Rothot jelentéstételre szólították fel,[26] mert a pénzverőlegények állítólag csorba tallérokat és dénárokat vertek, hogy borra valóra tegyenek szert; az italra fordított összeg a heti 40 forintot is elérhette.

A körmöci verdében Gottfried Schmalvogel vésnöknek heti 4 tallér — „mostani magyar pénzben 5 forint 28 dénár"-nyi — fizetést engedélyeztek.[27]

Császári parancs tudatta Rothtal 1651. május 10-én, hogy megújították a körmöci pénzverők mesterválasztási privilégiumát.[28] Augusztus 14-én Roth állásfoglalását várták egy 800 forintra rúgó adósság tárgyában.[29]

Roth Körmöcbányáról válaszolt[30] az udvari kamarának 1651. augusztus 31-én. Levele válasz a május 10-én kiadott és július 8-án érkezett leiratra, amely megújította a pénzverők kiváltságait. Roth beszámolt arról, hogy a kiváltságlevelet megfelelő módon közzétette; továbbá közölte, hogy Empel halála után ideiglenesen Damian Schrötter vezette a pénzverőmesteri hivatalt. A választást azonban Hans Greif nyerte meg, akit Roth beiktatott és meg is esketett, s most már csak a császári jóváhagyás hiányzik.

Az 1652. február 29-i császári határozat nyomán közölték Roth-tal, hogy a körmöci verde 800 forintos adósságát törölték.[31]

Ezen adósság esetében arról a segélypénzről volt szó, amelyet a pénzverők kaptak akkor, amikor a (pénznyomó) gép igen rosszul működött. Némi ismeretet szerezhetünk ezzel összefüggésben a pénzverők béréről: 100 márka 15 latos ezüst pénzzé verésekor

dénárok esetében 84 forint 46 denár

tallérok esetében 19 forint 21 denár

volt a bér.

Az udvari kamarához 1652. április 15-én Körmöcről írt levelében védekezik Roth azon vád ellen, mely szerint önhatalmúlag alkalmaz embereket.[32] Ennek kapcsán a pénzverőmesteri tisztség betöltéséről is szól. Rámutat arra a privilégiumra, mely szerint a pénzverők megválaszthatják mesterüket. Frentzl két hete hunyt el, azóta Matthias Faschang vezeti ideiglenesen a verdét. Csak a császáron és a kamarán múlik, hogy hivatalában marad-e vagy sem. Minden esetre hasznosabb tapasztalt emberek alkalmazása a pénzverőmesteri poszton, semmint olyanoké, akiknek még el kell sajátítaniok a tudnivalókat.

Egy keltezetlen beadványban Hans Michael Reichardt folyamodott a pénzverőmesteri állásért.[33]

A körmöci verde pénzverői és legényei Roth-hoz írott keltezetlen levelükben arra hívták fel a figyelmet, hogy Reichardt a pénzverőmesteri állásra pályázott.[34] Hangsúlyozták, kiváltságuk a szabad választás, s választásuk Matthias Faschangra esett. Megállapították továbbá, hogy erre a helyre tapasztalt ember lenne szükséges, mert egy tapasztalatlan sem a császárra sem a pénzügyekre nézve nem lenne hasznos.

Reichardt pályázatát illetően Rothtól április 25-én kértek Bécsből jelentést.[35] Roth 1652. május 14-én Körmöcbányáról küldött írásában foglalt állást Reichardt folyamodványával kapcsolatban.[36] Abban az

23 uo. fol. 250.
24 U. M. Bw. Fasc. 21, fol. 63.
25 uo. fol. 390., ill. Fasc. 22, fol. 462 (1652).
26 U. M. Bw. Fasc. 21, fol. 617.
27 uo. fol. 870.
28 uo. fol. 942.
29 uo. fol. 1075.
30 U. M. Bw. Fasc. 22, fol. 460 (1652).
31 uo. fol. 81.
32 uo. fol. 464.
33 uo. fol. 473.
34 uo. fol. 457.
35 uo. fol. 198.
36 uo. fol. 467.

esetben, ha Reichardt töltené be e tisztet, Roth a lehető legsötétebbnek látja a magyar pénzverés jövőjét. Álláspontja elutasító, sőt javasolja megintését, hogy nagyobb igyekezettel lássa el jelenlegi feladatát. Kéri viszont Faschang, a megválasztott pénzverőmester és Hans Greif forintverő főmester (Obristguldenmünzer) megerősítését.

Az alsó-ausztriai számvevőség 1652. augusztus 5-én szintén Reichardt ellen foglalt állást, azaz Roth véleményéhez csatlakozott.[37]

Bécsben a kiküldött titkos tanácsosok 1652. október 19-én fogalmazták meg állásfoglalásukat a körmöcbányai verde pénzverőmesteri állásának betöltéséről.[38] Jakob Frentzel halála után Hans Michael Reichardt, a cementező főmester segítője, folyamodott a pénzverőmesteri és forintverő főmesteri állásért. Rámutattak arra, hogy ezen állás betöltése a pénzverők mesterválasztási kiváltságán és a választás császári megerősítésén nyugszik. A pénzverők választása Matthias Faschangra, a pénzügyekben hosszú ideje jártas, megbízható emberre esett, míg Reichardt csak a cementálásban szerzett tapasztalatokat. Reichardt folyamodványát el kell vetni és fel kell őt szólítani, hogy jelenlegi beosztásának nagyobb igyekezettel tegyen eleget. A császár Prágában az 1652. november 2-i audiencián járult hozzá a javaslathoz. A kiküldött titkos tanácsosokat pedig az ugyancsak Prágában kelt 1652. november 16-i császári határozatban értesítették arról, hogy Faschang megválasztása megerősítést nyert, Reichardt folyamodványát pedig elutasították.[39] Az udvari kamara 1652. november 28-án továbbította a döntést Rothnak.[40] Körmöcbányáról Roth 1652. december 15-én köszönte meg levélben Faschang megerősítését, egyidejűleg rámutatott arra, hogy Faschang a pénzverőmester, de a forintverő főmesteri helyet Hans Greif tölti be. Kéri az utóbbi megerősítését is.

A kiküldött titkos tanácsosok 1652. december 16-án döntöttek arról, hogy Körmöcön a vésnöki (vasmetszői) állást Christian Hermann Roth töltse be.[41]

Regensburgban 1653. január 18-án kelt az a császári határozat, amelyben közölték Hermann Roth von Rothenfels-szel, hogy a Gottfried Schmalvogel halálával megüresedett vésnöki beosztást fia, Christian Hermann Roth kapja meg a körmöci verdében.[42] Roth fia helyére Michael Kaltenegger aranyműves került.

Bécsből a kiküldött titkos tanácsosok 1653. május 28-án feliratot küldtek a császárnak Regensburgba[43] a magyarországi tallérverés tárgyában. Hermann Roth von Rothelfels a magyarországi bányavárosok alkamaragrófja azt javasolta, hogy a magyar tallérok külső peremét el kellene hagyni. A kisebb tallérokat 5 vagy 6 simítással lehetne verni, míg a mostani széles tallérok veréséhez 15 vagy 20 simítás szükséges. Tisztábban is lehetne a kisebb tallérokat verni. A verőtövek hosszabb ideig lennének használhatóak. A tallér súlya (tömege) változatlan maradna. Egy császári portrét is kellene Körmöcre küldeni, hogy az éremképet javíthassák.

Az alsó-ausztriai számvevőség a lényeget illetően elutasító álláspontra helyezkedett. Megokolásuk szerint az emberek megszokták a széles tallérokat, másfelől a megtakarítás nem lenne számottevő. Magyarországon az emberek nagyon ragaszkodnak a régi hagyományokhoz. Mivel a tallérok kisebbek lennének, gyengébbeknek tartanák őket. A régi rend mellett kell maradni. De hogy a császár képmása kivehetőbb legyen, egy rézmetszetet vagy viasznyomatot lehetne küldeni.

Az udvari kamara úgy vélekedett, hogy a tallérok megnagyobbítása Rudolf korában az éremvésők hanyagsága miatt következett be. Az alsó-ausztriai számvevőség véleményét azonban nem osztaná, inkább a kisebbítés és az anyagtakarékosság mellett szólna. Az azonban igaz, hogy a magyarok a régihez ragaszkodnak és ezeken a tallérokon vásárolnak szarvasmarhát Törökországban. Egy viaszmintát kellene Magyarországra küldeni, hogy ennek nyomán a verőtövön változtathassanak. A kiküldött titkos tanácsosok véleménye szerint meg kellene várni a magyar országgyűlést. Amennyiben a tallér kisebbítését elfogadják, az éremképet is meg lehetne változtatni, máskülönben egyelőre a régi tallér mellett kellene maradni.

Bécsben a kiküldött titkos tanácsosok a Regensburgban 1653. július 18-án kiadott bizalmas császári határozat nyomán értesültek a döntésről.[44] A magyar tallér megváltoztatásával várni kell a magyar országgyűlésig.

37 uo. fol. 475.
38 uo. fol. 451.
39 uo. fol. 505.
40 uo. fol. 519.
41 U. M. Bw. Fasc. 23, fol. 69.
42 uo. fol. 68.
43 uo. fol. 570.
44 uo. fol. 559–676.

E döntésről Roth 1653. augusztus 27-én értesült Körmöcön.[45]

Egy keltezetlen irat szerint két vasmetsző – Hans Christoph Unverzagt és Michael Kaltenegger – fizetésemelést kért.[46] A vasmetszők fizetését a Regensburgban 1654. január 31-én kelt és Rothnak küldött császári határozat szabályozta újra. A körmöci vésnökök – Hans Christoph Unverzagt és Michael Kaltenegger – ideiglenesen évi 27 forint 30 krajcárt kap polturában.[47]

Bécsben kelt 1654. április 17-én az a Rothnak küldött irat, amelyben megkérdezték, hogy miért olyan ridegek a körmöci dukátok, hajlítani sem lehet őket.[48] A császár személyesen tört négy felé egy dukátot. Tudakolták, hogy ilyen ridegnek kell-e lennie, vagy lehet ezen változtatni.

Hermann Roth von Rothenfels 1654-ben hunyt el. Utóda Martin Wenzel Steiffenegger lett.

A Steiffeneggernek Bécsből küldött 1655. február 17-i határozat szólt a hivatali tisztek betöltéséről Körmöcbányán.[49] Damian Schrötter körmöci pénzbecsőr átvevő lett, helyére a bécsi pénzbecsőr, Johann Andrä Schäffler került.

Az udvari kamara 1655 márciusában kapta meg az alsó-ausztriai számvevőség aktáit, amelyek 1625-ig visszanyúlóan tárgyalták a magyarországi pénz- és bányaügyeket, hogy előkészülhessenek az országgyűlésre.[50]

Egy keltezetlen folyamodvány szerint Schäffler 150 forint szekérbérre valót kért, hogy Körmöcre költözhessen.[51]

Steiffeneggert 1655. november 18-án bízták meg azzal, hogy készítse el a Schäffler hivatali teendőit tartalmazó utasítást és aláíratás céljából küldje fel Bécsbe.[52]

Steiffeneggerrel Pozsonyból tudatták 1655. július 3-án, hogy Schäffler útiköltségre és szekérbérre 100 forintot kap a körmöci kamarától.[53]

1656. május 6-án Bécsből küldtek Steiffeneggernek egy „K-B 1648"-as kettős aranyat, amely annyira értéktelen volt, hogy kitiltották Bajorországból.[54] Elrendelték finomsági próbáját. Bécsből 1656. június 12-én tudósították a bajor választófejedelmet arról, hogy megállapítást nyert a kitiltott, csekély értékű kettős arany hamisított volta.[55] Az eredeti körirata FERDINAN és TY, míg a hamisítványé FERDINA és TYR.

1657. január 31-én merült fel egy javaslatban a garas finomságának 8-ról 7 latosra történő csökkentése. Ugyanekkor tárgyaltak egy pénznyomógép felállításáról is.[56]

Carphin von Cronenfels behatóan foglalkozott egy keltezetlen szakvéleményben a cementálással és élesen elítélte annak gyakorlatát.[57] A cementeseket naplopóknak, bérüket pedig kidobott pénznek tartotta. Véleménye szerint az elválasztott arany éppen olyan jó, de sokkal olcsóbb. Rámutatott arra is, hogy miért olyan ridegek a körmöci dukátok. A folyékony aranyhoz ún. szürke port – 1/3 részben ként, 2/3 részben rézport – adnak, így kapja meg az arany magas (szép sárga) fényét, egyúttal azonban túlzott ridegségét, amit Carphin véleménye szerint inkább helyteleníteni mint dicsérni kellene. Ha ugyanezt teszik az elválasztott arany olvasztásakor, akkor az vörös színű lesz, ez a szín azonban csak felületi és a forgalomban hamarosan eltűnik.

OR Dr. Helmut Jungwirth
Direktor
Kunsthistorisches Museum
Sammlung von Medaillen,
Münzen und Geldzeichen
A-1010 Wien – Burgring 5

45 uo. fol. 675.
46 uo. fol. 837.
47 uo. fol. 1275.
48 uo. fol. 1238.
49 U. M. Bw. Fasc. 24, fol. 58.
50 uo. fol. 72.
51 uo. fol. 176/177.
52 U. M. Bw. Fasc. 23, fol. 1219.
53 uo. fol. 493.
54 uo. fol. 733.
55 uo. fol. 1078.
56 U. M. Bw. Fasc. 25, fol. 35.
57 *Österreichisches Staatsarchiv*, Hofkammerarchiv, *Vermischte ungarische Gegenstände* 1500–1765 (Kremnitz) Fasc. 11, fol. 1363.

Dr. Jungwirth igazgató úr jelen közleménye 1962-ben írott, s 1963-ban sikeresen megvédett doktori értekezésének részlete: „Beiträge zur Münzgeschichte Ferdinands III." (Österreichische Nationalbibliothek). Forrásmunkaként említette: *Günther Probszt*: Österreichische Münz- und Geldgeschichte, Wien 1973, S. 617., így mint mű ismert a szakma művelőinek körében. Az értekezés magyar vonatkozású fejezete számos olyan értékes elemet tartalmaz, amelyek közvetlenül hasznosíthatóak, illetve kiindulópontul szolgálhatnak a fiatal kutatók számára. A nyersfordítást Dr. Meyer Dietmar professzor úr (BKTE Makroökonómia Tanszék) vetette egybe az eredetivel, szíves fáradozásáért ez alkalommal is köszönetet mond a fordító.

Buza János

„Luigini 1689". Francia váltópénz hamisítványai a magyarországi pénzforgalomban

„Les Luigini 1689" Les monnaies divisionnaires francaises falsifièes en circulation en Hongrie

Az 1641-ben kibocsátott francia tallérok és váltópénzek közül az 1/12, azaz a *douzième d'écu* nemcsak a belföldi pénzforgalomban játszott szerepet, hanem a mediterráneumba benyomulva eljutott az Oszmán Birodalomba, ahol rövid idő alatt példátlan sikert aratott.[1] A hazájában *cinq sous* néven ismert váltópénz a Földközi-tenger mentén számos olasz nevet — *luigino, ligurino, ottavino, ottavetto* — kapott, amelyek közül az utóbbi kettő szemantikai rokonságban áll az arab *tumn*, illetve *timmin* szavakkal, valamennyi a nyolc, pontosabban az egynyolcad rész jelentéshez kapcsolódik.[2] Egynyolcadot jelentő névvel azért ruházták fel a francia váltópénzt, mert a Levantéban 8 darabot számítottak belőle 1 tallérba, ami a cinq sous több mint 50%-os felértékelődésének felelt meg, hiszen hazájában 12 járt belőle 1 francia tallérra, amelynek tiszta tömege (színsúlya) csaknem 6%-kal maradt el a nálunk sokkal gyakoribb birodalmi tallérokétól.[3]

Nyilvánvaló, hogy a douzième d'écu tömeges exportja több mint csábítónak bizonyult. Kivitelével *pénzért még több pénzt* lehetett kapni, s ha az árucikkeket az export és az import oldaláról egyaránt kellően megválogatták, akkor a pénzkereskedelemmel együtt valóban busás haszonra tehettek szert a francia kereskedők.[4] Sikeres „árucikkük" a cinq sous tartalmi és formai tekintetben ugyancsak kiváló terméknek bizonyult a maga korában. Ezüsttartalma magas, technikai kivitele párját ritkító volt, hozzá hasonló váltópénzt nem vertek az Oszmán Birodalomban, amelynek gyarló akcséja[5] minden tekintetben tükörképe lett a kibocsátó hatalom gazdasági elmaradottságának. Nem véletlen, hogy a douzième d'écu mind a lakosság, mind a hadsereg körében szívesen látottá vált, olyannyira, hogy a szkepszist támasztó kortársi tudósítás szerint a kandiai háború idején a török csapatok megtagadták más pénzek elfogadását.[6]

[1] A „Louis-de-cinq-Sous" és hamisítványai kereskedelmi pénzként mint „Timmins von Frankistan" szerepelnek *A. Luschin von Ebengreuth* ma is haszonnal forgatható alapmunkájában: Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der neueren Zeit. (Darmstadt, 1976) repr. 1926, 212.

Az e kérdéskörrel érintőlegesen, illetve részletesebben foglalkozó irodalomból az alábbiakat emelem ki:

F. W. Hasluck: The Levantine Coinage. The Numismatic Chronicle (1921) 39 — 91.

F. C. Spooner: L'Économie Mondiale et les Frappes Monétaires en France 1493 — 1680 (Paris, 1956), passim.

R. Mantran: Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle. (Paris, 1962) 245 — 246.

L. Ilisch: Levantinische Gegenstempel auf französische Münzen des 17. Jahrhunderts — Der Timminhandel in zeitgenössischen Französischen Berichten. „Lagom" Festschrift für *Peter Berghaus* zum 60. Geburtstag ... Hrsg.: *T. Fischer — P. Ilisch*. (Münster, 1981).

H. Sahillioglu: The role of international monetary and metal movements in Ottoman monetary history 1300 — 1750. Precious Metals in the Later Medieval and Early Modern World. Ed. by *J. F. Richards*. (Durham, 1983) 287.; — illetve hazai vonatkozásban:

J. Buza: Les monnaies françaises ou du système française dans la circulation monétaire en Hongrie au XVIIe siècle. Revue numismatique /Paris (1976) 119 — 135.

[2] *Hasluck*: i. m. 56., *F. Schrötter*: Wörterbuch der Münzkunde. (Berlin, 1930) 354., 362., 695.

[3] *R. Geyer*: Münz- und Geldgeschichte. Materialien zur Geschichte der Preise und Löhne in Österreich. Hrsg.: *A. F. Pribram*. (Wien, 1938) 28 — 29., *Schrötter*: i. m. 170.

[4] *Hasluck*: i. m. 56 — 71., *Spooner*: i. m. 213.

[5] *A. C. Schaendlinger*: Osmanische Numismatik — Von den Anfängen des Osmanischen Reiches bis zu seiner Auflösung, 1922. — (Braunschweig, 1973) 57 — 58.

Hegyi, K.: A török hódoltság és pénzforgalma. NK 86 — 87 (1987 — 88) 82.

[6] „... the troops then befor Candia refused to accept their pay in any other form." *Hasluck*: i. m. 56., 59.

A francia királyság 5 sous értékű váltópénze tehát kedvelt és keresett fizetési eszköz lett az Oszmán Birodalomban, exportja pedig tisztes „kereskedés" mellett is nyereséget hozott. A busás haszon azonban felkeltette a spekulánsok mohóságát, s bár az európai mérce szerint jelentős aktivitású francia verdékből nagy mennyiségű 5 garasos került ki, a levantei kereskedelemben érdekeltek, továbbá az itáliai köztársaságok és hercegségek, valamint az egyéb verdék urai megkezdték a francia — pontosabban francia mintára vert — váltópénz utánzását, majd egyre kevesebb nemesfémet tartalmazó hamisítványainak előállítását.[7] Az olasz névváltozatok közül a *ligurino* jelzi azt, hogy főként Genova s a tőle délre eső térség jeleskedett a hamisítványok veretésében és keleti exportjában. Tudatos pénzrontásuk következtében a híres váltópénz kétes értékűvé, majd hírhedté vált, s ezért az Oszmán Birodalom hatóságai adminisztratív lépésekre kényszerültek. Felülbélyegezték, hitelesítő jeggyel látták el az eredeti példányokat,[8] óvatosságra intették a lakosságot, 1669-ben pedig kitiltották a forgalomból a hamisítványokat.[9] A *ligurini-luigini* iránti bizalom összeomlott, s a népes és élénk forgalmú városokban — Sztambulban, Brusszában és Szmirnában — zavargások voltak a rossz pénz miatt.[10] Részben a tömeges elégedetlenség, részben a spekulánsok ezt követő veszteségei, továbbá egyes külföldi kereskedők *luiginit* sújtó bojkottja,[11] valamint a helyi hatóságok fentebb említett tilalma vezetett ahhoz, hogy a genovai kereskedők felhagytak a francia mintára vert hamisítványok exportálásával,[12] amiből persze távolról sem következtethetünk arra, hogy rövid időn belül minden *luigini* eltünt volna a pénzforgalomból. Erre márcsak azért sem kerülhetett sor, mert meglehetősen sokat vertek belőlük és a számos változat szintén nehezítette a leghitványabbak kiszűrését. A variánsok nagy számára tárgyi bizonyítékok vannak,[13] a kortárs Jean Chardin 50-nél több eltérő példányról tudósított, s hogy nem túlzással, azt az újabb kutatások megerősítették.[14]

A részekre szakított Magyarország pénzforgalmába tömegesen 1663 őszén kerültek bele[15] a francia 5 garasosok példányai és utánzatai: *„Újvár megh vétele után mind illyen pénzzel fizetett a Nagyvezér három holnapra az egész tábornak."* — tudósította Szendrőből a szepesi kamarát Török Bálint rimaszombati harmincados.[16] A mutatóba küldött két példány egyike eredeti francia veret lehetett „... az kin a király neve ..." volt olvasható, a másik pedig „Guillemus palatinus" neve nyomán minden valószínűség szerint az orange-i utánzatok egyike lehetett, ugyanis Guillaume Henri herceg bizonyíthatóan vert douzième d'écut;[17] de az sem zárható ki teljesen, hogy az utóbbi már *luigino* volt, mert e hercegi vereteket is másolták.

A jól értesült harmincados szerint *„timot"*-nak[18] hívták a törökök e pénzeket, vagyis a magyar nyelvterületen — nyilván a délszláv[19] *„timun"* szó nyomán — az arab eredetű pénznév terjedt el.

Hazánkban nem a *timon* nevű cinq sous fokozatos beszivárgásából, hanem gyors és tömeges behozatalából származtak nehézségek és zavarok a pénzforgalomban. A hódoltsági monetáris cirkuláció színesebb volt annál, ami az Oszmán Birodalom belsejét jellemezte, különösen áll ez a váltópénzekre. Az akcsénál keresettebbek voltak a lengyel — helyesebben lengyel mintára vert — pénzek,[20] az osztrák

[7] *A. Dieudonné*: Monnaies féodales Françaises. — *A. Blanchet* et *A. Dieudonné*: Manuel de numismatique Française. — (Paris, 1936). IV. 119 — 120., 311., 392.; *Spooner*: i. m. passim, *Mantran*: i. m. 245 — 246., *Ilisch*: i. m. 316 — 320.

[8] *Ilisch*: i. m. 316.

[9] *Hasluck*: i. m. 59 — 61., *Mantran*: i. m. 245., *Ilisch*: i. m. 320.

[10] *J. von Hammer-Purgstall*: Geschichte des Osmanischen Reiches. (Pest, 1840) II. 611.

[11] *Hasluck*: i. m. 60.

[12] *Ilisch*: i. m. 320.

[13] *Hasluck* katalógusában még csak 36 szerepel, i. m. 65 — 69.

[14] *Ilisch*: i. m. 319.; ill. *C. Gamberini Di Scarfea*: Le imitazioni e le contraffazioni monetarie nel Mondo. (Bologna, 1959) Parte quarta, IV, 53 — 68.

[15] Az eseménytörténetre ld.: *Benda, K.*: Magyarország történeti kronológiája, II. 1526 — 1848. Szerk.: *Péter, K. — Somogyi, É.* (Budapest, 1982) 483., et passim.

[16] *Horváth, T. A.*: Régi magyar pénznevek. NK 52 — 53 (1953 — 54) 20. A többször hivatkozott forrás mai jelzete: Magyar Országos Levéltár, E-23. Magyar Kamarai Levéltár, Litterae Camerae Scepusiensis 6. p. 1 — 4.

[17] *A. Engel — R. Serrure*: Traité de numismatique moderne et contemporaine. (Paris, 1897) I. 52. Eredeti francia 5 sous társaságában egy *orange-i veret* is található: *Huszár, L.*: A budai várpalota ásatásainak éremleletei. Budapest Régiségei 17 (1956) 217.

[18] *Horváth, T. A.*: i. m., i. h.

[19] *V. Vinaver*: Pregled istorije novca u jugoslavenskim zemljama. (Beograd, 1970) 158 — 159.

[20] *Huszár, L.*: A lengyel pénzek forgalma Magyarországon a XVI—XVII. században. NK 68 — 69 (1969—70) 57 — 62.

krajcárok és tartományi változataik,[21] s korábban természetesen a magyar dénárok, amik viszont ekkor már egyre kisebb mennyiségben hagyták el a körmöci verdét.[22] Részben az utóbbi tény következményeként, részben a lengyelországi pénzrontás hatásaként néhány hónap alatt sikeres pénz lett a *timon*: „... *az polturát, öt pénzest nem is hallia megh az török, mind csak illien pénzt kiván az árus ember is.*"[23] – olvasható a rimaszombati harmincados idézett levelében.

Török részről szívesen vették tehát az 5 soust, nem a hódoltsági elfogadtatásából, hanem hirtelen jött tömeges behozatalából, illetve irreális árfolyamából keletkeztek a pénzforgalmi zavarok, miként arra Kecskemét 1664. évi számadáskönyvének[24] sorai félreérthetetlenül világot vetnek: „*Az pénz járt eddig réghi szokás szerint, de timont in d. 18* [számítva] *volt egy summában Tal. 738 d. 40.*" A későbbiekben török részről a *timon* is az adóemelés egyik eszközévé vált, többek között oly módon, hogy a pénzforgalomban mind ritkábbá váló tallérok helyett – részben vagy egészében – *timonban* követelték a pénzterheket.[25]

A *timon* térbeli terjedéséről elmondható, hogy kezdetben a – vasvári békével legnagyobb méretét elérő – hódoltságot árasztotta el e francia provenienciájú váltópénz. Az Erdélyi Fejedelemségbe kisebb részben a hódoltságból, nagyobb részben pedig Havasalföld felől áramlott be a *timon*, amelynek árfolyamát 1665-ben állapították meg[26] a radnóti országgyűlésen. Erdélyből Debrecenen át[27] szintén feljuthatott a francia 5 garasos a királyi Magyarország területére, többet vihettek fel azonban belőle azok az „áros emberek", – jelesen a rimaszombati kalmárok – akik többek között a kecskeméti és a szegedi vásárokra igyekezve megfordultak a Duna–Tisza-közének mezővárosaiban. Kalmár céhük töredékes elszámolásaiban két ízben emlékeztek meg a *timonokról*, s hogy nemcsak az ő kezükön forgott néhány darab, arról a szepesi kamara határozata tanúskodik. 1673-ban igyekeztek kitiltani a „*Demyn* vel *Luissin*"-re franciásított nemkívánatos „gallica monetát".[28]

A Duna–Tisza-közén az 1670-es években tömegesen forgott a *timon*, s bizonyára nem egy *luigini* is akadt köztük, kétségtelenül több annál, mint amennyit dokumentálni tudunk. Rimaszombat kalmárainak 1670. évi elszámolása valószínűsíti például a *hamis timonok* előfordulását: „*Eodem die hoztanak eö kegyelmek kész pénzt timon, tallér és polturát ...*[29] *in summa fl. 80, mely nyolczvan forintok közt voltanak rossz pénzek in summa fl. 15.*" Nehéz lenne azt állítani, hogy a 15 forintnyi rossz pénz kizárólag tallérokból és polturákból állott volna, nyilván akadt köztük néhány *luigini* is. Rossz pénzekről lehet olvasni – a sajnálatos módon csekély számú – mezővárosi számadáskönyvekben is, a „*rossz timon*" – mint feljegyzés – azonban az igen ritka jelenségek közé tartozik. Nagykőrösön 1678-ban „*Rossz timont fl. 1, d. 70.*" értékben jegyeztek fel, ami csupán néhány példányra utal.[30]

E szűkszavú feljegyzések sem az esetleges *luigini* eredetéről, sem a „rosszaság" mértékéről nem árulnak el semmit. Éppen ezért tarthat a szűkebb szakmán belül nagyobb érdeklődésre számot az a néhány adat, amely *lugini* felbukkanásáról tudósít a török kiűzésének idejéből.

Johann Stefan Werlein, a visszafoglalt Buda élére állított, tapasztalt kamarai inspektor,[31] arról

Gedai, I.: Lengyel pénzek Magyarországon a XVI–XVII. században. A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XXII–XXIII. (Miskolc, 1985) 37–50.

Buza, J.: Lengyel és magyar váltópénz Alsó-Ausztriában – A „polturás garasok" magyarországi forgalmához a XVII. század második felében. – NK 90 – 91 (1991–92) 132 – 145.

21 *Huszár L.*: Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657. Corpus Nummorum Hungariae III/I. (Budapest, 1975) 40 – 41.

22 *Huszár, L.*: CNH. 38.

Š. Kazimír – J. Hlinka: Kremnicka mincovňa 1328–1978 (Kremnica, 1978) 348 – 349.

Buza, J.: „Ungerlein 1678" A magyar dénár kitiltása Nürnberg pénzforgalmából. Századok (1988) 667.

23 *Horváth, T. A.*: i. m., i. h.

24 Bács-Kiskun megyei Levéltár. Kecskemét adókönyve 1664. 116.

25 1674. júl. 25. „... az császár adóját, mely eddig is soha két tallérnál több nem volt, harmincz timonra ..." emelve „30 timon csak 18 pénzével is tészen fl. 5 d. 40, és igy kilátszik hamissága, és hogy csak a szegénységet akarja feljebb-feljebb tánczoltatni." *Koncz, J.*: A hódoltság történetéhez. Tört. Tár (1894) 685.

26 „Mivel már igen bejütt a timon, végeztük azért közönségesen, hogy az hazában mindenütt tizenöt pénzben elvegyék ..." Erdélyi országgyűlési emlékek (1664–1669). Szerk.: *Szilágyi Sándor*. (Budapest, 1889) XIV., 143.

27 *Zoltai, L.*: Debrecen a török uralom végén. A város háztartása. Klny. a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemléből (Budapest, 1905) 24.

28 *Horváth, T. A.*: i. m., i. h.; *Kemény, L.*: Francia pénz kitiltása s a jó pénz kivitelének tilalma. NK Adattár 22. (1911).

29 Rimaszombat levéltára. 1671. jan. 14-i bejegyzés a helyi kalmárcéh könyvébe. Štátny okresný archív v Rimavskej Sobote, Cehalia.

30 Pest megyei Levéltár Nagykőrösi osztály. Nagykőrös számadáskönyvei 1678. 168/174.

31 *Bónis, Gy.*: Városigazgatás, várospolitika. Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig. Szerk.: *Kosáry Domokos*. Budapest története III. (Budapest, 1975) 159.

tudósította 1689 tavaszán az udvari kamarát, hogy néhány hete új, ismeretlen pénzek szivárogtak be Budára és Szegedre, amelyeknek ezüsttartalmát igen silánynak tartotta. E „francia pénzek" 6—7 krajcárban jártak, Werlein azonban tilalmazta forgalmukat. Két típusból mellékelt néhányat s várta a felsőség velük kapcsolatos határozatát.[32] Az eredeti példányok természetesen nem maradtak az utókorra, nem is maradhattak, mert az udvari kamara rendelkezéseinek megfelelően — korabeli szokás szerint — finomsági próbának vetették alá a felküldött gyanús pénzeket. Aranylemezbe nyomott elő- és hátlapjukat azonban néhány öltéssel hozzáerősítették az alább részletezendő szakvéleményhez, így viszonylag elfogadható minőségű éremkép és körirat áll rendelkezésünkre.

Az 1. számú veret körirata:

„LIV · MA · PRS · SP · COM · T · SOW · DOM", illetve

„DNS · ADIVTOR· ⊥ ·ET · REDEM · MEVS"

A hátlapon a francia 5 garasost ékesítő liliomos címerpajzs látható felette a koronával, illetve a címer két oldalán az évszám: 16—66. Jól ismert veret Tassaroloból, ahol ekkor Livia Centurioni Oltremarini-Malaspina (1658—1667) gyakorolta a pénzverési jogot,[33] Levantébe szánt korábbi *luiginoiról* kortársi feljegyzést is publikáltak.[34]

A 2. számú veret körirata:

„PVLCRA·VIRTVTIS·IMAGO", illetve

„DNS·ADIVT ET·∀·REDEMT·MEVS"

Az évszám elrendezése azonos az 1. számú veretével, de két évvel későbbi: 16—68. A több példányban lefoglalt 2. számú veret identifikálása helyett — ez idő szerint — hipotézissel kell beérnünk. Valószínű, hogy ún. „hibrid hamisítványok" jutottak fel spontán módon Szegeden át Budára, ahonnan Werlein inspektor sürgősen Bécsbe irányította néhány példányukat. A 2. számú veret előlapjának körirata Lucca köztársaság *luiginojára* vall,[35] a hátlapi körirat pedig a tassaroloi — az 1. számú veret — pontatlan adaptációja. Az eddig átnézett anyag alapján ismeretlennek tűnik e hibrid hamisítvány; hogy felfedezés lenne, azt nem állítom, helyretételére a francia és az olasz kutatók illetékesek.

Gazdaság- és pénztörténeti szempontból az éremkép megőrzésénél sokkal tanulságosabb a finomsági vizsgálat eredménye, amelyet Mathias Mittermeyer von Waffenberg császári pénzverő-mester és Sigmund Hammerschmidt császári pénzbecsőr hitelesített. A valváció szerint mindkét típusú *luigini* 7 lat és 3 quent (= 124 denár), azaz 0,484375 finomságú ötvözetből készült. 281,379 grammos bécsi márka[36] szerint a tassaroloi veret teljes tömege 1,927 gramm, tiszta tömege pedig 0,934 gramm volt, azaz egy bécsi márka finom ezüstből rézzel elegyítve 301 darabot készíthettek, míg a kivert pénzekből 146 nyomott egy bécsi márkányit.

A köriratában is hibás hibrid hamisítvány mutatói lényegesen gyengébbek. Mivel belőlük többet vizsgáltak meg, teljes tömegük átlagban 1,645, tiszta tömegük 0,794 grammra tehető, s 353 — pontosabban 354,6 — darabot lehetett kihozni egy márka finom ezüstből, illetve az ötvözetből készült veretekből 171 példány rúgott egy bécsi márkára. E ponton elismeréssel adózhatunk a fentnevezett császári tisztségviselők szakértelmének, akik — azon túlmenően, hogy aritmetikából jeleskedtek — még elfogultsággal sem vádolhatók, hiszen a nem egészen 0,5% -os „hibát" a gyengébb minőségű hibrid hamisítvány javára követték el.

A tömeg és finomsági adatok után következett a két — eltérő típusú — *luigini* árfolyamának megállapítása. Viszonyítási alap a „Keyserliche Schiedtmünz", azaz a krajcár és a 35 garasban számított birodalmi tallér volt. Az itt említett garas a 3 krajcárossal azonosítható, így a tallér árfolyama 105 krajcár s ez megfelelt a felpénz nélküli kurzusnak.[37] Őfelsége szakértői úgy ítélték meg, hogy a tassaroloi veret 3 krajcár és $3\frac{1}{2}$ dénár, a hibrid hamisítványok pedig 3 krajcár és 1 dénár értékűek. A 6—7 krajcáros budai árfolyamhoz képest alaposan devalválták a *luigini* két típusát, amelyre azok rá is szolgáltak. Az eredeti

32 Österreichisches Staatsarchiv. Hofkammerarchiv, Realien B 31. „Ofen den 17. May 1689"

33 *Hasluck*: i. m. 71. N° 34., *Gamberini Di Scarfea*: i. m. 61. N° 139.

34 *Hasluck*: i. m. 78—79.

35 *Gamberini Di Scarfea*: 59. N° 125.

36 *G. Probszt*: Österreichische Münz- und Geldgeschichte. Von den Anfängen bis 1918. (Wien—Köln—Graz, 1973) 68.

37 *Geyer*: i. m. 76.

Valuation

Über folgende Kleine Münz Sorten

No. 1. Französische Münz Taxt abtruckhnis der Jahrzahl 1666. deren Ihnen auf eine Rosch Silber marck 146 Stk. halten Pf. 4 Lth. 1 Qu. 7. L. 3 Q. — D. Rhomb demnach die marck Qu. Silber Quantzgemünzter auf 301 Stk. ist als eine dergleichen Stuck gegen der Reichs Schirdt münz oder aber ein Reichs Ort zu 359 Stk. Groschen wer Werth . . . 3 Kr. 3½ d.

No. 2. Noch Französische Münz Taxt abtruckhnis der Jahrzahl 1668. deren Ihnen auf eine Rosch Silber marck 171 Stk. halten Pf. 4 Lth. 1 Qu. 7. L. 3 Q. — D. Rhomb demnach die marck Qu. Silber Quantzgemünzter auf 353 Stuck ist demnach ein dergleichen Stuck gegen der Reichs Schirdtmünz oder ein Reichs Ort zu 359 Groschen wer Werth . . . . . 3 Kr. 1 d.

douzième d'écu 7 krajcárban történő elfogadása indokolt lett volna, azonban a tárgyalt két hamisítvány, különösen a hibrid változat nemesfém-tartalma meg sem közelítette a mintáét. A tassaroloi veret alig fele annyi (47%), a hibrid hamisítvány pedig csak két ötödnyi (40%) ezüstöt tartalmazott mint a kiváló minőségű, az *écu d'argent*-nal azonos finomságú francia váltópénz.[38]

Az ismertetett szakértői véleményre épült az udvari kamara Budára szánt határozata, amely egyfelől forgalmon kívül helyezendőnek tartotta a túlságosan is csekély értékű „francia" pénzfajtákat, másfelől csak valós értéküknek megfelelően tolerálta elfogadásukat.[39]

Werlein inspektor számára a két *luigini* ismeretlen „francia pénz" volt a romjaiból éledező Budán, véleményén nem kell megütköznünk. Felső-Magyarországtól nyugatra alig jutottak el az Oszmán Birodalomban sikeres francia, illetve francia mintára vert váltópénzek. Sem Ausztria, sem Lengyelország eddigi éremleleteiből nem mutathatók ki.[40] Legfeljebb szpóradikusak német földön is,[41] ellentétben a francia tallérokkal, amelyek Európa egészében fellelhetők, s dokumentálható az árfolyamuk meghatározására irányuló törekvés.[42]

A „*luigini*" vagy elterjedtebb nevükön *timonok* magyarországi és erdélyi szerepe a török uralomhoz kötődött. A félhold hanyatlásával párhuzamosan szorultak ki az országból részben a töröknek küldött adók,[43] részben az áruforgalom révén, esetenként használati eszközök nyersanyagává váltak.[44] Szegedtől Budáig könnyen juthattak el még 1689-ben is az itáliai hamisítványok, hiszen a hódoltsági lakosság számára nem jelentettek újdonságot. Viszont Buda ekkor többnyire német ajkú népessége[45] nem ismerte e pénzeket, elöljárójuknak pedig joggal tünt fel silányságuk, csupán előállításuk helyét illetően tévedett. Az udvari szakértők számára nem volt kétséges a Ligur-tenger melléki eredet, a hibrid hamisítványok livornói zsidó pénzverő emlékét keltették fel bennük, aki állítólag milliós nagyságrendben készített hasonló pénzeket.

A változatok fentebb említett nagy száma nem hagyhat kétséget afelől, hogy az 1660-as és az 1670-es években tömegesen forgó timonok között szép számmal akadhattak XIV. Lajos pénzeit utánzó hamisítványok, s több *luigini* cirkulált annál, mint amennyit[46] írott forrásaink és az éremleletek nyomán dokumentálni tudunk.[47] Kétes minőségük szakszerű megítélésére pedig egyáltalán nem volt módunk. Valamelyest csökkenti a hiányérzetet a Bécsben kelt 1689. évi szakvélemény.

* * *

38 *Schrötter*: i. m. 170.

39 „Antworth an die Camerae-Inspection zu Ofen, das die daselbst undt zu Segedin einschleichende allzugeringhaltige französische Münzsorthen abgeschafft, undt nicht höher als zu ihrem wahrhafftigen Werth angenohmben werden sollen." 12. July, Anno 1689. vö. 32. jegyzet.

40 *F. Droulers*: Les trésors de monnaies royales de Louis XIII à Louis XVI découverts en France et dans le Monde depuis le *XIX*^{e} siècle (Paris, 1980). passim.

A. Mikolajczyk: Les monnaies de Louis XIV trouvées en Pologne et dans les pays voisins. Fasciculi Archeologiae Historicae, Fasc. II. 1987. 50–56.

41 *D. Steinhilber*: Die mittelalterlichen und neuzeitlichen Münzfunde aus Bayern in den Jahren 1963–1965. Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte 1966, 154–155., vö.: *Droulers*: i. m. 170.

W. Hess: Münzfundbericht des Hessischen Landesamtes für geschichtliche Landeskunde, Marburg, für Jahre 1975 und 1976. Fundberichte aus Hessen 15, 1975. 636.

42 *S. Becher*: Das österreichische Münzwesen vom Jahre 1524 bis 1838. (Wien, 1838) II. 127–128., et passim.

43 „Derék summa töröknek" 1687/88. „Timony pénzt 330 timonyt, mely is teszen 7-ével 23 t. 3 gar." *Szilády, Á. – Szilágyi, S.*: Okmánytár a török hódoltság történetéhez Magyarországon. (Pest, 1863) II. 151, 160.

44 „Egy pecsétet csináltattunk öreg Nagy Istvánnal város számára, melyben ezüst vagyon 14 timon, 2 dénár, csináltatása 6 garas." *Szilády – Szilágyi*: i. m. II. 152.

45 *Nagy, L.*: Buda polgársága a XVII. század végén. TanBpMult. (Budapest, 1966) 27–57., *Nagy L.*: Társadalom. Budapest története III. 127. (vö.: 31. jegyzet).

46 A két világháború közötti időben az Éremtár állandó kiállításán „Dombes hercegségnek az olaszoktól gyakran utánzott 1/12 tallérja" mellett egy „*fosdinovoi luigino*"-t is bemutattak. A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára állandó kiállításának vezetője. Összeállították az osztály tisztviselői (*Ernyei József, Jónás Elemér, Huszár Lajos, Jeszenszky Géza*). (Budapest, 1933) 34–35.

47 Az 1. sz. jegyzetben említett munkámon kívül másutt is írtam a „francia veretekről". Vö.: Egy francia váltópénz levantei sikere és magyarországi szerepe a 17. század második felében. „Gazdaság, társadalom, történetírás." Emlékkönyv *Pach Zsignond Pál* 70. születésnapjára. Szerk.: *Glatz Ferenc*. Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 6. (Budapest, 1989) 136.

Az óhatatlanul előforduló hibák felelősségének áthárítási szándéka nélkül említem meg azoknak a kedves kollégáknak a nevét, akiknek szíves tanácsaiért, a paleográfiai segítségért, illetve a türelmes meghallgatásért ez alkalommal is köszönetet mondok: *Prof. Dr. Niklot Klüßendorf* (Marburg), *Dr. Maria Tischler* (München), illetve Bécsből: *OR Direktor Dr. Helmut Jungwirth*, *Dr. Christian Sapper*, *Johann Gaus*, továbbá *Fábiánné Dr. Kiss Erzsébet*, *Dr. Gecsényi Lajos*, *Dr. G. Héri Veronika*, *Judák Margit*, *Dr. Meyer Dietmar*, és *V. Székely György*.

Dr. Buza János
egyetemi tanár
BKTE. Gazdaságtörténeti Tanszék
1828-Budapest 5., Pf.: 489

„LES LUIGINI 1689".
LES MONNAIES DIVISIONNAIRES FRANÇAISES FALSIFIÉES EN CIRCULATION EN HONGRIE.

Resume

La monnaie divisionnaire française de valeur nominale, 5 sous, très populaire autour de la Méditerranée, a pénétré dans la circulation monétaire hongroise principalement sous la forme de solde payée aux troupes turques d'occupation – (voir: „Les monnaies françaises..." Revue numismatique 1976. p. 119–135. Article précèdent de l'auteur.)

D'après les textes hongrois, on a l'impression que c'est avec des frappes authentiques françaises d'excellent aloi que des frappes falsifiées se sont infiltrées dans le pays; mais, les sources ne font que rarement allusion au degré de falsification et à l'origine de ces „mauvaises pièces".

Au printemps de 1689, l'Inspecteur allemand à Buda récemment libérée a confisqué quelques monnaies divisionnaires françaises aussi repérées à Szeged. Il les a envoyées à la Chambre Royale de Vienne. Les pièces en question on disparu; on n'en possède que des copies pressées dans des paillettes d'or et découpées.

Ces monnaies ont été soumises à un contrôle minutieux à l'Hôtel Impérial de la Monnaie. Selon les calculs des experts de l'époque, le poids brut de la frappe de Tassarolo datant de 1666 (Num. 1) représente aujourd'hui 1,927 grammes d'alliange, et, son poids net, 0,934 grammes d'argent.

La frappe datant de 1668 (Num. 2) semble inconnue. Apparemment son avers montre le portrait de Luigino de la République Lucca; son revers est la copie imprécise de la frappe Num. 1. Ce faux hybride est de moindre qualité que celui de Tassarolo. Son poids brut est de 1,645 grammes, son poids net de seulement 0,794 grammes.

D'après l'expertise, la Chambre Royale a dévalorisé les Luigini et les inscrits „retiré du commerce". D'ailleurs, à cette époque, l'ensemble des monnaies divisionnaires françaises, ainsi que celles frappées selon le système français, étaient bannies du pays. Elles ont disparu, reculant devant la coalition chrétienne avec l'Empire Ottoman dont l'expansion antérieure avait rendu possible leur pénétration initiale sur les territoires hongrois. C'est sous le nom de „timon" qu'elles ont laissées de nombreuses traces dans les textes des années 1660–1670 en Transylvanie et en Hongrie.

Traduit par Magda KARCSICS

Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözvényeiben I. Ferenc pénzkibocsátásának negyedik és ötödik periódusához (1813 – 1818)

Finanzhistorische Angaben aus den Rundschreiben der Stadt Kecskemét in der vierten und fünften Periode der Geldemission Franz' I. (1813 – 1818)

Az 1811-es devalváció után évtizednyi idő kellett, hogy a leromlott gazdaság valamelyest talpra álljon. Ezúttal a válságból való kilábalás első esztendeire vonatkozó pénzügyi forrásokat közöljük a kecskeméti levéltár anyagából abban a reményben, hogy I. Ferenc uralkodásának szerteágazó és igen bonyolult pénzügytörténetéhez szolgáltassunk alapvető forrásokat. A kortörténeti és numizmatikai összefüggéseket korábbi cikkeinkben találja meg az érdeklődő.[1]

Anno 1813. 24 July érkezett Currens.
Tettes Ns Pest Vármegyének 1813. Esz[ten]dei Sz: Jakabb Hava 3^{án} Pesten tartatott Kiss Gyűléséből kőlt Hirdető Levél.
A leg felsőbb Rendelésekhez képpest ött és 2 ftos úgy nevezett Anticipations Scheinnok fognak folyamatban botsájtatni, mellyekk formái olly végre kőzőltetnek, hogy azokat a Megyebéli M[ező]Városok és Helységek Elöljárói a Lakosok előtt kőzőnségessé tegyék,[2] olly végre hogy valamiképpen azokk nem ősmérése miatt holmi tsalfa Emberekk által meg ne tsalattassanak.

Ki Adta Fejérváry Jósef mp.
Első V[ice]notarius[3]

Tettes Ns Pest Vgyének 1813. esztendei Mindszent Havának 2^{ik} napján Pesten tartatott Köz Gyülésből kőlt Hirdetmény

3012 A' Nagy meltoságu Magyar Hivatali Helytarto Tanáts azt jelentette: hogy ÖFelsége ditsősségessen orszaglo kegyelmes Koronás Fejedelmünk azon esetekben, amidőn valaki valamely földben el rejtett kintsbe talál, szolgálando Sinor mértékül a következendőket méltoztatot meg állapitani Hogy egy harmad része a' talált kintsnek a Király fiskusé, a másik harmadrésze Föld tulajdonossáé, és a

[1] *Kőhegyi M.*: Kecskemét város körözvényei a bankocédulák ügyében (1797 – 1806). NK 66 – 67 (1967 – 68) 81 – 85. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözvényeiben (1789 – 1798). NK 74 – 75 (1975 – 76) 73 – 77. – Ua.: II. Ferenc 1796-os pátense a bankócédulák ügyében. NK 76 – 77 (1977 – 78) 105 – 110. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözvényeiben (1799 – 1801) NK 78 – 79 (1979 – 80) 87 – 91. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözvényeiben (1802 – 1805) NK 80 – 81 (1981 – 82) 107 – 111. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözvényeiben a pozsonyi békét követő évekből (1805 – 1808) NK 82 – 83 (1983 – 84) 87 – 94. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözvényeiből a nagy devalvációt megelőző évekből (1809 – 1811) NK 84 – 85 (1985 – 86) 99 – 102. – Ua.: II. Ferenc devalvációs rendelete (1811) NK 86 – 87 (1987 – 88) 113 – 138. – Ua.: Pénzügyi válság az 1811-es devalvációt követően. NK 88 – 89 (1989 – 90) 99 – 108. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözvényeiben a nagy devalvációt követő évekből (1811 – 1812) 163 – 170.

[2] Kihirdessék.

[3] Bács – Kiskun megyei Levéltár, Kecskemét város levéltára. Protocolum Currentalis (Ezentúl BKmL Prot. Curr.) IV. 1504. e. 17. kötet 1812 – 1818. 124. oldal.

harmadik része legyen a' találójé, ha ugyan aszt annak idéjébe be jelenteté: ha pedig a' találó a' talált kintset szántszándékal és roszakaratból el titkolja az ö egyesrésze annak aki aszt föl adja adattasson abban az esetben ha pedig a találó a' felsőbb rendelések nemtudássa vagy egyébb neki nem tulajdonitható akadálok mijat nem jelentenébe a kintsnek találását, a' találó része három felé osztasson és annak harmadrésze annak aki az[t] feladja egy harmadrésze pedig a találonak adattasson egyebb eránt azon kérdésnek eldöntésére nézve ha valamely talált kintsből jutando rész a föld tulajdonossának és a találónak természete valoságában vagy pedig a talált kintsnek érceket a folamodban levö pénz bötse szerint szamitva addattasson ki. Ö Felsége aszt méltoztatot kegyelmessen parantsolni hogy ha a talált kints el oszt[h]ato részekből ál természeti valoságában adattasson ki ha pedig részekre osztani nem lehetne vagy pedig olan régi pénzegből és edényegből állana melleknek régiségek tekintetböl a gyüjteményes tárház részére leendő meg tartása szükséges volna akkoron azoknak értéke a folyamodban levö pénznek bötseszerént, felszámitatván az illetöknek ki fog fizettetni. Többnyire azt méltóztatot Ö Felsége parantsolni, hogy az illyen talált kintseknek általvétele és fel osztása, a Királyi Udvari Kamara által történjen meg, melyre valo nézve meg hagyatik, a Megyebeli Városok és Helységek Elöljáróinak hogy a Lakosoknak utasitások véget Ö Felségének ezen kegyelmes rendelései annak módja szerént hirdessék ki.[4]

1814 die 21^{a} Aprilis érkezett Currens

527. A vert és veretlen ezüstnek kivitelét az ezüst elvesztése és annak ára lefizetése büntetése alatt tiltja.[5]

1815^{ik} Esztendei Boldog Asszony Havának 5^{ik} napján Pesten tartatott Kis Gyűléséből költ Hirdetmény

Gunszberg Antal, és Vail Péter hamis Bankó tsinálók a mult Esztendei Sept. 30^{án} a Munkátsy Erősségbűl el szöktek.

A Lembergi Hadi Pénz Tárbul a mult esztendei October 1^{sö} Napján 48983 ftok ellopattattak.[6]

Tettes Pest vármegyének 1815 Eszt. Aprilis 8 Napján Pesten tartatott Kiss Gyűléséből

1815. 8 Aprilis N. 1419 A. N. M. M. K. H. Tanáts által jelentett K. Királyi Rendelés értelméhez képpest azon régi Banco Czédulák, mellyek Felváltás végett fel küldettvén, eránt az illetöktől bövebb probák kivántattak, ezek ellenben azt fel küldeni v[agy] elmulasztották, vagy a rendeltt Időre bé nem adták, félre tétessenek, és azon régi Bancóik Fel váltása végett teendő folyamodásokk Helye ezentúl ne légyenn 's ekképpen azon Resolutio szerént a' fenntt lévő Bancok is félre tétettek.

Ki adta Fay Jozseff m. k.
V[ice]notarius[7]

Ttes Ns Pest Vármegyének 1816 Esztendei Szent György Havának 3^{kán} Pesten tartatott Kis Gyűléséből költ Hirdetmény

1220. Az illetöknek leendő utasitások végett jelentetik, hogy a' N. M. M. Királyi Helytarto Tanátsnak leg közelébb érkezett Intéző Levele szerént az Örökös Tartományok széleiken lévő Lakosoknak a' minden napi szűkségek potolására szolgállo apro pénzeknek, ugy mint (:schede:) pénzeknek ki vitele, és a más Tartományokbol való, bé hozása eránt az 1802^{ik} Eszt. Szent András Havának 3^{ik} Napján a 24191 szám alatt költt és az 1803^{ik} Eszt. Boldog Aszszony Havának 19^{kén} tartatott Kiss Gyűlésből a 172. szám alatt köz hirül tétetett Intéző Levélnek fogva meg engedtetett, azomban 1811^{ik} Eszt. Febr. 5^{kén} a' 3642 szám alatt költt rendelésnél fogva vissza vont kedvezés meg ujjitatott légyen.[8]

[4] BKmL Prot. Curr. 1812–1818. 179–180.
[5] BKmL Prot. Curr. 1812–1818. 220. (1814. február 25. napján tartott közgyűlés)
[6] BKmL Prot. Curr. 1812–1818. 270.
[7] BKmL Prot. Curr. 1812–1818. 281.
[8] BKmL Prot. Curr. 1812–1818. 342.

1810^{dik} Esztendei Pünkösd Havának 15^{dik} napjánn Pestenn tartatott Kiss Gyülésből költ.

1727 Szinte a tiszteltt K. H. Tanáts utjánn az jelentetett hogy a Banálisi Hadi Fő kormány Szék[ne]k jelentése szerént a Katona Vég hejeket két Darab Velentzei aranyok találtattak, a mellyek a Török részekről hoztak be és tsupánn tsak rézből voltak el készitve, hanem olly serénységgel és vigyázással hogy mivel meg voltak arannyal futtatva az igazi aranytul nem lehetett egy könnyenn meg külömböztetni, mint hogy pedig gyanitani lehetne, hogy több hasonlo hamis pénz darabok is hoztak be a mellyekkel hogy a Lakosok meg ne tsalattassanak a M[egye]béli M[ező]Városok és helységek Elöljáróinak kötelességül hagyatik hogy a Lakosokat erészbenn figyelmetesekké tegyék, és ha történne hogy illyenn pénznemével fizettetnének azonn esetre ha a fizetést tevö esmeretlen s ollyan ember lenne a ki Urát nem tudná állitani a kitől azonn pénz hozzája került és másképpen is gyanus lehetne tartoztassák le és eránta a járás beli Fő. Szolga Birák Urak azonnal jelentést tegyenek olly végre hogy az érdeklett pénznek koholoját ki lehessen nyomozni.[9]

1816 d[ie] 2^{a} Juli érkezett Currens

T. N. Pest Vármegyének 1816^{ik} Esztendei Sz: Iván Havának 22^{ik} napján Pesten tartatott Kis Gyűlésébül Felséges Urunk a Tettes Vármegye Rendeihez 4 rendbeli Patentalisokat küldeni méltoztatott, mellyek kőzül az 1^{sö} általlyában a Pénz dolgában való kőzőnséges Intézeteket foglallya magában. A 2^{ik} Az Ausztriai Nemzeti Banknak fel állitásáról szól. 3^{ik} A Rézpénzek némely nemének változtatásárol.[10] 4^{ik} Azon eseteket tárgyazza, a mellyekben Conventionális pénzzel, avagy pedig az eddig folyamatban lévő papiros pénzel kell fizetni. Ezen patentalisok felett valo Tanátskozásra az Egyben gyűltt Rendek Julius holnap 8^{ára} G[e]nerális Gyűlést rendeltek.[11]

Pest Vármegyének 1816-dik esztendei Szent Jakab havának 8-án tartott Köz Gyűléséből

Hirdető Levél.

Azon köz viszontagságok mellyeknek
2664. Sullyát a' fellyebb el mult 25. Esztendőknek el folyása alatt egész Europa érzette eő Felségének
2665. dicsőségessen Országló Kegyelmes Koronás Fejedelmünknek Birodalmát, és mingyárt Uralkodásá-
2666. nak kezdetén óly vérengező Háborukban keverték, mellyeknek ki menetele alatt, nem tsak a' Birodalomnak jövendőbeli meg maradása, és fűggetlensége, hanem mind az a mi a' Fejedelemnek és Nemzetek[ne]k leg betsessebb szokott lenni, nyilván való veszedelembe forgott.[12] Ezeknek el háritására olly rendkivűl való költségek kivántattak, mellyek, a' Birodalom Polgárainak Tehetségeiket a' rendszerént való adozás uttyán felül haladták, melly miatt mesterségessen készült pénz jelek által kellett a' Birodalom szorult állapottyán segélteni. Mind ezek azomban Isten segedelmével az egyesitett igyekezett és erő által szerentséssen nem tsak el hárittatván, hanem a' fenyegető veszedelmek küzdése alatt a' Birodalomtul el szakasztatott Tartományok is visza szereztetvén az Eő Felsége Kegyelmes Atyai gondoskodását mindenek felett hiv alattvalói boldogságának meg erősitésére intézte, és gondoskodásának főbb tárgyául vévén a' pénz állapottyát, melly többszöri változása, és ingadozása miat sok zavarodásokat szült régibb idejebeli állando értékére visza tenni kivánván a' folyó Esztendei Sz. Iván havának 1^{sö} Napjátul a 7327. szám alatt Bécs Várossában költt Kegyelmes Királyi Levele által a' következendőket méltoztatott rendelni.

1^{szőr} Ujj papiros pénz, mellynek erőltetett Becse, és kelete lenne mostantul fogva soha többször folyamatban tétettni, sem a' most folyamatban lévő szaporittatni nem fog.

2^{szor} A most Folyamatban lévő Papiros Pénz meg marad ugyan a' szerént mint ennek előtte a' közönséges adásokban és vételekben a' maga becsében, és folyamatjában, mindazonáltal lassan lassan az önként való bé váltás uttyán a' folyásból ki vétettni, és helyette igaz értékű Conventionális pénz folyamatban fog tétettni 's ennél fogva az ennek utánna teendő Alku kötések, vagy bár melly egyezések akár a' most folyamatban lévő papiros, akár pedig arany, és ezüst pénzben is foganatossan

9 BKmL Prot. Curr. 1812–1818. 357–358.

10 Az 1816-ban vert 1/4, 1/2 és 1 krajcárosokról van szó. Jaeckel J.: Die Münzprägung des Hauses Habsburg (1780–1818). Basel, 1955. 72.

11 BKmL Prot. Curr. 1812–1818. 362.

12 A napoleoni háborúra céloz.

tétetthetnek: egyébb aránt az 1812^{dik} Esztendei Kiss Asszony havának 1^{ső} Napján a' 8312^{ik} Szám alatt költt, és az el törültetett Bankó Czédulák után a' privátusok correlatioját a' mostani váltó czédulákban meg határozó Kegyelmes Királyi Levelében foglalt Rendelések tellyes mi voltokban meg hagyattatnak.

3^{or} Hogy pedig a' most folyamatban lévő papiros pénznek bé váltása minden erőltetés, és a' Tulajdonosok mennél nagyobb hasznával eszközlésben vétetthessen, erre nézve két mód állapittatik meg: az 1^{ső} Felváltás modja tudni illik az, melly mellett a' tulajdonos fel váltandó papiros pénzért részszerént igaz értékű kész pénzt, rész szerént Státus obligatiot kapni fog, a' más pedig, melly szerént papiros pénzének fel váltását a' fel állitandó Nemzeti Bankban bé teendő Actiák által eszközölhető. Igy tehát az 1^{ső} mod szerént való fel váltás ugy esik meg, hogy az illető tulajdonos a' fel váltani kivánt papiros pénzének két hetedrészét ugy nevezett Banknottákat nyer, mellyeket akár mikor a' fel váltó Kaszszánál igaz értékű Conventionalis pénzel fel válthattya, a' hátra lévő 5/7 ért pedig Status obligatiot kapni fog, meg jegyezvén mind azonáltal azt, hogy kissebb summa váltó és Anticipationalis czédulákban 140 fknál fel nem váltatik, és igy a' felváltásért bé adando summáknak ollyanoknak kel lenni, mellyet a' 140. Számmal fel lehessen osztani, ha tehát valaki váltó, vagy Anticipationalis czéduláját fel váltani akarja, köteles legalább 140 fkat bé adni, melly Summáért kap, a' mint már érdekeltetett fizetés Assignatiot, vagy Bank nottát 40. fkat, mellynek az az ereje lészen, hogy akár mikor kivánja, pengő Ezüst, vagy Arany pénzben bár melly Királyi pénz Tárnál tőlle el vétetik, vagy helette ugyan annyi pénz és annyi mennyiségben adatik. 100. frint váltó vagy Anticipationalis Czéduláért pedig egy ollyan Status obligatio adatik, mellyért minden esztendőben a Királyi pénz Tár által 1 forint Inretes Aranyban és Ezüstben fizettetik.

Másik modja, a' Felváltásnak az Actiák bé adása által esik meg, jelesül Bécsben egy Nemzeti Bank állittatik fel, melly a' most folyamatban lévő papiros pénzt Banknottákkal, és Status obligátiokkal bé váltya. Ezen Bankk fundussa azon pénzeken kivűl, mellyeket a' Finantia igazgatás nékie által ád 50.000 fog. Őszve szerkeztettni, minden Actia fog állani 2000 fbul. Mostani papiros pénzben és 200 fbul pengő Arany, vagy ezüst pénzben. Aktiákat kinek kinek venni szabad lészen, és azt egy Esztendő alatt négy részekben is le lehet tenni, ha mind azon által, valaki egy Esztendő alatt valamelly részét le tenni el mulatná azt is el veszti, a' mit már le tett: Az Actionariusnak azon kelt hát lenni, hogy egy esztendő alatt az egész Summát le tehesse az Actionarius, az Actiák által a' Nemzeti Bankban bé folytt, és általa ki irtandó papiros pénz helyett a' Status igazgatásátul Conventios pénzben Harmadfél per Centum Interest fog kapni, és igy kettős haszna lészen tudni illik a' Papiros pénz Interessébűl, és a' be adott Conventios pénznek a' kifizetésekre, és költsönözések való forditásábul.

4er A most folyásban lévő papiros pénznek bé váltása és a' Banknotáknak, adossági Leveleknek ki adása a' folyó Esztendei Julius Holnapnak 1^{ső} Napján veszi kezdetét, 's ezen naptul fogva kelendő pénzekké lesznek, mindazonáltal a' privátus személlyek közt való fizetésekben, azokk el vétele csupán a' Feleknek meg egyezésétül fűg, és annak el fogadására nem kénszerittetik, mindazonáltal a' folyó Esztendei Aug. Holnapnak 1^{ső} Napjátul fogva a' következendő fizetéseket csupán csak Banknottákban, vagy ezüst Arany pénzben kel meg tenni.

a./ Minden Császári Királyi Örökös Német Tartományokban, és Magyar Országban a' Vámok és Harminczadok, ide értetődvén az Erdélyi, és Katonai Határ Őrzőbéliek is, ki vétetődnek pedig azon Vámok, mellyek Magyar Ország, és a' Német Örökös Tartományok között vagynak, mellyek a' most folyó pénzben is fizettetthetnek.

b./ Minden az Arariumnak fizetendő Biroi, Politica és Camarális Taksák.

c./ A Zsidók tűredelem Taksái é' szerént tehát a' most érdeklett fizetések, és adozások a' mennyire Auguszt. holnapnak 1^{ső} Napját meg előzik vagy azon időre fizetendők volnának, a' most folyó papiros pénzben megtétetthetnek. — A folyó Esztendei 7^{ber} Holnapnak 1^{ső} Napjátul fogva mindazonáltal csupán tsak Banknottákkal fognak el fogadodni. Ezen folyamatban teendő Banknották 5. 10. 25. 50. 100. 500. és 1000 forintosok lesznek, és tsak annyi fog folyamatban tétettni, a' mennyi azonnal mihelyest a' Tulajdonos kivánnya a' Királyi pénz Tár Arany, és Ezüst pénzel fel válthat: A bé váltás uttyán vett bé folyando Bévált és Anticipationalis Czédulák pedig többé ki nem adattnak, hanem azonnal meg semmisíttettnek.

5^{ör} A most folyamatban lévő Réz pénzzek meg maradnak ugyan a' szerént, mint ennek előtte a' Kőzönséges adásokban és vételekben a' magok eddig való betsében, és folyamattyokban. Az igaz értékű Conventionalis pénz eránt mind azonáltal mind a Királyi pénz Tároknál, mind a' privatusok köztt következendő képpen fognak el vétettni.

a./ A régi 15. xrosok, mellyeknek becse az 1811^{ik} Esztendei Febr. Holnapnak 20^{ik} Napján költt Kegyelmes Királyi Levél által 3. Xrokra letétetett, és az 1812^{dik} Esztendben véretett 3. Xrosok egy és fél Xrokban.

b./ A régi 3. Xrosok, mellyekk becse az 1812^{ik} Esztendei Aug holnapnak 4^{ik} Napján költt Kegyelmes Királyi Levél által Két Xra le tétetett 1. Xban.

c./ Az egy Krajczárosok minden külömböztetés nélkűl akár mikor verettettek fél Xban.

d./ A 1/2 fél Xrosok pedig 1/4 Xrban. Nem lehet azonban sem a' Királyi pénz Tároknál, sem a' privatusok között a' Réz pénznek az elől adott mod szerént meg határozott igaz értékű pénz betsébe, nagyobb Summákat fizetni, hanem csak annyit a' melly 3. Xrokat nem tészen, mivel 3. Xrosok ezüstben fognak folyamatban tétettni, és abban meg tartattni. Meg hagyatik annak okáért a' Megyebéli Közönségek elöljáróinak, hogy ebbeli Kegyelmes Intézetét EÖ Felségének a' Lakosoknak adják tudtokra. Ki adta Sárközy Imre m. p. Vnotarius.[13]

Tettes Ns. Pest Vgyének 1816^{ik} Esz. Sz. Jakab havának 8^{ik} Napján Pesten tartatott Köz Gyülésébe költ hirdetmény.

A N. M. M. K. H. Tanáts által jelentetett hogy azon Tartományokban mellyek a' leg közelebb Baváriátul az Ausztriai Birodalomhoz estek a' Bavériai Tartomány székk azon rendeléseit hogy a' bizonyos örökösödések esetiben a' pengő pénz az Ausztriai Tartományokba kine vitetthessen következendő képpen, az Ausztria Birodalom alatt lévők örökségeket ne kész pénzben hanem tsak bé válto czédulában kaphassák meg. Eö Felsége azon idő ponttal fogva amidőn azon Tartományokat Birodalma alá nem tsak a jövendőre hanem múltra nézve is erőn kívül tette és Kegyelmessen meg engedni méltoztatott hogy a' pengő pénz a már érdeklett Tartományokból a többi Ausztriai Tartományokban szabadon ki vitetthessék következőleg hiv allattavaloi költsönös kereseteket az elől fordulando jó pénzben meg kaphassák.

Mely ebbéli xc Ki adta Sárközy Imre s. k.

V[ice]notarius.[14]

1816 eszt. 8^{bris} érkezett Currens

A N. M. M: K. H. Tanáts által köldötte a mult Augusztus holnapnak 27^{ik} napján kőlt Intéző Levele mellett azon Jegyzéket mellyben Ö Felsége helyben hagyásával elől adatik hogy mitsoda nemű pénzekkel lehessen élni azon fizetésben, a mellyeket Conventionális pénzben kelletik le tenni, és a mellyek a' Privatusok kőzőtt és azon értékben folyni fognak, melly Jegyzék e képpen kővetközik, nevezetessen.

Az Aranyok nemei	f.	x.	Az Ezüst pénzek nemei	f.	x.
Az edgy Kőrmőczi Arany	4.	30	Egy Ausztriai speecies Tallér	2	-
a dupla ” ”	9	-	egy fél –”– T	1	-
Az egész suferendor	13	20	egy negyedrész –”– T		30
A fél –”–	6	40	egy darab húsz krajtzáros	-	20
Egy őreg Hollandus Arany	4	30	egy darab öreg tizenhét Xros		15
			egy darab tiz Krajtzáros		10
			egy darab Őreg hét kratzáros		6
			Egy régi őt krajtzáros		5
			Egy darab ezűst garas		3
			Egy egész Koronás Tallér	2 f.	12 Xr
			Egy fél ” ”	1 f.	6
			Egy negyedrész ”		33

[13] BKmL Prot. Curr. 1812–1818. 368–373.

[14] BKmL Prot. Curr. 1812–1818. 375–376.

Melly ezen Jegyzék olly végre küldetik ki, hogy az e részben támadható kételkedéseknek el háritása végett az Elöl Járok azonnal köz hirűl tegyék, és annak foglalatját a Kőznépnek világossan meg magyarázzák. Figyelmetessekké tétetvén egyszersmind a' Megyebéliek, hogy az ollyan 20 Xrosok a mellyek a 30 Xrosok formájára vagynak verve és a mellyeken egy félre dűlt négy szegletű figura látszik, mint ollyan pénz neme a melly már régen nem igaz mértékűnek declaráltatott semmi fizetésben el nem fog véttettetni, valamint szintén az ollyan Arany és Ezüst pénz darabok a mellyek vagy körül nyirva, vagy más módon meg csonkitva vagynak és tsak mint Értzek fognak tekintetni.[15]

Pest Vármegyének 1817. Böjtmáshava 12-én tartott Kis Gyűlésből

1501. Eö Felsége Kegyelmes Királyunk a Vitéz Rendek eránt érkezet rendelésébe azt méltoztatott meg határozni, hogy ezentul nem tsak az örökös Tartományokban fent álló, hanem a' külső Uralkodó Fejedelmek Költ Rendeinek jelei (:Decoratioji:) az Arany művesek által, ne készitethessenek és Boltokban a' kereskedők által ne árultassanak. Azon kivül az örökös Tartományaiban fen álló Rendek eránt, ugy mint Arany Gyapju, Mária Therésia, Sz. István, Leopold Lombardiai Vas Korona Sz. Erzsébet és Polgári Érdem rendekre azt méltoztatott rendelni, hogy azokk jeleit az illető Arany művesek és kereskedők az illető Elöl jároknak ezen Rendeléssel közönségessé lett tétele után: 8. napok alatt be mutattassék oly végre, hogy azokat illető Rendnek Cancelláriájának által küldettessenek és ha alkalmatosnak és a Rendszabással meg egyezőnek lenni tapasztaltatnának szerzésbeli áron bé váltathassanak. Továbbá hogy minden Vitéz a Rendjeket p.[éldának] o.[káért] ha azt elvesztette csak a' rend Cancelláriájától kaphassa és halála után ismét annak visza küldesse, mely ebbeli...

vice[notarius][16]

Tekintetes Nemes Pest Vármegyének 1817. Esztendei Sz. Jakab hava. 3^{dik} napjánn Pesten tartatott Kis Gyüléséből költ Hirdetmény

2298. Felséges Urunk a' Nagy Méltoságú K. H. Tanáts uttyán e' folyó esztendei Sz. Iván hava 24 dik napjától 19181 szám alatt országszerte botsájtatott kegyelmes rendelése által kinek kinek tuttára adni parantsolta hogy e' folyó esztendei Augusztus holnapnak 1^{ső} napjátol kezdödvénn ujj réz pénz fog folyamatba botsájtatni a' melly 1 krajtzárosokból fél krajtzárosokbol és fertáj krajtzárosokbol fog állani, ezenn ujj réz pénz mellynek formájja e foglalatbann közöltetik a' conventionalis pénzben teendö ki fizetések edgyenlitésére fog szolgálni azonn esetben a' midön a' fizetések három krajtzárokat nem fognak fellyül haladni.

E Tárgyba még e következöket méltoztatott Felséges Urunk kegyelmessenn rendelni t. i.: hogy a' Folyó esztendei November holnap 1^{a} napjáig minden közönséges Pénz Tároknál folyamatban botsájtando uj rézpénzen kivül az edig folyamatban levö réz pénzek is el fogatasanak elenben a közönséges pénz tárakbul a fizetésel egyedül az uj réz pénzben tétessenek még el telyvén mindazon által a fentebb érdeklet határnap a közönséges pénz tarokban egyedül az uj rézpénz fog bé vétetni. Végtére azt is méltoztatott Felséges Urunk ki nyilatkoztatni, hogy a' mostanába folyamatba levö réz pénznek minden nemü nemei az eddig volt betseket tovább is meg fogják tartani és az azok eránt ennek előtte költ leg felsöbb kegyelmes resolutiok magok erejekben tovább is meg hagyattatnak.

Melly e béli kegyelmes parantsolatja Fölséges Urunk kinek kinek azzal a hozzá adással adatik tuttára, hogy e' folyo esztendei Augustus holnap 1^{sö} napjátol fogva folyamatban botsátandó ujj réz pénz a' conventionalis pénzben teendö fizetéseknek ki egyenlitésére fog szolgálni következöleg annak conventionalis pénznek betse tulajdonittatik.

Kötelességül hagyatván a község Elöljáróinak hogy ezenn hirdetö levélnek foglalatját a' Lakosok elött azonnal ki hirdessék és magyarázzák meg: ne hogy annak bal értelme tévelyedést okozzon.[17]

1818. Esztendei Február 24^{ik} Napján érkezett Currens

[15] BKmL Prot. Curr. 1812–1818. 392–393.
[16] BKmL Prot. Curr. 1812–1818. 474.
[17] BKmL Prot. Curr. 1812–1818. 491–493.

Hirdetmény

Felséges Nádor Ispány Ur Eő Cs. 's K. Fő Herczegségének a' mai napon érkezett Kegyelmes Rendelése következésében tudtokra adatik a' megyebélieknek, hogy azon fizetéseknek melyek felsőbb Rendeléseknél fogva Conventionalis Pénzbe határoztatták meg a' milyen a' posta bér, és annál könnyebben tehető eszközlése végett a' Felséges K[irá]lyi Udvari Kamara az alább meg nevezendö helyeken azon Rendelést tette légyen, hogy addig is, még a' ki botsájtando apro nemű Conventionalis pénz tellyes folyamatban jönne 10. 5. és 3. Xros ezüst pénzeket, ugy nem külömben Conventionalis értékü réz pénzt Pesten, Temesváron, a' Válto Czéduláknak felváltására rendelt Cassáknál. Kassán, Posonyban, és Zágrábban a' Helybeli Harmintzadoknál, Debreczenben, Eszéken, Györbe, Ujvidéken, Selmetzen, Szegeden, Tokayban, és Tisza Ujlakon az ott lévő K[irá]lyi Soó Házaknál azonnal le fizetendö Törvényes értékü Ezüst, vagy Arany pénzekért, vagy az ugy nevezett Bankó Nottákért mind addig valameddig kivántattni fog váltani lehessen.

Egyébberánt az Elöljárok arra is köteleztetnek, hogy ezen Hirdetést szükséges Tudomány végett a' helyben lakó Földes Uraságoknak és azok tisztviselőiknek is mutassák bé. Sig[illum] Febr. 7^{ik} napján 1818. Szentkirályi László. V[ice]Ispány.[18]

dd^{to} 31 Augusti 1818. Cedrialis Contracté.

324 Amely ebéli kőzőnségek elöl jaroinak szoros kötelességül tétetik az által, hogy lakós társaikat ezaránt figyelmetessekké tegyék hogy több hamis 5 forintos valto tzédulák legyenek fojamadban; melleket leg könyebben meg lehet esmerni afelöl hogy nyomtatás alatyán fogva rajtok szömbe tűnő (durvább a Papirossa sokkal vastagabb, és valamivel hosszabb is mint a többi jo valoságos hasonlo tzedulaké! azon fölül az Grof Urbna alá irását követő monograpia jegye mely a valosagosokban ia betükkel végeződik a hamissabban ezen bőtük helett egy kisdedd görbe huzással fejeztetik be semicolon[19] de a ráma formában a tzedulát környekozö tzifraságban is, a felső résznek jobb sarkán találkozo szegletecskénél kis karikái közül a leg alsó hibás vagy is kinyomatva nintsen mint hogy ezen Tzédulák mind egy fabrikabul kezültek, az hiba mindjaján egy formán találtatik: Egyebb eránt ha valaki egyebb eránt ha valaki[20] ilyen tzedulák költésében találtatik aszt azonnal vegyék kérdőre, szora ha gyanus, vezesék Szolga Biro Ur eleibe a Dologról pedig az elfogot hamis Czedula be küldesse melyet Szolga Biro Urnak tegyenek tudositást.

Meg hagyati[k] annak okaért a megye béli községek elöljároinak, hogy a fent irt Hirdetményeket kebelekben köz hirül tévén, az illető Személeket az érdeklet határ napokról tudosittsák.

$d.d.^{to}$ Septem. 818. Patsonai[21]

Kőhegyi Mihály
6500 Baja, Türr István Múzeum

FINANZHISTORISCHE ANGABEN AUS DEN RUNDSCHREIBEN DER STADT KECSKEMÉT IN DER VIERTEN UND FÜNFTEN PERIODE DER GELDEMISSION FRANZ' I. (1813–1818)

Resümee

Nach der Devalvation von 1811 mußte ein Jahrzehnt vergehen, bis die zerrüttete Wirtschaft sich einigermaßen erholen konnte. Diesmal werden Quellen (*protocollum currentalis*) über das Finanzwesen in Bezug auf die ersten Jahre nach dem Überstehen der Krise aus dem Material des Kecskeméter Stadtarchivs zitiert. Die historischen und numismatischen Zusammenhänge wurden bereits in den früheren Publikationen des Autors erörtert.

18 BKmL Prot. Curr. 1812–1818. 544.
19 Semicolon = pontosvessző.
20 Az eredetiben is kétszer ismétlődik.
21 BKmL Prot. Curr. 1812–1818. 643–644.

Herceg Esterházy Pál Antal (1786 – 1866) részére adományozott rendjelek

Orden, verliehen dem Fürsten Paul Anton Esterházy

E tanulmány célja egy XIX. századi főúri életpálya kitüntetésekben megnyilvánuló alkalmainak vizsgálata, illetve egy történelmi szempontból is kiemelkedő személy – Esterházy Pál Antal herceg – részére adományozott rendjelek számbavétele, az ezzel kapcsolatban felkutatott levéltári adatok közrebocsátása.

Esterházy Pál Antal (1786–1866) alakját fél évszázadon keresztül lehetett látni a világpolitika színpadán. Mint diplomata, számos, a különböző államok életében történt nevezetes eseménynél jelen volt.

Liechtenstein Mária hercegnő és Esterházy Miklós herceg fia 1786. március 10-én született. Ifjúkorának hátterét a napoleoni háborúk adták, s bár foglalkoztatta a katonai pálya gondolata is, az akkori viszonyok között szintén hősi hivatásnak tűnő diplomáciai szolgálatot választotta.

Pályafutása Londonban kezdődött, 1806 nyarán. A politikai helyzet alakulása azonban Ausztria Angliával való szakítását eredményezte, s 1808 elején az osztrák követségnek el kellett távoznia Londonból. A herceg ezután egy évig Párizsban volt követségi titkár. Itteni főnöke Metternich volt, akinek Esterházy évekre a híve és tanítványa lett. Önálló diplomáciai munkáját Drezdában kezdte: feladata a Napoleonnal szövetséges szász udvar megnyerése volt. Hároméves drezdai tevékenysége után részt vett – Metternich oldalán – az 1813-as Napoleon-ellenes koalíció létrehozásában, majd a szövetségesek főhadiszállásán fejtett ki élénk tevékenységet egészen a párizsi bevonulásig. Előkelő szerepet vitt a bécsi kongresszuson is, mely rendezte Európa ügyeit.

1815-ben, szokatlanul fiatalon, huszonkilenc éves korában londoni nagykövet lett és az is maradt több mint negyed évszázadig. Vonzó egyénisége rokonszenvessé tette őt az angol társasági körökben, bizalmi helyzete az angol királyi családnál közmondásos volt.

Magyarságának tudata azonban külföldön is élénken élt benne. Jól beszélte a magyar nyelvet, gyermekeit Londonban is taníttatta magyarul. Magyar utazók Angliában és angol utazók Magyarországon – a reformkorban egyre növekvő számban – az ő támogatását élvezték. Széchenyit is Esterházy segítette angliai útjain. A nagy magyar reformerrel való ismeretsége felkeltette Pál herceg érdeklődését az otthoni problémák iránt. Hivatalos állásánál fogva csak igen óvatosan, de rokonszenvezett Széchenyi reformtörekvéseivel. Egyetértett azzal a gondolattal, hogy a reformokat Magyarország gazdasági emelésén kell kezdeni. Levelezést folytattak a magyar lótenyésztés ügyéről, Esterházy vállalta a fajlovak Angliából történő beszerzését is. 1839-ben indult meg magyar reformkörökben az a mozgalom, mely az angol–magyar kereskedelmi, gazdasági kapcsolatok felélénkítését célozta. A kezdeményező és közvetítő szerepet Esterházy vállalta, aki idővel egyre hasznosabb szolgálatokat tett a magyar reformoknak. Bécsben ezt növekvő ellenszenvvel figyelték. Valószínűleg Metternich állt a herceg váratlan lemondásának hátterében is, hiszen források bizonyítják, hogy az angol udvar milyen nehezen tudott megválni személyétől, s az akkor még csak ötvenhat éves Esterházy közpályáját sem lehetett ilyen hamar befejezettnek tekinteni. Azt is tudjuk, mennyire bántotta a herceget a dolog, hiszen úgy érezte, eddigi hosszú működése során távol állt tőle minden gondolat, mely ellentétes az általa képviselt birodalomhoz való hűséggel, ugyanakkor jogosnak tekintette a magyar érdekekért való fáradozást is.

Itthon bekapcsolódott megyéje politikai életébe, de – tartózkodva a szélsőségektől – elsősorban az anyagi haladás ügyére fordította figyelmét. Természettudományi, orvostudományi, földtani és gazdasági munkák jelentek meg a pártfogásával. Térképeket készíttetett az ország nyugati vidékeiről, 1845-ben pedig vasutak terveivel foglalkozott. Különböző alapítványokat tett és támogatott nagy összegekkel. (Gazdasági

Egyesületet hozott létre, színházalapításra és tisztképzési célokra történő adományozása okiratait ma is őrzi a levéltár.) Egy sor egyesület, társaság választotta tagjai sorába. (Magyar Kertészeti Társulat, Magyarországi Erdészegylet, stb.) Nyilván a magas származással és méltósággal összefüggésben, de valószínűleg nem minden érdem nélkül választotta díszpolgárává Kőszeg és Sopron városa.

Az 1848-as felelős magyar minisztérium megalakulásakor elvállalta a király személye körüli miniszter szerepét, de megőrizte lojalitását az udvar felé. A rend felborulásától való félelem hatotta át, s minden erejével azon munkálkodott, hogy megőrizze a békét a bécsi udvar és a magyar kormánykörök között. Ugyan hivataláról Magyarország és Bécs ellentéteinek kiéleződésekor lemondott, de még lemondása után is vállalt közszereplést, ha úgy érezte, szükség lehet tudására, tehetségére, nevére.

Bár a forradalom idején inkább az általa törvényesnek vélt osztrák hatalom mellé állt, a szabadságharc leverése után rövid időre mégis emigrációba kényszerült, londoni tartózkodását a Kossuthtal történő szembenállás jellemezte.

A forradalom után visszavonultan élt. Egyformán gondolkodott az ókonzervatívokkal, újraindult barátsága Metternichhel is. Külföldi tekintélyét ismét igénybe vette az osztrák kormány, szerepet játszott a keleti kérdés és az olaszországi háborúk bonyodalmai közt.

1866. május 21-én, életének 81. évében, végelgyengülésben halt meg Regensburgban. Nagyszerű pályafutásához vitathatatlanul hozzájárultak kivételes anyagi körülményei és származása is, de az is kétségtelen, hogy családjának egyik legtehetségesebb tagja volt.

Kempelen Béla: Magyar nemes családok[1] című művében Esterházy Pál Antal életének ismertetésénél felsorolja annak összes kitüntetéseit, érdemrendjeit. A levéltárban található, a herceg haláláról tudósító gyászjelentés[2] még pontosabban tartalmazza ezeket, a herceg teljes megszólításával együtt. E szerint Főméltóságú Herczeg Esterházy Pál Antal úr, fraknói gróf, galánthai báró, edelstetteni herczegi gróf, Sopron vármegye örökös és valódi főispánja, Ő császári és apostoli királyi Fensége valóságos belső titkos tanácsosa és aranykulcsos híve, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja, stb., tulajdonosa volt az Aranygyapjas Rendnek, a Magyar Királyi Szent István Rend nagykeresztjének, az orosz Szent András Rend gyémántokkal díszített első osztályának, ugyancsak első osztályát kapta az Alekszandr-Nyevszkij és a Szent Anna Rendeknek, valamint nagykeresztjét a porosz Fekete Sas, a nagy-britanniai Bath, a hannoveri Guelph és a szicíliai Szent Ferdinánd Rendnek.

Több más okirat is (díszpolgárrá való kinevezés, egyesületi taggá választás, stb. iratai) felsorolja az adott oklevél kiállításának időpontjáig a herceg részére adományozott rendjeleket.

A legfontosabb források természetesen maguk a rendjel adományozását megörökítő okiratok, az Aranygyapjas Rend illetve Szent András Rend adományozólevelét sikerült megtalálnom, elég pontos, de közvetett adatokat találtam a hannoveri Guelph és a Magyar Királyi Szent István Rend adományozásáról, a Bath-Rend rendi lánca és jelvénye — melyet a herceg viselt — pedig ma is megtalálható a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonában. Szinte semmilyen, vagy csak igen kevés adatot találtam az orosz Szent Alekszandr-Nyevszkij és Szent Anna Rendek, valamint a szicíliai Szent Ferdinánd Rend esetében, de az bizonyított, hogy e rendjelekkel is rendelkezett a herceg.

A rendjelek viselésének megvolt a maga etikettje. (Az Aranygyapjas Rend mellett például nem volt megengedett másfajta rendjelet viselni.) Ha valakinek több kitüntetése volt, valamennyit csak igen nagy alkalmakkor (koronázás, udvari ünnepélyek alkalmával, idegen uralkodók fogadásánál, stb.) viselte, egyébként szokássá vált, hogy rendszerint csak a legmagasabbat és esetleg mellette még egyet viseltek. Ebből következik, hogy a rendjelek nem voltak egyenrangúak. Pál herceg idején a Habsburg országokban az Európa-szerte legtöbbre becsült fejedelmi lovagrend, az Aranygyapjas Rend állt a kitüntetési rendszer élén. Az Esterházyak arcképgyűjteményét[3] lapozgatva azokat a főurakat, akik megkapták e rendjelet, azzal együtt ábrázolva találjuk. (Kivételt ez alól éppen Pál herceg képez: őt a Magyar Királyi Szent István Rend nagycsillagával láthatjuk.)

A korabeli viselési rend szerint tehát sorrenden kívüli a mindenek felett álló Aranygyapjas Rendjel, a kötelező sorrend szerinti első hely a Katonai Mária Terézia Rendet illeti, ezt követi a Magyar Királyi Szent István Rend és csak ezután következnek a többi rendjelek. Ugyanezt a sorrendet követik az illető főúr megszólításakor felsorolt rangok és címek a különféle okiratokon, s ugyanezt a sorrendet követem én is Esterházy Pál herceg kitüntetéseinek bemutatásakor.

[1] *Kempelen* Béla: Magyar nemes családok. III. k. (Bp., 1912) 469.

[2] Országos Levéltár, Az Esterházy hercegi család levéltára, P. 108., Rep. 85. Nro. 1—86, Temetési rendek, gyászjelentések 1762—1920.

[3] Országos Levéltár, Az Esterházy hercegi család levéltára, P. 108., 530. Rep. 84. Fasc. B. Az Esterházyak fényképalbuma.

1

3–4

5

6

2

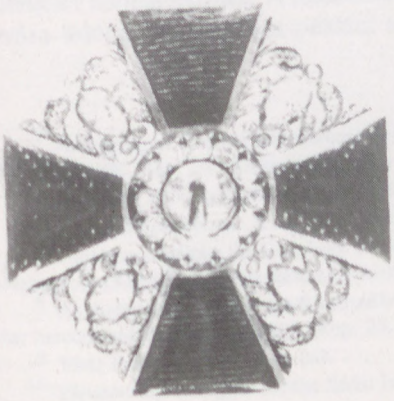

A gyönyörű, nagyméretű adományozólevél[4] tanúsága szerint az Aranygyapjas Rendjelet 1830. május 22-én kapta a herceg. Magyarország legnagyobb nemesi családai közül talán az Esterházyakat tüntették ki legtöbbször e renddel: tizenhatan kapták azt meg közülük. (Utoljára 1953-ban galánthai gróf Esterházy János, Habsburg Ottó adományozásaként.) A La Toison d'Or című katalógus[5] 64. oldalán található bejegyzés szerint Esterházy Pál 921. viselője volt a nagymúltú rendjelnek. Az 1830-as év adományozásairól eltérő adatokat találtam: Vitéz Felszeghi Ferenc[6] közlése szerint heten, egy az Esterházy levéltárban található, 1886-os kiadás[7] szerint tizenhárman kapták meg ez évben a rendjelet. Az a tény viszont mindkét forrással bizonyítható, hogy az 1822–1830-ig terjedő időszakban igen kevés adományozás történt. (A rendekbe felvettek létszáma kötött volt a rendalapításkor megállapított keretszám szerint. Így új adományozásra csak a meglévők létszámának csökkenésekor – haláleset vagy az igen ritkának számító kizárás esetén – nyílt lehetőség.) Ez érthetővé teszi azt a rengeteg politikai vetélkedést, mely ezért az ősi és rendkívül tekintélyes rendjelért folyt, s azt a megbecsülést, mely a rendet s a rendjel viselőjét övezte. Az 1830-as évnek a megelőző évekhez képest viszonylag nagyszámú adományozásait talán az is indokolta, hogy az kiemelkedő dátum a rend történetében: ekkor tartották ugyanis a rend 400 éves évfordulóját. Esterházy Pál Antal herceg így különösen nagy pompa közepette válhatott a rend tagjává. Felvételéről a rend akkori főnöke, I. Ferenc császár döntött. (Az eredetileg spanyol alapítású rend a spanyol Habsburg ág kihalásával 1700-ban az uralkodó család osztrák ágára szállt.)

A hercegi levéltárban az 1830. május 22-én kiállított adományozólevél kíséretében található egy francia nyelvű levélke[8] is. A levél áprilisi keltezésű, tehát az adományozás előtt kapta azt Esterházy. A levél tudósítja őt az Aranygyapjas lovagrendi méltóságra való kinevezésről, s a gratulációk mellett tartalmazza az adományozás alkalmából a hercegnek küldendő, s a tőle kért dolgokat. E szerint megkapja a rend szabályzatát és rendeleteit tartalmazó könyvet (szintén megtalálható a hercegi levéltárban) és a rend nagyláncát, melyekről alá kellett írnia egy elismervényt s ezt, valamint egy nyilatkozatot – amely a szabályzat által előírt esküt helyettesíti – vissza kellett küldenie a rend kancelláriájába. A nyilatkozatban Esterházynak hűségre kellett köteleznie magát, valamint becsületszavát adnia, hogy megtartja a rend összes előírásait. Kérik továbbá, hogy az adományozólevél kiállítása céljából juttassa el a rend irodájának teljes nevét és címeit.

Arra vonatkozóan nem találtam levéltári adatokat, hogy vajon a rendjelet és rendi láncot a rendszabályok értelmében visszaszolgáltatta-e a család a kancelláriának vagy az Esterházy Pálnak adományozott példány is szerepelt azon a Magyar Nemzeti Múzeumban 1947-ben megrendezett kiállításon, ahol az Esterházy kincsek között kilenc darab volt látható belőlük.

Vitéz Felszeghi Ferenc közlése[9] szerint a Magyar Királyi Szent István Rendet 1817-ben, 498.-ként kapta meg Esterházy Pál. (Fentebb már említettem, hogy a családi fényképalbumban is ezzel a kitüntetéssel látható a herceg.) Magának a rendnek az alapítása is egy Esterházynak a nevével függ össze: Gróf Esterházy Ferenc – a későbbi magyar udvari kancellár – 1760-ban javasolta először Mária Terézia királynőnek, hogy a Katonai Mária Terézia Rend mellé alapítson polgári rendet is. A statútumok értelmében – mint a legtöbb rendjel esetén – a rendtag elhalálozása után a hozzátartozók kötelesek a rend díszjelét és a rendi láncot visszaszolgáltatni a rendi kancelláriának. Ez Esterházy Pál esetében meg is történt, amint azt egy 1866. október 11-én kelt elismervény[10] tanúsítja. A kivételesen fennmaradt okmány a hercegi levéltárban található.

A Magyar Királyi Szent István Rend bár nevében magyar, mégis amikor a bécsi udvar valamely külföldi államférfit akart magas kitüntetésben részesíteni, ezt – és nem valamelyik osztrák alapítású rendjelet adományozták. A statisztikákból kitűnik, hogy az adományozás arányszáma mennyire a külföldiek javára tolódik el, 1817-ben például a tizennégy kitüntetettből csak öten voltak „belföldiek", magyar ebből

[4] Aranygyapjas Rendjel adományozó okirata Esterházy Pál Antal herceg részére, Országos Levéltár, Az Esterházy hercegi család levéltára, P. 108., Rep. 2/3., Kitüntetések, rang- és címadományozások, Fasc. F. Nro. 91.

[5] La Toison d'Or, kiállítási katalógus a Brugesben 1962-ben megrendezett kiállításról. (Siécles d'Art et d'Historie.) 64.

[6] *Vitéz Felszeghi* Ferenc: A rendjelek és kitüntetések történelmünkben. (Bp., é. n.) 96.

[7] Országos Levéltár, Az Esterházy hercegi család levéltára, P 108., Rep. 2/3., Kitüntetések, rang- és címadományozások, Fasc. F. Aranygyapjas Rend Szabályzata Esterházy Miklós herceg részére, 1886.

[8] Az Aranygyapjas Rend rendi kancelláriájának 1830. április 29-én kelt levele Esterházy Pál Antal herceg számára: O. L. Az Esterházy hercegi család levéltára, P. 108., Rep. 2/3. Kitüntetések, rang- és címadományozások, Fasc. F.

[9] Vitéz *Felszeghi Ferenc*: i. m. 293.

[10] Elismervény a Magyar Királyi Szent István Rend rendi láncának visszaküldéséről, O. L. Az Esterházy hercegi család levéltára, P. 108., Rep. 2/3 Fasc. F. Nro. 38.

is csak kettő. (Hasonlóan alakul az arány a többi évben is.) Esterházy Pál Antal olyan nevekkel osztozott e rendjel viselésében, mint Kaunitz, Talleyrand, Metternich, Bismarck vagy I. Napoleon, a franciák császára, V. Gusztáv svéd király, V. György angol király és más nagy államférfiak, koronás fők.

Esterházy Pál herceget visszavonulása után is felkérték alkalmanként, hogy szerzett tapasztalatait és hírnevét hasznosítva képviselje a birodalmat. Oroszországban is ismert személység volt, reprezentatív megjelenésével kitűnt a pompában egyébként sem szűkölködő cári udvarban. 1856. augusztusában, II. Sándor cár koronázási ünnepségén is feltűnően fényes külsőségek között jelent meg. Mivel szokás volt, hogy uralkodóváltások, koronázások, nagy horderejű állami ünnepségek keretében kerül sor emlékérmek, rendjelek adományozására, jogosan feltételezhetjük, hogy az Esterházy levéltárban található, 1856. október 26-i keltezésű „Diploma Super Ordine Caesareo Russico St. Andreae *I.*[*al*] Classis" adományozólevél[11] egy, ehhez az alkalomhoz kapcsolódó adományozást örökít meg. A hercegnek a rendjel ritkábban adományozott, gyémántokkal kirakott változatát ajándékozták.

Bár az Alekszandr-Nyevszkij Rendjellel főleg katonai érdemeket jutalmaztak, a civil pályán tevékenykedő Esterházy Pál herceg is átvehette azt. Különböző okiratain – pontos dátum nélkül – az Alekszandr-Nyevszkij Rend is megemlíttetik. Valószínűleg azért kapta meg e rendjelet is a herceg, mert ez is egyike volt a legreprezentatívabb orosz kitüntetéseknek. (A harmadik legmagasabb rendjel a Szent András és a Szent Katalin Rend után.)

A herceg még egy orosz kitüntetést mondhatott a magáénak: tulajdonosa volt a Szent Anna Rendnek is. A Szent Anna Rend gyémántokkal ékesített változatának kitüntetettjei közé tartozott Esterházy Pál Antal fia, Miklós is, aki e rendjelet ugyancsak az 1856-os cári koronázás alkalmával kapta. (Ez az érdemrend ma a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonában található.)

A Fekete Sas Rendjel adományozásának időpontjáról csupán annyit sikerült megállapítanom, hogy az valószínűleg 1846 előtt történt, mivel egy oklevél, melyben Sopron város polgármestere 1846. február 4-én a város díszpolgárává nevezte ki a herceget,[12] már említi e rendjelet a felsorolt kitüntetések között. (Érdekesség, hogy a porosz alapítású Fekete Sas Rend átvevője automatikusan megkapta a nemesi rangot is, azaz – a legtöbb rendjellel ellentétben – itt nem szerepelt az adományozás előfeltételeként a nemesi származás, csak az érdem számított. Ez az engedmény természetesen a herceget nem érintette.)

Ugyancsak nincs pontos levéltári adat a Bath Rend adományozását illetően. Kézenfekvő azonban az a feltételezés, hogy londoni tevékenysége alatt – azaz az 1842-es visszavonulás előtt – részesült az adományozásban. Megerősíti ezt a feltételezést az a levéltárban lévő oklevél is, melyet már említettem. (Soproni díszpolgárrá kinevezés.) Az 1846-os okirat a Bath-Rendet szintén említi a herceg rendjelei között. Az is bizonyos, hogy nem 1837 előtt történt az adományozás, a rendi lánc elemein és a rendjeleken ugyanis 1836–37-es londoni ötvösjegyek vannak.[13] Tudjuk, mennyire kedvelt volt Esterházy Pál személye az angol királyi háznál. Ezt mutatja az a tény is, hogy a szokásos rendjelen és láncon kívül – a különös megbecsülés jeleként – még egy, a rend elemeiből álló, de ékkövekből összeállított példányt is kapott. E rendjeleket – az Esterházy család más tagjainak egyéb rendjeleivel együtt – 1985 tavaszán adták át az Osztrák Nagykövetségen a Magyar Nemzeti Múzeum képviselőinek. A nagyértékű kincs szerepelt azon az 1947-es kiállításon, melyet a magyar hatóságok kutatómunkájának eredményeként előkerült, elhagyott Esterházy ékszerekből rendeztek. Innen bűncselekmény útján került más Esterházy kincsekkel együtt Ausztriába. Az osztrák hatóságok azonban a nyomára bukkantak, s az említett évben visszaszolgáltatták Magyarországnak. (A rendjel a lánccal és az ékköves példánnyal együtt látható volt a Magyar Nemzeti Múzeum 1991. október 2.-a és 1992. március 30.-a között rendezett kiállításán. „Rendjelek és kitüntetések")

Az Országos Levéltárban található egy Esterházy Pálnak ajándékozott, 1816-os, hannoveri kiadású könyv, melynek címe: „A királyi Hannoveri Guelph Rend Szabályzata."[14] E könyv fejezetei a következőket tartalmazzák: a rendszabályzatot 28 pontban összefoglalva, az éremrend és tartozékainak leírását és azok képeit metszetekben ábrázolva, a rend tagjainak felsorolását, valamint a rend szervezetének és tisztségviselőinek ismertetését. A rendtagok felsorolásánál 34. sorszámmal jelölve található ez a bejegyzés: „Fürst Paul Esterházy, Kaiserlich Oesterrechscher Ambassadeur am Londoner Hofe" – Esterházy Pál,

[11] O. L. Az Esterházy hercegi család levéltára, P. 108., Rep. 2/3. Kitüntetések, rang- és címadományozások, Szent András Rend adományozólevele Esterházy Pál herceg számára, kelt 1856. október 26-án.

[12] O. L. Az Esterházy hercegi család levéltára, P: 108., Rep. 2/3. Kitüntetések, rang- és címadományozások, Sopron polgármesterének a tanácsülésről Esterházy Pálnak kiadott oklevele, 1846. február 4.

[13] *G. Héri* Vera: Az Esterházy család rendjelei, Művészet folyóirat, 1987. január, 34. o.

[14] O. L. Az Esterházy hercegi család levéltára, P. 108., Rep. 2/3. Kitüntetések, rang- és címadományozások, Hannoveri Guelph Rend Szabályzata, 1816.

császári osztrák követ a londoni udvarnál. A kitüntetés átadásának napjául a könyv 1816. március 17.-ét jelöli meg, ugyancsak ekkor kapta meg a Guelph Rend nagykeresztjét Metternich, Wellington, Hardenberg, s még egy Esterházy: közvetlenül Pál herceg előtt (33. sorszámmal) annak nagybátyja, Esterházy Miklós herceg. A rend nagykeresztjét összesen harmincöten viselték. A sorszámokból is látható, hogy igen „friss" alapítású rendről van szó, s Esterházy Pál herceg első kitüntetettjei között szerepelt. (1815. augusztus 12-én történt a rendalapítás, mely Napoleon legyőzésének és a függetlenség visszaszerzésének az emlékét őrzi.) Tudjuk az életrajzból, hogy Esterházy Pál herceg a bécsi kongresszuson tevékenyen részt vett, s itt végzett munkájával is kiérdemelte e jutalmat. Valószínűleg vagy ez, vagy a porosz Fekete Sas Rendjel lehetett a herceg első kitüntetése.

A Szicíliai Szent Ferdinánd Rend adományozásának dátuma sem ismert, de az bizonyos, hogy 1830-ban már a herceg birtokában volt. Aranygyapjas Renddel való kitüntetésekor ugyanis a herceg korábbi rendjeleit is feltüntették az adományozólevélen, köztük a Szicíliai Szent Ferdinánd Renddel. A rend alapítása ugyancsak már a herceg életében történt. (1800. április 1-én alapította a rendet IV. Ferdinánd szicíliai király. Esterházy Pál ekkor tizennégy éves volt.)

Végigkísérhettük egy nagy magyar főúr politikai pályáját és megismerkedhettünk a neki adományozott érdemrendekkel is. Nem tértem ki az érdemrendeknek mint ötvöstárgyaknak a leírására, e cikk erre terjedelménél fogva nem vállalkozhatott, de az érdeklődő számos szakmunkát találhat e témakörben. Lehetséges, hogy mégis hiányérzet maradt az olvasóban az adományozások körülményeit illetően. Sajnos a levéltári anyag erre vonatkozó része több helyen is hiányos, így kénytelen voltam más, meglévő okiratokból következtetni bizonyos adatokra. Másrészt az adományozások nem kötődnek szorosan véve konkrét cselekedetekhez. Az állami elithez tartozóknak kötelességük volt a reprezentáció államközi szinten is, s az érdemrendek e reprezentatív nyilvánosság eszköztárába tartoztak. A korábban leírtakban is utaltam arra, hogy átadásukra rendszerint nagyobb állami ünnepeken került sor, márpedig a véghezvitt nagy tettek, érdemek nem egy-egy koronázás vagy egyéb szertartás megrendezéséhez voltak időzítve. Ha valaki az uralkodó körökhöz közel álló, az állam politikai életében közreműködő, előkelő családban született, s folytatta annak hagyományait, bizonyosra vehette, hogy előbb-utóbb részesül a társadalmi állásának megfelelő kitüntetésekben.

E rendjelek szimbólumok is: jelképezik az uralkodóhoz vagy ügyhöz való hűséget, viselőjük kötelezettséget vállal a rend meghirdetett eszméi, céljai iránt. Hiszem, hogy a pompakedvelő Esterházy Pál hercegnek nemcsak becsvágyát elégítették ki e ragyogó ékszerek, de életét és néhány gondolatát megismerve biztosra vehetjük, hogy kötelességének is érezte, hogy eleget tegyen a különböző rendek által meghirdetett nemes céloknak és az ezen rendjelekből sugárzó tekintéllyel is hazáját reprezentálja a nagyvilágban.

P. Boros Ilona
2045 Törökbálint
Széchényi tér 12/2

ORDEN, VERLIEHEN DEM FÜRSTEN PAUL ANTON ESTERHÁZY

Resümee

In der Studie werden die durch Ordensverleihungen markierten Stationen des Lebensweges von Paul Anton Fürst Eszterházy, Vertreter des Hochadels im Ungarn des 19. Jahrhunderts, untersucht, seine Orden aufgezählt sowie die erforschten einschlägigen Archivalien publiziert.

Anton Paul Fürst Esterházy (1786–1866) war als Diplomat tätig; die aktivste Zeit seines Lebens verbrachte er am Londoner Hof als Gesandter des Habsburgerreiches. Die Interessen seines Vaterlandes hielt er ebenfalls vor Augen, so übernahm er 1848 das Amt des Ministers ad latere in der verantwortlichen ungarischen Regierung. (Dieses Amt entsprach dem Portefeuille eines Außenministers.) Nach dem Scheitern der Revolution gehörte er dem Kreis der Altkonservativen an. In seiner Familie zählte er zu den talentiertesten Mitgliedern. Als Anerkennung für seine Verdienste wurden ihm folgende Orden verliehen: Orden vom Goldenen Vlies, großes Kreuz des königl.ung. St. Stephans-Ordens, mit Diamanten geschmückte Stufe I. des russischen St. Andreas-Ordens, Stufe I. des Alexander Newski- und des St. Annen-Ordens, großes Kreuz des preußischen Schwarzer Adler-, des britischen Bath-, des Hannoveranischen Guelph- sowie des sizilianischen St. Ferdinand-Ordens.

Die Umstände der Verleihungsakte werden anhand von solchen Archivalien beleuchtet, wie etwa der Verleihungsurkunde des Ordens vom Goldenen Vlies und des russischen St. Andreas-Ordens, dem Ordensstatut des Hannoveranischen Guelph-Ordens aus dem Besitz von Paul Eszterházy, der Bestätigung der Ordenskanzlei über die Übernahme der

Ordenskette des königl. ung. St. Stephans-Ordens sowie zahlreichen verschiedenen Urkunden etc., in denen die Orden des Fürsten angeführt sind.

Von den Orden befinden sich die Ordenskette wie auch die mit Diamanten geschmückte Variante des Bath-Ordens, die nachweisbar Eigentum des Paul Esterházy waren, im Besitz des Ungarischen Nationalmuseums.

KÉPEK JEGYZÉKE

1. Aranygyapjas Rend
2. Szent Anna Rend
3. Porosz Fekete Sas Rend csillaga
4. Porosz Fekete Sas Rend nagykeresztje
5. Sziciliai Szent Ferdinánd Rend
6. Bath Rend (Nagy Británia)

Osztrák – magyar rohamcsapat-jelvények

Sturmtruppenabzeichen der österreichisch – ungarischen Monarchie

1914 végére bebizonyosodott, hogy a gyors lefolyású háború stratégiája összeomlott, az arcvonalak megmerevedtek és kialakult az állásháború. A lövészárkokba kényszerített katonák igen sokat szenvedtek és így nem csoda, hogy az állásháború mozgóháborúvá való változtatásának alapelemeit egy csapattiszt, Wilhelm Rohr százados dolgozta ki. 1915 márciusában a német 5. hadseregnél szervezett egy rohamcsapatot, amelynek a feladata az volt, hogy válogatott emberekkel, korszerű fegyverekkel – kézigránát, lángszóró, stb. – megfelelő tüzérségi támogatással leküzdje az ellenséges árokrendszert. Ez az újdonságnak számító rohamcsapat a kezdeti sikerek hatására 1916 tavaszára rohamzászlóaljjá alakult. Erich von Ludendorff-nak 1916. október 16-án bemutatót tartott a rohamzászlóalj, amely igen eredményes volt. A tábornok a kedvező tapasztalatok alapján kieszközölte, hogy 1916 végére minden hadseregnél rohamzászlóalj alakuljon.[1]

A német kezdeményezés az osztrák – magyar hadvezetést is érdekelte, és ezért 1916 novemberében, valamint decemberében 140 tisztet illetve altisztet képeztek ki a nyugati fronton rohamistának. A rohamtanfolyam tapasztalatait először Jenő főherceg hadseregcsoportjánál hasznosították.[2] 1916 végétől, 1917 elejétől a monarchia hadseregeinél is megjelentek a rohamzászlóaljak, némely esetben a hadtestek is önálló rohamcsapatot szerveztek. Különböző helyeken rohamtanfolyamok, dandár-rohamiskolák alakultak.[3]

Ez a szervezeti felépítés 1917 augusztus végéig állt fent, amikor is a cs. és kir. Hadsereg Főparancsnokság (AOK) 43. 785. op. számú rendelete alapján minden gyaloghadosztálynál rohamzászlóalj, minden lovashadosztálynál rohamfélezred, az önálló dandároknál rohamfélzászlóalj alakult.[4] A rohamcsapatok száma jelentősen megnőtt, így az előírt szervezés 1917 szeptemberétől egészen 1918 elejéig elhúzódott. A rohamalakulatok a magasabb egység számát kapták és közvetlenül a hadosztály- illetve dandárparancsnoknak voltak alárendelve.[5]

A rohamcsapatok feladata a következő volt:

I. *A zászlóaljon (félezreden, félzászlóaljon) belül minden terepnek megfelelő rohamszolgálat különleges és beható iskolázása.* Önálló vállalkozásoknál be kellett törni az ellenséges árokrendszerbe, információkat és foglyokat gyűjteni. Támadás esetén pedig le kellett küzdeniük az ellenség védelmének teljes mélységét, megnyitva az utat az előrenyomuló gyalogság számára. Igen fontos szerepe volt a kiválasztott emberekből álló rohamjárőrnek – egy altiszt + nyolc rohamista – a különleges vállalkozásoknál, vagy nagyobb keretekben a támadó csapatok vezetőiként. A feladat súlyától függően a rohamjárőr nagyobb létszámú is lehetett, amelyet tiszti rendfokozatú parancsnok vezetett.

[1] *Gruss, H.*: Die Deutschen Sturmbataillone im Weltkrieg. (Berlin, 1939) 59–63.

[2] *Gruss, H.*: i. m. 69–70.

[3] *Gruss, H.*: i. m. 93–94. – Géczy, M.: A m. kir. 40. honvéd rohamzászlóalj és alkalmazása az olasz harctéren 1918 júniusában indított általános támadásban. Hadtörténelmi Levéltár, I. vh. Visszaemlékezések 691. sz. 1–4.

[4] *A hadosztály ill. dandár szinten megalakult rohamcsapatok állományának kiképzését már 1917 tavaszán megkezdték a hadtestek rohamtanfolyamain. Sturmtruppkursus des IX. Korps. Feldpost 209., 21. IV. 1917. Szinay, B.*: (a 64. honvéd rohamzászlóalj volt parancsnoka): A kézigránát. Magyar Katonai Közlöny (1923. 1–2. füzet) 11. 75–76. – *Vajna, V.–Náday, I.*: Hadtörténelem a m. kir. Honvéd Ludovika Akadémia számára. I. köt. (Budapest, 1935) 715–716. – Magyar huszár. Szerk.: *Ajtay, E.–Péczely, L.* (Budapest, 1936) 327–328.

[5] *Szinay, B.*: i. m. 76–77. – *Géczy, M.*: i. m. 1.

II. *Rohamkiképzés a csapatok számára.*[6]

A rohamalakulatok állományába csak azok az önként jelentkezők kerülhettek, akik átlagon felül bírták a fáradalmakat és bátrak voltak. Aki az igen szigorú egészségügyi feltételeknek megfelelt, azt egy két hónapos rohamtanfolyamon képezték ki.[7] Itt nagy hangsúlyt fektettek a fizikai állóképesség fejlesztésére: futás akadálypályán, kúszás, súlylökés, gimnasztika, stb. Elméleti oktatás: a rohamcsapatok felépítése és fegyverzete, az ellenség fegyvereinek ismerete, stb. Gyakorlati oktatás: kézigránátdobás, lövőgyakorlat, harcszerű gyakorlati kiképzés rohamjárőrkötelékben végrehajtva. A rohamtanfolyam elvégzése után kerültek ki a rohamisták a megfelelő rohamcsapatokhoz.[8]

Egy gyaloghadosztály rohamzászlóaljának előírt felépítése a következő volt: Rohamzászlóalj parancsnokság: 6 tiszt illetve altiszt, 31 legénységi állományú katona, 13 ló és 3 jármű.
Négy rohamszázad, századonként 3 szakasz + 1 kézigéppuskás szakasz. Egy század létszáma: 4 tiszt és 135 rohamista.
Egy géppuskás század, 8 kézigéppuskával.
Közelharceszköz szakasz: 6 aknavető, 6 gránátvető és 6 darab 35 cm-es fényszóró.
Árkász szakasz.
Távbeszélőraj.
Lángszórós járőr: általában 6—12 lángszóróval.
Kettő darab 37 mm-es gyalogsági ágyú.[9]

Egy rohamista felszerelése a következő tárgyakból állt: 1915 M rohamsisak, két nyakba akasztott homokzsák, egyenként 6—6 nyeles kézigránáttal, amelyeket mindig nyéllel fölfelé helyeztek el (45. jelvény). 95 Mannlicher karabély és rövidnyelű ásó a háton viselve, drótvágó olló és rohamkés a derékszíjra erősítve. 1917 M gázálarc a nyakba akasztva, 40 darab töltény a zsebekben, lábszártekercs és bakancs. Esetenként a rövidnyelű utász-szerszámot elhagyták, néha fokossal helyettesítették (56. jelvény). A kézigránáttartó homokzsákok aljára beépítésre szolgáló üres zsákokat is rakhattak. A tisztek és altisztek karabély helyett pisztolyt hordtak, a kézigránáttartó zsákokat sem viselték, hanem egy-két kézigránátot erősítettek a hordkamónál fogva a derékszíjra.[10]

A rohamcsapatok számára az első vonaltól távol, az ellenséges tűzhatáson kívül táborokat építettek. A táborok külön gyakorlótérrel rendelkeztek, itt voltak a lőszer- és hadianyagraktárak és az ezek továbbításához szükséges járművek.[11]

Egy rohamvállalkozást, vagy egy általános támadást be kellett gyakorolni, mint egy színdarabot. A rendelkezésre álló légifelvételek, térképek és személyes megfigyelések alapján a rohamcsapat megépítette a támadásra kijelölt ellenséges lövészárok-rendszer hű mását, a tisztek pedig terepasztalt készítettek.[12] Az építési munkálatok a 40. honvéd rohamzászlóalj esetében — az 1918. június 15-i támadás előkészítésekor — tíz napig tartottak. Meghatározták a rohamzászlóaljnak a betörési pontokat és megtörtént a támadás besulykolása. A gyakorlatok a fent említett rohamzászlóaljnál egy hónapig tartottak, hogy a végrehajtásnál minden rohamista ismerős terepviszonyokat találjon. Szükséges megjegyezni, hogy az előkészítő gyakorlatok minden esetben éles fegyverrel, harcszerű körülmények között történtek.[13]

[6] A roham. M. kir. honvédelmi minister. 1446. eln. 1. 1918. 4—11. — *Szinay, B.*: i. m. 76—77. — *Gruss, H.*: i. m. 72—79. — Magyarország hadtörténete. II. köt. Főszerk.: *Liptai, E.* (Budapest, 1985) 97. — *Csíkszenti Róbert* szíves szóbeli közlése. Csíkszenti hadnagy 1918 februárjától 1918. szeptember 13-ig a cs. és kir. 35. rohamzászlóaljnál rohamszakasz — illetve századparancsnokként teljesített szolgálatot. Értékes információit ezúton is hálásan köszönöm. — A rendjelek és kitüntetések történelmünkben. Szerk.: *Felszegły F.* (Budapest é. n.) 154.

[7] *Szabó, L.*: Piave 1918. (Budapest, 1986) 62—63. — *Csíkszenti, R.* szóbeli közlése.

[8] Kézigránátharc. A m. kir. honvédelmi minisztérium kiadványa. 13736. számhoz. eln. 1. 1917. augusztus. Rohamcsapatokhoz való beosztásra alkalmas legénység előképzéséhez. 37—61. — Hadtörténeti Múzeum Fotótár. Rohamcsapatok: 7289.; 44856/11.; 44856/18. — *Csíkszenti, R.* szóbeli közlése.

[9] *Szinay, B.*: i. m. 76. — *Géczy, M.*: i. m. 1. — *Csíkszenti, R.* szóbeli közlése.

[10] *Szinay, B.*: i. m. 77. — *Mirduze, L.*: Infanteristen des Ersten Weltkriegs. Europa Militaria No. 3. (Düsseldorf, 1990) 52—53. — *Csíkszenti, R.* szóbeli közlése.

[11] *Géczy, M.*: i. m. 1. — *Csíkszenti, R.* szóbeli közlése.

[12] *Markó, Á.*: Rohamvállalkozás. Magyar Katonai Közlöny (1924. 5—8. füzet) 12. 322—324. — *Géczy, M.*: i. m. 3—4. — *Csíkszenti, R.* szóbeli közlése.

[13] *Markó, Á.*: i. m. 320—324. — *Géczy, M.*: i. m. 3—9. — *Csíkszenti, R.* szóbeli közlése. — *Kozma M.*: Egy csapattiszt naplója 1914—1918. (Budapest 1931) 505—506.

A hadosztály illetve dandár tüzér- és aknavetőparancsnokai a legapróbb részletekig kidolgozták a belövési és tűzvezetési tervüket, valamint a lőszer- és anyagszükségletet. A tüzérség a rohamvállalkozás, vagy az általános támadás előtt megfelelő időben elkezdte a belövést a terep minden pontjára. Igen fontos szerepe volt az összeköttetésnek, ez a távbeszélőraj, hírvivők, karjelzések és jelzőrakéták segítségével történt. A rohamcsapat csak közvetlenül a támadás előtt került az első vonalba.[14]

A végrehajtás folyamata:

A tüzérség rohamutcákat lőtt a betörési pontokon és folyamatosan lőtte az ellenséges árokrendszert. Általában néhány perc tűzszünet következett, hogy a betörési pontoknál a rohamutcák irányát és szélességét pontosan meg lehessen állapítani. Ezek után a tüzérség áthelyezte tüzét a vállalkozás színterét körülzáró félkör mögé. Általános támadás esetén a rohamcsapat elé helyezett tűzhengerrel támogatta az előrenyomulást. A rohamcsapat a betörési pontoknak megfelelő számú rohamoszloppal elkezdte a támadást. A rohamalakulat legnagyobb számban és leghatékonyabban a robbanó hatású nyeles kézigránátot használta. A kézigéppuskák, gyalogsági ágyúk és lángszórók szerepe az ellentámadás elhárítására és az ún. „rókalyukak" leküzdésére korlátozódott. A karabély használatára szinte nem is került sor. Egy ellenséges lövészárok felgöngyölítését színes rakéta fellövésével jelezték a tüzérségnek. Amennyiben minden árokrendszert leküzdöttek és szilárdan birtokoltak, történt meg a gyalogság előrevonása, a rohamcsapatot pedig fokozatosan visszavonták.[15]

A támadás sikeres végrehajtásának három fontos feltétele volt:

1. A legapróbb részletekig be kell gyakorolni.
2. Egy parancsnok egységesen vezessen, a különböző fegyvernemek együttműködését is ő irányítsa.
3. A rohamcsapat teljes állománya a támadás előkészítése alatt minden más szolgálattól mentes legyen, szabadidejében pihenésben legyen része. Ha ez a három feltétel teljesült, akkor 30–40 sor szögesdróttal védett ellenséges állásokat viszonylag kevés áldozattal le lehetett küzdeni, ha az előkészítés alapos volt, a végrehajtás pedig nyugodt és erélyes.[16]

Amikor nem rohamvállalkozás, vagy általános támadás előkészítése folyt, akkor így telt el egy átlagos kiképzési nap a 64. honvéd rohamzászlóaljnál – 18 tiszt + 539 fő rohamista – 1918 októberében:

6^h: ébresztő

$6 - -7^h$: öltözködés, reggelikiosztás és körletek rendbehozatala.

$7 - -8^h$: testgyakorlatok, gimnasztika, futás, stb.

$8 - -11^h$: A rohamzászlóalj gyakorlóterén kézigránátdobás, tűzzel való támogatás rohamjárőr, század és zászlóaljkötelékben végrehajtva, minden esetben éles fegyverrel.

$11 - -14^{30h}$: ruházat rendbehozatala, ebédkiosztás és pihenő.

$14^{30} - -16^{30h}$: a századkörletekben elméleti és gyakorlati oktatás.

$16^{30} - -17^h$: alaki gyakorlatok.

17^h: parancskihirdetés.

17^{30h}: vacsorakiosztás.

$17^{30} - -21^h$: ruházat, fegyverzet és szerelvény rendbehozatala, pihenő.

21^h: takarodó.[17]

Az I. világháború négy éve alatt a hadsereggel illetve a háborúval kapcsolatban a sapkajelvények ma már szinte elképzelhetetlen mennyiségben és változatban jelentek meg a monarchiában.[18] A katonák a sapka bal oldalán, vagy a sapkarózsa alatt viselték őket, gyakran akár hat-nyolc darabot is. Az uralkodót és Frigyes főherceget ábrázoló jelvényt korlátozás nélkül hordhattak, a többi „félhivatalos" sapkajelvény viselését csak a hadrakelt sereg elhelyezési körletében engedélyezték. A tisztek jelvényeit zománcozták és gyakran nemesfémből készítették, a legénységi sapkajelvényeket általában csak fémlemezből préselték. A jelvények anyaga igen változatos, a textiltől a nemesfémen át a hadifémig, kidolgozásban a kezdetlegestől a művésziig.[19]

[14] *Markó, Á.*: i. m. 322–324. — *Csíkszenti, R.* szóbeli közlése.

[15] A roham i. m. 16–30. – *Szinay, B.*: i. m. 68–71. – *Markó, Á.*: i. m. 325–328. – *Csíkszenti, R.* szóbeli közlése.

[16] *Markó, Á.*: i. m. 328–329.

[17] Hadtörténelmi Levéltár. I. vh. Zászlóaljak, 1932. doboz. A 64. honvéd rohamzászlóalj kiképzési terve 1918. október 14-től 21-ig.

[18] A gyűjtő. Szerk.: *Siklóssy, L.*: „Művészet és háború". Külön szám. 1917. január 1. 105–114.

[19] *Zombor, L.*: Katonajelvények 1867–1918. (Feljegyzések egy jelvénygyűjteményről.) Kézirat. Budapest, 1974. 4–9. – *Barczy, Z.* – *Somogyi, Gy.*: Királyért és hazáért. A m. kir. honvédség szervezete, egyenruhái és fegyverzete 1868–1918. Budapest, é. n. 52–55.; 82. 4. ábra.

A rohamcsapatok jelvényei két fő csoportba sorolhatók:
I. Általános rohamcsapat-jelvények.
II. A különböző alakulatok jelvényei.
Nem minden rohamcsapat csináltatott saját jelvényt magának, ezek az alakulatok a változatos formájú és méretű általános rohamcsapat-jelvényeket viselték. Az alakulatjelvények esetében a rohamcsapat saját emberével, felkért művésszel, vagy a készítő valamelyik tervezőjével elkészíttette a jelvény rajzát.[20] A rajz alapján a készítő a kívánt méretben, az előírt anyagból legyártotta a jelvényt. A jelvény előállítási árát befolyásolta a rendelés nagysága, a darab mérete és anyaga. A jelvényeket zömében préseléssel állították elő. A tervező szignója, vagy neve a jelvény elején, a készítőé pedig mindig a darab hátulján található. A felerősítés jórészt tűvel történt, de előfordult az is, hogy a jelvényt felvarrták (50. jelvény), vagy egy rugós fémlemez segítségével erősítették a zubbonyzsebre (56. jelvény). A rohamcsapat-jelvényeket a sapkarózsa alatt, a rohamsisak viselése következtében főleg a bal zubbonyzseben hordták.[21] A kis méretű halálfejes jelvényeket (16., 18., 19., 20., 23. jelvény) a parolin viselték és tulajdonképpen ez jelezte a rohamcsapathoz való beosztást.[22] Érdekes, hogy ugyanazon alakulatnak néha van kisméretű parolijelvénye és nagyobb méretű melljelvénye (19., 28. és 30. jelvény). A rohamcsapat-jelvények főbb motívumai a következők: rohamista, kézigránát és halálfej.

[20] *Arkanzas Sterk* budapesti jelvénykészítő számolócédulája 1917-ből: „Katonai sapkajelvények bármely rajz után készíttetnek".

[21] Magyar huszár i. m. Altisztek, tisztek és huszárok fényképei. II. 2. p. Babos István fotója, aki a 10. rohamfélezred jelvényét (52. darab) a sapkarózsa alá tűzte. – Rohamcsapathoz beosztott 37 mm-es gyalogsági ágyús tüzér a kisméretű halálfejes jelvényt (18. darab) a sapkarózsa alatt lévő két gomb közé tűzve viseli. (1. kép) – A 20. honvéd rohamzászlóalj jelvényét (31. darab) a rohamjárőr tagjai a bal zubbonyzseben hordják. Ezt a viselési módot a honvédelmi miniszter szigorúan tiltja. *Szurmay Sándor* honvédelmi miniszter 19720/eln. 1. 1918. számú rendelete. Kisközlöny a magy. kir. Honvédség számára 1918/98. szám.

[22] *Csíkszenti, R.* szóbeli közlése.

A sapkajelvények gyűjtése már az I. világháború alatt elkezdődött, de még így sem jött létre olyan gyűjtemény, amely a kiadott jelvények mindegyikét tartalmazná. Így az általam leírt rohamcsapat-jelvényeken kívül még számos darab létezhet. A közölt jelvények zöme Fekete Ignác korabeli magángyűjteményéből származik, amely nemrég került elő több évtizedes lappangás után. Nagy szerencse, hogy a levelezés, árjegyzékek, számlák és korabeli katalóguscédulák is megmaradtak, így a jelvények egy részénél ismertté vált az egykori beszerzési ár.[23] A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára és a Hadtörténeti Múzeum Numizmatikai Gyűjteménye is számos rohamcsapat-jelvényt őriz és ezek közül néhány nem szerepel Fekete Ignác magángyűjteményében. Minden jelvénynél rövid leírás található, utána következik a tervező és készítő neve, vagy hogy kitől származik a darab, valamint a jelvény anyaga, mérete, és ha ismert, akkor a korabeli beszerzési ár is. A közgyűjteményekben őrzött jelvényeknél közlöm a leltári számot, ha ez nem szerepel, akkor a darab Fekete Ignác gyűjteményéből való.[24]

ÁLTALÁNOS ROHAMCSAPAT-JELVÉNYEK

1. Babérkoszorúval keretezett balra néző, rohamsisakot viselő katona portréja. Felül halálfej, két oldalán gyöngykörszegélyes szalag látható STURM-TRUPPE, illetve ROHAM-CSAPAT felirattal. Alul szalagcsokorral egybefogott két keresztbetett nyeles kézigránát található, tölgy- és babérlevél alapon. A szalagcsokron az 1914—1918-as évszám látható.
   Tervezte: Arkanzas Sterk, Budapest
   Készítette: Arkanzas Sterk, Budapest
   Anyaga: Ezüst színűre eloxált hadifém
   Mérete: 55×39 mm
   Beszerzési ára: 2 korona

2. Halálfej két keresztbetett lábszárcsonttal.
   Anyaga: ezüstözött réz
   Mérete: 45×50 mm
   Ltsz.: MNM 7.C.-1./993.

3. Halálfej a lábszárcsontokkal babér- és tölgylevelekkel. Alul széles szalagon ROHAM-CSAPAT; STURM-TRUPPE felirat olvasható.
   Tervezte: Arkanzas Sterk, Budapest
   Készítette: Arkanzas Sterk, Budapest
   Anyaga: réz színűre eloxált hadifém
   Mérete: 43×50 mm
   Beszerzési ára: 1 korona 50 fillér

4. Leírás: mint az 1. jelvény
   Tervezte: Arkanzas Sterk, Budapest
   Anyaga: réz színűre eloxált hadifém
   Mérete: 35×25 mm
   Beszerzési ára: 1 korona 50 fillér

5. Halálfej lábszárcsontokkal babér- és tölgylevelekkel szegélyezve. Alul szalag ROHAMCSAPAT felirattal, alatta az 1917-es évszám látható.
   Készítette: Berger Márkus (?)
   Anyaga:
   a. hadifém
   b. ónozott réz
   Mérete: 40×52 mm
   Beszerzési ára: 2 korona 50 fillér

6. Babérkoszorúval keretezett halálfej, felette gyöngykörszegélyes szalag, STURMTRUPP felirattal. Alul szalagcsokorral egybefogott két keresztbetett nyeles kézigránát látható.
   Tervezte: Gurschner, Bécs
   Készítette: Gurschner, Bécs
   Anyaga: réz
   Mérete: 35×22 mm
   Beszerzési ára: 2 korona

[23] *Dr. Fekete Ignác* ügyvéd levelezése jól dokumentálja a sapkajelvények vásárlását és cseréjét. A magángyűjtő a következő készítőktől vásárolt: Gustav Gurschner, Ludwig Schuch, Brüder Schneider, Ludwig Pramer (Bécs); Berger Márkus, Arkanzas Sterk és Morzsányi József (Budapest). A jelvénykészítők nemcsak saját darabjaikat, hanem mások jelvényeit is árusították. Kereskedők: Wilhelm Trinks (Bécs); Marton Alajos (Budapest). Csere: Oskar és Emmi Scheuer magángyűjtő, Kunsthistorische Sammlungen des A. H. Kaiserhauses Münzen- und Medaillensammlung (Bécs). Számos esetben még a harctérről is érkeztek jelvények, erre jó példa Gutmann Emil küldeményei.

[24] Ezúton is szeretném megköszönni Dr. G. Héri Veronikának (MNM) és Dr. Makai Ágnesnek (HM), hogy a közgyűjteményekben lévő rohamcsapatjelvényeket közölhettem. *Fekete Ignác* jelvénygyűjteményének tanulmányozásáért egy lelkes magángyűjtőnek tartozom hálával.

* Arányaiban hasonló jelvénye volt az olasz fasiszta párt rohamcsapatának.

7. Leírás: mint az előző.
Anyaga: alpakka
Mérete: 54×35 mm
Beszerzési ára: 1 korona 20 fillér

8. Tölgy- és babérkoszorú alapon rohamsisak két keresztbetett nyeles kézigránáttal, felül halálfej látható. Az egész kompozíciót széles szalag keretezi, melynek felirata az egyik oldalon STURMTRUPPE, a másikon ROHAM-CSAPAT.
Anyaga: réz
Mérete: 60×45 mm

9. Rohamsisak babér- és tölgykoszorúval keretezve, felül halálfej lábszárcsontokkal. A rohamsisak alatt széles szalag van, amelyen ROHAM-CSAPAT, STURM-TRUPPE felirat olvasható. Legalul Ausztria — Habsburg-ház — Magyarország címerei találhatók.
Tervezte: Arkanzas Sterk, Budapest
Készítette: Arkanzas Sterk, Budapest
Anyaga: Réz színűre eloxált hadifém
Mérete: 52×40 mm
Beszerzési ára: 2 korona

10. Halálfej, alatta két keresztbetett nyeles kézigránát tölgy- és babérlevél alapon. A kompozíciót alul széles szalagsáv keretezi, itt STURMTRUPPE felirat olvasható.
Készítette: L. F. Pramer, Bécs
Anyaga: alpakka
Mérete: 32×34 mm
Ltsz.: HM Éremtár 3117/É.

11. Halálfej lábszárcsontokkal babérlevelekkel szegélyezve. Lent babér- és tölgylevél alapon szalag található, ROHAMCSAPAT felirattal. Ez alatt az 1918-as évszám látható.
Készítette: Berger Márkus (?)
Anyaga: réz színűre eloxált hadifém
Mérete: 29×26 mm
Beszerzési ára: 1 korona 50 fillér

12. Halálfej két keresztbetett lábszárcsonttal, egy-egy babérággal keretezve.
Anyaga: fehérfém
Mérete: 39×58 mm

13. Babérkoszorúval keretezett halálfej lábszárcsontokkal, két keresztbetett nyeles kézigránáttal. A koponya alatt szalag található STURMTRUPPE felirattal.
Beszerzés: Arkanzas Sterk, Budapest
Anyaga: fehérfém
Mérete: 38×54 mm
Beszerzési ára: 1 korona 25 fillér

14. Nyolcszögletű jelvény, rajta három előretörő rohamistával. Alul ROHAM CSAPAT, STURM TRUPPE felirat látható.
Tervezte: Arkanzas Sterk, Budapest
Készítette: Arkanzas Sterk, Budapest
Anyaga: hadifém
Mérete: 32×42 mm
Beszerzési ára: 1 korona 75 fillér

15. Halálfej, mellette egy-egy fél lábszárcsont. Alatta babérlevél alapon szalag, amelyen 1914 ROHAM-CSAPAT 1917 felirat olvasható.
Tervezte: Arkanzas Sterk, Budapest
Készítette: Arkanzas Sterk, Budapest
Anyaga: réz színűre eloxált hadifém
Mérete: 25×35 mm

16. Halálfej lábszárcsonttokkal.
Anyaga: fehérfém
Mérete: 20×30 mm
Ltsz.: MNM R. III. 3095.

17. Balra néző rohamsisakos katona portréja, körülötte FÉLRE A HALÁLLAL! ELŐRE ROHAMZÁSZLÓALJ! felirat olvasható.
Tervezte: Szász
Készítette: Jerouschek, Budapest
Anyaga: hadifém
Mérete: 35×25 mm
Beszerzési ára: 2 korona

18. Halálfej két keresztbetett lábszárcsonttal.
Anyaga: ezüstözött réz
Mérete: 17×20 mm

19. Halálfej két keresztbetett rohamkéssel.
Anyaga: alpakka
Mérete: 15×15 mm

20. Halálfej két keresztbetett nyeles kézigránáttal.
Anyaga: ezüstözött réz
Mérete: 25×32 mm
Ltsz.: MNM R. III. 3094.

21. Babérkoszorú alapon halálfej látható egy nyeles kézigránáttal. A gránát robbanófején St. betűk olvashatók.
Anyaga: ezüstözött réz
Mérete: 4×39 mm
Ltsz.: HM 3129./É.

ROHAMZÁSZLÓALJ-JELVÉNYEK

22. Halálfej két keresztbetett nyeles kézigránáttal. Alul szalag található, amelyen STURMTRUPPE felirat van. A koponya és a szalag között 4. I. D. felirat látható.
Beszerzés: Arkanzas Sterk, Budapest
Anyaga: réz
Mérete: 29×34 mm
Beszerzési ára: 1 korona 50 fillér

23. Halálfej rohamsisakban, a sisakon 11-es számmal. Alul két keresztbetett nyeles kézigránát látható.
Anyaga: fehérfém
Mérete: 27×36 mm

24. Halálfej rohamsisakban, rajta a 11-es számmal. Alatta két keresztbetett nyeles kézigránát látható babérlevél alapon. A jelvény alján STURMBAON felirat olvasható. A darabot hármas keretezés zárja le.
Tervezte: J. Schmiedl
Anyaga: ezüst színűre eloxált hadifém
Mérete: 37×33 mm
Ltsz.: HM 3109./É.

25. Rohamsisakos katona balra néző portréja, zöld zománccal hangsúlyozott tölgy- és babérkoszorúval keretezve. Felül az osztrák császári és a magyar királyi korona, alul STURM 27 BAON felirat látható.
Készítette: Gurschner, Bécs
Anyaga: aranyozott réz és zöld zománc
Mérete: 63×47 mm
Beszerzési ára: 6 korona 50 fillér

25a. Ugyanaz, mint az előző, legénységi változatban.
Anyaga: hadifém
Beszerzési ára: 3 korona

26. Halálfej rohamsisakban, fogai között egy nyeles kézigránátot és egy lábszárcsontot tart, tölgy- és babérkoszorúval szegélyezve. Felül a magyar királyi korona, alul szalagon 70. HONVÉD ROHAM ZÁSZLÓALJ felirat olvasható.
Készítette: Morzsányi J., Budapest
Anyaga: alpakka
Mérete: 70×45 mm
Beszerzési ára: 4 korona 50 fillér

27. Kézigránátot dobó rohamista, akinek a kezét a háttérben álló kaszás halál fogja és a másikkal előre mutat. A kompozíciót babérkoszorú keretezi, alul széles szalagon M. KIR. 51. HONV. GYAL. HADOSZTÁLY ROHAMZÁSZLÓALJ felirat olvasható.
Készítette: Morzsányi J., Budapest
Anyaga: a. réz
b. alpakka
Mérete: 65×45 mm
Beszerzési ára: 8 korona

28. Földre ereszkedő sas, karmai között egy-egy nyeles kézigránáttal, zöld zománccal hangsúlyozott tölgy- és babérkoszorúval keretezve. A sas egyik szárnyánál a magyar királyi korona látható aranyozva és piros zománccal kiemelve, a másik oldalon – hasonló módon díszítve – az osztrák császári korona van feltüntetve. Felül vékony, fehér zománccal ékesített szalag található STURM BAON felirattal. Középen rohamsisak látható, alatta fehér zománcos kis pajzs a 35-ös számmal. A jelvényt halálfej zárja két keresztbetett rohamkéssel.[25]
Készítette: L. F. Pramer, Bécs
Anyaga: alpakka, fehér, zöld és piros zománc
Mérete: 57×47 mm

28a. Ugyanaz legénységi változatban, de zománcozás nélkül.

29. Kiterjesztett szárnyú, balra néző sas, karmaiban egy-egy nyeles kézigránátot tart, zöld zománccal hangsúlyozott tölgy- és babérkoszorúval keretezve. Felül az osztrák császári korona látható aranyozással díszítve. Alul halálfej és egy vékony, fehér zománccal ékesített szalag található STURMBAON 13. felirattal.[26]
Készítette: L. F. Pramer, Bécs
Anyaga: alpakka (részben aranyozva) fehér és zöld zománc
Mérete: 67×60 mm
Beszerzési ára: 20 korona

29a. Ugyanaz legénységi változatban aranyozás és zománcozás nélkül.
Beszerzési ára: 6 korona

[25] Ez a tiszti melljelvény az osztrák–magyar pilótajelvényt utánozza.

[26] Ez a darab is pilótajelvény után készült. A jelvény felső részén látható osztrák császári korona jelzi, hogy Landwehr hadosztály rohamzászlóaljáról van szó.

30. Földre ereszkedő sas, karmai között egy-egy nyeles kézigránáttal, zöld zománccal hangsúlyozott tölgy- és babérkoszorúval keretezve. A sas egyik szárnyán a magyar királyi korona látható aranyozva és piros zománccal hangsúlyozva, a másik oldalon — hasonló módon díszítve — az osztrák császári korona van feltüntetve. Felül vékony szalag látható fehér zománccal ékesítve STURM BAON felirattal. Középen rohamsisak található, alatta fehér zománcos kis pajzs a 48-as számmal. A jelvényt alul halálfej zárja le, két keresztbetett rohamkéssel.
Készítette: L. F. Pramer, Bécs
Anyaga: alpakka (részben aranyozva) fehér, zöld és piros zománc
Mérete: 57×45 mm

31. Ovális tölgy- és babérkoszorú, alul koponyával és lábszárcsontokkal. A jelvényt széles szalag zárja le, 20. H. H. O. ROHAMCSAPAT felirattal.
Beszerzés: Morzsányi J., Budapest
Anyaga: hadifém
Mérete: 53×38 mm
Beszerzési ára: 3 korona 60 fillér

32. Földre ereszkedő sas, karmai között egy-egy nyeles kézigránáttal, zöld zománccal hangsúlyozott tölgy- és babérkoszorúval keretezve. Felül az osztrák császári korona látható, aranyozással díszítve. Alul halálfej és egy vékony, fehér zománccal ékesített szalag található STURMBAON 13 felirattal.
Készítette: F. L. Pramer, Bécs
Anyaga: alpakka (részben aranyozva) fehér és zöld zománc
Mérete: 66×42 mm
Beszerzési ára: 20 korona

32a. Legénységi változat, aranyozás és zománc nélkül.
Beszerzési ára: 6 korona

33. Halálfej piros zománc alapon. Két oldalán babérkoszorú, felül fekete zománccal hangsúlyozott K. K. STURMBAON 21 felirat. Alul szalagcsokorral összefogott két keresztbetett nyeles kézigránát látható.[27]
Tervezte: Z (?)
Anyaga: alpakka, fekete és piros zománc
Mérete: 55×35 mm
Beszerzési ára: 15 korona

34. A jelvény középső részén rohamista áll teljes felszereléssel, jobb kezében kézigránátot tart, lábainál kétfejű sárkánykígyó látható. Két oldalt zöld zománccal hangsúlyozott tölgykoszorú található, aminek közepén piros zománcalapon K. u. K. STURM — BATAILLON felirat olvasható. Felül zománcolással ékesítve Magyarország piros-fehér-zöld és Ausztria fekete-sárga zászlószínei láthatók. A jelvény alsó részén piros zománcalapon a 33-as szám található.
Anyaga: réz, piros-fehér-zöld-fekete-sárga zománc
Mérete: 47×39 mm
Beszerzési ára: 10 korona

35. Halálfej a lábszárcsontokkal tölgy- és babérkoszorúval szegélyezve. Felül az osztrák-császári és magyar királyi korona között a Habsburg-ház címere helyezkedik el. Alul szalag látható, STURMBAON 31 felirattal.
Készítette: Morzsányi J., Budapest
Anyaga: alpakka
Mérete: 43×43 mm
Beszerzési ára: 3 korona, 60 fillér

36. Balra néző rohamsisakos katona portréja, körülötte FÉLRE A HALÁLLAL! ELŐRE ROHAMZÁSZLÓALJ! felirat olvasható. A rohamsisakon a 15-ös szám látható.
Tervezte: Szász
Készítette: Jerouschek, Budapest
Anyaga: hadifém
Mérete: 35×25 mm
Beszerzési ára: 2 korona

37. Balra néző rohamsisakos katona portréja, körülötte FÉLRE A HALÁLLAL! ELŐRE ROHAMZÁSZLÓALJ! felirat olvasható. Ezt az ovális bronzjelvényt kettő szegeccsel erősítették föl egy tüzérségi- és egy puskagránátra, amiket keresztben helyeztek el. A lövedékeket zöld zománccal díszített babér- és tölgykoszorú szegélyezi. Felül kiterjesztett szárnyú sas, alul nemzeti színű szalagcsokron 15 ROHAMZÁSZLÓALJ felirat látható.

[27] A K. K. (Kaiserlich; Königlich) alapján a rohamzászlóalj egy osztrák, vagy esetleg cseh feltöltésű hadosztályból szerveződött.

1

2

3

4

5

6

7

8

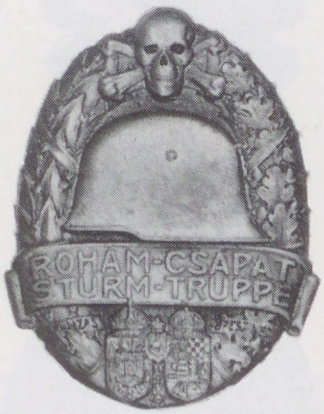

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

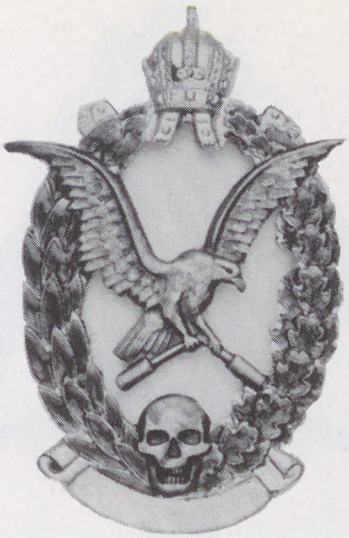

29

30

31

32

33

34

37

35

36

38

39

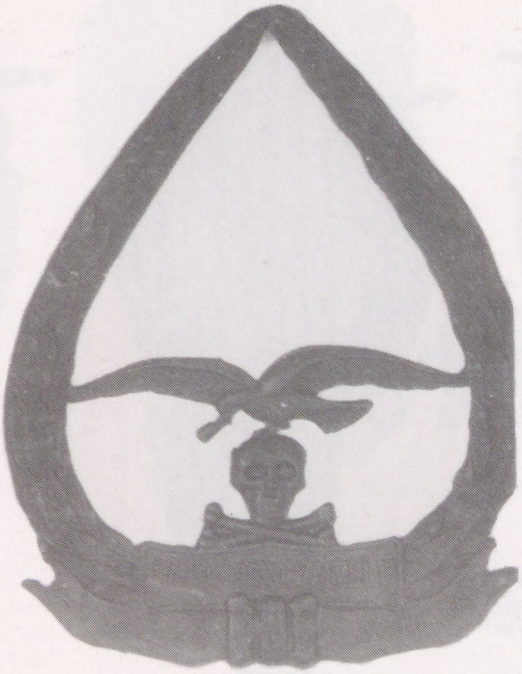

42

40

41

43

44

45

46

47

48

50

52

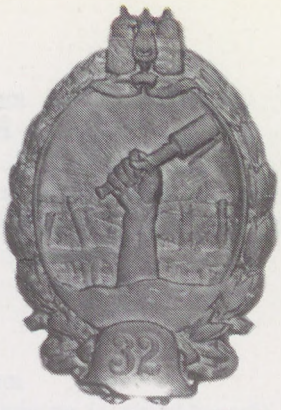

51

49

53

54

55

56

57

58

59

Tervezte: Szász
Készítette: Jerouschek, Budapest
Anyaga: Bronz, alpakka, piros-fehér-zöld zománc
Mérete: 64×47 mm
Beszerzési ára: 23 korona

38. (Leírását lásd a rohamszázad-jelvényeknél!)

39. Sziklák között álló kézigránátot dobó rohamista, az előírt teljes felszerelésben. A képet gyöngykör és babérkoszorú keretezi. Felül szalag található K. u. K. STURMBAON felirattal. A jelvény alsó részén az 58-as szám látható.
Beszerzés: Arkanzas Sterk, Budapest
Anyaga: hadifém
Mérete: 44×32 mm
Beszerzési ára: 1 korona 80 fillér

40. Herkules ágyékkötőben áll és bunkójára támaszkodik. Felül Erdély címere, két oldalán az 19–17-es évszám látható. Alul szögletes pajzson 38. ROHAM ZLJ. olvasható.
Tervezte: Arkanzas Sterk, Budapest
Készítette: Arkanzas Sterk, Budapest
Anyaga: hadifém
Mérete: 47×28 mm
Beszerzési ára: 2 korona

41. Nyeles kézigránátot tartó kéz babérkoszorúval keretezve, a gránát robbanófején a 37-es számmal. Alul szalagon HONVÉD ROHAM ZÁSZLÓALJ felirat olvasható.
Készítette: Morzsányi J., Budapest
Anyaga: alpakka
Mérete: 35×31 mm
Beszerzési ára: 3 korona, 50 fillér

42. Halálfej lábszárcsontokkal, amin kiterjesztett szárnyú sas áll, és szájában nyeles kézigránátot tart. A kompozíciót lándzsacsúcs alakú babérkoszorú keretezi. A halálfej alatt tábla van 64 H. H. O. ROHAMZÁSZLÓALJ felirattal. Alul egy csokorral összefogott szalagon a következő szöveg olvasható: 1918. június 15–22. piaveharcok emlékére.
Anyaga: hadifém
Mérete: 85×70 mm
Ltsz.: HM 5781./É.

43. Halálfej két keresztbetett nyeles kézigránáttal. Felül 155 ROHAMZÁSZLÓALJ, alul KÉZIGRÁNÁTDOBÓ felirattal.[28]
Tervezte: Lotz
Anyaga: a. réz
b. ezüst
Mérete: 38×34 mm
Beszerzési ára: 2 korona (a réz változaté)

44. Osztrák–magyar kukoricagránátot dobó rohamista, a háttérben szögesdrótakadály, dombos táj és IV. KPS. felirat. A fenti kompozíció egy rohamsisakban helyezkedik el. A sisak állszíjánál az 1917-es évszám látható, míg a jelvény alján, annak szélein STURM-TRUPPE felirat olvasható.[29]
Anyaga: réz
Mérete: 32×41 mm
Ltsz.: HM 3124/É.

45. Rohamista teljes felszerelésben áll és kézigránátot vesz elő az egyik hordtarisznyából. A háttérben hegyes táj és szögesdrótakadály látható. A kép két oldalán tölgylevelek találhatók. A jelvény alján K. u. K. STURM BATAILLON DER. 3. ARMEE felirat olvasható.
Tervezte: Sztankóczy
Készítette: Herpka, Budapest
Anyaga: hadifém
Mérete: 39×42 mm
Beszerzési ára: 2 korona

46. Halálfej tölgylomb alapon két keresztbetett rohamkéssel. A bal oldalon zöld zománccal hangsúlyozott babérkoszorú látható, míg a másik oldalon fehér zománccal díszített szalag található STURMBAON 24 felirattal. Alul rohamsisak látható két keresztbetett nyeles kézigránáttal.
Készítette: F. L. Pramer, Bécs
Anyaga: ezüstözött réz, zöld és fehér zománc
Mérete: 35×35 mm

46.a. Ugyanaz legénységi változatban.
Anyaga: ezüst színűre eloxált hadifém

[28] Érdekes a jelvény „Kézigránátdobó" felirata. Minden rohamista dobott kézigránátot és vitt magával támadáskor gránátokat. A rohamalakulaton belül a legjobb dobók voltak a fönt említett „kézigránátdobók", akiknek a legfontosabb feladatuk az ellenség géppuskafészkeinek leküzdése volt. Amikor elfogyott a kézigránát, akkor az „adogatók" továbbították az utánpótlást a „kézigránátdobóknak". *Csíkszenti, R.* szóbeli közlése.

[29] Ez a jelvény a 4. hadtest rohamcsapatáé volt. Az 1916 végén hadsereg szinten megalakult rohamzászlóaljak hamarosan kevésnek bizonyultak és így hadtest szinten is állítottak fel rohamcsapatot, amely valószínűleg 1917 első félévében létezett.

47. Kör alakú jelvény babérkoszorú szegéllyel. Előretörő három rohamista fut az ellenséges állások felé. Az ellenfél területén robbanás, holttestek és egy összeroskadó katona látható, előttük szögesdrót húzódik. A kompozíció közepén megfigyelhetjük egy nagy robbanás füstfelhőjét, amely mögül a halál kaszás alakja bukkan elő. A rohamot ábrázoló csataképet nyolcszög alakú széles keret foglalja egységbe, a kereten 39. HONV. H. O. ROHAMZÁSZLÓALJ felirat olvasható.
Tervezte: Arkanzas Sterk, Budapest
Készítette: Arkanzas Sterk, Budapest
Anyaga: hadifém
Mérete: 50×50 mm
Beszerzési ára: 2 korona, 20 fillér

ROHAMFÉLZÁSZLÓALJ-JELVÉNYEK

48. Kör alakú jelvény, gyöngykör és babérkoszorú szegéllyel. Előretörő két rohamista fut az ellenséges állások felé. Az ellenfél területén két katona és több holttest található, előttük szögesdrótakadály húzódik. A rohamisták mellett egy nagy robbanás füstfelhője látható, amely mögül a halál kaszás alakja bukkan elő. Az igen mozgalmas csataképet nyolcszög alakú széles keret foglalja egységbe, a kereten M. KIR. 216 HONV. GY. DDR. ROHAMFÉLZÁSZLÓALJA felirat olvasható.
Tervezte: Arkanzas Sterk, Budapest
Készítette: Arkanzas Sterk, Budapest
Anyaga: hadifém
Mérete: 50×50 mm
Beszerzési ára: 3 korona, 20 fillér

49. Kézigránátot dobó rohamista szögesdrótakadályon tör át, mellette egy robbanás füstfelhője látszik. Alul az osztrák és a magyar címer között STURMBAON B. 145 felirat látható, egy-egy babér- és olajág kíséretében.
Tervezte: Náray
Anyaga:
a. hadifém
b. ezüst színűre eloxált hadifém
Mérete: 41×30 mm
Ltsz.: HM 8847/É.

ROHAMSZÁZAD-JELVÉNYEK

(38.) ST betűkön halálfej két keresztbetett kukorica- illetve nyeles kézigránáttal. Az „S" betű alsó szárán SCH. 17. felirat látható.[30]
Beszerzés: E. Scheuer
Anyaga: eloxált hadifém
Mérete: 35×23 mm
Beszerzési ára: 3 korona

50. Halálfej felcsapódó lángnyelvekkel szegélyezve. A homlokcsont mellett és az állcsont alatt felvarrásra szolgáló áttörésekkel. Alul babérkoszorúval szegélyezett ovális tábla látható, amely rózsaszín zománccal hangsúlyozott, rajta S. K. 3/61. felirat olvasható. Ezt a kis táblát külön erősítették a jelvényre.[31]
Tervezte: F. L. Pramer, Bécs
Készítette: F. L. Pramer
Anyaga: ezüst színűre eloxált hadifém, réz és rózsaszín zománc
Mérete: 45×38 mm

51. Nyeles kézigránátot tartó kéz, a háttérben lövészárokkal és drótakadállyal. Az igen jól sikerült kompozíciót tölgy- és babérkoszorú keretezi. Felül Ausztria — Habsburg-ház — Magyarország címereivel, alatta a Habsburg-ház jelmondatával. A jelvény alsó részén rohamsisak látható, rajta 32-es szám.[32]
Készítette: G. Gurschner, Bécs
Anyaga: hadifém
Mérete: 50×35 mm
Beszerzési ára: 2 korona, 50 fillér

[30] *Fekete Ignác* levele E. Scheuerhez 1918. július 18.: „Sturmtruppe des Schützen Regiment 17 K 3."

[31] Az S. K. 3/61. felirat azt jelenti, hogy a 61. közös gyalogezred 3. százada volt a rohamszázad. A hadosztály más ezredei is rendelkeztek egy-egy rohamszázaddal, amely a rohamzászlóaljat alkotta.

[32] *Fekete Ignác* levele E. Scheuerhez 1918. augusztus 4.: „Sturmtruppe des Inf. Reg. 32. K. 2, 50".

ROHAMFÉLEZRED-JELVÉNYEK

52. Ovális tölgy- és babérkoszorú, felső részén az osztrák császári és magyar királyi koronával, közöttük a Habsburg-ház címerével. Alul koponya a lábszárcsontokkal látható. A jelvényt széles szalag zárja le, amelyen 10 LOVAS HADOSZTÁLY ROHAM FÉLEZREDE felirat olvasható.
Készítette: Morzsányi J., Budapest
Anyaga: alpakka
Mérete: 60×47 mm
Beszerzési ára: 4 korona

53. Fekete bársony alapon ezüst domborhímzésű halálfej, alatta két keresztbetett nyeles kézigránáttal. A kézigránátok alatt szalag található, amelyen K. K. STURMHALBREGT 12 felirat olvasható, ami szürke színű, nyitott szálú laposöltéssel készült. A kompozíciót széles ezüsthímzés keretezi. A bársony alapot alumínium lemezre varrták fel.
Készítette: Schuch, Bécs
Anyaga: alumínium, bársony- és selyemfonal
Mérete: 39×59 mm
Beszerzési ára: 28 korona

54. Babérlevelekkel szegélyezett halálfej, a jelvény szélein egy-egy nyeles kézigránát helyezkedik el. Felül K. K. STURMHALB-REGIMENT. 12. felirat olvasható.
Anyaga: réz
Mérete: 37×27 mm

55. Rohamista jobb kezével kézigránátot dob, bal kezével utánpótlásért nyúl a hordtarisznyába. A háttérben egy-egy kézigránátrobbanás figyelhető meg, valamint szögesdrótakadály és hegyes táj. A kompozíciót babérkoszorú szegélyezi. A jelvény felső részén az osztrák császári és a magyar királyi korona látható részben piros zománccal hangsúlyozva. Alul széles szalag húzódik, STURM. HALB. RGT. 2 D. 2. K. D. felirattal. A szalag két oldalán egy-egy függőlegesen osztott pajzs látható, bennük H 6 H 16 illetve H 3 U 5 betűk és számok. A huszárokat jelző pajzsot kék, míg az ulánust piros zománccal ékesítették.
Anyaga: réz, piros és kék zománc
Mérete: 32×30 mm

55a. Ugyanaz legénységi változatban zománcozás nélkül.

56. Szögesdrótakadályok között féltérdre ereszkedett rohamista látható kézigránátdobásra készen. A jelvény felső részének szélein ELŐRE – MAGYAR felirat látható. Alul mindkét oldalon vágtató huszárokat figyelhetünk meg. Középen kis tábla található, rajta az 1917 11 H H 1918 ROHAMFÉLEZRED felirat olvasható.
Tervezte: Beszédes
Beszerzés: Morzsányi J., Budapest
Anyaga: hadifém
Mérete: 44×44 mm
Beszerzési ára: 11 korona

57. Négy pólya, amely felülről lefelé piros-fekete-szürke-piros zománccal hangsúlyozott, rajta halálfej látható két keresztbetett nyeles kézigránáttal. A kompozíciót babérkoszorú szegélyezi. Felül az osztrák császári és a magyar királyi korona látható piros zománccal díszítve. Alul kis pajzson fekete zománccal hangsúlyozott 6. K. D. felirat olvasható.
Beszerzés: O. Scheuer
Anyaga: ezüst, piros-fekete-szürke zománc
Mérete: 45×37 mm
Beszerzési ára: 40 korona

58. Leírás: mint az 52. jelvény.
Anyaga: alpakka
Mérete: 43×28 mm

59. Leírás: mint az előző darab, de itt a jelvényről levágták a közös címert. Valószínűleg a Károlyi-kormány, esetleg a Tanácsköztársaság idején viselhették.[33]
Anyaga: alpakka
Mérete: 36×28 mm

Kovács S. Tibor
Magyar Nemzeti Múzeum
Fegyvertár
H-1370 Budapest Postafiók 364

[33] Ezúton is szeretném megköszönni Zombor Zoltán értékes lektori tanácsait.

RÖVIDÍTÉSEK ÉS FELIRATOK JEGYZÉKE

AOK = Armee Oberkommando – Hadsereg Főparancsnokság
ARMEE = hadsereg
B. = Brigade – dandár
D. = Division – osztály (lovas, tüzér)
DDR = dandár – Brigade
FÉLRE A HALÁLLAL! ELŐRE ROHAMZÁSZLÓALJ! = – Fort mit dem Tod! Vorwärts Sturmbataillon!
Gy.; GYAL. = Gyalog – Infanterie
H. = Husaren-Regiment – huszárezred
H. H. = honvédhuszár hadosztály – Königlich Ungarisch Kavallerie – Truppendivision
H. H. O. = honvéd hadosztály – Königlich Ungarisch Infanterie Truppendivision
H. O. = hadosztály – Truppendivision
HONV. = honvéd – ungarisch Landwehr
I. D. = Infanterie Division – gyaloghadosztály
K. D. = Kavallerie Division – lovashadosztály
KÉZIGRÁNÁTDOBÓ = Handgranatenwerfer
K. K. = Kaiserlich; Königlich – császári, királyi (az osztrák Landwehr alakulatoknál)
K P S = Korps – hadtest
K. u. K. = Kaiserlich und Königlich – császári és királyi (a közös alakulatoknál)
M. KIR. = magyar királyi – Königlich Ungarisch
REGT.; RGT. = Regiment – ezred
ROHAMFÉLEZRED = Sturmhalbregiment
ROHAMFÉLZÁSZLÓALJ = Sturmhalbbataillon
SCH. = Schütze – lövész
S. K. = Sturmkompanie – rohamszázad
S. T. = Sturmtruppe – rohamcsapat
STURMBAON = Sturmbataillon – rohamzászlóalj
U = Ulanen-Regiment – ulánusezred
ZLJ = zászlóalj – Bataillon

STURMTRUPPENABZEICHEN DER ÖSTERREICHISCH–UNGARISCHEN MONARCHIE

Resümee

Bis Ende 1916 wurden nach deutschem Beispiel auch in den Armeen der österreichisch–ungarischen Monarchie Sturmbataillone aufgestellt. Diese Organisationsstruktur wurde bis August 1917 beibehalten. Aufgrund der Verordnung Nr. 43, Op. 785 des Generalkommandos bildete man bei jeder Infanteriedivision ein Sturmbataillon, bei jeder Kavalleriedivision ein Sturmhalbregiment, bei den selbständigen Brigaden wiederum je ein Sturmhalbbataillon. Die Sturmeinheit erhielt die Nummer der jeweiligen höheren Einheit und war unmittelbar dem Divisions- bzw. Brigadenkommandeur unterstellt. In der Studie werden die Aufgaben wie auch die jeweilige Ausrüstung der Sturmtruppen erörtert sowie die Vorbereitung und die Durchführung eines Sturms bzw. einer Generalattacke geschildert. Als Besonderheit wird auch ein Ausbildungstag beim Honvéd-Sturmbataillon Nr. 64 beschrieben. In den vier Jahren des Ersten Weltkriegs erschienen haufenweise Kappenabzeichen. Die Sturmtruppen trugen entweder das allgemeine Sturmtruppen-Abzeichen oder ein besonderes Truppenabzeichen und zwar unter der Kappenrose oder auf der linken Brustfalttasche an der Bluse. Die kleinformatigen Abzeichen mit Todeskopf (16, 18, 19, 20, 23) wurden am Kragenspiegel und als Zeichen der Zugehörigkeit zur Sturmtruppe angebracht. Die Mehrzahl der publizierten Abzeichen entstammen der einstigen Privatsammlung von Dr. Ignác Fekete. Dank der gut dokumentierten Sammlung ist auch der damalige Beschaffungspreis von vielen Abzeichen bekannt. Die Beschreibung der Abzeichen enthält – wenn bekannt – den Namen von Entwerfer und Hersteller, die Bezeichnung des Stoffes, der Größe und des Beschaffungspreises. Eine zweisprachige Auflösung der Abkürzungen und Aufschriften dient den deutschsprachigen Lesern als Hilfe.

MAGYAR

Az 1989, 1992. évi jubileumi érmék gipsztervei*

Die Gipsentwürfe der Jubiläums-Medaillen in den Jahren 1989 und 1992

A Numizmatikai Közlöny XC–XCI évfolyamában egy felsorolást adtunk az 1989–91. évi emlékpénzek gipszterveiről. A felsorolt 11 pályázatból csak 3 kibocsátás terveit hoztuk. Sajnos e számunkban sem tudjuk az elmaradt anyagot pótolni, sőt még növeljük a nem publikált darabok számát. A kibocsátások időrendi felsorolását azonban most is megadjuk:

1992. április 6.	Károly Róbert halálának 650. évfordulója 10.000 forint arany 500 forint ezüst
1992. június 1.	I. László király szentté avatásának 800. évfordulója 500 forint ezüst
1992. november 23.	„Veszélyeztetett állatvilág" 200 forint ezüst
	„Űrkutatás" a Telstár 1 távközlési műhold fellövésének 30. évfordulója 500 forint ezüst
1993. június 9.	Erkel Ferenc halálának 100. évfordulója 10.000 forint arany
1993. június 22.	Régi dunai hajók sorozatból „Árpád 1836" 500 forint ezüst
1993. július 1.	„Integráció az Európai Közösségbe" 500 forint ezüst
1993. augusztus 17.	„EXPO 96" 500 forint ezüst
1993. november 5.	„Labdarúgó Világbajnokság 1994" 1000 forint ezüst.

Az idei számunkban a Téli Olimpiai Játékok (Albertville), valamint az 1992-ben kibocsátott I. László és Károly Róbert jubileumi érmék pályázatára beérkezett gipszterveket közöljük.

* A mellékleten bemutatott érmék mérete eltér az eredeti mérettől.

* * *

1992-ben Albertville-ben megrendezett Téli Olimpiai Játékok alkalmából 500 forintos ezüst emlékpénz került forgalomba 1989. december 18-án.

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 500 FORINT BGY. 1989 BP. Középen egy jégkorongozó kapus, „játék közben". (I. tábla, 1 kép).
Hátlap: Köriratban XVI. TÉLI OLIMPIAI JÁTÉKOK 1992. A köriratot egy jobb kezében fáklyát tartó síelő egészalakos képe szakítja meg. (I. tábla, 1/a kép)

BOHN MIHÁLY

Előlap: középen vízszintesen MAGYAR/NÉPKÖZTÁRSASÁG/500/FORINT/BOHN. Fent BP./1989. (I. tábla, 2. kép)
Hátlap: Az érme felső felében 3 gyorskorcsolyázó látható. Jobb oldalon BOHN. Az alsó részben három vízszintes sorban TÉLI OLIMPI/JÁTÉKOK/1992. (I. tábla, 2/a kép)

FRITZ MIHÁLY

Előlap: az érme szélén körben külső körként, stilizált hópelyhek. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG BP. 1989. FM. Középen vízszintesen 500, alatta FORINT. Az értékjelzés mellett pici síelő. (I. tábla, 3. kép).
Hátlap: Havas fenyveserdő, felette lesikló pálya szimbóluma. Bal oldalon ívben: XVI. TÉLI OLIMPIA; jobb oldalon: LILLEHAMMER 1992. (I. tábla, 3/a kép)

GYULAVÁRI PÁL

Előlap: ívben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen 5 sorban 500 /FORINT /BP./ 1989 /a tervező-művész jele. Az értékjelzés felett stilizált hópehely, alatta jobbra és balra egy-egy hópehely. (I. tábla, 4. kép).
Hátlap: fent két sorban vízszintesen TÉLI /OLIMPIAI az olimpiai ötkarika mintájára, öt stilizált hópehely, alatta két sorban JÁTÉKOK / 1992. (I. tábla, 4/a kép).

KÓSA ISTVÁN

Előlap: egy stilizált kandeláber osztja részekre a teret. A kandeláberben fent az olimpiai-láng látható. Bal oldalon vízszintesen 3 sorban MAGYAR / NÉPKÖZ-/TÁRSASÁG, jobboldalon 500/ FORINT. Lent BP. 1989 Ki -a művész névjele. (I. tábla, 5. kép).
Hátlap: négy lefektetett sítalp, rajtuk XVI/TÉLI / OLIMPIAI/ JÁTÉKOK. A sítalpak mellett zászló, felette Ki /a művész névjele/ lent ALBERTVILLE felirat, alatta 1992. A sítalpak mellett fent stilizált hópehely. (I. tábla, 5/a kép).

KUTAS LÁSZLÓ

Előlap: fent két sorban MAGYAR / NÉPKÖZTÁRSASÁG, alatta 1989. A középtől kissé jobbra 500, alatta FORINT. A szöveg felett BP., a szöveg alatt KUTAS jelzés. (I. tábla, 6. kép).
Hátlap: az érmén egy gyorskorcsolyázó lendületes alakja látható. Bal oldalon 3 sorban TÉLI / OLIMPIAI / JÁTÉKOK. Jobbra lent 1992. A gyorskorcsolyázó lába alatt KUTAS jelzés. (I. tábla, 6/a kép).

LEBÓ FERENC

Előlap: félkörben fent MAGYAR KÖZTÁRSASÁG. Középen a koronás magyar címer babér és olajággal díszítve, bal oldalán 19, jobb oldalán 90. A címer alatt 3 sorban LF / 500 FORINT / BP. (II. tábla, 7. kép).
Hátlap: félkörben XVI. OLIMPIAI JÁTÉKOK 1992. Háttérben Franciaország térképe, Albertville felirattal, valamint az Eiffel-toronnyal. Előtérben egy síelő ugrás közben. Lent LF jelzés. (II. tábla, 7/a kép).
Előlap: körívben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen két gyorskorcsolyázó. Alattuk középen 500 / FORINT / BP. 1989 / LEBÓ F. (II. tábla, 7/b kép).
Előlap: körívben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen lesikló síelő. Alatta 500/ FORINT/ BP. 1989 / LEBÓ F. (II. tábla, 7/c kép).
Előlap: körívben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen két jégkorong játékos. Alattuk középen 500 /FORINT / BP. 1989 /LEBÓ F. (II. tábla, 7/d kép).
Hátlap: körívben TÉLI OLIMPIAI JÁTÉKOK 1992. Háttérben Franciaország térképe az Eiffel-toronnyal, jobb oldalon ALBERTVILLE felirattal, valamint az olimpiai öt karikával. Előtérben jégtáncosnő, lábánál LF. jelzés. (II. tábla, 7/e kép).

SEBESTYÉN SÁNDOR

Előlap: körívben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen két hoki ütő, alattuk egy-egy sáv. Jobb oldalon vízszintesen 500/FORINT, alatta ívben 1989. Az M betű mellett BP. (II. tábla, 8. kép).
Hátlap: körívben XVI. TÉLI OLIMPIAI JÁTÉKOK. Az érmén egy kanyargós út látható, amelynek fele stilizált hópelyhekkel, folytatása csillagokkal van díszítve. Középen havasi gyopár. (II. tábla, 8/a kép).

FÜLÖP ZOLTÁN – nyertes

Előlap: 5 szalagból álló egyenesen induló párhuzamosan futó – az érme szélén felhajló – szalagsor fogja közre a MAGYAR /KÖZTÁRSASÁG / 500 FORINT /BP. FZ. 1989. (II. tábla, 9. kép).
Hátlap: bal oldalon két sorban XVI. TÉLI/ OLIMPIA. Középen két jégkorongozó. Jobb oldalon ALBERTVILLE /1992. (II. tábla, 9/a kép).

* * *

Károly Róbert (1308–1342) halálának 650. évfordulója alkalmából a Magyar Nemzeti Bank 10.000 forintos címletű arany és 500 forint címletű ezüstpénzt hozott forgalomba 1992. április 6-án.

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap: köriratban MAGYAR KÖZTÁRSASÁG 10000 FORINT 1992. Az évszám bal oldalán BGY monogram, jobb oldalán BP. Középen Károly Róbert garasa, amelynek körirata +MONETA KAROLI REGIS HUNGARIE. (II. tábla, 10. kép).
Hátlap: köriratban KÁROLY RÓBERT HALÁLÁNAK 650. ÉVFORDULÓJÁRA. Középen Nagy Lajos (!) sisakdíszes garasa, amelynek körirata HONOR REGIS IUDICIUM DILIGIT. (II. tábla, 10/a kép).
Előlap: köriratban MAGYAR KÖZTÁRSASÁG 500 FORINT BGY. Középen „n" iniciále, amelyben Károly Róbert álló alakja. Kezében jogar és vért. Az iniciálé bal oldalán 1992, jobb oldalán BP. verdejegy. (III. tábla, 11. kép).
Hátlap: köriratban KÁROLY RÓBERT HALÁLÁNAK 650. ÉVFORDULÓJÁRA. Középen Anjou-liliomokkal díszített korona. (III. tábla, 11/a kép).

FRITZ MIHÁLY

Előlap: köriratban MAGYAR KÖZTÁRSASÁG 10000 FORINT. Középen gyöngykörben a koronás magyar címer. Bal oldalon B alatta 1992, jobb oldalon P., alatta FM. (III. tábla, 12. kép).

Hátlap: köriratban + KÁROLY RÓBERT 1308–1342 EMLÉKÉRE. Gyöngykörben Károly Róbert aranyforintja, körirata KAROLU REX. (III. tábla, 12/a kép).
Előlap: kettős gyöngykörben MAGYAR KÖZTÁRSASÁG 500 FORINT. Középen sisakdísz, alatta magyar–Anjou címer. A sisakdísz bal oldalán B, jobb oldalán P. betűk, címer mellett 1992, alatta FM monogram. (III. tábla, 13. kép).
Hátlap: kettős gyöngykörben KÁROLY RÓBERT 1308–1342 EMLÉKÉRE. Középen Károly Róbert gótikus trónon ülő alakja. (III. tábla, 13/a kép).

GÁTI GÁBOR

Előlap: köriratban MAGYAR KÖZTÁRSASÁG TÍZEZER Ft. Jobbra elipszisben BP., balra, szintén elipszisben 1992, ettől balra GG monogram. Középen gyöngykörben Károly Róbert aranyforintjának előlapja, amelynek körirata KAROLU REX. (III. tábla, 14. kép).
Hátlap: köriratban KÁROLY RÓBERT EMLÉKÉRE (két sorban) 1308–1342. Díszes kartusban kettős-kereszt, mellette balra GG. Középen Károly Róbert aranyforintjának hátlapja, amelyen Keresztelő Szent János álló alakja látható, akit S. IOHANNES B körirat vesz körül. (III. tábla, 14/a kép).
Előlap: körívben MAGYAR KÖZTÁRSASÁG, középen FORINT felirat, felette 500. A forint szó alatt 1992, alatta a koronás magyar címer, bal oldalán B, jobb oldalán P betű, amely alatt GG monogram. (III. tábla, 15. kép).
Hátlap: köriratban IN MEMORIAM KAROLUS REX. Középen ló, lovassal. A lovas lába alatt 1308/1342. A ló hátsó lábánál GG monogram. (III. tábla, 15/a kép).

KISS NAGY ANDRÁS

Előlap: fent ívben 10000, alatta ugyancsak ívben FORINT felirat. Ettől balra BP., jobbra KNA (ligatúrában) a művész névjele. Középen 1992, lent ívben két sorban MAGYAR / KÖZTÁRSASÁG. (III. tábla, 16. kép).
Hátlap: az érmét Károly Róbert koronás mellképe tölti ki. Az ábrázolás a szepeshelyi székesegyház 1317-ben készült freskójáról való. Bal oldalt ívben KÁROLY, jobb oldalán RÓBERT felirat. A váll felett ligatúrában KNA monogram. (III. tábla, 16/a kép).
Előlap: köriratban MAGYAR KÖZTÁRSASÁG. Középen vízszintesen 500, alatta FORINT, alatta BP., 1992 és KNA monogram ligatúrában. (IV. tábla, 17. kép).
Hátlap: középen stilizált Anjou liliom. Köriratban KÁROLY RÓBERT EMLÉKÉRE. A liliom alsó levele felett bal oldalon 1308, jobb oldalon 1342. A liliom alsó díszében ligatúrában KNA. (IV. tábla, 17/a kép).

LAPIS ANDRÁS

Előlap: köriratban MAGYAR KÖZTÁRSASÁG 10000 FORINT. Középen kettős gyöngykörben középen a koronás magyar címer, amelyet négy Árpád-sávokkal és Anjou liliomokkal díszített címer, valamint négy stilizált Anjou liliom vesz körül. (IV. tábla, 18. kép).
Hátlap: köriratban HUNGARIE KAROLUS REX. Középen gyöngykörben stilizált Anjou-liliom. A liliom alsó levelénél balra BP., jobbra LA monogram. (IV. tábla, 18/a kép).
Előlap: köriratban MAGYAR KÖZTÁRSASÁG 500 FORINT. Középen vonalkörben a „húsvéti" bárány, a vonalkörön kívül egyenletesen elosztva négy stilizált Anjou liliom. (IV. tábla, 19. kép).
Hátlap: köriratban KAROLUS PRIMUS REX HUNGAR. Középen gyöngykörben ülő király. A gyöngykörön kívül négy egyenlőszárú kereszt, két koronás magyar címer és két magyar–Anjou címer. A baloldali magyar címer mellett megosztva 1992, a jobb oldali mellett BP és LA monogram. (IV. tábla, 19/a kép).

OSVÁTH MÁRIA

Előlap: ívben fent MAGYAR KÖZTÁRSASÁG. Középen a koronás magyar címer, alatta ívben 500 FORINT. A címer alatt középen 1992, ettől balra BP., jobbra OM monogram. (IV. tábla, 20. kép).

1

2

3

1a

2a

3a

4

5

6

4a

5a

6a

7

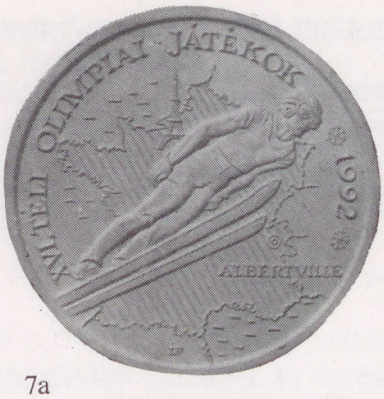

7a

7b

7c

7d

7e

8

9

10

8a

9a

10a

11

12

13

11a

12a

13a

14

15

16

14a

15a

16a

17

18

19

17a

18a

19a

20

21

22

20a

21a

22a

23

24

25

23a

24a

25a

26

27

28

26a

27a

28a

29

30

31

29a

30a

31a

32

33

34

32a

33a

34a

Hátlap: köriratban KÁROLY RÓBERT MAGYAR KIRÁLY (1308–1342) EMLÉKPÉNZE. Középen gyöngykörben stilizált Anjou liliom, félkörben KAROLU REX felirat. (IV. tábla, 20/a kép).
Előlap: fent ívben MAGYAR KÖZTÁRSASÁG. Lent 1992 BP. Vonalkörön belül fent ívben 10000 FORINT. Lent a koronás magyar címer. A vonalkörön kívül lent OM monogram. (IV. tábla, 21. kép).
Hátlap: köriratban AD MEMORIAM CAROLO REGI HUNGARIAE + MCCCVIII–MCCCXLII +. Középen gyöngykörön belül, trónon ülő király. (IV. tábla, 21/a kép).

SZ. NAGY MÁRIA

Előlap: köriratban MAGYAR KÖZTÁRSASÁG BP. FORINT 1992. Középen vonalkörben a koronás magyar címer, alatta 10000. (IV. tábla, 22. kép).
Hátlap: köriratban KÁROLY RÓBERT HALÁLÁNAK 650. ÉVFORDULÓJA. Középen vonalkörben trónon ülő király. (IV. tábla, 22/a kép).
Előlap: mint a 22-es, csak a címer alatt 500 jelzés. (V. tábla, 23. kép).
Hátlap: körirat, mint a 22/a, de vonal, majd gyöngykörön belül stilizált Anjou-liliom, KAROLU REX körirattal. (V. tábla, 23/a kép).

* * *

1992. június 1-én a Magyar Nemzeti Bank I. László király (1077–1095) szentté avatásának (1192) 800. évfordulója alkalmával 500 forintos ezüst emlékpénzt bocsátott ki.

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap: középen négy részre osztott díszes keretű négyszög, amelynek bal oldalán vízszintesen 500/FORINT, fent 1992, jobb oldalán MAGYAR KÖZTÁRSASÁG, lent BP. látható. A forint szó mellett BGY monogram. A négy képen a Képes Krónikából láthatunk jeleneteket. (V. tábla, 24. kép).
Hátlap: köriratban SZT LÁSZLÓ SZENTTÉ AVATÁSA 800. ÉVFORDULÓJÁRA. Középen László király félalakos ábrázolása alabárddal és karddal, feje fölött egy angyal glóriát tart. (V. tábla, 24/a kép).

CSÉRI LAJOS

Előlap: fent ívben MAGYAR KÖZTÁRSASÁG, alatta vízszintesen 500/FORINT /BP / 1992. C S monogram. (V. tábla, 25. kép).
Hátlap: köriratban SANCTUS LADISLAUS REX HUNGARIE 1077–1095. Középen lovas király ábrázolás. Lent C S monogram. (V. tábla, 25/a kép).

KENÉZ LÁSZLÓ

Előlap: köriratban SANCTUS LADISLAUS REX HUNGARIAE MAGYAR KÖZTÁRSASÁG. Középen a Szt. László herma, alatta 500/ BP./ ívben FORINT. A váll felett megosztva 1992 bal oldalon KENÉZ jelzés. (V. tábla, 26. kép).
Hátlap: az érme bal oldalán vízszintesen 8 sorban I. LÁSZLÓ/ KIRÁLY/ SZENTTÉ / AVATÁSÁ-/NAK/ 800./ ÉVFORDULÓ-/ JÁRA. Jobb oldalt lovas király ábrázolás. (V. tábla, 26/a kép).

KUTAS LÁSZLÓ

Előlap: gyöngykörön belül fent stilizált liliom, alatta vízszintesen MAGYAR/ KÖZTÁRSASÁG / 500/ FORINT. Bal oldalt alabárd harmadolja a mezőt, amelynek szárától balra 3 sorban 1992 /KUTAS/ BP. olvasható. (V. tábla, 27. kép).
Hátlap: gyöngykörön belül köriratban SANCTUS LADISLAUS R. Középen álló király, jobb kezében

alabárd. Az alabárdtól balra függőlegesen 3 liliom, a királytól jobbra szintén függőlegesen 4 liliom. (V. tábla, 27/a kép).
Előlap: gyöngykörön belül fent ívben MAGYAR, lent ívben KÖZTÁRSASÁG. Középen gyöngykörben vízszintesen 500/ FORINT /1992/ KUTAS. Az értékjelzés felett BP. verdejel. (V. tábla, 28. kép).
Hátlap: gyöngykörön belül köriratban SANCTUS LADISLAUS REX. Középen gyöngykörön belül a hermáról ismert jobbranéző Szt. László arckép. Az arc mellett KUTAS jelzés. (V. tábla, 28/a kép).

LANTOS GYÖRGYI

Előlap: félkörívben MAGYAR KÖZTÁRSASÁG, alatta szintén ívben LGY, pici liliom, 1992 ismét liliom és BP. Középen a koronás magyar címer, alatta 500 és ez alatt ívben FORINT. (VI. tábla, 29. kép).
Hátlap: köriratban SZENT LÁSZLÓ SZENTTÉ AVATÁSA 800. ÉVFORDULÓJÁRA. Középen álló király, akinek feje fölé két álló angyal glóriát tart. (VI. tábla, 29/a kép).

LEBÓ FERENC

Előlap: köriratban MAGYAR KÖZTÁRSASÁG 500 FORINT. Középen gyöngykörben egészalakos ló és lovas ábrázolás. A gyöngykörön belül lent ívben 1992. BP. (VI. tábla, 30. kép).
Hátlap: köriratban LADISLAUS REX HUNGARIAE CANONISATUS 1192. Középen vonalkörben, harcoló magyar és kun vitéz, mellettük karddal kezében, kibontott hajjal egy nő áll. A vonalkörön belül balra LF szignó. (VI. tábla, 30/a kép).
Előlap: köriratban MAGYAR KÖZTÁRSASÁG BP 1992. Középen gyöngykörben fent 500, alatta FORINT felirat. Az értékjelzés két nullája, Szt. László egyik denárának elő- illetve hátlapja. A gyöngykör alsó harmadát egy alabárd díszíti. (VI. tábla, 31. kép).
Hátlap: az érmét a Szt. László herma képe tölti ki, amelytől balra ívben LADISLAUS REX, jobbra, CANONISATUS 1192 olvasható. (VI. tábla, 31/a kép).
Előlap: köriratban MAGYAR KÖZTÁRSASÁG 500 FORINT. Középen gyöngykörben Szt. László király, az aranyforintokon ábrázolt ismert képe. A gyöngykörön kívül lent ívben BP. 1992. LF. (VI. tábla, 32. kép).
Hátlap: köriratban LADISLAUS REX HUNGARIAE CANONISATUS 1192. Középen gyöngykörben Szt. László álló alakja, balra a nagyváradi templomépítkezés képe a Képes Krónikából. Balra LF monogram. (VI. tábla, 32/a kép).

SZ. EGYED EMMA

Előlap: félkörívben MAGYAR KÖZTÁRSASÁG. Középen a koronás magyar címer, amelynek két oldalán lent BP. és 1992. A címer alatt vízszintesen 500, alatta FORINT felirat és ez alatt a művésznő névjele ligatúrában. (VI. tábla, 33. kép).
Hátlap: köriratban LÁSZLÓ KIRÁLY SZENTTÉ AVATÁSÁNAK 800. ÉVFORDULÓJÁRA. Középen László király egészalakos ábrázolása a Képes Krónika A betűt formáló iniciáléjával. Az iniciálé alatt a művésznő névjele. (VI. tábla, 33/a kép).

TÓTH SÁNDOR

Előlap: köriratban MAGYAR KÖZTÁRSASÁG 1992 500 FORINT BP. TS. Gyöngykörön belül Árpád-kori pénzre utaló motívum. (VI. tábla, 34. kép).
Hátlap: köriratban 800 ÉVE SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY 1992. Középen álló király, feje körül glória, alakját fény veszi körül. Lent középen TS monogram. (VI. tábla, 34/a kép).

R. Nánási Éva
Magyar Nemzeti Bank
1054 Budapest, Szabadság krt, 8—9.

DIE GIPSENTWÜRFE DER JUBILÄUMS-MEDAILLEN IN DEN JAHREN 1989 UND 1992

Resümee

Die Ungarische Nationalbank hat aufgrunde der Gesetzverordnung LX. 4./1991. neunmal Gedenkmünzen in Jahren 1992–1993 ausgegeben:

1. Anlässlich des 650. Jahrestages des Todes von Karl Robert
2. Anlässlich des 800. Jahrestages der Heiligsprechung von König Ladislaus I.
3. Gedenkmünze mit dem Naturschutzthema „Gefährdete Tierwelt".
4. Anlässlich des 30. Jubiläums für den Start des Fernmeldesatelliten „Telstar 1".
5. Anlässlich des 100. Jahrestages des Todes von Ferenc Erkel.
6. Anlässlich „Alte Donauschiffe" Nr. 1
7. Integration zu der Europäischen Gemeinschaft.
8. Expo – 96.
9. Fussball-Weltmeisterschaft 1994.

Unter den obgenannten Münzen zeigen wir diesmal die Gipsentwürfe von Karl Robert und König Ladislaus I ausgegeben 1992, sowie die Gipsen für die Olympische Winterspiele 1992 in Albertville, die schon im Jahr 1989 emittiert war.

Dyrrhachiumi borját szoptató tehén típusú drachma egykorú hibrid utánzatának több példánya

Mehrere Stücke einer zeitgenössischen hybriden Nachahmung der Drachme vom Typ Kalb tränkende Kuh aus Dyrrhachium

A két illir–görög városállam, Apollonia és Dyrrhachium i. e. II–I. sz-i drachmái a Balkánon és a Kárpát-medencében tömegesen kerülnek elő. Egykorú utánzataik skálája a szinte tökéletestől a teljesen „barbár" darabokig terjed, de megfelelő korpuszuk nincs. Egyfajta változatuk általam ismert példányait mutatom be.

1. ábra

Az itt közölt érem (1. ábra, a táblázatban 1. sz.) a dyrrhachiumi drachmák megszokott képét nyújtja. Az előlapon gyöngykörben borját szoptató tehén jobbra, a mezőben jobbra kalász, a szelvényben szőlőfürt, a tehén felett ΤΗΤΟΣ. A hátlapon vonalkörben kettős vonalú négyzetben kettős stilizált csillagmotívum, a négyzeten kívüli körszeletekben ΔΥΡ – ΠΥΟ – ΔΤΑ és buzogány. Alaposabb megtekintésnél feltűnhet

néhány furcsaság, a tehén lábai, és a borjú esetlen, a szelvényvonalat is áttörő teste. A hátlapi név értelmetlen, az előlapi név pedig csak (a jól centrált példányokról is hiányzó) K-kezdőbetű hozzáadásával helyes.

A pénz kétségtelenül utánzat, hibrid mivoltát pedig a nevek és a szimbólumok egybevetése árulja el. Apollonia és Dyrrhachium drachmáinál az előlap szimbólumai a hátlapi névvel kapcsoltak. A kalász és szőlőfürt Damén hátlapot jelezne, ami ΚΤΗΤΟΣ előlappal létezik is (Ceka 276). A hátlap a hivatalos Xenon/Pyrba emisszió (Ceka 360) ΔΥΡ – ΠΥΡ – ΒΑ – buzogány elrendezését másolja, egy kisebb hiba (P helyett O) mellett egy zavaros szótaggal.

A táblázatban még további öt hasonló példány szerepel. Az utolsó, X-szel jelölt érem hátlapja az előzőkével azonos, de előlapja a Ceka 363 emisszió utánzata (ΞΕΝΩΝ / ΧΑΡΟΠΠΝΟΥ, a név fölött sas villámon), ez egy másik fajta hibrid.

Az első három pénz két különböző előlapi verőtővel (A és B), de egyetlen hátlapi verőtővel (a) készült. Az 1. (A–a) tompa előlap mellett a hátlap éles rajzú, a 2. (B–a) előlapja éles, hátlapja az előzőnél tompább, a 3. (ugyancsak B–a) mindkét lapja tompább a 2-énél. A B-verőtő stílusa gyengébb az A-énál. Mindez A–B előlapi verőtő sorrendre utal. A zaklopacai darabok közlemény-ábrája csak sejtésekre alkalmas, pedig ugyanazon hátlapi típus más előlappal képezett hibridje további verőtőkapcsolatokat tárhatna fel. Az előzőknél kopottabb-korrodáltabb 5. darabot csak futólag láttam, a 6. darab tanulmányozásához tulajdonosa nem járult hozzá.

A két, egymástól távoli, nagy darabszámú kincslelet Dyrrhachium utolsó, fokozott termelési időszakából való drachmáit, közöttük az utánzatok előképeit is tartalmazza. Metrológiai vizsgálatok, stílusjegyek és sok lelet egybevetése alapján (melynek tárgyalása meghaladná e közlemény kereteit) az említett eponimoszok közül Damén a 14., Pürbász a 13., Kharopinosz a 12. a verési időszak legvégétől visszafelé számolva (Conovici szerint ugyanez 14–11–12 lenne, és egyik leletben sincs a legutolsó két, ill. három emisszió. A tárgyalt utánzatokat nyilván az előképek kibocsátása utáni, de a dyrrhachiumi drachmaverés befejezése előtti időben verték. Jelenlegi ismereteink azonban nem elégségesek ahhoz, hogy az illir–görög drachmák emisszióit konkrét évszámokhoz kössük.

Az ismertetett darabokat az illiriai drachmák iránti fokozódó igényt kihasználó korabeli, jól felkészült, termelékeny hamisító műhely készíthette, akár Dyrrhachiumban, vagy a környékén, a lelepleződés igen csekély veszélyével: a jó külső mellett a szöveghiba alig, a pénzek hibrid mivolta pedig egyáltalán nem tünhetett fel az avatatlannak.

Köszönetnyilvánítás

Az egyes példányok tanulmányozását lehetővé tették: 2.: Torbágyi Melinda (Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár, Budapest), 3.: Niculae Conovici (Régészeti Intézet, Bukarest), és 5.: az isztambuli Arheológiai Múzeum munkatársai. Önzetlen segítségükért ezúton fejezem ki hálámat.*

Petrányi Gyula
Limasszol, Ciprus

Irodalom

1. *Ceka, H.*: Questions de numismatique illyrienne. (Tirana, 1972)
2. *Gohl Ö.*: Adalékok Illyria érmészetéhez. NK 21 (1922) 23–26.
3. *Conovici, N.*: Date noi despre un tezaur de monede antice descoperit in judetul Dolj. Thraco-Dacica 6 (1985) 59–74.
4. *Petrovic, J.*: Grcko blago iz sela Zaklopace kraj Beograda. Starinar 7 (1932) 40–65.

* A kézirat leadása után jelent meg *Chirila, E. — Iaroslavchi, E.: Tezaurul monetar de la Bobaia, sec. II–I. i. e. n. /Acta Musei Napocensis 24–25 (1987–1988) 69–96/* c. cikke. E fontos leletben is van a tárgyalt hibrid utánzat mindkét variációjából egy-egy darab: Tétosz/PYO–ΔTA-bunkó (183. sz., 3.72 g) és ezzel azonos hátlapi verőtövü XENON/PYO–ΔTA-bunkó példány (181. sz., 3.65 g). A szerzők csak a dolj-i leletbelivel vetik össze, a Tétosz- (előlapi) verőtövet azzal azonosnak tartják, de a hátlap eltérő. Így a bobaia-i 183. sz.: B-b, a 181. sz.: X?-b verőtő kapcsolattal illeszkedik táblázatunkba, a cikkben foglaltakat megerősítve és hasznosan kiegészítve.

5. *Torbágyi M.*: Görög éremforgalom a Kárpát-medencében. Bölcsészdoktori disszertáció. (Budapest, 1988)

Táblázat. A tárgyalt hibrid utánzatok adatai

Sorszám	Súly (g)	Lelőhely	Jelenleg	Verőtő Av. Rev.	Irodalom
1.	3.28	?	Magángyűjtemény	A — a	Jelen cikk
2.	?	?	MNM Éremtár Budapest	B — a	2., 29. sz.
3.	3.38	Dolj, kincs 19. szd.	Történelmi Múzeum Bukarest	B — a	3., 161. sz.
4.	?	Zaklopaca, kincs 1928.	Belgrádi múzeum	B? — a?	4., VI. t. 2.
5.	3.07	?	Régészeti Múzeum, Isztambul	B? — ?	-
6.	?	?	Magángyűjtemény	? — ?	-
X.	?	mint a 4. sz.	Belgrádi múzeum	X — a?	4., VI. t. 1.

Kossuth-bankók beszolgáltatása Simándon 1849 augusztusában

Abgabe der Kossuth-Banknoten im Jahr 1849

Az 1848—49-es magyar forradalom és szabadságharc írásos és tárgyi dokumentumaiból hírneves gyűjtemény alakult Aradon a múlt század második felében. Eleinte — az 1870-es évek elejétől — iskolai szemléltető anyagként tüntették fel a gyűjtést. Az 1881-ben megalakult Kölcsey Egyesület pedig alapszabályában lefektetett céljának tekintette a történelmi emlékek felkutatását és megőrzését. Különös figyelmet szenteltek már ekkor a 1848—49-es történelmi időknek általában, de még különösebb igyekezettel gyűjtötték az Aradon kivégzett 13 vértanú tábornok személyéhez kapcsolódó tárgyakat, írásokat. Ez a gyűjtemény lett az idők folyamán az aradi múzeum alapja.

Hosszú idő után 1992 őszén az Aradi Múzeum 1848—49-es gyűjteményéből kiállítás nyílt a szegedi Móra Ferenc Múzeumban.[1] A kiállításra történő válogatás közben került elő az alább közölt dokumentum.[2]

Az ötlapos, 10 oldalas, nagy fólió papírra tintával írt jegyzék a Simánd községben 1848. augusztus 23-án beszolgáltatott Kossuth-bankók kimutatása. A gondosan megvonalazott, táblázatba szerkesztett jegyzékbe egyenként, névszerint beírták a lakosokat feltüntetve az átadott papírpénzek címleteit és darabszámát. Egy-egy oldalra 35—40 név került, az egyes rovatokat oldalanként összesítették. Az irat külsejére ráírták a hivatalos megnevezést: „7. Világosi járás. Edlspacher Simánd részéről beszedett magyar bankjegyek Jegyzéke."

Simánd község egy vegyes lakosú település Arad vármegyében, Aradtól északra néhány kilométerre. Az 1888-as helységnévtár már a Kis-Jenői járásban említi három néven is: Simánd, Simánd (Csernovics), Simánd (Edelspacher).[3]

[1] Nagy Ádám: Kiállítás Szegeden az Aradi Múzeum 1848—49-es gyűjteményéből. Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében 1992. Szeged, 1994.

[2] A közlés engedélyezéséért ez úton is köszönetet mondok Huresan Pascu igazgató úrnak, külön köszönöm a közlés átengedését a gyűjtemény legjobb ismerőjének és gondozójának Margaretha Kovacs, muzeológus kolléganőnek.

[3] A magyar korona országai s Bosznia és Herczegovina helységnévtára. Bp. 1888.

Jegyzéke
E. Simánd Községéből bészedett Magyar bankóknak

Foljó szám	Neve a' lakosnak.	100 ftos	10 ftos	5 ftos	2 ftos	1 ftos	30 xros	15 xros	Tészen f	öszvessen x.
					Darab					
1.	Kosinek György	"	4.	"	"	"	"	"	40.	"
2.	Csobora Togyer Zs.	"	"	"	1.	1.	"	"	3.	"
3.	Kőzség Pénztára	"	2.	"	"	"	"	"	20.	"
4.	Sándor Flóra	1.	3.	"	"	"	2.	2.	131.	30
5.	Valtz György	"	"	2.	2.	1.	3.	6.	18.	"
6.	Butsa Flóra ör	"	"	1.	"	"	3.	2.	7.	"
7.	Filimon Mazutra	"	"	"	"	"	1	"	"	30.
8.	Ungurán Mihály	"	"	"	"	"	1	"	"	30.
9.	Kápra Gyeorgye	"	"	"	2.	1.	"	"	5.	"
10.	Suloz András	"	3.	3.	6	"	9.	"	61.	30.
11.	Richter Mihály	"	1.	2.	2.	"	5.	6.	28.	"
12.	Lakatos János árvái	"	"	2.	"	1.	1.	1.	11.	45.
13.	Jeszkli Jósef	"	"	5	3.	"	7.	"	34.	30.
14.	Mornailla Danila	"	"	23.	"	"	7.	5.	119.	45.
15.	Simon Márk	"	"	5.	6.	1.	2.	5.	40.	15.
16.	Popa Mitou	"	"	"	"	"	1.	"	"	30.
17.	Goron Mitou	"	"	"	1.	"	1.	"	2.	30.
18.	Borgán Gavrilla	"	1.	2.	3.	"	2.	"	27.	"
19.	Czégényi Károly	"	"	"	4.	2.	4.	3.	12.	45.
20.	Román Juon	"	"	"	2.	"	"	"	4.	"
21.	Mornailla Juon	"	"	"	"	2.	1.	"	2.	30.
22.	Láár Juon	"	"	"	"	"	2.	2.	1.	30.
23.	Boár Todor	"	"	5.	3.	"	7.	1.	34.	45.
24.	Belés Demeter özvegye	"	6.	5.	"	"	"	"	85.	"
25.	Eberlein Mihály K.	"	"	"	1.	"	8.	7.	7.	45.
26.	Kotvai János	"	"	"	"	1.	2.	3.	2.	45.
27.	Szvergyán Mitou Ó	"	"	"	3.	"	1.	"	6.	30.
28.	Rug Petru	"	"	"	"	"	3.	3.	2.	15.
29.	Balmos Pétau ör.	"	"	"	"	2.	8.	4.	7.	"
30.	Mornailla Jákobb.	"	"	1.	"	"	"	"	5.	"
31.	Eberlein Mihály ör	"	8.	18.	11.	"	70.	39.	236.	45.
32.	Tullokán Mitou	"	"	"	3.	"	2.	3.	7.	45.
33.	Bauer János	"	"	"	1.	"	11.	4.	8.	30.
34.	Szvergyán Iliu	"	2.	2.	1.	1.	7.	4.	37.	30.
35.	Krisán Anna.	"	"	"	1.	"	"	"	2.	"
36.	Szvergyan Gyeorgye	"	2.	10.	2.	1.	5.	3.	78.	15.
37.	Flutur Flora.	"	"	"	"	"	2.	3.	1.	45.
38.	Sturum György	"	"	"	"	"	1.	3.	1.	15.
39.	Simon Béla árvái	"	"	1.	"	"	"	"	5.	"
40.	Ungurán Gyeorgye.	"	"	"	"	"	4.	"	2.	"
41.	Rosmis Antal.	"	"	"	"	"	1.	3.	1.	15.
42.	Lengyel Ferentz.	"	"	"	2.	1.	1.	1.	5.	45.
43.	Frantz Ádám	"	"	"	"	"	1.	"	"	30.
44.	Csobora Gyeorgye.	"	1.	2.	"	"	3.	6.	23.	"
45.	German Gyeorgye.	"	1.	"	2.	"	3.	2.	16.	"
46.	Eberlein Gyurka	"	11.	13.	1.	1.	18.	10.	189.	30.
47.	Eberlein Jósef	"	"	"	3.	"	2.	"	7.	"
48.	Ozmán Péter	"	6.	6.	"	"	10.	1.	95.	15.

Foljó szám	Neve a' lakosnak.	100 ftos	10 ftos	5 ftos	2 ftos	1 ftos	30 xros	15 xros	Tészen f	öszvessen x.
					Darab					
49.	Miska Mitou	”	2	9.	”	”	4.	”	67.	”
50.	Matyéj Flóra	”	”	”	”	1.	8.	5.	6.	15.
51.	Varsandán Betau	”	8.	1.	2.	”	2.	2.	90.	30.
52.	Pantner Antal	”	35.	”	52.	”	3.	2.	456.	”
53.	Tabák János	”	”	”	”	”	5.	1.	2.	45.
54.	Matyéj Betau	”	”	”	”	”	”	”	”	”
55.	Móta Mitau árvái Matyéj Betau által	”	1.	6.	4.	”	19.	3.	58.	15.
56.	Angyel Urszné	”	”	”	1.	”	1.	1.	2.	45.
57.	Matskás Toma	”	”	1.	”	”	3.	3.	7.	15.
58.	Szvergyán Flora if.	”	”	”	1.	”	4.	2.	4.	30.
59.	Rátz Tamás	”	2.	”	4.	3.	5.	”	33.	30.
60.	Mólnár Péter.	”	”	”	”	”	4.	1.	2.	15.
61.	Sandor Petru	”	2.	”	”	”	”	”	20.	”
62.	Angyal Dumitou	”	”	”	2.	”	2.	”	5.	”
63.	Angyal Juon	”	”	1.	”	2.	6.	”	10.	”
64.	Marie Juon	”	”	1.	1.	”	8.	6.	12.	30.
65.	Murg Misztor.	”	”	”	”	1.	3.	3.	3.	15.
66.	Miklós Juon ör	”	”	1.	”	”	”	2.	5.	30.
67.	Eberlein Ferentz	”	”	”	5.	”	1.	4.	11.	30.
68.	Kepfrech Gaspár	”	”	3.	2.	1.	6.	3.	23.	45.
69.	Békesi Paál	”	”	”	”	”	2.	18.	5.	30.
70.	Nagy Mihály	”	”	”	”	”	6.	2.	3.	30.
71.	Markuj Juon	”	”	”	”	”	”	2.	”	30.
72.	Petykoné Asszony	”	5.	12.	17.	”	19.	20.	158.	30.
73.	Novotnik	”	1.	”	2.	1.	2.	2.	16.	30.
74.	Hertzeg Albert.	”	”	”	”	”	4.	2.	2.	30.
75.	Strengár Alexa	”	”	1.	1.	1.	4.	”	10.	”
76.	Balta Vaszalei	”	”	1.	”	”	7.	3.	9.	15.
77.	Balta Flóra	”	”	”	1.	”	4.	2.	4.	30.
78.	Angyal Pásk	”	”	1.	1.	”	2.	2.	8.	30.
79.	Sztana Petru.	”	”	”	”	”	”	2.	”	30.
80.	Koelrán Pásk	”	”	”	”	”	5.	5.	3.	45.
81.	Tatár Gyeorgye ör.	”	6.	10.	”	”	7.	”	113.	30.
82.	Tomutza Todor	”	”	”	”	”	2.	1.	1.	15.
83.	Ungurán Flóra	”	”	”	”	”	1.	1.	”	45.
84.	Angyel Tódor	”	”	5.	2.	”	1.	”	29.	30.
85.	Mótz Ferkó	”	1.	”	”	1.	”	1.	11.	15.
86.	Csépai Mihály	”	”	1.	4.	”	9.	9.	19.	45.
87.	Belés Demeter.	”	5.	25.	1.	”	13.	8.	185.	30.
88.	Mótz Tógyer.	”	1.	6.	11.	3.	14.	7.	73.	45.
89.	Koelrán Pásk.	”	”	”	”	”	1.	2.	1.	”
90.	Szűts Luka	”	”	1.	”	”	5.	3.	8.	15.
91.	Szigyetye Gyeorgye	”	2.	”	”	”	1.	1.	20.	45.
92.	Simon Tógyer	”	”	”	1.	”	1.	5.	3.	45.
93.	Rúzsa Tógyer	”	”	”	”	”	4.	3.	2.	45.
94.	Mótz Petru.	”	”	”	9.	1.	”	1.	19.	15.
95.	Szigyetye Mitru	”	2.	1.	3.	”	”	1.	31.	15
96.	Mounos Todor.	1.	9.	10.	3.	1.	1.	3.	248.	15.
97.	Bogdán Vaszalei	”	”	1.	”	1.	12.	6.	13.	30.
98.	Angyel Juon	”	4.	6.	3.	1.	18.	2.	86.	30.
99.	Matsán Juon	”	1.	”	2.	”	3.	3.	16.	15.

Foljó szám	Neve a' lakosnak.	100 ftos	10 ftos	5 ftos	2 ftos	1 ftos	30 xros	15 xros	Tészen f	öszvessen x.
					Darab					
100.	Telehán Mihósa	”	1.	1.	2.	”	”	”	19.	”
101.	Veisz Mojses if.	”	2.	66.	13.	5.	145	29.	460.	40.
102.	Veisz Abrahám	5.	1.	35.	3.	”	3.	12.	695	00.
103.	Veisz Mojses ör.	”	”	6	17	”	9.	7.	70	15.
104.	Sztojka Flóra	”	”	4.	1.	1.	7.	1.	26.	45
105.	Polda Rocht.	”	3	6	”	”	”	”	60.	”
106.	Csobota Togyer	16	75	10	1.	1.	7	”	2430.	”
107.	Rúzsa Flóra	1.	”	6.	3	2	3.	9.	141.	45.
108.	Kis Mihály árvái	”	”	3.	5.	1.	8.	”	30.	”
109.	Borod Petru.	”	”	”	1.	”	2.	”	3.	”
110.	Szvergyán Vaszalie	”	”	4.	1.	1.	8.	”	27.	”
111.	Kis Juon	”	”	2	1.	2.	”	2.	14.	30.
112.	Miklós Juon ör	”	1.	”	1.	”	1.	1.	12.	45
113.	Eberlein János	”	”	1.	”	”	1.	4.	6.	30
114.	Nuszbaum Mojses	7	4	80.	2.	”	182.	28.	1242	”
115.	Nuszbaum Jósef	7	21.	23	”	”	6.	8.	1030.	”
116.	Beehnitz Lőbl	12.	40	100	”	”	200.	”	2200.	”
117.	Bajkán István	”	6	2	”	”	6.	5	74.	15.
118.	Morodan Flóra	”	5	9.	”	”	15	5.	103	45
119.	Srájer Vilhem	1.	7.	12	15	”	10.	2.	265.	30.
120.	Kaufman Dávid.	2.	38.	43	36	3.	29.	41.	894.	45
121.	Dehelán Gyeorgye	”	2	1.	1.	”	2	1.	28.	15.
122.	Czé Antal.	”	”	”	”	”	6.	2.	3.	30.
123.	Belás Vaszalie	”	1.	2.	”	”	13	4.	27.	30.
124.	Róth Leópold.	”	2.	”	1.	1.	3.	10.	27.	”
125.	Kis Flóra if.	”	3	”	3.	1.	2.	1.	38.	15
126.	Perzsol Anna	”	”	1.	1.	”	2.	”	8.	”
127.	Strengár Petru ör.	”	”	”	2.	”	4.	2.	6.	30.
128.	Veisz Ignátz	”	12	1.	7	”	”	”	139.	”
129.	Tomutza Petru	”	1.	3.	1.	”	5.	”	29.	30.
130.	Kriszta Juon	”	”	”	1.	”	3.	6.	5.	”
131.	Trutzán Mitru	”	”	”	4.	”	3.	4.	10.	30
132.	Susorka Gyeorgye.	”	”	”	3.	”	5.	2.	9.	”
133.	Brünn Dávid	”	”	1.	”	1.	4.	”	8.	”
134.	Veisz Izrael.	”	6	5	9	”	14.	1.	110	15.
135.	Verner Száli	4.	60.	”	”	”	”	”	1000.	”
136.	Svartz Mojses	”	”	2.	1.	”	”	”	12.	”
137.	Staer Katitza árvái, Mester Ilés által	2.	18	58	9	1.	71.	84.	745	30.
138.	Beles Stefané.	”	1.	2	”	”	4.	”	22.	”
139.	Miska Kretsuny.	”	”	”	”	”	4.	1.	2.	15.
140.	Bakk Jósef	”	”	4.	4.	”	11	5.	34.	45.
141.	Móós Petru	”	3.	”	”	”	3.	2.	32.	”
142.	Trutzán Juon	”	”	”	1.	”	1.	”	2.	30.
143.	Pászkál Stefan.	”	”	”	1.	”	6.	3.	5.	45.
144.	Kiss Flóra	”	1.	2.	”	1.	1.	”	21.	30.
145.	Rúzsa Gyeorgye	”	”	”	”	”	4.	2.	2.	30.
146.	Sehajder Jakabb.	2.	10.	5	2.	”	7.	6.	334.	”
147.	Angyal Mitru	”	”	”	1.	2.	1.	”	4.	30.
148.	Joszifás Flóra ör	”	”	”	”	”	13	1.	6.	45.
149.	Tomeszk Avakim	”	”	”	1.	”	1.	”	2.	30.
150.	Blóm Jósef	”	”	5.	”	2.	3.	16	32.	30.

Foljó szám	Neve a' lakosnak.	100 ftos	10 ftos	5 ftos	2 ftos	1 ftos	30 xros	15 xros	Tészen f	öszvessen x.
				Darab						
151.	Tulkán Marutza.	"	"	"	"	"	"	1.	"	15.
152.	Florusa Tógyer.	"	"	"	"	"	8.	4.	5.	"
153.	Butsa Juon if.	"	1.	3.	1.	"	"	"27.	"	
154.	Angyel Betau.	"	"	1.	1.	1.	33.	20.	29.	30.
155.	Opritza Hic	"	3.	2.	1.	1.	4.	"	45.	"
156.	Miklós Juon if.	"	1.	"	"	"	5.	"	12.	30.
157.	Angyel Tódor.	"	"	"	1.	1.	4.	3.	5.	45.
158.	Berár János lelkész	3	11	10	2.	2.	18.	18.	479.	30.
159.	Mentzer Abráhám	"	6.	4.	"	"	"	"	80.	"
160.	Hakli János	"	9.	25	"	"	4.	6.	218	30.
161.	Rúzsa Alexa	"	"	3.	"	"	5	2.	18.	"
162.	Salinger János	"	"	1.	"	"	5	2.	9.	"
163.	Tuka Mikóra	"	"	"	"	"	5.	3.	3.	15.
164.	G. sz. egyesült Templom.	"	"	"	9.	5.	37.	5.	42.	45.
165.	Kopáts Jósef.	16	40.	60.	"	1.	9.	"	2305	30.
166.	Mártka Ónutz.	"	1.	5.	4.	"	1.	"	43.	30.
167.	Staisz Margaretha	"	"	"	4.	2.	13	"	16	30.
168.	Proza Mitru	"	"	"	"	"	3.	"	1.	30.
169.	Nász Éliás	"	10	"	55	"	"	"	210	"
170.	Major Ferentz fundationalis.	"	2.	3.	6	"	2.	11	50.	45
171.	R. ek. Templom	"	1.	1.	1.	"	1.	"	17.	30.
172.	Leib Simon	"	8.	1.	1.	"	3.	"	88.	30.
173.	Valtner Dávid.	"	14.	1.	"	"	"	"	145.	"
174.	Balta Flóra	"	"	"	1.	"	6.	1.	5.	15
175.	Brajdeisz Jakab.	2.	26	40.	11	"	10.	"	687.	"
176.	Seév Samuel árvái Brajdaisz által	"	"	48.	"	"	"	"	240.	"
177.	Daics Veti.	"	"	43.	"	"	"	"	215	
178.	Saúr Jakab.	"	31.	2	6.	"	12.	9.	340.	15.
179.	Angyel Tóma	"	1.	"	"	2.	9.	"	16	30.
180.	Beehnitz Samach	2.	5.	90.	"	"	9.	1.	704	45
181.	Klein Ferentz	7.	13	"	"	"	5.	3.	837.	15
182.	Svartz Regina	"	"	1.	3.	"	"	"	11.	"
183.	Tatár Togyer if.	"	"	"	1.	2	24.	"	14.	"
184.	Beehnitz Áron	5.	25.	5	13	2	51.	20.	833.	30.
185.	Szvergyán Juon	"	"	1.	1.	1.	2.	1.	9.	15.
186.	Ungurán Mitru if.	"	"	1.	2.	1.	"	"	10.	"
187.	Kiss Ili	"	"	1.	1.	"	"	5.	8.	15
188.	Svartz Mor Az ör	4.	5	10.	"	1.	7.	8.	506.	30.
189.	Beehnitz Salamon	2.	20	115	11	3	120	15	883	45
190.	Nuszbaúm Simon	2.	12.	260.	60.	21.	580.	110	2078.	30.
191.	Marustyér Mikulae	"	"	1.	"	"	5.	7.	9.	15
192.	Albesitzen Lizi özvegy	"	"	1.	2.	"	17.	10	20.	"
193.	Eberlein Mihály if.	"	"	"	"	1.	1.	1.	1.	45.
194.	Angyel Pétau ör	"	"	5.	"	2.	11	2.	33.	"
195.	Markuj Tógyer.	"	"	"	"	"	2.	1.	1.	15
196.	Ungurán Pável	"	"	2	"	"	4.	1.	12.	15.
197.	Irházy Antalné	"	2	10	1.	"	"	"	72.	"
198.	Temasovits Antal.	"	1.	3.	5	2.	18.	"	46	"
199.	Drauta György	"	"	"	1	2.	25	19.	21	15.
200.	Rátz Mihály	1.	1.	1.	1.	1.	"	"	118	"
201.	Belés Jósef	"	1.	2.	4.	1.	9.	7.	35.	15.
202.	Hegedüs Mihály	"	"	7.	"	2.	12.	15.	46.	45.

Foljó szám	Neve a' lakosnak.	100 ftos	10 ftos	5 ftos	2 ftos	1 ftos	30 xros	15 xros	Tészen öszvessen f	x.
					Darab					
203.	Nagy Mártony	”	2	2.	1.	”	13.	”	38.	30.
204.	Sándor Flóra.	”	”	”	”	1.	2.	”	2.	”
205.	Bolitzer Ábrahám.	”	20.	”	”	”	8.	1.	204.	15.
206.	Berger Sámson.	”	29.	”	”	”	”	”	290.	”
207.	Valtner Mojses	”	7.	12	1.	”	9.	4.	137.	30.
208.	Paspór György.	”	5.	4.	7.	”	23.	4.	96.	30.
209.	Eberlein János	”	”	”	4.	”	8.	11	14.	45
210.	Saur Ignátz	”	”	1.	”	”	”	2.	5.	30.
211.	Csismás Stefan	”	”	”	4.	1.	10.	8.	16	”
212.	Seér Jakabb.	5	10.	24.	”	”	”	”	720.	”
213.	Seér Mátyás	2.	9.	”	1.	”	23.	6.	316	”
214.	Varga Paál	”	”	2.	”	”	4.	”	12.	”
215.	Páár György	”	”	1.	4.	”	4.	”	15.	”
216.	Zenendfeld Lázár	”	1.	7.	”	”	”	”	45.	”
217.	Orovitz Ferentz	”	1.	”	7	”	7.	7.	29.	15
218.	Kiszner György	”	”	1.	2.	”	2	”	10.	”
219.	Czolner Jósef.	”	”	”	2.	1.	4.	1.	7.	15
220.	Braudeisz Mark.	”	”	”	53.	12	216	26.	232.	30.
221.	Dehelán Mikóra	”	”	”	3.	1.	10.	8.	14.	”
222.	Komáromi István	”	”	3.	”	”	3.	”	16.	30.
223.	Butsa Gyeorgye	”	”	3.	”	”	1.	2.	16.	”
224.	Koszta Katitza	”	”	2.	1.	1.	39.	”	32.	”
225.	Eldspacher Imre	”	”	”	2.	”	”	”	4.	”
226.	Fejér Franciska	”	”	1.	”	”	”	”	5.	”
227.	Eldspacher Nina	1.	”	6.	”	”	1.	4.	130.	30.
228.	Kováts Balás	”	66.	145	6	1	28.	6.	1413	30.
229.	Csiky Mártony	”	12.	6.	5	1.	1.	1.	161.	45
230.	Strajberger János	”	1.	2.	2.	”	”	”	24.	”
231.	Csobota Fogyer if.	”	”	”	2.	”	2.	1.	5.	15
232.	Berger Vilhem	5.	50.	”	”	”	”	”	1000.	”
233.	Bláu Áron	13	64.	78.	34.	14.	64.	41.	2454.	15
234.	Srajer Nanete	5.	32.	304.	6.	1.	17.	2.	2362.	”
235.	Tomutza Mikulae	”	”	”	”	”	”	2.	”	30.
236.	Strengár Juon	”	1.	”	”	”	10.	”	15.	”
237.	Leib György	”	7.	”	”	”	”	”	70.	”
238.	Seér Bernart.	9.	63	”	”	”	”	”	1530.	”
239.	Seér Lázár	”	”	96.	89	1.	20	5.	670.	15.
240.	Butsa Mitru if.	”	”	1.	”	”	2.	”	6.	”
241.	Dehelán Juon	”	1.	”	”	”	”	”	10.	”
242.	Seér Ignátz árvái	”	37	6.	1.	”	38.	3.	421.	45.
243.	Siska János.	”	”	2.	1.	”	2.	1.	13.	15
244.	Mornailla Tódor	”	2.	6.	4.	”	21.	4.	69.	30.
245.	Mornailla Mitru	”	”	2.	1.	”	7	”	15	30.
246.	Mornailla Gavrilla	”	”	”	1.	1.	1.	1.	3.	45.
247.	Pitz Ignátz	”	11	3.	8.	3.	23.	19.	160.	15.
248.	Veisz Ignátz	”	”	2	”	”	”	”	10.	”
249.	Pap Ignátz Lökösházi Biró	”	”	11.	11	2	18.	8.	90.	”
250.	Fors Ignátz	15.	23.	242	4.	6.	29.	23.	2974.	15.
251.	Pinkusz Otlasz	”	5.	”	”	”	11.	2.	56.	”
252.	Kurtah Emanuel.	”	”	1.	1.	”	”	”	7.	”
253.	Szigyetye Flóra	”	”	2.	”	”	1.	”	10.	30.
254.	Nuszbaun Josef Bába	”	”	2	1.	”	12.	1.	18.	15.

Foljó szám	Neve a' lakosnak.	100 ftos	10 ftos	5 ftos	2 ftos	1 ftos	30 xros	15 xros	Tészen f	öszvessen x.
					Darab					
255.	Jánka Mikóra	”	”	3	”	1.	8.	1.	20.	15
256.	Keller Simon	”	”	”	3.	1.	”	1.	7.	15
257.	Seérn Moritz	”	7.	”	”	1.	1.	1.	71.	45
258.	Vida Páll	”	39	2	3.	”	10.	4.	412	”
259.	Kaufman Herman	”	”	”	3	”	15	10	16	”
260.	Mornailla Tógyer	”	”	”	1.	2.	2.	”	5.	”
261.	Biró Lajos	”	3.	22.	3	1	31.	13.	165	45
262.	Tuka Gyeorgye	”	”	1.	”	”	”	”	5.	”
263.	Borod Luka	”	”	”	1.	1.	”	1.	3.	15
264.	Bozgán Todor.	”	”	1.	”	2.	1.	1.	7.	45.
265.	Balogh Sándor	”	1.	3.	1.	”	2.	”	28.	”
266.	Svertz Adolf.	”	7.	2.	”	”	1.	1.	80.	45
267.	Bartha Mihály	”	”	1.	2	”	2.	”	10.	”
268.	Morár Vaszalie	”	”	”	”	”	10	2.	5.	30.
269.	Miklós Flóra	”	”	”	1.	”	3.	”	3.	30.
270.	Kiss Gyeorgye.	”	1.	”	1.	”	1.	4.	13	30.
271.	Pyarvasi Juon	”	”	”	3.	”	6	7.	10.	45
272.	Hiller Jósef	11.	49.	378.	24.	10.	7.	”	3541.	30.
273.	Lengyel Péter	”	”	”	”	”	”	1.	”	15.
274.	Rutkay Sára	”	1.	2.	”	3.	”	”	20.	30.
275.	Gróza Stefan	”	”	”	”	”	1	”	”	30.
276.	Martin Ilie	”	”	1.	3.	1.	1.	”	5.	45.
277.	Richtler Mihály	”	”	1.	1.	”	8.	1.	11.	15.
278.	Ruzsa Petru őzvegy	”	”	”	1.	”	”	”	2.	”
279.	Herman Ferentz	”	59.	78.	5	4.	62	35	1033	45.
280.	Florusa Ilie	”	”	”	”	2	4.	2.	4.	30.
281.	Korényi Jósef	”	”	2.	1.	”	”	”	12.	”
282.	Huszár István	”	”	9.	”	”	36.	18	67.	30.
283.	Szojka Sándor	”	2	”	15.	1.	116	24.	115.	”
284.	Balkó Péter	”	”	”	1.	”	”	1.	2	15.
285.	Kis Antal.	”	2.	”	”	”	4.	”	22.	”
286.	Meutzer Albert.	”	”	1.	1.	2.	6.	12.	15.	”
287.	Srajer Nanete.	”	1.	”	”	”	”	”	10.	”
288.	Roth Herman	”	”	3	2.	1.	20.	13.	33.	15.
289.	Meszer György	”	1.	3.	”	”	1.	4.	26.	30.
290.	Bartha Ádám	”	”	”	1.	”	2.	”	3.	”
291.	Pergykoné Aszszony	1.	”	4	1.	”	7.	”	125	30.
292.	Fetser Mihály	”	3.	1.	”	”	2.	4.	37.	”
293.	Tuka Gavrilla	”	”	”	1.	”	1.	1.	2.	45.
294.	Bánhidy Antal.	32.	2.	38.	27	5.	51.	72.	3512.	”
295.	Banhidi Antonia	”	”	14.	1.	1.	”	”	73.	”
296.	Tresser Theresia	”	”	2	2	”	6.	10.	19.	30.
297.	Vásárhelyi Janos. és Albertné	1.	7.	2.	7.	1.	6.	1.	148.	15.
298.	Vásárhelyi Albertné	”	10.	”	”	”	”	”	100.	”
299.	Faragó Ferentz.	”	8.	”	”	”	”	”	80.	”
300.	Herman Ferentz	”	”	2	1.	1.	20.	”	23.	”
301.	Tuka Gyeorgye N.	”	”	2	”	”	8.	4.	15.	”
302.	Novotnik Ferentz	”	”	1.	3.	3.	11	6.	21.	”
303.	Kajzer Vilmos	”	”	”	1.	”	2	4.	4.	”
304.	Származási Zsiga	”	10	7.	11.	”	”	1.	157.	15
305.	Jónás Tógyer	”	”	”	”	2.	2.	3.	3.	45
306.	Galitza Mitru	”	”	”	1.	1.	”	”	3.	”

Foljó szám	Neve a' lakosnak.	100 ftos	10 ftos	5 ftos	2 ftos	1 ftos	30 xros	15 xros	Tészen f	öszvessen x.
					Darab					
307.	Paskutza.	”	”	”	”	2	3.	2.	4.	”
308.	Tauzik orvos.	”	”	3.	4	1.	7.	”	27.	30.
309.	Veisz Jakab.	”	”	8.	4.	”	14	6.	56	30.
310.	Joszifás Kosztán	”	”	”	2	”	4.	3.	6.	45
311.	Klupatsek Antal.	”	1.	”	4.	”	3	3.	20.	15.
312.	Matyéj Petru	”	4.	”	”	”	”	”	40.	”
314.	Faragó Ferentz	”	”	10	8.	”	”	”	66.	”
315.	Lengyel Mihály	”	”	”	”	”	7.	”	3.	30.
316.	Szekulits András	”	19	6	10	4.	13	20.	255.	30.
317.	Trutzán Ilie	”	”	2	”	1.	10.	1.	16	15
318.	Streugár Petru.	”	”	”	”	”	1.	”	”	30.
319.	Török Antalné	4.	10.	”	24.	”	”	”	548.	
320.	Török Páll	”	3.	6.	2	”	1.	”	64.	30.
321.	Gábri Antal.	”	2	1.	”	”	”	10.	27.	30.
322.	Tamási Árvája 236 f.									
323.	Rajla Péter 265 f. magáé	1.	”	43.	91.	”	6.	5.	501.	15.
324.	Meszer Jakab.	1.	18	6.	25.	5.	115	78.	442.	”
325.	Meszer Salamon	”	”	”	”	1.	”	2.	1.	30.
326.	Rajner Kati.	”	”	1.	”	”	5.	”	7.	30.
327.	Hertsok Chatarina	”	”	2.	3.	”	1.	”	16	30.
328.	Tenner Háni	”	”	2	1.	”	2.	”	13	”
329.	Szász Juliána	”	”	”	”	1.	8.	2.	5.	30.
330.	Valter Samuel.	”	”	”	”	”	17.	6.	10.	”
331.	Eldspacher Peter.	1.	1.	10	4	2	27	18	188.	”
332.	Fabián Ilona	”	”	2.	1.	”	2.	1.	13.	15
333.	Agoston Gáspárné	”	”	”	1.	”	”	”	2.	”
334.	Szvergyán Juon	”	10	”	”	”	”	”	100.	”
335.	Dehelán Gyeorgye	”	6.	”	”	”	”	”	60.	”
336.	Henigesz János	”	”	”	”	”	3	2.	2.	”
337.	Varsándán Pásk	”	”	”	”	2	1.	”	2.	30
338.	Fejér Sámuel.	”	3	2	1.	”	3.	4.	44	30.
339.	Török Antalné	1.	29	61.	19	6	40.	43.	769.	45.
340.	Szvergyán Száj	”	”	1.	3	”	5.	2.	14.	”
341.	Flutur Nutz	”	”		1	”	1.	2.	3.	”
342.	Herman Ferentz.	”	”	5	2		2	”	30.	”
343.	Szankov Ferentz	”	4.	1.	1.	”	9.	3.	52.	15.
344.	Dursné Aszszony.	”	”	1.	1.	”	2.	”	8.	”
345.	Petrár János	”	”	2	”	1.	3.	3.	13.	15.
346.	Snajder Anna özvegy	”	”	2	3.	”	9.	”	10.	30.
347.	Sarkadi János	”	”	2.	”	”	”	”	10.	”
348.	Török Istvánné	2	15	68.	”	”	2.	”	691.	”
349.	Csernovits János	1.	”	1.	4.	”	”	2	113.	30.
350.	Borod Luka	”	”	1.	”	”	4.	”	7.	”
351.	Perzsal Lina	”	”	”	1.	1.	2	2.	4.	30.
352.	Bittó Ferentz	”	5.	”	”	”	”	”	50.	”
353.	Ozró Tertsi	”	1.	1.	1.	”	2	4.	19.	”
354.	Szabó Mihály	”	”	”	”	”	2.	2.	1.	30.
	Bettó Aszszonyság	”	”	”	”	”	2.	3.	1.	45
	Szalai Éva	”	”	”	”	”	3	”	1.	30.
	Öszvessen	216	1497	3298	1189	235	3886	1602	58016	30.

1. ára

Jegyzék

C. Dimand Községéből befizetett Magyar Kölcsönök

Sorszám	Neve és lakosnak		100 frt-os	10 frt-os	5 frt-os	2 frt-os	1 frt-os	50 krt-os	25 krt-os	Teszen Osszesen	
			D	u	r	a		b.		f	x.
1.	Kosinek	György	"	4.	"	"	"	"	"	40.	"
2.	Csobora	Tőzser ks.	"	"	"	1.	1.	"	"	3.	"
3.	Község	Pénztára	"	2	"	"	"	"	"	20.	"
4.	Sándor	Flóra	1.	3.	"	"	"	2.	2.	131.	30.
5.	Veltz	György	"	"	2.	2.	1.	3.	6.	18.	"
6.	Batsa	flóra ör	"	"	1.	"	"	3.	2	7.	"
7.	Filimon	Maruta	"	"	"	"	"	1.	"	"	30.
8.	Ungurán	Mihály özv.	"	"	"	"	"	1.	"	"	20.
9.	Kápra	Georgye.	"	"	"	2.	1.	"	"	5.	"
10	Sulatz	András	"	3.	3.	6	"	9.	"	61.	30.
11.	Richter	Mihály	"	1.	2.	2.	"	5.	6.	28	"
12.	Lakatos	János Úrai	"	"	2.	"	1.	1.	1.	11	45.
13	Lesteli	József	"	"	5	3.	"	7.	"	34.	30.
14.	Mornailla	Danila	"	"	23.	"	"	7.	5.	119.	45.
15.	Simon	Háró	"	"	5.	6	1.	2.	5.	40.	15.
16	Bopa	Mihály	"	"	"	"	"	1.	"	"	30.
17.	Poron	Mihály	"	"	"	1.	"	1.	"	2.	30.
18.	Borgán	Pavella	"	1.	2.	3.	"	2	"	27.	"
19.	Czégényi	Károly	"	"	"	4.	2.	4.	3.	12.	45.
20.	Román	Simon	"	"	"	2.	"	"	"	4.	"
21.	Mornailla	Simon	"	"	"	"	2.	1.	"	2.	30.
22	Láár	Simon	"	"	"	"	"	2.	2.	1.	30.
23.	Boár	Tádor.	"	"	5.	3.	"	7.	1.	34.	45.
24.	Belés	Demeter özvegye	"	6	5.	"	"	"	"	35.	"
25.	Eberlein	Mihály ifj.	"	"	"	1.	"	8.	7.	7.	45.
26.	Kosvai	János.	"	"	"	"	1.	2.	3.	2.	45.
27.	Szvergyán	Mihály	"	"	"	3.	"	1.	"	6.	30.
28.	Aug	Péter	"	"	"	"	"	3.	3.	2.	15.
29.	Balmos	Péter ör.	"	"	"	"	2.	8.	4.	7.	"
30.	Mornailla	Jákob.	"	"	1.	"	"	"	"	5.	"
31.	Eberlein	Mihály ör	"	8.	15.	11	"	70.	39.	236.	45.
32.	Tullokán	Mihály	"	"	"	3.	"	2.	3.	7.	45.
33.	Bauer	János.	"	"	"	1.	"	11	4.	8.	20.
		Oldal	1.	28	74	54.	12	164.	96.	976	"

		Által tétel	213.	1472.	3221	1178	233.	2846	1533	[illegible]	15.
343.	Hanhor	Ferenc	"	4.	1.	1.	"	9.	3.	52.	15.
344.	Darsné	Asszony	"	"	1.	1.	"	2.	"	8.	"
345.	Betrár	János	"	"	2	"	1.	3.	3.	19.	15.
346.	Grajder	Anna özv.	"	"	"	3.	"	9.	"	10.	30.
347.	Karlcsi	János	"	"	2.	"	"	"	"	10.	"
348.	Török	Istvánné	2	15	68.	"	"	2.	"	69.	"
349.	Gemovits	János	1.	"	1.	4.	"	"	2.	113.	30
350.	Dorod	Luka	"	"	1.	"	"	4.	"	7.	"
351.	Gerzsal	Lina	"	"	"	1.	1.	2	2.	4.	30
352.	Bittó	Ferenc	"	5.	"	"	"	"	"	5.	"
353.	Özvi	Ferenc	"	1.	1.	1.	"	2	4.	19.	"
354.	Szabó	Mihály	"	"	"	"	"	2.	2.	7.	30.
	Bittó	Apfiyrszág	"	"	"	"	"	2.	3.	1.	45
	Szalay	Éva	"	"	"	"	"	3	"	1.	30.
		Összesen	216	1497	3298.	1189.	235	2886	1602	58016	30.

Kelt Aradon Augustus 23. 1899

az az Összesen tizenhatezer-
30 K 99.

Rajka Péter
[illegible]

Hogy a fentebbi pénzegyeket az alólírott jegyző által
telve átvettük – elismerjük. Aradon August[illegible] 1899.
Jakabos Benjámin

Szövs Ignác

Az irat végén, az összesítés után két záradék is olvasható még: „Kelt Simándon Augusztus 23^{n} 849" másik sorban „az az Ötvennyolczezer tizenhat ft — 30 xr pp. PH. Rajla Péter jegyző által". A másik megjegyzés más írással a következő: „hogy a' fentebbi pénzjegyeket olvasatlanul az alólirt jegyző által lepecsételve átvettük — elösmerjük. Aradon august 24. 849. Vörös Ignácz Jakabos Benjámin".

A világosi fegyverletétel helyéhez közel már a gyászos esemény után tíz nappal működött a közigazgatás. Igaz, meglehetősen viharos előtörténete van az első magyar papírpénzeknek, amelyek forgalma sokszor zűrzavarosan alakult a magyar és az osztrák hadiszerencse forgandósága alapján. Az osztrák hirdetményeken már 1848. május végétől szigorú büntetés terhe mellett beszolgáltatni rendelik a magyar pénzeket, de még november végéig is meghosszabbítják a határidőt egyes helységekben.[4] A beszolgáltatás célja elsősorban természetesen a gazdasági tönkretétel, azonban legalább ilyen fontos a legyőzés demonstrációja, amit a pénzek nyilvános elégetésével kívántak minél érzékletesebbé tenni.[5]

Ezért érdekes, hogy mind ez ideig nem került elő, nem közöltek olyan listákat, amelyek alapján pontosabb ismereteket szerezhetnénk a beszolgáltatás mértékéről, idejéről, stb. Pedig az itt bemutatott dokumentum típusa általános kellett legyen a szabadságharc utáni időkben. Most csak két szempontra figyelve megállapíthatjuk, hogy összesen 11.923 db papírpénzt szolgáltatott be 356 fő. A pénzek 46 összértéknek csupán az 5,5

Több hasonló lista előkerülése nyomán, a körülmények sokoldalú elemzésével bizonyára sok hasznos ismeretet szerezhetünk majd a korabeli pénzforgalomról, pénzhasználatról, gazdasági életről.

Nagy Ádám
6701 Szeged
Móra Ferenc Múzeum

Réthy László kinevezési kérelme 1882-ben Pulszky Ferenchez, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójához

Das Ernennungsersuchen von L. Réthy aus dem Jahr 1882 an Ferenc Pulszky, Direktor des Ungarischen Nationalmuseums

A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára története különös tekintettel a személyi vonatkozásokra Hampel József az Érem- és Régiségtár első száz évét kiváló alapossággal és részletességgel feldolgozó tanulmányától[1] és néhány kisebb közleménytől[2] eltekintve még mindig fehér foltja a magyar éremtan tudománytörténetének. Sajnos az idevágó források is feltáratlanok, így minden egyes adat jelentőséggel bír majd azok számára, akik e terület feldolgozását feladatuknak tekintik. Ezért tartjuk fontosnak Réthy

[4] Gyűjteménye a' Magyarország számára kibocsátott legfelsőbb manifesztumok és szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által magyarországban kiadott hirdetményeknek. Buda, 1849.

[5] Faragó Miksa: A Kossuth-bankók kora. Bp. 1912. 272—283.; Leszih Andor: Kossuth-bankó égetése Miskolcon 1849-ben. Num. Közl. 1937—38. 100.

[1] Hampel József: Az érem- és régiségtár története. In: A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene alapításának századik évfordulója alkalmából. (Budapest, 1902.) Hornyánszky. p. 77—90.

[2] Éremtári díjnokok. = ArchÉrt. 2 (1869—70) p. 295.; Gedai István: A Magyar Nemzeti Múzeum éremgyűjteménye. = Éremtani Lapok 5 (1991) 3—9.

1. sz. melléklet

Méltóságos Igazgató Úr!

A n. múzeum érem- és régiségosztályánál betöltendő lévén egy írnoki állomás, tisztelettel alulírott azon kéréssel folyamodom Méltóságodhoz, hogy a nm. vallás és közoktatásügyi miniszteriumnak engem ez állomásra kegyesen ajánlani méltóztassék.

Az f. alatti hivatalos bizonyítvány szerint a m. n. múzeum érem- s régiségosztályánál 1881 év márczius hava óta vagyok mint szakmunkával foglalkozó díjnok alkalmazva.

A ff. a. mellékelt bölcsészettudori oklevél másolat tanúsága szerint befejeztem egyetemi tanulmányaimat s a bölcsészettudori oklevelet az ásványtanból mint főtárgyból, az őskori régészet és a czimertanból mint melléktárgyakból „summa cum laude" nyertem el.

A fff. a. idecsatolt értekezéseim 1.) Magyar pénzverő ismaeliták és Bessarábia; 2) Anonymus az erdélyi olákokról: tanúsága szerint szakmámat önállóan irodalmilag is műveltem, melyekről az illető szerv is elismerőleg nyilatkozott.

Ha szerencsés volnék ez állást a n. múzeumnál elnyerni, ezentúl egészen a régészetnek és az ásványtanak szentelhetném erőmet: en-

nélfogva alázatos kérésemet Méltóságod kegyes pártfogásába ajánlom, lévén

Magyar Frankfurtban 1872 április 16án

Méltóságodnak

alázatos szolgája

Dr. Réthy László

Szolgálati táblázat.

Dr Kelly László

A hivatalos állás (minőség). m. n. muzeumi érem és régiség-tári segédőr.

A hivatal székhelye. Budapest

Vallás.	Ágostai hitv. evangelikus
A születés helye (ország, megye, község), a születés ideje (év, hó és nap).	Szarvas, Békés megye. 1851 november 21
A nőnek vezeték- és keresztneve és a nősülés ideje.	Tokaji Nagy Irén 1886 május 8.
A gyermekek száma, neve és életkora.	1) Leány 4 éves 2) Fiú 2 3/4 éves
Az esetleges katonai minőség (ezred, nyilvántartási hatóság).	1889-ben a m.k. honv. minist. 504 eln. sz. rendeletével az 1. sz. népfelkelési járásban Budapest-n gyalogsági csapattörzsnek jelölve. 1891-ben 332 eln. a 72. sz. n. f. járásban beosztva mint gyalogsági minőségben. Szinlegesen szolgált 1872/73-ban a 64 sz. cs. és kir. Sachsen-Weimar Eisenach gyalogezredben.

3. sz. melléklet

A kinevezési okmányok kelte és száma időszerinti sorrendben.	A polgári szolgálatban töltött idő tartama			A katonai (honvédségi, közös hadseregi) szolgálatban töltött idő tartama		
	év	hó	nap	év	hó	nap
A magyar nemzeti múzeum érem- és régiségosztályához kinevezettem:						
1) 1882 május 31-én 16441 számalatt segédőri állomásra.						
2) 1885 december 18-án 48833 sz. a. segédőri állomásra.						
3) 1886 szeptember 27-én 37749 sz. a. első segédőrré, fizetés változás nélkül.						
Budapesten M. N. Múzeum 1891 évben						

Dr. Réthy László

Budapest, 1898. Szöllősy Kálmán és neje könyvnyomdája.

László kinevezési kérelme közlését a hozzátartozó ajánlásokkal (1. sz. melléklet) egyetemben, melyeket a Magyar Numizmatikai Társulat kézirattára őríz. A dokumentumok különös jelentősége abban rejlik, hogy nemcsak Réthy személyét, de az Érem- és Régiségtár körülményeit is megvilágítják.

Az önállóan mindössze 1814-től működő Érem- és Régiségosztályon az 1870-es évek elejétől vált lehetővé az alkalmazottak számának növelése. Halitzky Antal és Luczenbacher (Érdy) János, az osztály két addigi vezetője „évek hosszú során egyedül egy szolgával volt kénytelen az osztály minden terhét viselni".[3] 1860-tól került még egy segédőr alkalmazásra, az éremgyűjtemény feldolgozására azonban még Rómer Flóris 1869-től kezdődő vezetése alatt is csak díjnokokat alkalmaztak. A folyamatosan növekvő anyag szükségessé tette azonban szakképesítéssel rendelkező állandó munkatársak felvételét. A Magyar Nemzeti Múzeum fennállásának századik évfordulója alkalmából készült beszámoló idején az egyéb gyűjteményrészek külön őrei mellett már az éremgyűjteményt is két kezelő, Gohl Ödön és Réthy László gondozhatták.

Réthy saját kézzel írott Szolgálati Táblázata (2. sz. melléklet) adatainak tanúsága szerint mint napidíjas (díjnok) 1881. március 26.-a óta tevékenykedett az Érem- és Régiségosztályon. (3. sz. melléklet)[4] A fentemlített 70-es évek végi, 80-as évek elejei tendencia eredménye lehetett Réthy László mai szóval élve véglegesítés iránti kérelme az Érem- és Régiségosztályba.

Elsőként Réthy László 16441 sz. alatti folyamodványát, majd Hampel József támogató levelét és az ugyancsak Hampel által készített, a folyamodványban ./. jellel megjelölt 1. sz. mellékletet közöljük szó szerint és betűhíven. Különös aktualitást ad a közlésnek, hogy 1994-ben emlékezünk Réthy halálának 80. évfordulójára. A közölt dokumentumok felidézik alakját, életútjának egy fontos állomását, amely hozzájárult, hogy a magyar numizmatika 19. század végi, 20. század elejei korszakának kiemelkedő jelentőségű személyiségévé váljék.[5]

Méltóságos *Pulszky Ferenc úrnak*, a m. n. muzeum *Igazgatójának Budapesten*

Réthy László n. muz. díjnok
folyamodványa

az érem- és régiségosztálynál betöltendő irnoki állomásért

16441.882.
Méltóságos Igazgató Úr!

A n. muzeum érem- és régiségosztályánál betöltendő lévén egy irnoki állomás, tisztelettel alulirott azon kéréssel folyamodom Méltóságodhoz, hogy a nm. vallás és közoktatásügyi miniszteriumnak engem ez állomásra kegyesen ajánlani méltóztassék.

Az ./. alatti hivatalos bizonyítvány szerint a m. n. muzeum érem s régiségosztályánál 1881 év márczius hava óta vagyok mint szakmunkával foglalkozó dijnok alkalmazva.

A .//. a. mellékelt bölcsészettudori oklevél tanusága szerint bevégeztem egyetemi tanulmányaimat s a bölcsészettudori oklevelet az érmészetből mint főtárgyból, az őskori régészet és a czimertanból mint melléktárgyakból „summa cum laude" végeztem el.

A .///. a. idecsatolt értekezéseim 1., Magyar pénzverő izmaeliták és Bessarábia; 2., Anonymus az erdélyi oláhokról: tanusága szerint szakmámat önállóan irodalmilag is müveltem, melyekröl az itészet is elismerőleg nyilatkozott.

Ha szerencsés volnék ez állást a n. muzeumnál elnyerni, ezentúl egészen a régészetnek és az érmészetnek szentelhetném erőmet: ennélfogva alázatos kérésemet Méltóságod kegyes pártfogásába ajánlom, lévén

Mainaui Frankfurtban 1882. ápril 16-án

Méltóságodnak

alázatos szolgája
Dr. Réthy László

[3] Hampel József: i. m. p. 89.
[4] A Szolgálati Táblázat megtalálható a Magyar Numizmatikai Társulat irattárában
[5] Réthy László kinevezési okiratai nagy valószínűséggel a Magyar Nemzeti Múzeum e korra vonatkozó iratanyagával együtt elpusztultak.

Működési Bizonyitvány

Alulirott hivatalosan bizonyitom, hogy dr. Réthy László 1881. márczius hó 26 óta a m. n. múzeum érem és régiségosztályánál mint szakdíjnok van alkalmazva, s ezen idő alatt a múzeum árpádkori éremgyűjteményét és az előforduló éremleleteket rendezte, a mely munkálatokat híven és pontosan végezi; miért is mint kifogástalan viseletű, megbízható és szorgalmas egyént bárkinek figyelmébe ajánlhatom.

Budapest, 1882 ápril 20.

Hampel József
a m. n. múzeum érem- és régiségtárának őre

Méltóságos Igazgató Ur,

Az érem és régiségosztálynál új írnoki állás rendszeresíttetvén kérem Méltóságodat, hogy ez állás, kivételkép ne nyilvános pályázat útján töltessék be, hanem rövidebb úton. A fönforgó esetben a nyilvános concursus úgy se vezetne czélhoz, mert, a javadalmazás csekélysége miatt kivül álló számbavehető szakember úgy sem akadna.

Azért ajánlom Méltóságodnak, hogy az intézet kebeléből történjék a kinevezés, és van szerencsém szakdíjnokaink köréből ajánlani egyet az állásra, a ki mindenkép megfelel azon követelményeknek, melyeket régiségosztályi kinevezéseknél kivánni szoktunk. Bátorkodom ugyanis e helyre Dr. Réthy Lászlót ajánlani, ki egy esztendeje működik az osztályomnál mint szakgyakornok. Ez idő alatt megbizható embernek, szakképzett férfiúnak bizonyult, a ki tudománynyal, szorgalommal és figyelemmel végzi teendőit.

Azért tehát legmelegebben ajánlom Dr. Réthy László idecsatolt kérvényét és kérem Méltóságodat, hogy őt a szóban lévő állásra kijelölni kegyeskedjék.

Budapesten 1882. april 28-án

Hampel József
az érem- és régiségosztály őre

Ikt. szám: 114/1882 sz.

Baloghné Ábrányi Hedvig
Magyar Numizmatikai Társulat
H-1085 Budapest VIII.
Csepreghy u. 4. II. 15.

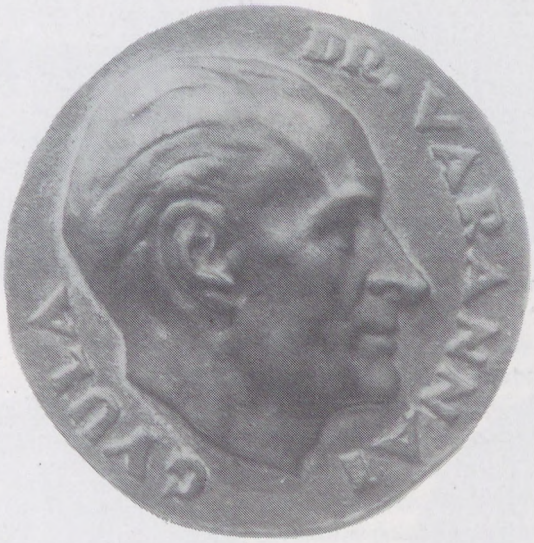

1. sz. ábra

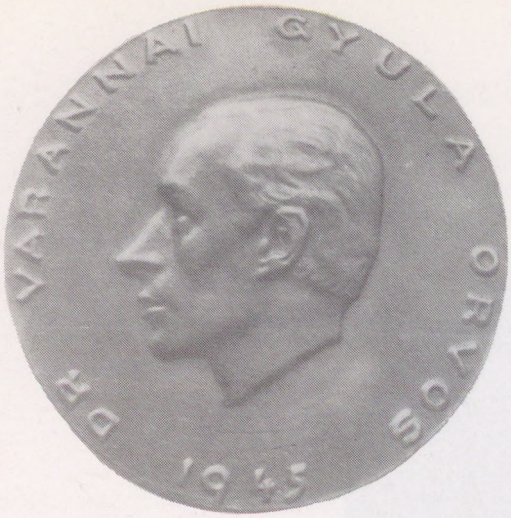
DR VARANNAI GYULA ORVOS
1943

SALUS AEGROTI SUPREMA LEX EST

2

AZ EREMNEK TÖBBNYIRE KÉT OLDALA VAN

DR VARANNAI GYULANAK A MAGYAR ORVOSTERMÉKGYÁRTÓINAK
1965

3

4

Dr. Varannai Gyula (1905 – 1993)

1993. február 18-án az a belgyógyász és numizmatikus orvos hunyta le szemét, akinek életútja, áldozatkészsége követendő példa. Életvitelében mindenkor a hivatás, a család és a művészet szeretete, tisztelete volt meghatározó. Életében és pályájában meghatározó szerepet játszott mestere, Wenhardt János (1868 – 1950) és idős barátja, Faludy Géza (1874 – 1953), akiknek humánus értékeiből gyakran merített. Érezte, hogy az orvostörténet jelentős segédtudománya, az orvosnumizmatika művelése nélkül szürkébb volna élete.

Szakolcán született 1905. február 17-én. Édesapja ott volt latin – magyar szakos tanár. Trianon után költöztek Budapestre. 1929-ben avatták orvossá. A Rókus kórházban lett segédorvos, 1934-ben pedig az OTBA belgyógyász szakorvosa. A Szent István és a Werbőczy gimnáziumokban egészségtant tanított. A II. világháború alatt a 11. sz. helyőrségi kórház belosztályán szolgált. Budapest két ostroma alatt számos veszélyhelyzetben is gyakorolta hivatását. 1945-től Zugló és a XIV. kerület egészségügyi ellátásának megszervezője és irányítója volt, mint hatósági orvos. Bátor kiállásáért gyanút ébresztett párthű környezetében és ezért harminc éven át körzeti orvosként dolgozhatott nyugodtabb légkörben.

A numizmatikához családi és baráti kapcsolatai vezették. Édesapja már 1906 óta tagja volt a Magyar Numizmatikai Társulatnak. Egyetemistaként vele hallgatta Gohl, Faludy, Dessewffy, Hóman és mások előadásait. A családi éremgyűjteményt is ő örökölte. 1941-ben belépett a Társulat tagjai közé. 1970 – 1979 között az újjászervezett Numizmatikai Társulat elnöke volt. Az Éremgyűjtők Egyesületében pedig az Az Érem c. folyóirat szerkesztőbizottságának elnöke lett. Az Orvostörténeti Társaság Numizmatikai Szakosztályának alelnöke, majd tiszteletbeli elnöke volt.

Szakírói munkássága jelentős. Tanulmányai főként a Communicationes de Historia Artis Medicinaeben, az Orvosi Hetilapban, az Az Éremben és a Numizmatikai Közlönyben jelentek meg. Huszár Lajossal együtt állították össze a magyar orvos-egészségügy érmeit, plakettjeit, pénzeit, bárcáit, jelvényeit tartalmazó 2032 tételből álló angol nyelvű katalógust, a Medicina in Nummis-t. 1977-ben a Deutsche Medaillen Gesellschaft tiszteletbeli tagjává választotta.

Nyugdíjba vonulásakor gyűjteményéből több, mint 800 darabot – Faludy Gézához hasonlóan – az Orvostörténeti Múzeumnak, a Nemzeti Múzeumnak, a Nemzeti Galériának, valamint fiatal numizmatikus kollégáinak engedett át.

Munkásságának elismeréseként 1981-ben az Éremgyűjtők Egyesülete a Széchényi Ferenc jutalomérem I. fokozatával tüntette ki, 1983-ban megkapta a Numizmatikai Társulat Réthy László emlékérmét. 1989-ben gyémánt diplomás orvos lett, 1990-ben pedig a Magyar Orvostörténeti Társaság Weszprémi István jutalomérmét kapta meg.

A kortárs éremművészek Varannai doktort négy, róla készített éremmel tisztelték meg és ez az elismerés nem csak az éremgyűjtőnek, hanem az embernek is szólt. Az első érem 1945-ben készült. Ez év áprilisában a Társulat Csepreghy utcai helyiségében Varannai doktor első alkalommal találkozott Reményi József szobrászművésszel. Kérte, átengedne-e orvosérmeiből néhányat számára. A szobrász először a Pénzverdébe hívta, ahol Berán Lajos utódaként fővésnök volt, majd néhány nappal később a lakására. Itt különféle helyzetekbe ültette, mire Varannai Gyula megjegyezte: „Én nem a saját érmemre gondoltam." Reményi erre ellentmondást nem tűrő hangon válaszolt. „Maradjon nyugton, egy szép érmet fog kapni." Az érem a modern klasszicizmus szép példája lett.

1./ E.: Mezőben balra néző arckép, körben felirat:
DR VARANNAI GYULA ORVOS 1945
H.: Középen az „irgalmas szamaritanus" két alakos kompozíciója. Szélén fölirat: SALUS AEGROTI SUPREMA LEX EST (A beteg egészsége a legfőbb törvény)
Balról REMÉNYI beütés.
Öntött bronz, 76 mm (2. sz. ábra)

A következő érmet Csúcs Ferenc készítette Varannai doktorról 1959-ben. A művész feleségének elvesztése után kislányával együtt a Varannai családnál vendégeskedett. Miközben gyermekeik elmerültek a játékban, a vendég elővette plasztilinjét és ötletszerűen, rögtönözve készítette el az alkotást. Sajátos plasztikájában a római iskola stílusjegyei tükröződnek.

2./ E.: A mezőben jobbra néző portré. Szélén osztott felirat: DR. VARANNAI GYULA
H.: Középen az „irgalmas szamaritanus" kétalakos kompozíciója. Körirat. COLLECTOR NUMMORUM MEDICORUM (Orvosi érmek gyűjtője)
Lent Csúcs névjegy.
Öntött bronz, 80 mm (1. sz. ábra)

1965-ben húsz éves barátságuk emlékére Reményi József újabb érmet készített Varannai doktorról, amelyet egy társulati előadása inspirált. Az érem a művész érett klasszicizmusának példája.

3./ E.: A mezőben balra néző arckép. Körirat: AZ ÉREMNEK TÖBBNYIRE KÉT OLDALA VAN
Mezőben jobbra, vésve: REMÉNYI
H.: Középen Aesculapius jobb kezében tollal, bal vállán kígyós bottal, bal kezében nyitott papirusztekercccsel. Körirat: DR. . VARANNAI . GYULÁNAK . A . MAGYAR . ORVOSÉRMEK . GYŰJTŐJÉNEK . X
Mezőben jobbra: 1965
Öntött bronz, 85 mm (3. sz. ábra)

1979-ben orvosi pályafutásának 50 éves jubileuma alkalmából, az arany diploma átvételekor barátja, Madarassy Walter készített róla érmet.

4./ E.: A mezőben balra néző portré. A vastagított perem alatt felirat: DR. VARANNAI GYULA
1979, mezőben jobbra M mesterjegy.
H.: Középen kígyós bot madárral, diplomatekerccsel. Mezőben osztott felirat: AZ/ ARANY-DIPLOMA/ELNYERÉSE/ EMLÉ-KÉRE. Lent M mesterjegy.
Öntött bronz, 82 mm (4. sz. ábra)

És végül én, aki éremgyűjtő társa, majd barátja voltam, így idézném fel jellemét, szavakkal kifejezve azt, amit a művészek formába öntöttek. Kifelé kissé zárkózott, szilárd, mégis alkalmazkodó volt. A múltból a jövőbe tekintő lélek. Harmonikus életét intellektuel alkata adta. Az abszolút értékeket – igazság, emberség, szeretet stb. – kívánta megvalósítani, melyek mindennapos szorgos tevékenység és a családi élet szeretetében teljesültek be. (Hat gyermeket nevelt fel!)

Ha utunk a Balaton északi partjára visz, álljunk meg egy percre az Ábrahámhegyi, régi századok klasszikus formájában épült Szent László templom fehér falainál. Itt helyezték felesége mellé örök nyugalomra Varannai doktort 1993. április 3-án.

Emlékét megőrzi munkássága, minden követője, barátja és tisztelője.

Dr. Bóna Endre
6721 Szeged
Szilágyi u. 8.

Dr. Varannai Gyula numizmatikai írásai

1. Újabb emlékérmek nagy orvosokról. HORUS 1957
2. A Kis Akadémia plakettjei. AZ ÉREM 1957/7.107–108
3. Medgyessy Ferenc. Orvosi Hetilap 1958/14. 1754
4. Magyar orvosok emlékérmei. Communicationes ex Bibl. Hist. Med. Hung. 1959/12. 120
5. Kühmajer Róbert. Az Érem 1959/12. 189
6. Geophysica Hungarica in nummis. Az Érem 1959/12.189
7. Magyarországi kórházak numizmatikai emlékei. Az Érem 1962/18.20
8. Hazai balneológia numizmatikai emlékei. Az Érem 1963/25. 51–52
9. Magyar állatorvosi oktatás 175 éve. Az Érem 1963/26. 77–78
10. Semmelweis emlékérmei. Az Érem 1965/31–32. 193–195
11. Magyar orvosi jutalomérmek. Communicationes ex Bibl. Hist. Med. Hung. 1966/38–39. 69–79.
12. Magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek numizmatikai emlékei. Az Érem 1966/35–36. 329–331
13. Magyar gyógyszerésztudománnyal kapcsolatos érmek. Az Érem 1966/37–38. 351–353
14. Reményi József 80 éves. Az Érem 1967/41–42. 433
15. Semmelweis' Denkmünzen und Plaketten in Ungarn. Communicationes ex Bibl. Hist. Med. Hung. 1968/46–47. 137–152

16. Nobel-díjak érmei. Az Érem 1968/45–46. 20
17. Néhány numizmatikai emlék a Magyar Orvostudományi Egyetem első évszázadából. Communicationes ex Bibl. Hist. Med. Hung. 1969/51–53. 249–256
18. Megkerült egy elveszettnek hitt plakett. Az Érem 1970/53–54. 17
19. Aszklepiosz és a kígyó a magyar orvos érmeken. A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1970. 11–20
20. Habent sua fata ... nummi. Az Érem 1971/2. 27
21. A Magyar Numizmatikai Társulat emlékérmei. Az Érem 1972/1. 29–33
22. Asklepios in Hungarian medallic art. Communicationes ex Bibl. Hist. Med. Hung. 1972/64–65. 134–140
23. FIDEM biennale. Az Érem 1972/2. 38
24. Éremkiállítások. Az Érem 1974/2.40
25. Faludy Géza. Orvosi Hetilap 1974. 1904–1905
26. Kritika a kritikáról. Az Érem 1975/1.48
27. Hommage a Albert Schweitzer. Az Érem 1975/2.33
28. Apropo d'un thaler de Gabriel Bethlen. Az Érem 1976/1.42
29. Köszöntő. Az Érem 1976/1.1
30. Pátzay Pál 80 éves. Az Érem 1976/1.42
31. Kiállítások. Az Érem 1976/2.48–49
32. Dr. Smidt Lajos. A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1976.
33. Medicina in nummis. Budapest, 1977 (Huszár Lajossal)
34. Reményi József 90 éves. Az Érem 1977/1.44
35. Reményi József, 1887–1977. Az Érem 1978/1.40
36. Külföldi recensiók a budapesti FIDEM biennaléról. Az Érem 1979/1.34
37. Madarassy Walter 70 éves. Az Érem 1979/2.28–31
38. Egyesületünk kiállítása a Magyar Nemzeti Galériában. Az Érem 1979/2.34–35
39. A Magyar Nemzeti Bank éremkiállítása. Az Érem 1979/2.48
40. Éremkiállítások a Gyermekév alkalmából. Az Érem 1980/1.26
41. Madarassy Walter érmeinek jegyzéke 1963–1978. Az Érem 1980/1.45–48
42. Madarassy Walter érmeinek jegyzéke. Az Érem 1980/2.36–37
43. Egy pénzünk előtörténete. Az Érem 1980/2.38
44. Zsámboky János. Orvosi Hetilap 1981/36
45. Éremkiállítások 1982-ben. Az Érem 1983/1.49
46. Deutsche Medaillen Gesellschaft. Az Érem 1983/2.32
47. Egy rendhagyó jutalomérem. Az Érem 1984/1.28–29
48. Magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek jutalomérmei. Orvosi Hetilap 1985/14.
49. Vaclav Seidan és műhelye. Az Érem 1985/2.13–14
50. Trencsénteplicz érmének mestere. Az Érem 1989/1.49–51

Összeállította: Dr. Bóna Endre

Irodalom

AMERICAN JOURNAL OF NUMISMATICS 2. The American Numismatic Society, New York 1990. p. 215 és 16 t.
Az Amerikai Numizmatikai Társulat folyóiratának jelen kötete a szokásos tematikai megoszlást mutatja, a tanulmányok többsége antik témájú, egy iszlám és egy újkori vonatkozású cikken kívül. Újdonság a kötetnek mint egy negyedét kitevő részletes könyvismertetések megjelentetése, amelyek között egy magyar szerző, Kovács László „Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit" c. munkájának kritikai elemzésével is találkozunk.

Helene Nicolet-Pierre – John H. Kroll: Athenian tetradrachm coinage of the third century B. C. pp. 1–35, 6 t.

A Kr. e. III. századi nagy éremkincsekben igen nagy mennyiségben találhatóak atheni tetradrachmák, ami világosan jelzi, hogy ezek a pénzek a század végéig intenzív használatban voltak a szárazföldi Görögországban, sőt a Balkán északi részén is az Alexander típusú veretek masszív forgalma ellenére is. E korszak atheni pénzverésének eddig nem volt részletes feldolgozása, a cikk célja ezt a hiányt pótolni. A vizsgált érmek között van egy úgynevezett „heterogén csoport", melynek mibenléte, verési helye vagy helyei még mindig kérdéses. Hivatalos veretek, korabeli utánzatok vagy valamiféle hamisítási szándékkal készült érmek lennének-e, még tisztázatlan. Mindenesetre a kincsekben való előfordulásuk a kortárs felhasználók által való elfogadottságukat jelzi.

Robert Newman: A dialogue of power in the coinage of Antony and Octavian (44–30 B. C.) pp. 37–63, 2 t.

A numizmatika, különösen a római numizmatika egyik sokat vitatott kérdése az érmek propaganda szerepe. Egyes kutatók szerint az érmek típusának, feliratának nem szabad túl nagy jelentőséget tulajdonítani, mások szerint viszont nagyon is fontos az uralkodó, a kibocsátó politikai programjának meghatározásában. A szerző Marcus Antonius és Octavianus Kr. e. 44–30 között kibocsátott érmeit évek szerint állítja párhuzamba és ezen keresztül vizsgálja politikai programjuk, törekvéseik, hatalmi helyzetük változásait.

C. P. Jones: Heracles at Smyrna. pp. 65–76, 1 t.

Smyrna római császárkori éremverésével, pontosabban a Heracles ábrázolásos érmekkel foglalkozik.

Ben L. Damsky: The stadium aureus of Septimius Severus. pp. 77–105, 4 t.

Septimius Severus ritka RIC 260-as számú aureusa egy stadiont ábrázol, amelyben a jól felismerhető figurák alapján atlétikai verseny folyhatott. A szerző azt vizsgálja, hogy milyen alkalomból bocsáthatták ki ezt a ritka hátlapi típusú érmet. A stadion érem előlapja egy 206-ra keltezhető éremmel azonos verőtővel készült, ami behatárolja a kibocsátás idejét. A császár ekkor ünnepelte 60. születésnapját és a dinasztia fiktív ősének, Nerva trónralépésének 110. évfordulóját. Ez lehetne az alkalom az ünneplésre, amelyet az érmen is megörökítettek. A szerző vizsgálja a különböző ünnepi játékok alkalmából vagy emlékére kiadott érmek típusait, mint a principatus idején készült decennalia és ludi seculares veretek és megállapítja, hogy azokon sosem szerepelnek stadion vagy colosseum ábrázolások. Az építmény csak olyan esetekben jelenik meg érmeken, amikor a kibocsátó uralkodó építtetett vagy átalakíttatott egy ilyen épületet. Ezzel tulajdonképpen ki is zárja azt a lehetőséget, hogy az érem kibocsátása Septimius Severus 202-es decennaliájával vagy a 204-es ludi secularessel állhatna kapcsolatban.

James Ermatinger: The circulation pattern of Diocletian's nummus. pp. 107–117

A 293–337 közötti időszakot vizsgálta kincsleletek és település anyagok alapján. Milyen képet mutat az érmek verdék szerinti megoszlása különböző területeken és a vizsgált időszak különböző periódusaiban. Természetesen alapvetően igaz és érvényes az a megállapítás, hogy egy területet a hozzá legközelebb eső verde vagy verdék láttak el pénzzel, de jelentős kivételek is előfordulnak, amelyek tér és idő függvényei. A regionalizmus jelensége, azaz hogy egy-egy főverde domináns a terület pénzellátásában, Britannia, Gallia, Germania, Italia és a Duna-vidék területén érvényesül. Egyiptom, Hispania, Görögország, Törökország, Palesztina és Afrika esetében viszont a verdék megoszlása sokkal szélesebb skálán mozog. A szerző ugyan a puszta ténymegállapításon kívül többet nem igen mond, de hangsúlyozza és joggal megfigyeléseinek gazdaságtörténeti jelentőségét. Az általa összeállított megoszlási táblázatok és a bőséges irodalom alapján számos további részlet-elemzésre van lehetőség.

P. N. Protonotarios: John V and Anna of Savoy in Thessalonika (1351–1365). The Serres hoard. pp. 119–128, 2 t.

Egy görög magángyűjteményben található ez az 1980-as évek közepén előkerült késő bizánci éremlelet, amely a

thessalonikai verde 34 db érmét tartalmazza, többségében a fél-független városállam uralkodónőjének, Savoyai Annának az érmeit. Anna érmei az 1977-es pellai kincs előkerüléséig ismeretlenek voltak, pontosabban a néhány közgyűjteményekből ismert darabot durva stílusuk miatt velencei vagy szerb utánzatnak tartották. A serresi kincs, amely nagyobb és később is zárul, mint a pellai újabb ismereteket szolgáltat a thessalonikai verde tevékenységéhez a XIV. század közepén.

A. Eran: Reweighing Balog's glass commodity weights. pp. 129–149.

A szerző újra mérte a Paul Balog által lemért és közölt iszlám üvegsúlyokat és táblázatos formában közölte a régi és új értékeket. Az adatok pontosítása azonban semmiféle lényegi változást nem eredményezett Balog korábbi következtetéseivel kapcsolatban.

H. P. Flatt: The flawed Peruvian Proof coins of 1886. pp. 151–165, 1 t.

A chilei–perui háború alatt a limai verdét bezárták. 1884 januárjában nyitották meg újra, amikor új sorozat kibocsátására készült fel a verde. Hat sorozat készült a perui kormány számára a későbbiektől eltérő méretben. A cikk az Amerikai Numizmatikai Társulat kiadványaitól megszokott alapossággal tárgyalja a perui pénzverés újraindulását.

L. Krasznai Krisztina — Torbágyi Melinda

Die Münze. Bild — Botschaft — Bedeutung. *Festschrift für Maria R. Alföldi.* Szerk.: Hans-Christoph Noeske és Helmut Schubert. Frankfurt am Main — Bern — New York — Paris, 1991. 428 p., 39 t.

Radnótiné Alföldi Mária, a magyar származású frankfurti professzor asszony 65. születésnapja alkalmából állították össze ezt a tanulmánykötetet kollégái, barátai és tanítványai.

A 30 kitűnő munka elsősorban az ókori, főként a római numizmatika területét vizsgálja, amely az ünnepelt fő kutatási területe. A cikkek témájukat és módszereiket illetően is igen változatosak, a pénzverés, a pénztörténet problematikáját más és más szempontokból vizsgálják. Vannak köztük kifejezetten methodologiai értekezések, mint *P. Bruun* tanulmánya a mennyiségi vizsgálatok alkalmazhatóságáról a numizmatikában illetve történeti, gazdaságtörténeti, technikai jellegű elemzések.

H. A. Cahn Lysimachos érmeit elsősorban az előlapi éremképek stílusa alapján vizsgálja és mestereket, „iskolákat" próbál ennek alapján elkülöníteni, aminek alapján esetleg módosítható, pontosítható az érmek korábbi verdéhez kötése. *G. Dembski* a IV–V. századi ausztriai római éremleleteket elemzi. *J. P. C. Kent* III. Valentinianus solidusainak új keltezéséről és besorolásáról ad előzetes beszámolót. *A. Kindler* a Bar Kochba háború korának palesztin városi vereteivel foglalkozik. *D. A. Wigg* Nagy Constantinus follis fractioinak értékeit elemzi. Természetesen ez csak egy teljesen esetleges válogatás a kötet gazdag anyagából, amelyet sajnos részleteiben nem tudok ismertetni a könyvismertetések szűkre szabott terjedelme miatt.

A tanulmánykötet összeállítása mindenesetre jól tükrözi Alföldi Mária felfogását a numizmatikáról, amelyet nem öncélnak és nem végcélnak tekint, hanem az ókortudomány teljesértékű részének, amely egy speciális forrásanyag vizsgálatán keresztül, de mindig más történeti forrásokkal együtt az ókortörténet mélyebb megismeréséhez segít hozzá.

Torbágyi Melinda

Margaret Thompson: Alexander's drachm mints II: Lampsacus and Abydus. New York, The American Numismatic Society, 1991, 74 p. 34 t. (Numismatic Studies No. 19)

1983-ban ezen sorozat 16. kötetében jelent meg a Nagy Sándor típusú drachmák verdéinek első része, amely Sardes és Miletus éremtermelését dolgozta fel. A jelen kötet a két földrajzilag és bizonyos fokig stílusban is egymáshoz közel álló verde, Lampsacus és Abydus, éremverését ismerteti. A kötet, mint a szerzőnő előszavában megjegyezte, nem igazi corpus, mivel távolról sem tartalmazza az összes köz- és magángyűjteményben ismert darabot, de a közel ezer érem, amelyet a szerzőnő a két verdéből közöl is elégségesnek tűnik az anyag időrendi besorolásához, amelyet a kontrolljegyek, stílus, verőtőkapcsolatok és kincsösszetételek alapján állított fel.

A precízen összeállított és világosan kiértékelt katalógus-részeket meggyőző történeti interpretáció követi hangsúlyozva a bizonytalanságokat és a még vitatható pontokat.

A lampsacusi verdében Kr. e. 329/8 körül kezdődött az éremverés négy kis volumenű szériával. Kr. e. 325-ben a zsoldos elbocsátások kapcsán hirtelen sokszorosára nőtt a verde termelése. Ekkor állították fel a másik, az abydusi verdét a nyilvánvalóan sürgető pénzigények ellátására. III. Philippus halála után mindkét verdében jó 10 évre megszünt a pénzverés és csak Kr. e. 310/9 táján kezdődött újra, amikor Antigonus megerősítette uralmát Kis Ázsia felett. Ettől kezdve a két verde működése lényegében párhuzamosan haladt, bár Abydus lényegesen nagyobb mennyiségben bocsátott ki nagycímletű pénzeket.

A kötet végén elrejtési sorrendben szerepelnek a téma szempontjából fontos arany- és ezüstéremkincsek. A könyv az Amerikai Numizmatikai Társulat kiadványainál megszokott kitűnő minőségű fotóanyaggal illusztrált.

Torbágyi Melinda

Rodolfo Martini: Monetazione provinciale romana I: Sicilia. Le emissioni tardo-repubblicane di Atratinus e le serie con ritratto di Octavianus Augustus e di Tiberius (36 a. c. — 37 d. c.) Milano, Edizioni ennerre, 1991, 181 p. ill. (*Glaux 5*)

A szerző először kísérli meg összefoglalóan ismertetni a Szicília területén a késő köztársaság korától Tiberius uralkodásának végéig folyt éremverés problémáit különös tekintettel a kronológiára.

A tárgyalt korszakot 6 periódusra osztja fel, amelyek egyben a fejezet beosztás alapjául is szolgálnak. Az elsőbe tartoznak az ún. Atratinus-féle katonai kibocsátások a lilybaeumi és az entellai verdékből Kr. e. 36/5 után. A második periódusba sorolja Octavianus Kr. e. 36–27 között készült ritka agrigentumi érmeit Agrippa portréjával és a görög hátlapi feliratos cephaloedumi pénzeket. A harmadik periódus az első Augustus néven vert érmeket foglalja magába Kr. e. 27–2 közöttről. E perióduson belül még mindig problémát jelent az érmek keltezése és a verde attributió. A negyedik periódusra keltezhető L. Clodius Rufus agrigentumi és Q. Terentius Culleo lilybaeumi szériája. Az ötödik periódus Kr. u. 7–14 közé keltezhető, ahová a két panormusi (XIV–XV) szériát sorolja. Az utolsó periódus foglalja magába Tiberius panormusi vereteit 22–31 közötti időből, bár itt a verési időszak vége még nem teljesen tisztázott.

A szerző érvelését bőséges éremanyagra alapozza, amit kellőképpen illusztrál is könyvében. Függelékben hozza az ellenjegyeket, metrológiai és elterjedési adatokat, valamint tekintélyes mennyiségű irodalmat.

A munka a római provinciális éremverés egyik kevéssé ismert területén igyekszik rendet teremteni.

Torbágyi Melinda

Rodolfo Martini — Novella Vismara: Monetazione provinciale romana II: Collezione Winsemann Falghera. 1. kötet: Augustus — Vitellius, 2. kötet: Vespasianus — Commodus, 3. kötet: Septimius Severus — Alexander Severus, 4. kötet: Maximinus — Aemilianus, 5. kötet: Valerianus — semi autonome, 6. kötet: Indici, Tabelle bibliografiche. Milano, Edizioni ennerre, 1992. (*Glaux 8*) 1588 p. 314 t.

Hatalmas vállalkozás volt ennek a mintegy 3000 db provinciális érmet tartalmazó több nemzedék által összegyűjtött itáliai magángyűjteménynek a közzététele. A provinciális éremverés a könyvtárnyi irodalom ellenére máig is vitatott területe az antik numizmatikának. Nemcsak az egyes érmek pontos keltezése vagy a címletek megállapítása, de sok esetben még pontos besorolásuk is problémát jelent. Ráadásul mindig felbukkannak újabb és újabb eddig még közöletlen darabok. Egy-egy új anyag közlése számos új érem megismerését eredményezheti, mint jelen esetben is.

Az anyag elrendezése alapvetően kronológiai, azaz az egyes császárok sorrendjében, azon belül pedig a görög numizmatikában alkalmazott földrajzi elrendezésben következik az egyes érmek leírása a milánói Syllogeben használt elvek szerint. A kötetek végén található képestáblákon pedig gyakorlatilag minden darabról fotó látható. A szerzők az első kötet elején néhány alapvető történeti adatot közölnek az egyes tartományokról. Az egyes császároknál pedig a katalógus rész előtt megadják az illető uralkodó görög és latin nyelvű titulaturáját illetve azokat a személyeket, akik számára pénzt verettek.

Minden egyes kötet végén különféle indexek vannak — monogrammok, uralkodók, városok szerint — amelyek megkönnyítik az anyagban való tájékozódást. A hatodik kötet pedig a teljes anyagról ad ilyen jellegű összefoglalást, amit a gyűjtemény számítógépes feldolgozása tett lehetővé.

Az antik numizmatikával, elsősorban a provinciális éremveréssel foglalkozók egy kitűnő és jól áttekinthető munkát kaphatnak a kezükhöz a szerzők és nem utolsó sorban a gyűjtemény tulajdonosának jóvoltából, aki engedélyezte az érmek közlését.

Torbágyi Melinda

Rodolfo Martini: Monetazione provinciale romana III: Bibliografia generale (fino al 1991) — Indici bibliografici 1–2 (*Glaux 9*) Milano, Edizioni ennerre, 1992. 628 p.

A provinciális éremverés eddig legrészletesebb összefoglaló bibliográfiáját állította össze Rodolfo Martini, amelybe nem csak a kifejezetten numizmatikai tárgyú könyveket, katalógusokat, numizmatikai folyóiratokban közölt cikkeket, tanulmányokat vette fel, hanem a nem kifejezetten numizmatikai témájú újságok, lexikonok cikkeit is, sőt illusztratív célokkal közölt érmeket is. Egy ilyenfajta munka természetesen számos kolléga segítségével és közreműködésével készül, de még így sem lehet igazán teljes.

A szerző az irodalmat a múlt század közepétől kezdődően gyűjtötte össze néhány jelentős kivételtől eltekintve, mint pl. Mionnet munkája, amely már a múlt század első felében megjelent. Az első kötet szerzők szerint, alfabétikus sorrendben hozza a munkákat, a második kötet viszont indexszerűen uralkodók, tartományok, városok szerinti összeállításban megkönnyítve ezzel az irodalomban való tájékozódást.

A Glaux sorozat eme új kötete megintcsak hiánypótló munka, amely nagy segítséget jelent a téma kutatói számára.

Torbágyi Melinda

Ermanno A. Arslan Studia Dicata I–III. Szerk.: R. Martini és N. Vismara. Milano, Edizioni ennerre, 1991 (*Glaux 7*) 877 p. ill.

Ermanno A. Arslan 50. születésnapjára állították össze e három kötetes munkát kollégái és barátai. Az első kötet a görög és a provinciális éremveréssel foglalkozik, a második a köztársaságkori és a kora császárkori numizmatikával, a

harmadik pedig a késő antiquitástól (Diocletianus reformja után) egészen az újkorig különböző tanulmányokat közöl egy archeometriai résszel bezárólag.

A cikkek angol, francia, katalán, német, olasz és spanyol nyelvűek. A képanyag mindig az egyes tanulmányok után következik.

A kötetek témái igen változatosak, így én inkább csak figyelem felkeltésként idéznék néhány témakört vagy általam érdekesebbnek talált tanulmányt. Az első kötet egyik érdekes tanulmánya a szicíliai Kainon éremverésével foglalkozik. Közölnek benne egy kis, néhány darabból álló Szeleukida éremleletet a Kr. e. II. század végéről. *R. Bland* Cappadocia Caesarea provinciális éremverésének utolsó éveit vizsgálja. A második kötet egyik legérdekesebb tanulmánya a római köztársaságkori pénzverés kezdeteivel foglalkozik. Igen figyelemre méltó *Cathy King* tanulmánya a milanoi verde működéséről Gallienus egyeduralma idején. Szinte e cikk folytatásának tekinthető *S. Estiot* tanulmánya a milanói verde arany és billon kibocsátásairól Aurelianus uralkodásának idejéből. A római kötet záró tanulmánya egy érdekes munka a Heraklesz ábrázolásokról érmeken és szobrokon. A harmadik kötetben található *Gedai István* cikke a bizánci aranypénzek befolyásáról a Kárpát-medence kora középkori pénzverésére. *K. Skaare* egy izgalmas leletet közöl, amely Svájcban került elő és XII. századi norvég érmeket tartalmaz. *L. Travaini* pénzforgalmi tanulmánya a XIII–XIV. századi Dél-Itáliával foglalkozik.

A szakértők számára nyilván izgalmasak a kötet végén található archeometriai tanulmányok.

Torbágyi Melinda

G. L. Duncan: Coin circulation in the Danubian and Balkan provinces of the Roman Empire AD 294–578. London 1993. 192 p. (Royal Numismatic Society Special Publication No. 26)

A címben foglalt „in the Danubian and Balkan provinces..." alatt a mai Magyarország, a korábbi Jugoszlávia, Románia és Görögország területét érti a szerző. Ezek IV.–VI. századi pénzforgalmát taglalja részleges anyaggyűjtés alapján. Hiányzó láncszem azonban Bulgária?

Általános pénztörténeti és gazdaságtörténeti bevezetés után a *magyarországi* kincs- és szórványleletek ismertetése és értékelése következik. Ehhez csatlakozik az adatközlő rész. Először az arany- és ezüst- majd a bronzleletek lelőhelyeit sorolja fel irodalommal együtt, kronológiai sorrendben. Szórvány- és kincsleletek egyaránt szerepelnek a gyűjtésében, amely azonban közel sem teljes. A bronzéremleletekről táblázatokat hoz lelőhelyek, verdék, illetve kronológia sorrendjében. A nemesfém leleteknek csak % -os megoszlását, a bronzoknak darabszámát is adja. A bronzpénzleleteket táblázatokon mutatja be lelőhelyek, illetve verdék és kronológiai csoportok szerint taglalva.

Az említett többi országról, illetve provinciáról szóló összefoglaló hasonló módszerrel történt. *Jugoszláviánál* az arany- és ezüstleleteket császárok szerinti kronológia és lelőhelyek szerint csoportosítja.

Románia esetében különválasztva tárgyalja az arany- és ezüstleleteket, mivel ez utóbbiból itt aránylag sok van. Főként a II. világháború utáni irodalmat használja.

Görögország bronzpénzleletek kis száma meglepő.

A közölt leletstatisztikák alapján vonja le következtetéseit a fenti területek pénzforgalmára vonatkozóan.

Általános, majd országonkénti bibliografia zárja le a munkát.

A mű érdeme, hogy egymás mellett látjuk, ha nem is teljes gyűjtésben, de statisztikai mintának elegendő mennyiségben a dunai és balkáni provinciák éremanyagát.

A munka nem teljes a fenti területek pénzforgalmára vonatkozóan. Azonban az érintett országok kutatói kiindulási alapul használhatják és tovább fejleszthetik azt egy corpussá.

Néhány technikai észrevétel: jó lett volna térképet adni az egyes országokban a lelőhelyekről. Térképet adni a mai országhatárokról és a provinciák határairól együtt. Nehezen találhatók meg az irodalmi utalások, ha nem a számozott jegyzetekben vannak. Főként II. világháború utáni irodalmat használ, pedig az azt megelőző irodalomban is sok a leletpublikáció.

A Magyarországgal foglalkozó fejezetről annyit, hogy hősi vállalkozás egy magyarul nem tudó angol szerzőnek a magyarországi római pénzforgalmat megírni, amikor az irodalom kb. 95% -ban magyar nyelvű, igen rövid idegennyelvű resumékkel. Nehezíti a helyzetet a helynevek tekintetében a történelmi Magyarország első világháború utáni felosztása. Még egy magyar szerzőt is próbára tesz a helynevek egyeztetése az elcsatolt, korábban magyar, most román, szlovák, horvát területeken. Így pl. Szilágysombyó helyesen Szilágysomlyó ma nem Magyarországon van (24–25 old.), hanem Romániában. Ott is említi a szerző, de más lelet kapcsán (119 oldal). Rengeteg a magyar ékezethiány és a hibás név a könyvben. Néhány elírt lelőhely nevet még a magyar numizmatikus recenzornak is csak nehezen sikerült agnoszkálnia. (Pl: „Kasrok" helyesen Kazsok – 190 old., 29 old., Hómodmezová Sárhely helyesen Hódmezővásárhely). Érthetetlen, hogy hol jól, hol rosszul ír magyar neveket, mintha a korrektúránál elfogyott volna a türelme a következetes javításhoz.

Kár, hogy az 1990-ben megjelent FMRU (Die Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn Bd. I (J. Fitz) és az FMRS (Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien (P. Kos) köteteket nem használta – ezt a szerző említi is. (X. oldal)

Aki *általános ismereteket* akar szerezni a későrómai, kora bizánci pénzforgalomról a dunai/balkáni provinciákban, haszonnal olvashatja a könyvet.

Biró-Sey Katalin

Slovenská numizmatika XII. Bratislava, 1992. 204 p.

Az előző kötetnél szerényebb külsővel, de a már megszokott gazdag és változatos tartalommal jelent meg a szlovák numizmatikai folyóirat újabb kötete, amely a Szlovák Tudományos Akadémia Numizmatikai Bizottsága által „A valutafejlődés Szlovákiában a tallérkorszakban (XVI–XIX. század)" címmel 1987 októberében rendezett kollokvium előadásainak egy részét tartalmazza.

Ezek sorában elsőként az időközben elhunyt *Š. Kazimír* a tallérnak a magyar pénzverésben és pénzrendszerben betöltött szerepét tekinti át, elemezve a tallérverés intenzitása, a nemesfémbányászat és az aprópénzverés közötti kapcsolatokat. Egy másik tanulmányában Bethlen Gábor fejedelem pénzpolitikáját és ennek hatását elemzi az 1620-as évek első felében. *F. Žifčák* az elzálogosított szepességi városok XVI–XVIII. századi pénzforgalmát vizsgálja levéltári források alapján. *L. Kraskovská* a szlovákiai várásatások során előkerült éremanyagot elemzi, míg *M. Slivka* a szlovákiai várakban folytatott pénzhamisítás kérdésével és fennmaradt emlékeivel foglalkozik. *J. Hunka* a Szlovákia területén előkerült újkori éremleleteket veszi számba és elemzi összetételüket, valamint elrejtésük módját és körülményeit. *A. Ruttkay* a ducói (Ducové) temetőásatás újkori sírjait elemezve a sírokban található újkori pénzek kérdésével foglalkozik. *K. Zozuláková* a kassai Kelet-Szlovákiai Múzeumban őrzött 12 újkori éremleletet mutat be, melyek a különféle garasveretek élénk forgalmáról tanúskodnak. *E. Minarovičová* a tallérkorszak magyar pénzeinek ikonográfiáját tekinti át.

A tanulmányokat követő görög, kelta, római, közép- és újkori leletközlések közül a *K. Mészárosová* által részletesen ismertetett nagyszombati (Trnava) 13. századi éremlelet érdemel említést, amely a 64 friesachi és 36 bécsi denár mellett 5 magyar lemezpénzt is tartalmazott. A leletközléseket krónika, könyvismertetés és bibliográfia követi.

A kötet jól tükrözi a szlovák numizmatikusok sokoldalú munkásságát, amely a hazai kutatók figyelmére is számot tarthat.

V. Székely György

Gedai István: Magyar uralkodók pénzeiken. Budapest 1991. 201 p. 14 t.

A Zrínyi Kiadónál megjelent szép kiállítású kis kötet bevezetőjében a szerző rövid pénztörténeti összefoglalást ad, amelyben áttekinti a magyar pénzverés ezeréves történetét. Ismertetéséből kitűnik, hogy az elmúlt évszázadok során a magyar pénzverés szoros kapcsolatban volt az európai pénzfejlődéssel, de sajátos magyar jellegét mindig megőrizte. Az első évszázadokban a magyar pénzverést nemcsak nyugat-európai, hanem bizánci hatások is érték. Ezt bizonyítják XII. századi rézpénzeink, valamint az a különleges XI. századi (?) aranypénz, amely egyik oldalán István királyt ábrázolja. Keletkezési körülményeire — amint a szerző is utal — ma még ellentmondó feltételezések vannak.

A szerző a denárkorszak pénzverésének áttekintése után ismerteti Károly Róbert pénzügyi intézkedéseit, melynek eredményeként megszületett aranyforintok évszázadokon keresztül az értékállóság jelképei voltak egész Európában. A magyar ezüstpénzverés Mátyás király nevéhez fűződő nagy reformja után a szerző bemutatja a mohácsi csatavesztést követően három részre szakadt ország pénzverésének és pénzforgalmának alakulását. A magyar pénztörténet különleges színfoltjaként kiemeli II. Rákóczi Ferenc pénzverését, majd áttekinti a magyar pénzverésnek a Habsburg-birodalom pénzrendszerébe illesztésének évszázados folyamatát. A pénztörténeti áttekintést a tallérperiódust követő korona- majd pengővaluta ismertetése zárja az új pénz — a forint — megjelenéséig.

A pénztörténeti bevezetést a magyar királyok és kormányzók felsorolása követi időrendben haladva rövid életrajzi ismertetéssel, valamint az uralkodó egy pénzének bemutatásával. A képen ábrázolt pénz leírását rövid pénztörténeti adalék egészíti ki. Csak sajnálni lehet, hogy a jól sikerült fényképeken a pénzeknek csak az előlapja látható, míg a hátlapot csupán rövid leírás alapján képzelhetjük el. Ez a hiány különösen a pénzritkaságok esetében fájó.

A könyv második részében az erdélyi fejedelmek és pénzeik ismertetése található az előző részhez hasonló formában. Kár, hogy az éremleírások némelyikénél (Báthory András, Barcsai Ákos) a címlet és a pénz súlya nem egyezik meg. A kötetet a magyar királyok és erdélyi fejedelmek családfáit bemutató táblázatok zárják.

A jól áttekinthető szerkezetű, olvasmányos stílusú könyv nemcsak az éremgyűjtők, hanem a magyar pénztörténet és történelem iránt érdeklődő olvasók figyelmére is méltán tarthat számot.

V. Székely György

Karl Weisenstein: Die Kipper- und Wipperzeit im Kurfürstentum Trier. Veröffentlichungen der Gesellschaft für Historische Hilfswissenschaften (VGHH) 1. Hrsgg. von Gerd Martin Forneck und Konrad Schneider. Numismatischer Verlag Gerd Martin Forneck, Koblenz 1991. 176 p., illusztrált.

Karl Weisenstein munkája egy új sorozat indító kötete, amely többet nyújt annál, amire címéből következtethetünk. Többet, mert időben nem korlátozódik csupán a szűkebben vett „Kipperzeit"-re, hanem a nagy monetáris összeomlást megelőző és követő évtizedeket is vizsgálja. Ennek eredményeként közli pl. a rajnai aranyforint, a dukát, illetve a burgundi és a birodalmi tallér árfolyamát *albus*ban, a helyi számítási pénzben az 1580–1649 közötti évekből. Várakozáson felüli a formás kis könyv továbbá azért, mert nemcsak a pénz-, hanem az ár- és bértörténet iránt érdeklődő olvasók számára is van mondanivalója.

A függelékkel együtt 9 fejezetből álló munka először birodalmi szinten érinti a „Kipper-kort", az áremelkedések és az „árforradalom" problematikáját. Foglalkozik a rajnai választófejedelmek pénzpolitikájával, behatóan vizsgálja Trier érseki választófejedelemség érme- és pénzviszonyait, megismertet a helyi számítási pénzrendszerrel, a pénzveréssel és a pénzforgalommal, továbbá részletesebben tárgyalja azt, hogy az „...eigentliche Kipper- und Wipperzeit..." miként folyt le a választófejedelemségben.

Weisenstein könyve nem tartozik a kompilációk közé, nem a tekintélyes mennyiségű szakirodalom összefoglalása, hanem a koblenzi és a trieri levéltárak e témakörben még kiaknázatlan forrásaira épülő mű. Ebben rejlik legfőbb erénye, ebből a levéltári gyűjtésből születtek az értékes táblázatok, amelyek a pénzértékviszonyokon túl az alapvető élelmiszerek árait is tartalmazzák.

A pénzforgalmat statisztikai módszerrel nem vizsgálta a szerző, de igyekezett összegyűjteni azokat a pénzneveket, amelyeket az archiválís források megőriztek. Magyar szempontból meglepőnek tűnik az *„Ungarische halbe Ducat"* említése Trier város 1578. és 1579. évi számadásaiban; az 1580., 1581. és 1583. években viszont „Ungarischer Ducat" szerepel. A féldukátosnak nevezett magyar pénzről a pénzértékviszonyokat szabályozó rendeletekben (1586, 1591) szintén megemlékeztek. Ismeretes, hogy a hazai verdékben aranyveretű dénárok is készültek az adott korban, ezeknek 1/2 dukát volt az értéke, de nem vertek belőlük sokat, így kicsi a valószínűsége annak, hogy eljuthattak a Mosel-parti fővárosba.

A pénzértékviszonyokat dokumentáló táblázat nem hagy kétséget afelől, hogy az „Ungarische halbe Ducat", mint helyi megnevezés a *magyar aranyforintot* takarta, ugyanis a választófejedelemségben dukátoknak a kettős aranyakat tekintették. Erre enged következtetni az 1559. évi augsburgi pénzrendeletet követő helyi „Münzordnung" 1560-ból, mely szerint *„Eyn doppelt portugalische ducat 2 fl. 22 alb."*, illetve *„Eyn ungarische und Saltzburgische halb ducat das stuck 1 fl. 22 1/2 alb."* Mivel egy számítási forintra 24 albust computáltak, 1 portugál kettős dukát 94, egy-egy magyar és salzburgi „fél dukát" pedig 46,5 albusszal volt egyenlő, így már nem lehet kétséges, hogy az „Ungarische halbe Ducat" valójában a magyar aranyforint volt. A kicsinyített másolatban közölt 1620. évi „Provisional Münzt Edict"-ben ugyancsak szerepel a — proveniencia nélküli — „halbeducat", amelynek árfolyama félreérthetetlenül jelzi, hogy az egész forint kurzusát szabták meg. Amennyiben két emberöltőn át következetesek voltak a kortársak, akkor a trieri feljegyzések nyomán nemcsak a magyar aranyforint, hanem a hazai kettős arany nyugat-európai forgalma is adatolható. A magyar aranyforint trieri felbukkanása nem meglepő a XVI. század második felében, inkább az a feltűnő, hogy Koblenz írott forrásai nem tettek róla említést.

E kitérő aránytévesztési veszélyt hordoz, ami nem a szerző, hanem a recenzens hibája, aki nem tudott ellenállni a magyar aranyforint kínálta csábításnak, s így elhallgatta a gyakrabban előforduló, főként ezüstökre utaló pénzneveket. Karl Weisenstein könyve értékes alkotás, bár numizmatikai kiadó gondozta, mint feldolgozás a gazdaságtörténethez áll közelebb. A kötet egyike azoknak az igényes — jelen formájában átdolgozott — diplomamunkáknak, amelyek *Prof. Dr. Franz Irsigler* irányításával készülnek az Institut für geschichtliche Landeskunde (Universität Trier) rangos és termékeny műhelyében.

Buza János

Rádóczy Gyula–Tasnádi Géza: Magyar papírpénzek, 1848–1992
Danubius Kódex Kft. kiadása, Budapest, 1992. 384 p.

Kifejezetten reprezentatív, hazai bankjegyeink elismerten igényes kiviteléhez méltó kötetet vehetünk kézbe a pénztörténeti részeket író, ill. a gyűjteményét ehhez kölcsönző szerzőpáros jóvoltából.

Az album a jelzett időszak roppant gazdag anyagából a szigorúan vett „általános egyenértékes" bank- és államjegyeket tartalmazza — e területen teljességre törekedve. Így bemutatja az akkor készült terveket, az ismert próbanyomatokat (köztük a Kossuth-emigráció 1852-es, 1860-as és 1866-os példányait), sőt, az 1946-os adójegyeket is.

Bevezetésként tömör, a legfontosabb adatokat mégis tartalmazó, olvasmányos áttekintést kapunk a hazai pénzkibocsátás elmúlt másfél évszázadáról; majd időrendben tagolt fejezetek következnek az adott korszak pénzeinek (elő- és hátlapi) színes fényképeivel, szakszerű meghatározásukkal, változataik ismertetésével. Közülük talán az első két fejezet anyagát érdemes kiemelni: az 1848-as szabadságharc és az emigráció, ill. a dualizmus korai papírpénzeit. E ma már igencsak ritka darabok teljes sorozatát — együtt! — felvonultató fényképekkel egyetlen korábbi hasonló kiadványban sem találkozhattunk. A könyv utolsó része az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásakor keletkezett, magyarországi bankjegyeken is látható legfontosabb felülbélyegzésekkel foglalkozik — szövegüket és rajzolatukat (lenyomatukat) egyaránt bemutatva. Mind a történeti áttekintések, mind a pénzek rövid leírásai háromnyelvűek: a magyaron kívül angolul és németül is olvashatóak.

Külön kell szólnunk a kötet reprezentatív kiviteléről. A valóban szép, és (az 1945. I. 18-i 100 pengős kivételével) tökéletesen színhű felvételek esztétikai hatását a fehér-fekete oldalak kontrasztjával, az ízléses tipográfiával és a fejezetek között elhelyezett művészi metszetekkel is növelték (ez utóbbiak a Pénzjegynyomda neves grafikusainak: Füle Mihálynak, Gál Ferencnek, Horváth Endrének, Nagy Zoltánnak és Vagyóczky Károlynak az alkotásai). Vonzó a színes borítólap is. Jó érzés, hogy az ilyen igényes (színvonalukat persze árukban is tükröző) kiadványokra van kereslet; papírpénzekkel, értékpapírokkal foglalkozóként pedig külön öröm, hogy a numizmatika eme legfiatalabb ága már másodszor jelentkezik e műfajban (nemrég látott ugyanis napvilágot egy — a grafikus ábrázolású részvényekből, kötvényekből válogató — hasonló album).

A szakemberek persze egy-két apróbb hibát is felfedezhetnek a kötetben. A már említett színeltérésen kívül ilyen, hogy az 1919. július 15-i 10 és 20 koronás fotói nem a főtípust, hanem egy későbbi változatát ábrázolják; az augusztus 9-i 5 koronásnál pedig hiányzik a hátlap (bár Rádóczy Gyula — korábbi könyvében — már publikálta). Vitatható, hogy lehet-e a „Formular"-okat az adott pénzjegyek változatainak tekinteni, hiszen egészen más funkciójú, anyagukban (és részben képileg) is eltérő nyomatokról van szó. Elgondolkodtató a fejezetek belső felépítése: nem a történeti szemléletet, az összetartozó sorozatokat követi, hanem egy tisztán formai jegyet, a különböző címletek (csökkenő) névértékét. Furcsa ez már az igencsak ellentétes szerepet játszott Kossuth-, ill. Almásy-bankóknál is, de még meglepőbb a több „rendszerváltást"

megélt korona-valutánál, ahol a fejezetet — címletük okán — kezdő és záró Horthy-korszakbeli példányok keverednek a Monarchia „kék", majd a Károlyi-kormány „fehér" pénzeivel és a tanácsköztársasági postatakarékjegyekkel.

Ezek az apróbb észrevételek azonban mit sem vonnak le az album értékéből, és örömünkből, hogy újabb, kiemelkedően szép kötettel gyarapodott a magyar numizmatikai irodalom.

Nagy László G.

Botos János: A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank története.
Bp., 1991, Láng Kiadó. 150 oldal fotókkal, 32 fotó, 2 db színes részvénymintával

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, amely nemcsak az ország legrégibb bankintézete, hanem az a bank, amelynek története a legrészletesebb feldolgozásra került. Ezt a sort folytatja Botos János, aki a Kereskedelmi Bank Rt megbízásából készítette munkáját. A Kereskedelmi Bank Rt a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankot történelmi elődjének tekinti, és ezúton kívánja közreadni a régi tapasztalatokat, módszereket, amelyek, ha nem is közvetlenül, napjaink bankári tevékenységében hasznosíthatók. A könyv kézzelfogható eredménye annak a néhány évvel ezelőtt megélénkült banktörténeti kutatásnak, amely a kétszintű bankrendszer bevezetése után (1987) kezdődött. Az újonnan alapított pénzintézetek szívesen támogatják és adják ki a múlt bankjainak, pénzintézeteinek történetét.

A jelen, könyvárusi forgalomba nem kerülő mű kronológiai sorrendben követi az eseményeket az 1841-es alapítástól a jegybanki funkciót betöltő 1848-as időszakon, az önkényuralom korán, a dualizmus évein, a fénykort jelentő századfordulón, a két világháborún keresztül a kötött gazdálkodás évein át az államosításig. Külön fejezet foglalkozik az alkalmazottakkal, az igazgatósággal, a Bank elnökeivel és alelnökeivel.

Az utolsó, forrásközlő fejezetek többek között vagyonmérleget, Ullmann Móric 1842-es közgyűlésen elmondott beszédét, Kossuth Lajos szerződését a forradalom 1 és 2 forintosainak kibocsátására, a Bank részvényeinek árfolyamait és az utolsó, 1947-es nyitómérlegét tartalmazza.

A jegyzetekből kitűnik, hogy a szerző a Magyar Országos Levéltár anyagait, korabeli nyomtatott forrásokat, régi és mai szakirodalmat bőségesen felhasznált, ami további kutatásokra ösztönözheti az olvasót. Kiegészítésül angol nyelvű összefoglalót olvashatunk. A művet 32 oldalon fekete-fehér, sajnos nem mindig jó minőségű fotó, valamint egy régi és egy mai színes részvényminta zárja.

Garami Erika

Tallós György: Fejezetek a Magyar Általános Hitelbank történetéből. 1867–1948. (A Magyar Hitel Bank Rt. megbízásából a Bank dolgozói számára) Budapest, 1991. július. MHB Rt. Marketing főosztálya. 152 oldal, 8 melléklettel

A bankos dolgozók számára készült a magát szellemi jogutódnak tekintő MHB Rt. megbízásából a Magyar Általános Hitelbank történetét feldolgozó munka. Más nagy kereskedelmi banktól eltérően a hitelbank története ezt megelőzően még nem került publikálásra. Forrásul a Magyar Országos Levéltárban található iratanyagok, a bank vezető testületeinek iratai, az ülések jegyzőkönyvei, személyzeti anyagai valamint a korabeli szakirodalom szolgált. A fennmaradt források hiányosságai, egyenetlensége miatt a szerző átfogó kép kialakítására nem vállalkozhatott.

A könyv szerkezete a kronológia elvét követi, a bank életében fontosnak tartott korszakokra tagolva:

I Az 1867. évi alapítástól a századfordulóig
II 1901 — 1919
III 1920 — 1930
IV 1931 — 1944
V Az utolsó évek: 1945 — 1948.

Az egyes fejezeteken belül kiemelkedő szerepet kapott a bank fő üzleti adatainak, vezetőinek, szervezetének ismertetése; a vállalati érdekeltségek, befektetők bemutatása; a Bank állambankári tevékenysége; a személyzeti és szociális munka. Képet kapunk a különböző korszakok nagyvállalatainak, a többi pénzintézetnek és külföldi bankároknak (pl. a Rothschild-ház) a MÁH-hoz való viszonyáról.

Táblázatok, korabeli levelek, dokumentumok közlése teszi szemléletesebbé és egyúttal hitelesebbé a munkát. A jegyzetapparátus az egyes részek végén található, a fejezeteket fotók választják el egymástól. A nyolc melléklet négy levéltári dokumentum fotóját, egy térképet, egy-egy működési ill. szolgálati szabályzatot, valamint a Bank vezetőinek névsorát tartalmazza.

A szép kivitelű munka kereskedelmi forgalomba nem kerül.

Garami Erika

Ferber Katalin — Nagy Krisztina: A Budapest Giro és Pénztáregylet Rt 1893–1948. GIRO Elszámolásforgalmi rt., Budapest, 1990.

Az 1988-ban újraalakult GIRO rt (GIRO Elszámolásforgalmi rt) 1990-ben jelentette meg az elődintézmény történetét bemutató munkát, amely a többi pénzintézettörténeti munkához hasonlóan belső kiadvány, kereskedelmi forgalomban nem kapható. A kiadvány célja — a bevezető szerint — a múlt tapasztalatainak, értékeinek feltárása.

A mű három részre tagolódik: egy történelmi összefoglalóra és két forrásközlő fejezetre. Az 1893 és 1948 közötti girótörténetet feldolgozó fejezet (Ferber Katalin tollából) röviden vázolja az intézet működésének 55 évét; az alapítás körülményeit, az üzletágakat, üzletmenetet, a vezetőségben végbement személyi változásokat és az államosításhoz vezető utat. Bár a szerző jelzi, hogy a Giro rt. iratainak többsége a második világháborúban megsemmisült, a rendelkezésre álló forrásokból talán részletesebb összefoglaló is készülhetett volna. A fejezetet a felhasznált irodalom felsorolása zárja.

Valószínű, hogy a könyv elején megjelölt háromféle kompasz szolgált a két dokumentumközlő rész forrásául, de ez külön feltüntetve nincs. A második egység Nagy Krisztina az éves beszámolók 1895–1948 címet adta: kimutatásokat, giroszámlák forgalmát, csekkbeváltásokat, értékpapírforgalmat, lombardkölcsönöket stb. foglalja tizenkét táblázatba.

A harmadik, egyben utolsó rész címe szerint az alapszabályokat tartalmazná 1894 és 1907 között szintén Nagy Krisztina gyűjtésében. Ehelyett a kompaszoknak a Budapesti giro- és pénztáregylet rt-ra vonatkozó oldalainak facsimile találjuk. Az utolsó, 1947-es évet valóban a két alapszabály, az 1894-es és az 1907-es szintén facsimile szövege követi.

Ha valaki a könyvet referencia anyagként szeretné használni, megnehezíti munkáját, hogy nem talál tartalomjegyzéket, sem – a bevezető tanulmánytól eltekintve – oldalszámokat. Dokumentumok összegyűjtése azonban mindenképp hasznos és követendő példa, s a cég partnerei, ügyfelei, akiket a társaság a kötettel megajándékoz, szép kivitelű, információban gazdag kiadványt tarthatnak kezükben.

Garami Erika

Magyar Numizmatikai Bibliográfia*

BIBLIOGRAPHIE DER UNGARISCHEN NUMISMATIK (1991–1992)

Hedvig Balogh-Ábrányi

A feldolgozott időszaki kiadványok és rövidítéseik jegyzéke

Napilapok, hetilapok

BéMK	Békés Megyei Hírlap
BéMN	Békés Megyei Népújság
	Délmagyarország
	Délvilág
	Dunántúli Napló
	Élet és Irodalom
ÉlTud	Élet és Tudomány
Esti Hlap	Esti Hírlap
FejérMHlap	Fejér Megyei Hírlap
	Hajdú-Bihari Napló
	Heti Magyarország
HVG	Heti Világgazdaság
	Hirdető, Pécs
	Kelet-Magyarország
	Képes Újság
	Kisalföld
	Kurir
Magyar Hlap	Magyar Hírlap
MK	Magyar Közlöny
	Magyar Nemzet
	Napló (Veszprém)
	Népszabadság
	Népszava
	Népújság (Heves)
	Népújság (Tolna)
	Petőfi Népe
Pesti Hlap	Pesti Hírlap
PMHlap	Pest Megyei Hírlap
	Pesti Riport
	Reform
	Reformátusok Lapja
Somogyi Nlap	Somogyi Néplap
	Új Dunántúli Napló
	Új Magyarország
	Üzlet
	Vasárnapi Hírek
Zalai Hlap	Zalai Hírlap

* Ezúton mondok köszönetet Leányfalusi Károlynak, Nagy Ádámnak és Süle Tamásnak az anyaggyűjtésben nyújtott értékes segítségükért.

Folyóiratok

A. Hazaiak

AAH	Acta Archaeologica
	Alba Regia
ÁllatorvKözl	Állatorvosi Közlemények
Antaeus	Antaeus Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae
	Arrabona
Aula	Aula. Társadalom és Gazdaság
	Balácai Közlemények
	Budapest Régiségei
	Cumania
DMÉ	A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve
	Egészség
	Építőanyag. A Szilikátipari Tudományos Egyesület Lapja
ÉL	Éremtani Lapok
	Az Érem
	Esztergom Évlapjai
FA	Folia Archaeologica
	Forint
JPMÉ	Janus Pannonius Múzeum Évkönyve
	Komárom-Esztergom megyei Honismereti Füzet
	Levéltári Szemle
MÁL	Magyar Állatorvosok Lapja
	Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei
MFMÉ	Móra Ferenc Múzeum Évkönyve
	Művészet
	Művészettörténeti Értesítő
NK	Numizmatikai Közlöny
Soproni Szle	Soproni Szemle
	Századok

B. Külföldiek

	Annotazione Numismatiche, Milano
BMSzM	Biuletyn Muzeum Sztuki Medalierskiej, Lódz
Geldscheinsammler	Der Geldscheinsammler, Regenstauf
HBN	Hamburger Beiträge für Numismatik, Hamburg
JEEH	The Journal of European Economic History, Roma
JNG	Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte, München
	Medaglia, Milano
	The Medal, London
MÖNG	Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft, Wien
MT	Money Trend, Vaduz
	Muntcoerier, Apeldoorn
	Münzen Revue, Basel
	La Numismatica, Milano
NNb	Numismatisches Nachrichtenblatt, Speyer
NSbor	Numismaticky Sborník, Praha
NumVij	Numismatické Vijesti
NZ	Numismatische Zeitschrift, Wien
	Numizmaticsár
	The Numismatist, Colorado Springs
QTicinesiNumAntClas	Quaderni Ticinesi di Numismatica e Antichita Classiche, Lugano
PracMat	Prace i Materialy, Warszawa-Lódz
RIN	Rivista Italiana di Numismatica, Milano
SchNR	Schweizerische Numismatische Rundschau, Bern
SE	Sammler Express, Berlin
	The Shekel, Tel-Aviv
SlovNum	Slovenská Numizmatika, Bratislava
TAMSJ	TAMS Journal, Lake Mary

WN Wiadomosci Numizmaticzne, Warszawa
ZdÖGfO Zeitschrift der Österreichischen Gesellschaft für Ordenskunde, Wien

Egyéb rövidítések

MÉE Magyar Éremgyűjtők Egyesülete
MNB Magyar Nemzeti Bank
MNT Magyar Numizmatikai Társulat
MTA Magyar Tudományos Akadémia
res. resümee

I. ÁLTALÁNOS MŰVEK, ÖSSZEFOGLALÁSOK, BIBLIOGRÁFIÁK

AMERICAN Journal of Numismatics. 1. New York. 1989, The American Numismatic Society. – rec. BÍRÓNÉ SEY Katalin, SZILÁGYI Mihály, TORBÁGYI Melinda. = NK, 90–91. 1991–92. 235–237.

BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig: Magyar Numizmatikai Bibliográfia 1989–90. Bibliographie der ungarischen Numismatik 1989–90. = NK, 90–91. 1991–92. 255–270.

BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig: A Magyar Numizmatikai Társulat könyvtárának 1990. évi könyvújdonságaiból. = ÉL, 1991. 5. 20–21. ; ÉL, 1991. 7. 21–22.

CRIBB, Joe: A pénz. Ford. és a Magyarország fejezetet írta FRÁTER Zoltán. Budapest. 1991, Park. 63 p., ill. eredeti kiadás London. 1991, Dorling Kinderley. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 48. 1992. 1. 47.

DUMA György: Pénzek porcelánból. = Építőanyag, 44. 1992. 4. 129–135., ill.

EBERHARDT, Josef: Olympia[sic!]-Münzen und Medaillen von der Antike bis zur Neuzeit. München. 1988, Schwaneberger. 344 p., ill. – rec. HÉRI Vera, G. = NK, 90–91. 1991–92. 252.

Az ÉREM. 1991. évf. = rec. TAMSJ, 32. 1992. 4. 125.

FÁRI Irén: Régészeti leletek és ásatások híre a szegedi napilapokban. A szegedi Városi Múzeum elsö korszaka. 1879–1904. = MFMÉ, 1989–90. 1992. 1. 203–228.
Nachrichten über archäologische Funde und Ausgrabungen in den Szegediner Tageszeitungen.

FRÁTER Zoltán → CRIBB, J.

GÁBOR Emil: A Budai Vár bélyegeken és pénzeken. = Pesti Hlap, 1. 1992. 42. 10.

GÁBOR Emil: Az Európai Közösség új pénzrendszere. = Pesti Hlap, 1. 1992. 100. 16.

GÁBOR Emil: Győztesek jutalma. Az olimpiai érmek története. = Pesti Hlap, 1. 1992. 139. 15.

GÁBOR Emil: Az olimpiai játékok emlékpénzei. = Pesti Hlap, 1. 1992. 145. 20.

GÁBOR Emil: Országházunkról. = Pesti Hlap, 1. 1992. 18. 10.

GÁBOR Emil: Pénzérmék nemesfémekből. = Pesti Hlap, 1. 1992. 30. 10.

GÁBOR EMIL: A Széchenyi Lánchíd. = Pesti Hlap, 1. 1992. 111. 16.

GÁBOR Emil: Az újkori olimpiák érmei. = Pesti Hlap, 1. 1992. 136. 16.

GEDAI István: Hungary and the Eastern Balkan Peninsula. In: A Survey of numismatic research 1985–1990. Brussel, 1991. p. 426–431.

GEDAI István: The influence of the Byzantine Gold coins in the Carpathian Basin in the early Middle Ages. In: Glaux. Collana di Studi e Ricerche di Numismatica. No. 7. Ermanno A. Arslan Studia Dicata. Milano. 1991, Ed. Ennere. p. 645–656.

HÉRI Vera, G. rec. → EBERHARDT, J.

KAZIMÍR, Stefan: Tovarovo-penazné vztahy v období denárovej meny (11.-zaciatok 14. sorocia.). Ware-Geld-Beziehungen in der Zeit der Denarwährung (11. bis Anfang des 14. Jahrhunderts). = SlovNum, 10. 1989. 1991. 117–122.
res. 123–124.

KŐHEGYI Mihály rec. → CRIBB, J.

KOLNÍKOVÁ, ÉVA: Problémy tovarovo-penaznych vztahov na Slovensku v 5.-10. storocí. Probleme der Ware-Geld-Beziehungen in der Slowakei wärend des 5.-10. Jahrhunderts. = SlovNum, 10. 1989. 1991. 19–40.
res. 41.

LEÁNYFALUSI Károly: Külföldi modern pénzek magyar gyűjteményekben. = Az Érem, 48. 1992. 1. 26–28., ill.
Modern foreign money in Hungarian collections

MAGYAR pénzügyi és tőzsdei almanach 1991. Budapest. 1991, Tas. 876 p.

MARSINA, Richard: Politicky vyvin na Slovensku od 10. do zaciatku 14. storocia. Politische Entwicklung in der Slowakei vom Ende des 10. bis zum Anfang des 14. Jahrhunderts. = SlovNum, 10. 1989. 1991. 103–113.
res. 115.

MARSINA, Richard: Politicky vyvin na Slovensku od tretiny 14. do polovice 16. storocia. Politische Entwicklung in der Slowakei vom ersten Drittel des 14. bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 15–26.
res. 26.

MÉSZÁROS István: Az ekemotívum fémpénzeken, érmeken és bankjegyeken. = ÉL, 1991. 7. 3–7., ill.

MIKOLAJCZYK, Andrzej: Ziebicko-olenisckie monety w Europejskim obiegu pienieznym XVI i XVII stulecia. The Ziebice-olesnica coins on the European money circulation in the 16th and 17th centuries. = WN, 33. 1989. 1–4. 44–52.
res. 52

NUMIZMATIKAI Közlöny. – rec. – ÉL, 1991. 5. 25. ; TAMSJ, 32. 1992. 1. 6.

PAUMESCU, Emil → STIRBU, C.

POLGÁR Gyula: Bélyeg-, bankjegy- és éremkatalógus. 1867–1968. – rec. ZÓKA László. = ÉL, 1991. 6. 22–24. [A kiadvány tudomásunk szerint a könyvismertetés szerinti formában nem jelent meg]

SEJBAL, Jirí: K pocatkum zlaté mince ve strední Evrope. Zu den Anfängen der Goldmünzen in Mitteleuropa. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 37–47.
res. 47.

SIMEK, Eduard: Prazské grose v mincovních nálezech tolarové doby. (Cechy, Rakousko, Mad'arsko, Slovensko, Polsko: 1550–1700). Prager Groschen in Münzfunden der Talerzeit. (Böhmen, Österreich, Ungarn, Slowakei, Polen: 1550–1700). = SlovNum, 11. 1990. 1992. 219–226.
res. 226.

SLOVENSKÁ Numizmatika. 11. Bratislava, 1990. 303 p. – rec. SZÉKELY György, V. = NK, 90–91. 1991–92. 243.

SZÉKELY György, V. rec. → *SLOVENSKA*

SZILÁGYI Mihály: Fejezetek az iszlám numizmatika világából. I. = Él, 1992. 15. 13–18., ill.

SZILÁGYI Mihály – ZOMBORI Lajos: Egyéves az Éremtani Lapok. = ÉL, 1991. 6. [2]

SZLIVA László: A pénz és a pénzverés ábrázolása a magyar és külföldi pénzeken. = Az Érem, 47. 1991. 2. 44–49.
Representation of the coin and coinage on the Hungarian and foreign coins

STIRBU, Constanta – VELTER, Ana-Maria – PAUMESCU, Emil: Circulatia talerilor in secolele XVI–XVII in Tara Romaneasca – Problema falsurilor. = Cercetari numismatice, 6. 1990. 162–187., 5 t.

VELTER, Ana-Maria → STIRBU, Constanta

ZOMBORI Lajos → SZILÁGYI M.

II. ANTIK PÉNZTÖRTÉNET, BIZÁNC

ALFÖLDI, Andreas – ALFÖLDI, Elisabeth: Die Kontorniat-Medaillons. Teil 2. Text. = Antike Münzen und geschnittene Steine. Bd. 6. Berlin. 1990, Deutsches Archäologisches Institut. 455 p., ill. 64 t. – rec. DEMBSKI, Günther. = MÖNG, 31. 1991. 3. 63–64.

ALFÖLDI, Maria → *METHODEN*

ALRAM, Michael: Die Münzprägung des Kaisers Maximianus I. Thrax (235/238). Wien. 1989, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 103 p., 35 t. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 48. 1992. 2. 33.

ALRAM, Michael – DENK, Roswitha – SZAIVERT, Wolfgang: Die Münzsammlung des Augustiner-Chorherrenstiftes Klosterneuburg. Bd. 6. (Thesaurus Nummorum Romanorum et Byzantinorum). Wien, 1989. 232 p., 39 t. = rec. BÍRÓNÉ SEY Katalin. = NK, 90–91. 1991–92. 242.

ANOCHIN, Vladilen Afanaszjevics: Monetnoe djelo Boszpora. Kiev, 1986. 179 p., 40 t. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 47. 1991. 1. 17.

ARNOLD-BIUCCHI, Carmen: The Randazzo Hoard 1980 and Sicilian Chronolgy in the early fifth century B.C. New York. The American Numismatic Society, 1990. 77 p., 20 t. (Numismatic Studies, 18.) – rec. TORBÁGYI Melinda. = NK, 90–91. 1991–92. 239.

ARSLAN, Ermanno A.: Le monete padane preromane a Budapest. A római uralom elötti Pó vidéki pénzek a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában. = NK, 90–91. 1991–92. 9–33.
res. 32–33.

BÍRÓNÉ SEY Katalin et al.: A balácai római villagazdaság főépületének 10. helyisége. Raum 10. im Hauptgebäude des Balácaer römischen Gutshofes. = Balácai Közlemények, 2. 1992. 219–279.
res. 277–279.

BÍRÓNÉ SEY Katalin et al.: A balácai villagazdaság főépületének pincéje. Keller des Hauptgebäudes des Balácaer Gutshofes. = Balácai Közlemények, 2. 1992. 7–217.
res. 136–145.

BÍRÓNÉ SEY Katalin: Keltischer Bronzemünzfund vom Kapostaler Typ. Kapos-völgyi tipusú kelta, bronz éremlelet. = FA, 42. 1991. 69–83., ill.
res. 84.

BÍRÓNÉ SEY Katalin – NÉMETH Annamária, T.: Pogány pénzes edények. = Budapest. 1990, Magyar Nemzeti Múzeum. 96 p., ill. = rec. KOLBA Judit, H. = NK, 90–91. 1991–92. 242–243.

BÍRÓNÉ SEY Katalin: A római pénzek egykorú hamisitásai. = Az Érem, 47. 1991. 1. 1–6.
Contemporary counterfeiting of Roman coins.

BÍRÓNÉ SEY Katalin – SKAARE, Kolbjorn: Romerske medaljonger i norsk privatsamling. = NNUM, 1992. 7. 118–122., ill.

BÍRÓNÉ SEY Katalin: Az újabb balácai ásatások éremanyaga. Das Münzmaterial der neueren Balácaer Ausgrabungen. (1988–1989). = Balácai Közlemények, 2. 1992. 349–350.

BÍRÓNÉ SEY Katalin: Unpublizierte römische Münzen im Ungarischen Nationalmuseum. In: Glaux. Collana di Studi e Ricerche di Numismatica. No. 7. Ermanno A. Arslan Studia Dicata. Milano. 1991, Ed. Ennere. Parte II. p. 409–418., 90.-91. t.

BÍRÓNÉ SEY Katalin: Zeitgenössische Fälschungen spätrömischer Münzen im Ungarischen Nationalmuseum. In: Litterae Numismaticae Vindobonensis. Band 4. Wien. 1992, Vlg.der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. p. 85–90. t.8.

BÍRÓNÉ SEY Katalin: Zeitgenössische Nachahmung eines Solidus von Theodosius II. In: Florilegium Numismaticum. Studia in honorem U. Westermark edita. Stockholm. 1992, Svenska Numismatiska Föreningen. p.65–71., ill.

BÍRÓNÉ SEY Katalin rec. → LUKANC, I. ; *METHODEN* ; SCHMIDT-DICK, F. et al.

DEMBSKI, Günther → ALFÖLDI, Maria

FITZ Jenö: A csákvári IV.-V. századi temető érmei. Münzfunde im Gräberfeld von Csákvár aus dem 4.-5. Jahrhundert. = NK, 90–91. 1991–92. 61–103.
res. 103.

GÁBOR Emil: A Biblia és a pénzek. = Pesti Hlap, 1. 1992. 215. 21.

GÁBOR Emil: Olimpia az ókori érméken. = Pesti Hlap, 1. 1992. 106. 16.

HACKENS, Tony: Le monnayage Byzantin. Émission, usage, message. Louvain-La-Neuve, 1984. 80 p., ill. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 47. 1991. 2. 39.

HAHN, Wolfgang → SCHMIDT-DICK, F.

HEGEDÜS Zoltán: A római császárkori sestertiusok pénzveréstechnikai vizsgálata. Münzprägungtechnische Untersuchung des Sestertii der römischen Kaiserzeit. = NK, 90–91. 1991–92. 51–60.
res. 60.

JONES, John Melville: A dictionary of Ancient Greek coins. London. Seaby, 1986. 248 p., ill. – rec. TORBÁGYI Melinda. = NK, 90–91. 1991–92. 238.

JOHNSTON, Ann: The coinage of Metapontum. Part 3. New York. The American Numismatic Society, 1990. (Numismatic Notes and Monographs, 164.). – rec. TORBÁGYI Melinda. = NK, 90–91. 1991–92. 239.

KÁLDOS István: Bizánc és a Mária-kultusz. (Művelődéstörténeti tükröződés a bizánci éremverés egészében). = Az Érem, 47. 1991. 2. 1–14., ill.
Byzantium and the Maria-cult

KISS Attila: Zur Zeitstellung des „münzdatierten" avarischen Fürstengrabes von Kunágota. = JPMÉ, 36. 1991. 67–84.

KŐHEGYI Mihály: Römische Münzfunde bei den Sarmaten des Karpatenbeckens. Római éremleletek a Kárpát-medencében élö szarmatáknál. = MFMÉ, 1989–90. 1992. 1. 433–445.

KŐHEGYI Mihály rec. → ALRAM,M. ; ANOCHIN ; HACKENS,T. ; MELVILLE, J. ; *METHODEN* ; NASH ; RITOÓK Zs. ; SCHMIDT-DICK, F. ; TORBÁGYI, M.

KOLBA Judit, H. rec. → BÍRÓNÉ SEY Katalin

LUKANC, Ivo: Diocletianus der römische Kaiser aus Dalmatien. Wetteren, 1991. 343 p., ill. – rec. BÍRÓNÉ SEY Katalin. = NK, 90–91. 1991–92. 241.

MARTIN Ferenc: Kolonialprägungen aus Moesia Superior und Dacia. Budapest. Akadémiai Kiadó ; Bonn. Rudolf Habelt, 1991. 114 p., ill., 8 t. – rec. SKAARE, Kolbjorn. = NK, 90–91. 1991–92. 238.

MARTIN Ferenc: A viminaciumi tartományi pénzek verőtöveinek poziciója. = NK, 90–91. 1991–92. 214.
Position der Prägestöcke der Provinzialmünzen aus Viminacium

MARTINI, Rodolfo → *SYLLOGE*

MELVILLE, John Jones: A dictionary of Ancient Greek coins. London, 1986. 248 p. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 48. 1992. 2. 31.

METCALF, William E. → *MNEMATA*

METHODEN der antiken Numismatik. Herausgegeben von Maria R.-ALFÖLDI. Darmstadt, 1989. 406 p., 53 t. – rec. BÍRÓNÉ SEY Katalin. = NK, 90–91. 1991–92. 237–238. ; KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 47. 1991. 1. 13.

MNEMATA. Papers in memory of Nancy M. Waggoner. Ed. William E. METCALF. – rec. TORBÁGYI Melinda. = NK, 90–91. 1991–92. 237.

Die *MÜNZE*. Bild – Botschaft – Bedeutung. Festschift für Maria R.-Alföldi. Hrsg. von Hans Christoph Noeske und Helmut Schubert. Frankfurt am Main. 1991, Lang. 428 p., 39 t.

NASH, Daphne: Coinage in the Celtic world. London. 1987, Seaby. 153 p., 24 t. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 48. 1992. 1. 35.

NÉMETH Annamária, T. → BÍRÓNÉ SEY Katalin

ÓVÁRI Ferenc: III. Gordianus ismeretlen dénára. = NK, 90–91. 1991–92. 213.
Ein unbekanntes Denar Gordians III

ÓVÁRI Ferenc: Philippus császárok antiochiai veretű antoninianusainak problematikájáról. = Az Érem, 48. 1992. 1. 1–5.
The problematics of antoniniani minted at Antiochia of the Philippus emperors

PÓCZY Klára: Egy aquincumi pénzverde nyomában. Auf der Spur nach einer Münze in Aquincum. = Budapest Régiségei, 28. 1991. 45–52.

PRAGER, George: Ancient Judean coins in the Hungarian National Museum's Collection. Antik judeai érmek a Magyar Nemzeti Múzeum éremgyűjteményében. = NK, 90- 91. 1991–92. 35–50., t. 4–6.
res. 50.

RITOÓK Zsigmond: A magyar ókortudomány bibliográfiája 1951–1975. Budapest, 1986. 971 p.- rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 48. 1992. 2. 36.

SKAARE, KOLBJORN rec. → MARTIN, F.
SCHMIDT-DICK, Franziska: Die Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich. Abteilung II/3 Kärnten. Wien. 1989, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 431 p., 39 t. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 48. 1992. 1. 41.
SCHMIDT-DICK, Franziska – HAHN, Wolfgang – SZAIVERT, Wolfgang: Die Münzsammlung des Bezirksmuseums Stockerau. Band 7. (Thesaurus Nummorum Romanorum et Bysantinorum). 127 p., 34 t. – rec. BÍRÓNÉ SEY Katalin. = NK, 90–91. 1991–92. 242.
SZAIVERT, Wolfgang → SCHMIDT-DICK, F.
SYLLOGE Nmmorum Graecorum. Hungary. ed. TORBÁGYI Melinda. Milano. Ennerre. Part 1. 1992. 128 p. – rec. – MARTINI, Rodolfo. = Annotazione Numismatiche, 2. 1992. Marzo. 99. – Part. 2. 1992. 134 p., ill.
TORBÁGYI Melinda: A görög pénzverés kezdete. = ÉL, 1992. 13. 13–21., ill., 1 térkép
TORBÁGYI Melinda: Greek colonial coins in Intercisa (Pannonia Inferior). = QTicinesiNumAntClas, 1988. 269–286. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 47. 1991. 1. 10.
TORBÁGYI Melinda: Griechische Münzumlauf im Karpathenbecken. = AAH, 43. 1991. 25–55.
TORBÁGYI Melinda: Késő kelta pénzverés Magyarországon. = Az Érem, 48. 1992. 2. 1–8., ill.
Late Celtic minting in Hungary
TORBÁGYI Melinda → ARNOLD-BIUCCHI, C. ; ARSLAN, E. ; BUTCHER, K. ; KOCH, H. ; JOHNSTON, A. ; JONES, J. ; MILDENBERG, L. *MNEMATA* ; SCHÖNERT-GEISS, E.

III.MAGYAR PÉNZTÖRTÉNET

BECHERER Károly: Magyarország fém- és papírpénzei 1867–1892. Baja. 1990, MÉE Bajai Csoportja. – rec. GÁL Zoltán: Bajai szerző könyve. = Petőfi Népe, 1991. 04. 24.
BIRKL László: Észrevételek Dr. Sára János: A Habsburg uralkodók kora és pénzverése Magyarországon című könyvéről. = Az Érem, 48. 1992. 2. 20.
Rewiew on the book of dr. János Sára „A Habsburg uralkodók kora és pénzverése Magyarországon" (The epoch and coinage of the Habsburgs in Hungary)
BUZA János: Az első európai infláció és magyarországi hatása. = Aula, 13. 1991. 1. 88–104.
BUZA János: Lengyel és magyar váltópénz Alsó-Ausztriában (A polturás garasok magyarországi forgalmához a XVII. század második felében). Polnische und ungarische Wechselsgelder in Niederösterreich (Zur Geschichte der Dreipölkergroschen im Geldumlauf Ungarns in der zweiten HÄlfte des 17. Jahrhunderts. = NK, 90–91. 1991–92. 133–145.
res. 145.
BUZA János: „Ungerlein 1678." Die Verbannung des ungarischen Denars aus dem Geldumlauf der Reichsstadt Nürnberg. = Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg, 79. 1992. 151–168.
CSAPÓ Gábor: Volt fillér – nincs fillér?! = Délmagyarország, 1992. 02. 05. 10.
CSAPÓ Gábor: Van fillér!!! = Délmagyarország, 1992. 02. 19. 10.
DOBOSSY István: A pénz világa Miskolcon a XIX-XX. században. = Miskolc, 1992. 12 p., ill.
[DÓCZY] JÖVŐRE fémszázasokkal is fizethetünk. = Új Magyarország, 1992. 12. 01. 7.
EGRI János: Mégegyszer a CNH I. 98. sz. rézpénzről. = Az Érem, 47. 1991. 2. 15–20.
Once more about the CNH I Nr 98 coppercoin
[EZERKILENCSZÁZKILENCVENHÁROMRA] 1993-ra konvertibilis lesz a forint. = Népszabadság, 1992. 10. 17.
FEKETE András: Géza fejedelem pénzverése? = Az Érem, 48. 1992. 2. 9–10.
The coinage of Prince Géza
FÉLREVERT forintok. = 168 óra, 1992. 01. 14.
FICICCHIA, F.: La rivolta dei malcontenti. = La numismatica, 22. 1991. 4. 123., ill.
A *FILLÉREK* maradnak. = Petőfi Népe, 1992. 05. 30. 2.
GÁL Zoltán: 100 éve vezették be a korona pénzrendszert. = Petőfi Népe, 1992. 12. 02. 5.
GÁBOR Emil: A forgalomból kivont érmék és bankjegyek. = Pesti Hlap, 1. 1992. 210. 21.
GÁBOR Emil: Százéves a korona-fillér pénzrendszer. = Pesti Hlap, 1. 1992. 12. 10.
GÁl Zoltán rec. → BECHERER, K.
GARAMI Erika: Az aranyalapra való áttérés kidolgozója Wekerle Sándor. = Forint, 42. 1992. 3. 16.
GARAMI Erika: A forintrendszer fizetőeszközeinek katalógusa. = Forint, 42. 1992. 4. 7.
GARAMI Erika: Leendő új forintérmeinkről. = ÉL, 1992. 16. 3–7., ill.
GARAMI Erika: Széchenyi-évforduló. = Forint, 41. 1991. 3–4. 18.
GARAMI Erika rec. → GEDAI, I.
GAZDA István: Dr. Hóman Bálint Magyar Pénztörténet-ének szakmai előfutárairól és a mű értékállóságáról. In: Hóman Bálint: Magyar pénztörténet. Budapest. 1991, Maecenas. Reprint. 6 számozatlan oldal.
GECSÉNYI Lajos: Győr kereskedelmi szerepének változása a 16. században. Die Veränderung der Rolle der Stadt Győr im Handel des 16. Jahrhunderts. = Arrabona, 26–30. 1991. 23–43.
GEDAI István: The effect of the byzantine Gold coins on the Hungarian coinage. XIth International Numismatic Congress. Abstract of papers. Brussel, 1991. 89.
GEDAI István: A forinttól a forintig. = ÉlTud, 1992. 5. 148–149.

GEDAI István: Leletadatok II. Béla pénzveréséhez. = Agria, 25–26. 1989–90. 1991. 377–380.
GEDAI István: Magyar aranypénzverés a XI. században. = ÉL, 1991. 6. 3–7., ill.
GEDAI István: A magyar pénzverés kezdete. Budapest. 1986, Akadémiai Kiadó. 138 p., ill. – rec. KAZIMÍR, Stefan. = SlovNum, 10. 1989. 1991. 276–277.
GEDAI István: Magyar uralkodók pénzeken. Budapest. 1991, Zrinyi. 201 p., 14 t. – rec. GARAMI Erika. = Forint, 41. 1991. 3–4. 34. ; Z.L. = ÉL, 1991. 7. 26.
GEDAI István: Otto-Adelhaid denars and Sachsenpfennigs in Hungarian founds. = QTicinesiNumAntClas, 20. 1991. 257–262.
GEDAI István: Pénztörténeti kérdések Szent László korában. In: Szent László és Somogyvár. Tanulmányok a 900 éves somogyvári bencés apátság emlékezetére. Kaposvár, 1992. 117–121.
GEDAI István: Szent László ábrázolása a magyar pénzeken. In: Boldog Várad. Szerk.: Bálint István János. Budapest, 1992. p. 78–79.
GROTTE András: Ezüstpénzek aranyozásának tilalma 1798-ban. = Az Érem, 48. 1992. 1. 29–30.
The prohibition of gilding silver coins in 1798
HAHN, Wolfgang: Fundmünzen des 10. Jahrhunderts aus Ostösterreich. = MÖNG, 31. 1991. 3. 50–59.
HÁSKOVÁ, Jarmila: K obchodním stykum Cech s Uhrami v období raného feudalismu. (Nálezy uherskych mincí v Cechách.) Zu Handelskontakten Böhmens mit Ungarn in der Zeit des Frühfeudalismus. (Funde ungarischer Münzen in Böhmen). = SlovNum, 10. 1989. 1991. 213–220.
res. 221.
HLINKA, Jozef: Nálezy mincí na Slovensku z 11. az zaciatku 14. storocia a ich historicko-numizmatická analyza. Münzfunde in der Slowakei aus dem 11. bis Anfang des 14. Jahrhunderts und ihre historisch-numismatische Analyse. = SlovNum, 10. 1989. 1991. 153–163., ill.
res. 164.
HÓMAN Bálint: Magyar pénztörténet. Budapest. 1991, Maecenas. 710 p. Reprint. Eredeti kiadás: Budapest. 1916, Magyar Tudományos Akadémia. Ld. még GAZDA István
HORVÁTH István: Az esztergomi pénzverde helyének kutatásáról. Forschungsergebnisse über die Stelle der Münzanstalt von Esztergom. = Esztergom Évlapjai, 1988. 297–319.
res. 413–414.
HUNKA, Jan: Mincovníctvo Arpádovcov – poznatky a problémy Bádania. Das Münzwesen der Arpaden Erkenntnisse und Forschungsprobleme. = SlovNum, 10. 1989. 1991. 139–149., ill.
res. 151.
HUSZKA Lajos – NAGY Ádám: Pénzforgalom Szegeden 1918–1920-ban I. Geldumlauf in Szeged in den Jahren 1918–1920. I.= MFMÉ, 1989–90. 1992. 1. 447–478., ill.
KÁLDOS István: Pálmák magyar vonatkozású érmeken. = Az Érem, 48. 1992. 1. 21–25.
Palms on coins and medals with Hungarian bearing
KÁLLAI Géza: Regia Civitas. = Világszövetség, 1992. 08. 15.
KARABACEK, Joseph: A tatárjárás közvetlen hatása Magyarország pénzviszonyaira. = ÉL, 1991. 6. 16–21., ill.
KAZIMÍR, Stefan: Menová reforma v Uhorsku v prvej tretine 14. storocia a produkcia penazí na Slovensku v stredoveku. Währungsreform in Ungarn im ersten Drittel des 14. Jahrhunderts und die Geldproduktion in der Slowakei im Mittelalter. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 27–35.
res. 35.
KŐHEGYI Mihály: Az 1892-es valuta rendelkezésre vonatkozó törvények vitája a parlamentben. = Az Érem, 48. 1992. 2. 15–19.
Parliamentary debate of an act reffering to the currency provision of 1892
KŐHEGYI Mihály: Az ezüst hatosok eltűnése 1866-ban. = ÉL, 1991. 6. 31.
KŐHEGYI Mihály: A körmöcbányai pénzverő hivatal igazgatói (1748–1921). = ÉL, 1992. 13. 28.
KŐHEGYI Mihály: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözvényeiben a nagy devalvációt követö évekböl (1811–1812). Finanzhistorische Angabenaus den Rundschreiben der Stadt Kecskemétaus den Jahren, welche der grossen Devalvation folgten (1811–1812). = NK, 90–91. 1991–92. 163–170.
res. 170.
KŐHEGYI Mihály rec. → KOVÁCS, L.
KONVERTIBILITÁS – kérdőjelekkel. = Délmagyarország, 1992. 02. 06. 4.
KŐSZEGI Tivadar: Verőtő-variációk és ritka verdejegyek. = ÉL, 1991. 5. 19., ill. ; II. = ÉL, 1991. 9. 28–29. ; III. = ÉL, 1992. 11. 18. ; IV. = ÉL, 1992. 16. 17–18., ill.
KOVÁCS László: Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. Budapest. 1989, Akadémiai Kiadó. 188 p., 29 t. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 48. 1992. 1. 17. ; RÁDÓCZY Gyula. = NK, 90–91. 1991–92. 244. ; SALTZER Ernö. = ÉL, 1991. 6. 24–25.
KOVÁCS László: Über die Datierung der Grabfunde des 10. Jahrhunderts in Ungarn anhand der Arbeit von J. Giesler: Untersuchungen zur Chronologie der BijeloBrdo-Kultur. = AAH, 37. 1985. 207–222.
KOVÁCS: Régi 5 filléres. = Délmagyarország, 1992. 03. 31. 1.
KRASKOVSKÁ, Ľudmila: Nálezy cudzích mincí z 11. – zaciatku 14. storocia na Slovensku. Funde fremder Münzen aus dem 11. bis Anfang des 14. Jahrhunderts in der Slowakei. = SlovNum, 10. 1989. 1991. 165–172.
res. 172–173.

KREJCÍK, Tomás: Úloha uherskych zlatych mincí v obezivu na Morave ve 14.-15. století. Die Rolle ungarischer Goldmünzen im Geldumlauf in Mähren im 14. bis 15. Jahrhundert. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 135–141.
res. 141.

KUKAI Sándor: István király ezüstpénzei? = Az Érem, 47. 1991. 1. 7–10., ill. Silver coins of King Stephen?

LAKATOS Mária: Negyvenhat éves a forint. = Népszabadság, 1992. 08. 01. 9.

LEÁNYFALUSI Károly: Érdekességek az 1946-os infláció idejéből. = ÉL, 1992. 5. 23–24.

LEÁNYFALUSI Károly – NAGY Ádám: Magyarország fém- és papirpénzei. A forint pénzrendszer 1987–1991. 1. sz. pótlás. Kecskemét. 1992, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete Bács-Kiskun Megyei Szervezete. 46 p., ill. – rec. ZOMBORI Lajos. = ÉL, 1992. 16. 21.

LEÁNYFALUSI Károly: Pénzzel kapcsolatos törvények, rendeletek 1000–1850-ig. = Az Érem, 47. 1991. 1. 34–38.
Monetary statutes and decrees between 1000 and 1850

LEHOTSKÁ, Darina: Mestá v penaznom hospodárstve. Die Städte in der Geldwirtschaft. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 49–59.
res. 59.

MARAD a tizfilléres. = Népszabadság, 1991. 02. 05. 1.

A *MNB* 2/1992. (III.25.) hírdetménye az alumíniumból készült 2 és 5 filléres érmék bevonásáról. = MK, 1992. 30. 1140.

NAGY Ádám: Pénzértékelési rendelet 1756-ból és 1763-ból. = NK, 90–91. 1991–92. 223–226.
Geldbewertungs-Erlasse aus den Jahren 1756 und 1763.

NAGY Béla: Kiről nevezték el a nagybányai István tornyot? = Az Érem, 48. 1992. 2. 47–48., ill.
Whom the István tower at Nagybánya was named after?

NAGY László: A pénz vásárlóértéke a XVIII. sz.-i Csongrád megyében... = ÉL, 1991. 7. 23–25.

NEMESKAL, Lubomír: Mincovní vyroba 13. století v Ceskych zemích a Uhrách – její vztah k europskému peneznímu vyvoji. Die Münzproduktion in den böhmischen Ländern und in Ungarn im 13. Jahrhunderts und ihre Beziehung zur europäischen Geldentwicklung. = Slov Num, 10. 1989. 1991. 125–136.
res. 136–137.

PETSCHING Mária Zita: Illúziókra épített konvertibilitás? = Délmagyarország, 1992. 04. 22.

PETSCHING Mária Zita: A közeli konvertibilitás. = Délmagyarország, 1992. 04. 01. 4.

PETSCHING Mária Zita: Takarékforintok titkai. = Délmagyarország, 1992. 03. 25. 3.

POLGÁR Gyula: Magyar éremkatalógus 1867–1968. Bevezetés. = ÉL, 1992. 14. 17–24. ; II. közlemény. = 1992. 15. 20–24.

RÁDÓCZY Gyula: A Szabadsághárc és a Kossuth-emigráció pénzei. = Él, 1992. 14. 5–10.

RÁDÓCZY Gyula → WESZERLE J.

RÁDÓCZY Gyula rec. → KOVÁCS L.

RAYMAN János: Pénztörténeti adatok Baranyából. = Éremcsere-közvetítés, 1992. 1. 16.

ROSA, Karlo: Dalmacia – Croacia – Sclavonia na novcima ugarskih kovnica od 1359. do 1623. god. Dalmacia – Croacia – Sclavonia on Hungarian minted coins from 1359–1625. = Num. vijesti, 32. 1990. 55–65., t.7–15.
res. 65.

RUTTKAY, Alexander: Pápezské desiatky z rokov 1332–1337 ako pramen hospodárskych a demografickych analyz. (Príspévok k spolocnym interdisciplinárnym postupom v archeologickom a numizmatickom bádaní.) Päpstliche Zehnten aus den Jahren 1332–1337 als Quelle wirtschaftlicher und demographischer Analysen. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 61–81.
res. 80–81.

RYNE Werner: Hosszú az út a forint konvertibilitásáig. = Népszabadság, 1992. 03. 04. 8.

SALTZER Ernő: Árpádkori sírleletek pénzeinek statisztikája. = Az Érem, 48. 1992. 1. 6–9.
The coin hoards of the Árpádian age

SALTZER Ernő rec. → KOVÁCS, L.

SÁRA János: A Habsburg uralkodók kora és pénzverése Magyarországon 1526–1918. Budapest. 1991, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 521 p., ill.

SMERDA, Jan: Nálezy uherskych mincí na Moravé z 11. a 12. století. Funde ungarischer Münzen in Mähren aus dem 11. und 12. Jahrhundert. = SlovNum, 10. 1989. 1991.223–231.
res. 232–233.

SOLTÉSZ Ferenc: Címoldali éremképek. [Éremtani Lapok]. = ÉL, 1992. 11. 26.

SOÓS Ferenc: Rendhagyó feliratok a magyar pénzeken. = Az Érem, 47. 1991. 1. 11–13.
Anomalous inscriptions on Hungarian coins

SUCHODOLSKI, Stanislaw: Még egyszer a magyar pénzverés kezdeteiről. = ÉL, 1992. 13. 3–12.

[SZÁVAY]: Összegyúrt forintjaink. = Délvilág, 1992. 03. 5. 3.

TÖRŐ András: A pénz is pénzbe kerül. = Petőfi Népe, 1992. 01. 14.

T.T.L.: Károly Róbert emlékére. Harmonizált aprópénzek. = Népszabadság, 1992. 04. 07. 5.

VÁMOSI László: Komárom-Esztergom megyei adalékok hazánk numizmatikai kutatásához. = Komárom-Esztergom megyei Honismereti Füzet, 1990–91. 1992. 33–39.

[WESZERLE József] Weszerle József hátrahagyott érmészeti táblái. Szöveggel bővített második kiadás. Budapest. 1911, Magyar Numizmatikai Társulat. 155 t. Reprint. Budapest. 1991, Fortuna. Kisérőfüzet a hasonmás kiadáshoz RÁDÓCZY Gyula: Weszerle Józsefről és érmészeti tábláiról a reprint kiadás kapcsán.

ZAORAL, Roman: Nálezy zlatych mincí grosového období na území Cech. Prispévek k obéhu uherskych dukatu v Cechách. Funde von Goldmünzen der Groschenepoche in Böhmen. Ein Beitrag zum Umlauf ungarischer Dukaten in Böhmen. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 113–134.
res. 133–134.

[ÚJ FORGALMI SOR]

APRÓK: Egytől kétszázig. = Petőfi Népe, 1992. 12. 15. 4.

B.A: Keményedik a forint. = Esti Hlap, 1992. 12. 01. 16.

BETHLENFALVY Gábor: A tehetségek és az apropénz. Viták a Nemzeti Bank érmepályázata körül. = Magyar Nemzet, 1992. 02. 05. 7.

BOROS Géza: Az új bélás. = Élet és Irodalom, 1992. 02. 28.

ÉRMÉK közszemlén. = Kisalföld, 1991. 12. 24. ; Népújság (Tolna), 1991. 12. 24. ; Petőfi Népe, 1991. 12. 27.

ÉRMETÁRLAT. = Pest Megyei Hlap, 1991. 12. 30.

ÉRMEVERSENY. Száműzött fillérek. = Vasárnapi Hírek, 1992. 01. 19.

GÁBOR Emil: Új magyar forgalmi és emlékpénzek. = Pesti Hlap, 1. 1992. 174. 21.

GEDAI István: Névjegyünk a pénz. A „forint-per" margójára. = Új Magyarország, 1992. 05. 12. 9.

HUNGARY. [Nyílt pályázat az új magyar pénzérmekről]. = The Medal, 1992. 20. 112.

ÍGY készül a forint. = Petőfi Népe, 1993. 01. 07. 12.

ILYENEK lesznek az új forintérmék? = Új Dunántúli Napló, 1992. 01. 02. 3., ill.

KENESSEY András: Száz forintnak 50 a fele. = Magyar Hlap, 1992. 01. 11.

KERECSENSÓLYOM lesz az új ötvenforintoson. = Petőfi Népe, 1992. 08. 19. 7.

KÉTSZÁZ forintos érme. = Petőfi Népe, 1992. 12. 02. 1.

MAJOR Ákos: Új pénzérmék kerülnek forgalomba. = Forint, 1992. 1. 8–9.

MI lesz a fillérekkel? = Délvilág, 1992. 04. 02. 1.

MILYEN legyen a forint? = Kis Újság, 1992. 01. 17.

MILYEN legyen az új százforintos érme? = Magyar Hlap, 1991. 12. 30.

MNB Emissziós Főosztály. A MNB új forgalmi pénzérmesorozat tervezéséhez nyilvános, jeligés pályázatot hirdet. = Népszabadság, 1991. 07. 06. 26.

A *[MAGYAR]* Nemzeti Bank 9/1992. (XI.30.) MNB hirdetménye a 200 forintos címletű ezüstérmék kibocsátásáról. = MK, 1992. 120. 4177.

A *[MAGYAR]* Nemzeti Bank 9/1992. (XI.30.) MNB hirdetménye új 1, 2, 5, 10, 20, valamint 50 és 100 forintos érmék kibocsátásáról. = MK, 1992. 120. 4177–4178.

ÖNKÉNYESNEK találják a bankelnöki döntést. A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének Szobrász, Érmész és Ötvös Szakosztálya. = Magyar Hlap, 1992. 03. 03. 13.

[*PÁLYÁZAT* az új magyar forgalmi érmesorra]. = Vasárnapi Hírek, 1991. 07. 07.

PÉNZÉBEN él a nemzet. = Pesti Hlap, 1.(151.) 1992. 16.

PÉNZÉRMÉK terve közszemlén. = Fejér Megyei Hlap, 1991. 12. 27. ; Hajdú-Bihari Napló, 1991. 12. 24. ; Pest Megyei Hlap, 1992. 01. 02. ; Zalai Hlap, 1991. 12. 27.

PODMANICZKY Szilárd: Fémpénzek. = Délmagyarország, 1992. 11. 23. 16.

P.P.: Mi lesz a fillérekkel? = Petőfi Népe, 1992. 04. 28. 6.

SIMAY István: Sok pályamű... = Ország Világ, 1992. 01. 15.

SOLTÉSZ Ferenc: Az apropénzreform-tervezetről... = HVG, 13. 1991. 29. 2.

SZÜZÉRMÉK. = Békés Megyei Népújság, 1991. 12. 24.

TÖRŐ András: Cinkelt forint. = Napló (Veszprém), 1991. 07. 25.

TÖRŐ András: Érmecsere, szavazással. = Üzlet, 1992. 01. 03.

T.T.L.: Új pénzérmék: az elnök dönt. = Népszabadság, 1992. 02. 04.

ÚJ érmék. = Petőfi Népe, 1992. 12. 01. 1.

ÚJ fémpénzeink. = Pesti Hlap, 1991. 11. 30.

ÚJ forintos érmék. = Dunántúli Napló, 1992. 01. 20.

ÚJ pénzérméket vernek. = Petőfi Népe, 1992. 12. 01. 1.

ÚJ pénzünk lesz. = Petőfi Népe, 1992. 05. 29. 2.

ÚJ 5000 forintos. = Délmagyarország, 1992. 03. 31. 1.

ÚJ ötszázasok. = Népszabadság, 1992. 03. 31. 9.

VADAS Ernő: [Jönnek az új fémpénzek] [montázs]. = Új Magyarország, 1992. 12. 01. 7.

VÉLEMÉNYT várnak. = Kurir, 1991. 12. 27.

IV. ERDÉLY

BUZA János: Erdélyi tallérok az európai pénzforgalomban (Adalék Báthori Zsigmond pénzveréséhez. Siebenbürgische Taler im Europäischen Geldumlauf (Beitrag zu Walzenprägungen des Fürsten Sigismund Báthori). = NK, 90–91. 1991–92. 127–132.
res. 132.

BUZA János: Adalék Báthori Gábor III-as garasainak súlyához. = NK, 90–91. 1991–92. 220–222.
Zu den Gewichten der III Groschen des Gábor Báthori
KŐHEGYI Mihály: Bethlen Gábor levele az erdélyi és magyar pénzviszonyokról (1621). = Az Érem, 47. 1991. 1. 32–33.
Gábor Bethlens letter on the financial conditions of Transylvania and Hungary.
PAP Ferenc: Pénzforgalom és kereskedelem Erdélyben (15.- 18. század). Circulation monétaire et commerce en Transylvanie (15e-18e siécles). = NK, 90–91. 1991–92. 116–126.
res.119.
SZILÁGYI Mihály: Brassói pénzek verőtöveiről. = ÉL, 1992. 12. 22.

V. KÜLFÖLDI PÉNZTÖRTÉNET

The *COINAGE* of El Peru. New York, 1989. 250 p. – rec. GARAMI Erika. = NK, 90–91. 1991–92. 246–247.
DINÁR helyett tolar és kruna. = Képes Újság, 1991. 11. 09. 18.
D.P.: Bécs: Nincs már rubel, dinár. = Népszabadság,, 1991. 12. 28. 1.
D.P.: Kétfejű sas a rubelen. = Népszabadság, 1992. 08. 04. 2.
[Erjó] A régi-új korona (Észtország). = Új Magyarország, 1992. 06. 22. 7.
ÉSZT korona. = Délmagyarország, 1991. 11. 23. 2.
FAZEKAS Gábor: Mária Terézia tallér 1780. Budapest. 1991, szerző kiadása. 122 p., ill.
GÁBOR Emil: Amerika felfedezésének 500. évfordulója. = Pesti Hlap, 1. 1992. 54. 10.
GARAMI Erika: Magyar veretek más országok számára – Namibia. = ÉL, 1991. 8. 28–29.
GARAMI Erika rec. → *COINAGE* ; KRANISTER, W.
HIBÁS veretű 1 centes az 1990-es USA forgalmi sorban. = ÉL, 1991. 6. 29.
JÖN a 20 ezer rubeles. = Délvilág, 1991. 12. 30. 12.
JÖVŐRE 1000 rubeles. = Magyar Hlap, 1991. 11. 30. 11.
KÁLDOS István: Szent Márk oroszlánjai. Szimbólum a Velencei Köztársaság érméin. = ÉL, 1991. 5. 10–18., ill.
KANADÁBAN fogják készíteni az új ukrán fizetőeszközt... = Reggeli Délvilág, 1991. 11. 20. 9.
KALÁSZ lesz a pénz [Szlovénia új valutája]. = Délvilág, 1991. 10. 04. 12.
KAZÁR pénzek a VIII. és a IX. században. Összefoglaló. [A.A. BIKOV tanulmányának rövidített összefoglalása]. = ÉL, 1992. 11. 19–21.
KOVÁCS András: Dinár. = Délmagyarország, 1992. 08. 11. 4.
KŐHEGYI Mihály: Numizmatikai Hírek a Vasárnapi Újságból 1854–55. „Angol lapok szerint Oroszországban új pénz neme adatott ki...". = = ÉL, 1992. 11. 22.
KŐHEGYI Mihály rec. → MIKOLAJCZYK, A. ; SZAIVERT, E.
LENGYEL László, M.: Szigorúan titkos. A szovjet pénzcsere háttere. = Népszabadság, 1991. 12. 23. 6.
METZ, Rainer: Geld, Währung und Preisentwicklung. Der Niederrheinraum im europäischen Vergleich 1350–1800. Frankfurt, 1990. 503 p. – rec. NAGY Ádám. = NK, 90–91. 1991–92. 244–245.
MIKOLAJCZYK [sic!], Andrzej: Einführung in die neuzeitliche Münzgeschichte Polens. – rec. KÖHEGYI Mihály. = Az Érem, 48. 1992. 2. 44.
NAGY Ádám rec. → METZ, R. ; SZAIVERT, E.
NAGY Sándor pénzen. Új pénzérmét bocsátott ki a Görög Nemzeti Bank. = Petőfi Népe, 1992. 03. 10. 12.
NÁNÁSI Éva, R. rec. → KRANISTER, W.
PÁSZTOR Veronika: 1992 a német márka éve lesz. = Magyar Nemzet, 1992. 01. 22. 8.
PRÁGAI vélemény a csehszlovák korona jövőjéről. = Magyar Hlap, 1992. 08. 12. 3.
RUBELNYOMÁS. = Délvilág, 1991. 10. 08. 8.
SOLTÉSZ Ferenc: A „politikus" 10 márkás. = ÉL, 1992. 13. 24–27., ill.
SZAIVERT, Eva: Münzkatalog Österreich von Maria Theresia (1740) bis 1990. Augsburg, 1990. 277 p. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 47. 1991. 1. 6. ; NAGY Ádám. = NK, 90–91. 1991–92. 247.
SZILÁGYI Mihály: Fejezetek az iszlám numizmatika világából. = ÉL, 1991. 8. 3–13., ill.
T.T.: Macedon denár. = Délmagyarország, 1992. 04. 28. 2.
ÚJ arany emlékpénz Japánból. = ÉL, 1991. 6. 27–28., ill.
ÚJ pénz Peruban. = Délvilág, 1991. 07. 05. 10.
ZELEI Miklós: Levizsgáztak Klagenfurtban is. [Hercegkő, Karintia történelmi szimbóluma az új szlovén pénzen]. = Délmagyarország, 1991. 10. 11. 2.
ZOMBORI Lajos: Arany rubelek a Szovjetunióból. = ÉL, 1991. 10. 31.

VI. PAPÍRPÉNZ

a. Magyar

[10 és 20 Ft-os] A MNB 3/1992. (III.25.) MNB hírdetménye a 10 és 20 forintos címletű bankjegyek bevonásáról. = MK, 1992. 30. 1140.

BÚCSÚ a kék és zöld bankóktól. = Petőfi Népe, 1992. 03. 31.
BÚCSÚ a papír „apróktól". = Népszabadság, 1992. 09. 30. ; FERENCZY Express: Bevonják a papírtizeseket, -huszasokat. = Petőfi Népe, 1992. 09. 18. 4.

[100 Ft-os] AZ *MNB* 6/1992. (VI. 19.) hírdetménye a 100 forintos bankjegyek köztársasági címerrel történő kibocsátásáról. = MK, 1992. 64. 2130. ÉL, 1992. 14. 26.
ILYEN az új százforintos. = Petőfi Népe, 1992. 06. 27.

[500 Ft-os] A *MNB* 1/1992. (III.25.) MNB hírdetménye az 500 forintos címletű bankjegyek köztársasági címerrel történő kibocsátásáról. = MK, 1992. 30. 1139-ll40.
EGY hét múlva új ötszázforintos. = Magyar Nemzet, 1992. 03. 31. 5.
[ÖTSZÁZAS] 500-as új cimerrel. = Petőfi Népe, 1992. 04. 28. 6.

[5000 Ft-os] GEDAI István: Széchenyi a pénzeken.= Rubicon, 1991. 05. 1.
HONGARIJE. = Muntcoerier, 20. 1991. 8. 13., ill. HUBER, Josef: Ungarn. = Geldscheinsammler, 5. 1991. 4. 192–193. K.K.A.: Megismerni a bankót? Minden ötezreshez mikroszkópot! = Népszabadság. Hazai Körkép, 1991. 05. 24.
KOZMA F.: Hétfőtől: az új ötezres. = Új Dunántúli Napló, 1991. 03. 20. 5.
KOZMA Ferenc: A pénztörténelem – történelem. Volt már Széchenyi a magyar bankón. = Új Vasárnapi Dunántúli Napló, 1991. 03. 24. 1.
MEGISMERNI a bankót? Minden ötezreshez mikroszkópot!. = Népszabadság, 1991. 05. 24.
A *MNB* 1/1991. (III.18.) MNB hírdetménye az 5000 forintos címletű bankjegye kibocsátásáról. = MK, 1991. 30. 676–678., ill.
Az *ÖTEZRES* kulisszatitkai. = Reform, 1991.05.24
SIMON, Joachim: Neuheiten aus der CSFR und Ungarn. = SE, 45. 1991. 17. 533.
SOK a selejt: 60 éves Ganz prés nyomja az ötezres bankót. Nemcsak a pénz értéke, mérete, színe is változó. = West, 1991. 7. 8–9.

[10.000 Ft-os] *KÉSZÜL* a tízezres bankó. = Pesti Riport, 1991. 11. 25.
-n-: Itt a 10 000 forintos, de ez értékálló! = Reform, 1991. 07. 12. 15.

BANKJEGYEK becserélése. = Petőfi Népe, 1993. 02. 13. 1.
A *FORINT* utánozhatatlan. = Petőfi Népe, 1992. 09. 19. 7.
GÁBOR Emil: 190 éve született Kossuth Lajos. = Pesti Hlap, 1. 1992. 180. 21.
GEDAI István: A „Vörös Hadsereg" által Magyarországon kibocsátott papírpénzek szerepe. = ÉL, 1992. 12. 3–5., ill.
HELTAI Nándor: Leselkedő és vitázó eleink. (Fénykép az 1848. szeptember 1-én kelt Kossuth-bankóról). = Petőfi Népe, 1992. 03. 14.
KŐHEGYI Mihály: Mikor vonták ki a forgalomból az 1800-ban nyomott 1000 forintos bankócédulát. = Az Érem, 47. 1991. 2. 23.
When was withdrawn the 1000 florin banknote printed in 1800 from circulation
PÉNZ, pénz, papírpénz. = Délmagyarország, 1992. 10. 15. 8.
POLGÁR Gyula: Magyar bankjegykatalógus 1880–1968. I. közlemény. = ÉL, 1992. 11. 9–17. II. közlemény. = ÉL, 1992. 12. 6–12. ; III. közlemény. = ÉL, 1992. 13. 22–24.
PÓSA Zoltán rec. → RÁDÓCZY Gy.
RÁDÓCZY Gyula – TASNÁDI Géza: Magyar papírpénzek 1848–1992. Budapest. 1992, Danubius Kódex. 384 p., ill. – rec. = Papírpénzek monográfiája. = Magyar Nemzet, 1992. 10. 15. ; PÓSA Zoltán: Zizzenő bankók nyomában. Könyv a papírpénz történetéről. = Pesti Hlap, 1992. 10. 26.
RAYMAN János: Hazafias versike 20-filléresen. = ÉL, 1991. 8. 20–23., ill.
RAYMAN János: Az Osztrák-Magyar Bank bankjegyeinek francia felülbélyegzéséről. = Az Érem, 48. 1992. 1. 12–14., ill.
The French overprints on banknotes of the Austro-Hungarian Bank
RAYMAN János: A papírpénz elfogadásának kikényszerítéséről 1849. = Él, 1992. 15. 25., ill.
TASNÁDI Géza → RÁDÓCZY Gy.

b. Külföldi

BANKJEGY újdonságok. (Németország) = Profil, 1992. 9. 25.
BECHERER Károly: Motívumok bankjegyeken. = ÉL, 1991. 5. 21–22.
DINÁROK szemétládában. = Magyar Nemzet, 1992. 07. 17. 12.
DOLLÁR a moszkvai tőzsdén. = Petőfi Népe, 1992. 04. 28. 6.
ELEK Lenke: Dollár a szovjet pénz? = Reform, 1991. 09. 5. 11.
ÉLEN a csehszlovák korona. = Petőfi Népe, 1992. 04. 28. 6.
EXSZOCILAISTA államok mai pénzei. = HVG, 1992. 09. 12. 36.
FEB: Mennyit (nem) ér ma a rubel. = Petőfi Népe, 1992. 01.14. 8.
FEB: Miért jobb most a dollár? = Petőfi Népe, 1992. 02. 4. 5.
GARAMI Erika rec. → KRANISTER, W.
HELLA László – SZONDI Ildikó: Nem konvertibilis nemzeti hősök. Propaganda jellegű pénzjegyek. = Délmagyarország, 1992. 12. 1. 2.
KÉGL Gabriella, M.: Új pénzek a régi szomszédoknál. = Forint, 1992. 2. 16.

KŐHEGYI Mihály: Numizmatikai Hírek a Vasárnapi Újságból. Új bankók... = ÉL, 1992. 11. 22.
KŐHEGYI Mihály rec. → KRANISTER, W.
KRANISTER, Willibald: Die Geldmacher international. Wien, 1989. 326 p., ill. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 48. 1992. 1. 25. ; NÁNÁSI Éva, R. = NK, 90–91. 1991–92. 46.
KRANISTER, Willibald: The Moneymakers international. Cambridge, 1989. 324 p., ill. – rec. GARAMI Erika. = NK, 90–91. 1991–92. 246.
LEKERÜL az orosz pénzekről Lenin. = Délmagyarország, 1992. 02. 19. 1.
MESTER Nándor: A függetlenség ára. (Ukrajna ideiglenes pénze a kupon.) = HVG, 1992. 09. 12. 15.
LENGYEL László, M.: Az a stabil rubel. = Népszabadság, 1992. 03.02. 6.
MI lesz veled rubel? = Magyar Nemzet, 1992. 08. 03. 4.
NÁNÁSI Éva rec. → KRANISTER, W.
ÖNÁLLÓ valuta bevezetése mellett döntött Szerbia. = Délmagyarország, 1992. 02. 12. 1.
A *PÉNZ* beszél? [Szovjet tízrubeles fényképe] = Új Magyarország, 1992. 09. 19. 19.
POÓR Csaba: Grivna az új ukrán pénz. = Magyar Hlap, 1992. 07. 23. 2.
SZLOVÉNIAI asszony szlovén pénzekkel. = Petőfi Népe, 1992. 06. 03. 6.
T.T.: Leértékelték a dinárt. = Délmagyarország, 1992. 05. 23. 2.
ÚJ román bankjegy. = Petőfi Népe, 1992. 05. 23. 2.
ÚJ szovjet bankjegyek. = Délvilág, 1991. 05. 22. 8.
ÚJ valuták. Hány manát egy tolár? = HVG, 1992. 09.12. 35.
UKRAJNA új pénze. = Délmagyarország, 1992. 01. 125. 4.
VILÁGTÜKÖR. Az észt koronások fényképe. = Petőfi Népe, 1992. 06. 29. 12.
ZLOTY-KERESZTELŐ. = Délvilág, 1992. 06. 03. 12.
ZRINYI és a horvát korona. = Délmagyarország, 1992. 11. 10. 2.

VII. ÉRTÉKPAPÍR

BÁCSKAI Tamás et al.: Értékpapírok és értékpapírpiacok. 2. jav. kiad. Budapest. 1991, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 275 p.
EMLÉK a békeidőkből. Királyi kölcsön visszajár. = Esti Hlap, 1992. 08. 13. 1.
ÉRTÉKPAPÍR-AUKCIÓ. = Népszabadság, 1991. 11. 18. 30.
GARAMI Erika rec. → MÁTRAY K.
GEDAI István rec. → MÁTRAY K.
MÁTRAY Kálmán [szerk.]: 100 történelmi értékpénz. 100 historische Wertpapiere, 100 historic security. Budapest. 1992. 244 p., ill. – rec. GARAMI Erika. = Forint, 41. 1991. 2. 18 ; GEDAI István. = MÖNG, 31. 1991. 1. 24. ; PALLÓS Lajos. = NK, 90–91. 1991–92. 248.
PALLÓS Lajos rec. → MÁTRAY K.

VIII. BÁNYAPÉNZEK, SZÜKSÉGPÉNZEK

BOCZ Péter: Pétervárad szükségpénzek (?) 1849. = Az Érem, 48. 1992. 2. 22–23.
Emergency money from Pétervárad (?) 1849
HÁGEN József: Pécsi kolduspénzek az 1930-as évekből. = Hirdető, 1992. 12. 05. 2., ill.
HÁGEN József: Pécsi szükségpénztervek 1945-böl. = Hétvégi Hirdető, 2. 1992. 35. 5., ill.
HÁGEN József → HORVÁTH Cs., B.
HORVÁTH Csilla, B. – HÁGEN József – RAYMAN János: Pécsi szükségpénzek kiállítása a JPM Várostörténeti Múzeumban 1990. december 14 – 1991. február között. Pécs. 1990, JPM Várostörténeti Múzeum ; MÉE Baranya megyei Szervezete. 24 p., ill. – rec. KUPA Mihály = NK, 90–91. 1991–92. 248.
KUPA Mihály rec. → HORVÁTH, Cs., B. et al.
RAYMAN János: Adatok Eger 1860. évi szükségpénzeihez. = Az Érem, 47. 1991. 2. 29–30., ill.
Date of the 1860's necessity money of Eger
RAYMAN János: Kiegészítés a szibériai hadifogolytábor pénzekhez (Nikolszk-Usszurijszk). = Az Érem, 47. 1991. 1. 47–48., ill.
Addendum to emergency currency used in Siberian camps of warprisoners
RAYMAN János: Néhány pécsi „toborzójegy". = ÉL, 1992. 12. 13–16.
RAYMAN János → HORVÁTH, Cs., B. et al.
SZEMÁN Attila: Adatok alsó-magyarországi bányapénzeink egy csoportjához. = Az Érem, 48. 1992. 2. 11–14., ill.
Data to a group of mining tokens in Lower Hungary
SZEMÁN Attila: Közöletlen selmecbányai bányapénzek a Központi Bányászati Múzeum gyüjteményében. Unpublizierte Schemnitzer Bergbaumünzen in der Sammlung des Zentralen Bergbau Museums. = NK, 90–91. 1991–92. 159–162.
res. 162
TÓTH József – ZOMBORI Lajos: A törökszentmiklósi ÁFÉSZ osztalékbárcái. = Az Érem, 47. 1991. 2. 32–34., ill.
The dividend token of ÁFÉSZ (Co-op) at Törökszentmiklós

TÓTH József – ZOMBORI Lajos: Faragó Sándor fémszükségpénze. = Az Érem, 1992. 1. 10–11.
The emergency coins of Sándor Faragó
ZÓKA László: Gebauer Ernö a pécsi pénzek tervezöje. = ÉL, 1991. 7. 14–17.
ZÓKA László: Pécsi szükségpénzek. = ÉL, 1992. 5. 25.
ZOMBORI Lajos: Klein Aladár újabb szükségpénze. = Az Érem, 1992. 2. 24.
A new emergency money of Aladár Klein
ZOMBORI Lajos: A szegedi péterfillér. = Az Érem, 47. 1991. 2. 31., ill.
The „Péterfillér" in Szeged
ZOMBORI Lajos → TÓTH József

IX. ÉREMMŰVÉSZET

[APÁCZAI CSERE JÁNOS-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 947.
[ARANY KATEDRA EMLÉKPLAKETT] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 948.
[BALÁZS BÉLA-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 946.
[BALOGH RUDOLF-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 946.
BÁNÓ Attila: Nemzeti jelképek emlékérméken. = Új Magyarország, 1992. 04. 21. 5.
BARBALICS Imre János: Adat Sopron érmészetéhez. = Soproni Szle, 45. 1991. 4. 351., ill.
BECHERER Károly: Mészáros Lázár emlékérem. = Az Érem, 48. 1992. 1. 33–35., ill.
The Mészáros Lázár commemorative medal
BERÉNYI Zsuzsanna Ágnes: Szabadkőműves emlékérem a szabadkőművesség 200. évfordulóján. = NK, 90–91. 1991–92. 231–232., ill.
Freimauer Gedenksmedaille anlässlich des 200-sten Jubiläum des ungarischen Freimauertum's.
BÓNA Endre: Emlékezés adalékai Mátyás király halálának 500. évfordulóján. (Portrék, pénzbélyegek, bélyegképek érmeken 1990). = Az Érem, 48. 1992. 2. 38–44.
Gosses on the memory of the 5ooth anniversary of the death of King Matthias
BÓNA Endre: A meghódított valóság emlékezete a nagy évforduló két szegedi érme 1992. = ÉL, 1992. 16. 19–20., ill.
BÓNA Endre: Politzer Ádám és Bárány Róbert arcképe. = Egészség, 103. 1991. 4.8–9., ill.
BÓNA Endre: Szegedi vendégprofesszorok érmei. = Az Érem, 47. 1991. 1. 40–43, ill.
Medals of the visiting professors of Szeged
BÓNA Endre: Vert érmek katalógusa 1984–1987. A szegedi éremalkotó műhely vert érmei. Szeged. 1987, Móra Ferenc Múzeum. 51 p., ill. – rec. GYÖRFFY István. = NK, 90–91. 1991–92. 248.
BORSOS Hedvig: Az 1898-as Jubileumi emlékérem betűjelzései. = NK, 90–91. 1991–92. 227–228., ill.
Buchstaben-Signatur auf der Jubiläums-Gedenkmedaille 1898.
[BOZÓ Gyula] Egyházi és világi érmek 1988–1992. S.l. s.n. cca 1992. [15 számozatlan oldal] ; Petőfi Népe, 1992. 10. 03.
[BRUNSZVIK TERÉZ-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 948.
CHIKÁN Bálint: Hungarian medals in Helsinki. = The medal, 1991. 19. 77–82., ill.
CHIKÁN Bálint: The medallic art of György Kiss. = The medal, 1992. 21. 65–71., ill.
CSOMA Zsigmondné: Kiegészítő adatok egy Szent-Györgyi emlékéremhez. = ÉL, 1991. 10. 24. Ld. még: Süle Tamás: Újabb...
[CSONGRÁD-MEGYE ÉREM] Az első érem Dömötör Jánosé. = Délmagyarország, 1991. 11. 16.
DATOW, Joachim → FRESE, I.
[DUNÁNTÚLI BELGYÓGYÁSZ VÁNDORGYŰLÉSI EMLÉKÉREM] Kováts Éva: Belgyógyászok vándorgyűlése. = Tolnai Népújság, 3. 1992. 138. 1–2. ; Posztumusz díj Boros Györgynek. = Somogyi Hlap, 3. 1992. 143. ill.
EGERVÖLGYI Dezső: Széchenyi a magyar érmészetben. Keszthely, 1989. 106 p., ill. – rec. MÉSZÁROS István. = NK, 90–91. 1991–92. 249–250.
Az *ELSŐ* Horthy-ábrázolás. Emlékérmet adtak ki Baján. = Petőfi Népe, 1992. 06. 10. 5.
[ÉLTES MÁTYÁS-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 948.
[EMLÉKPLAKETT Galambos-Göller Ferencnek]. = Születésnapi köszöntő. = Új Dunántúli Napló, 1992. 02. 25. 2., ill.
EMLÉKPLAKETT véradóknak. = Délmagyarország, 1991. 12. 24. 3.
[ENDRESZ György és MAGYAR Sándor] Akik Álmodni mertek. Az óceánon át 5182 kilométer, 25 óra 40 perc. = Heti Magyarország, 28. 1991. 28. 32.
[ERKEL FERENC-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 946.
ÉRMEK Mórahalmon. = Délmagyarország, 1992. 03. 28. 13. ; 1992. 03. 31. 7.
ÉRMÉK a pápalátogatásra. = Kelet-Magyarország, 1991. 08. 17.

[FÉNYES ELEK EMLÉKÉREM] A Miniszterelnök 3/1992. (III.26.) ME rendelete a „Fényes Elek Emlékérem" adományozásáról. = MK, 1992. 31. 1152–1153.

[FERENCZY NOÉMI-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 946.

FRESE, Inge – DATOW, Joachim: Martin Luther und seine zeit auf Münzen nd Medaillen. Schwetzingen, 1983. 99 p., ill. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 47. 1991. 1. 20–21.

Az *FTC* jubileumi éremsorozata. = = ÉL, 1992. 11. 25., ill.

[FÜGGETLEN DEMOKRATIKUS MAGYARORSZÁGÉRT EMLÉKÉREM] A honvédelmi miniszter 15/1992. (VII. 28.) HM rendelete a Független Demokratikus Magyarországért emlékérem alapításáról. = MK, 1992. 81. 2683.

[GÁBOR DÉNES-DÍJ] RÁCZ Judit, N.: Gábor Dénes-díj – biológusoknak. = Délmagyarország, 1992. 02. 07. 6.

GÁBOR Emil: Gróf Széchenyi István. = Pesti Hlap, 1. 1992. 24. 10.

GERGELY Jenő – HÉRI Vera: Pápák emlékezete. Pápai érmek, rendjelek, kitüntetések és pénzek. – Budapest. 1991, Unikornis. 116 p., ill. – rec. – Népújság, 1991. 08. 02. ; Pesti Hlap, 1991. 08. 08. ; UGRIN Emese. = NK, 90–91. 1991–92. 250–251.

GÁL Zoltán: Falugyűlés Bátmonostoron. Bátmonostori emlékérem. = Petőfi Népe, 1992. 03. 10. 8. ; 1992. 07. 09. 12.

GEDAI István: Történelem és érem. Trianon-1992. = Délmagyarország, 1992. 12. 04. 8. ; Petőfi Népe, 1992. 12. 03. 9. ; Zalai Hlap, 1992. 12. 01.

GOEBEL, Herbert rec. → *MONARCHIA*

GOSZTONYI József: Beck Ö. Fülöp építészérmei és plakettjei. = ÉL, 1992. 14. 11–16., ill.

GOSZTONYI József: Csúcs Ferenc újabb érmei. = Az Érem, 48. 1992. 1. 36–47., ill.
The latest medals of Ferenc Csúcs

GOSZTONYI József: Ferenczy Béni 1890–1990. Budapest. cca.1990, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 43 p., ill. – rec. GYÖRFFY István. = NK, 90–91. 1991–92. 249.

GOSZTONYI József: Kiegészítés a Huszár-Procopius éremkatalógushoz. = Az Érem, 48. 1992. 2. 45–46.
Addendum to the medal catalogue of Huszár-Procopius

GOSZTONYI József: A kilencvenéves Magyar Numizmatikai Társulat alapítói és tisztségviselöi érmeken. = ÉL, 1991. 9. 17–28.

GOSZTONYI József: A Magyar Numizmatikai Társulat emlék- és jutalomérmei. Die Gedenk- und Preismedaillen der Ungarischen Numismatischen Gesellschaft. = NK, 90–91. 1991–92. 195–203.
res. 203.

GOSZTONYI József: A Magyar Tudományos Akadémia díj-, jutalom- és emlékérmei. = ÉL, 1991. 6. 8–15.

GOSZTONYI József: Mozart a magyar éremművészetben. = Az Érem, 47. 1991. 2. 40–43., ill.
Mozart in the Hungarian coinart

GOSZTONYI József: Vigh Tamás éremművészete. II. rész. = Az Érem, 47. 1991. 1. 44–46., ill.
The medal art of Tamás Vigh. Part II.

GOSZTONYI József: Ybl Miklós a magyar éremművészetben. = ÉL, 1992. 11. 8., ill.

GOSZTONYI József – MÉSZÁROS István: Magyar és magyar vonatkozású érmek mesterjegyei. Budapest. 1990, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 264 p. – rec. GOEBEL, Herbert. = GN, 26. 1991. 142. 105. ; GYÖRFFY István. = NK, 90–91. 1991–92. 249.

GOSZTONYI József rec. → KOVÁSZNAI V., L.

GYÖRFFY István rec. → BÓNA E. ; GOSZTONYI J.

HÁGEN József: „Angyalos" érmek. = Hírdető, 2. 1992. 24. (04.01.)

HÁGEN József: A Mecsek Egyesület numizmatikai emlékei. = Hirdető, 2. 1992. 39. 5.

HÁGEN József: A pécsi „hadapródiskola" sportérmei. = Éremcsere-közvetítés, 1992. 2. 22–23., ill.

HÁGEN József: A pécsi természetbarátok numizmatikai emlékei. = Hirdető, 2. 1992. 49. (09.12), ill.

HÁGEN József: Plakett a pécsi Francia Emlék" avatásáról. = Hirdető, 2. 1992. (05.23.) 2.

HÁGEN József: Zsolnay Vilmos érmeken. = Hirdető, 2. 1992. 22. (03.25)

[HARANGOZÓ GYULA-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 946.

H.D.: Kardos Pál születésnapján. [Fritz Mihály érme]. = Délvilág, 1992. 03. 02. 5.

HÉRI Vera, G.: Éremművészet. [Széchenyi érmei]. In: Széchenyi és kora. Szerkesztette Éri István. Budapest, 1991. p. 319–329., ill.

HÉRI Vera, G.: [Válogatás a Magyar Nemzeti Múzeum emlékéremanyagából]. In: A Magyar Nemzeti Múzeum. Szerkesztette Fodor István. Budapest, 1992. p. 132–136., ill.

HÉRI Vera, G. → GERGELY, J.

HÉRI Vera, G. rec. → KOLLNIG, K. ;KOVÁSZNAI V., L. ; *MONARCHIA* ; SZOLLÁTH Gy.

[HORTOBÁGYI KÁROLY-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 947.

HUSZÁR Lajos: Attila dans la numismatique. Budapest. 1947, Magyar Numizmatikai Társulat. 40 p., ill. – rec. VAYER Lajos. = Századok, 123. 1989. 1991. 3–4. 509–510.

[JÁSZAI MARI-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 945.

[JÓZSEF ATTILA-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 945–946.

KÁLDOS István: Mit tudunk az oselláról? A velencei érmészet szépséges ritkaságai. = ÉL, 1991. 10. 3–11., ill.

[KARÁCSONY SÁNDOR-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 947–948.
KENYERES Dénes: Aradi vértanuk érmeken. = Petőfi Népe, 1992. 10. 06.
KŐHEGYI Mihály: Az erdélyi felszabadítási emlékérme. = ÉL, 1991. 8. 14.
KŐHEGYI Mihály rec. → FRESE, I. ; KOLLNIG, K.
KOLLÁR, Albin: A dunakeszi Kőrösi Csoma Sándor Általános Iskola érmei. = Az Érem, 48. 1992. 1. 31–32., ill.
The medals of the Kőrösi Csoma Sándor Primary School in Dunakeszi
KOLLNIG, Karl: Astronomen auf Münzen und Medaillen. Melsungen, 1988. 108 p., ill. – rec. HÉRI Vera, G. = NK, 90–91. 1991–92. 252.
KOLLNIG, Karl: Sternwartenmedaillen. Heidelberg, 1990. 36 p., 20 t. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 47. 1991. 2. 14.
KOMISZÁR János: Még egyszer a Hadastyán érmekről. = Az Érem, 47. 1991. 1. 19–20. Ld. még RAYMAN János Once again on the War Veteran medals
KOVÁSZNAI Viktória, L.: Borsos Miklós. Budapest. 1989, Képzőművészeti Kiadó. – rec. GOSZTONYI József. = Az Érem, 47. 1991. 1. 39. ; HÉRI Vera, G. = NK, 90–91. 1991–92. 252.
KOVÁSZNAI Viktória, L.: The eight National Biennial of medallic art at Sopron. = The medal, 1992. 20. 77–81., ill.
KOZÁRY Géza: Badacsonyi borverseny érmei. = Az Érem, 47. 1991. 2. 35–38., ill.
The medals of the Wine-competition in Badacsony
LEITNER Sándor: Kiegészítés a Hadastyán Érmekhez. = Az Érem, 47. 1991. 1. 18.
Addendum to the War Veteran medals
LEITNER Sándor: Zsolnay Vilmos a Wehrman Díj jelöltjei között. = Éremcsere-közvetítés, 1991. 1.17.
[LISZT FERENC-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 946–947.
LÖW Lipót érem. = ÉL, 1991. 6. 29.
[MAGYAR Algológiai Társaság emlékplakettje] Emlékplakett egy pécsi tudósnak. = Új Dunántúli Napló, 1992. 11. 07.
[MAGYAR] érmek Torontóban. = Új Magyarország, 1992. 08. 24.
[MAGYAR FELSŐOKTATÁSÉRT EMLÉKPLAKETT] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 947.
MAGYAR Köztársaság Emlékérem. = Petőfi Népe, 1991. 10. 22. 7.
A *MAGYAR* Numizmatikai Társulat jubileumi érmei. = ÉL, 1991. 9. 9., 4 t.
[MÁSODIK] II. János Pál pápa látogatása érméken megörökítve. = Délmagyarország, 1991. 08. 18. 4. ; Heti Magyarország, 28. 1991. 28 (1433) 5. ; Képes Újság, 1991. 07. 27. 20. ; Kész Pressz, 1992. 5. 1. ; 7. 1. ; Petőfi Népe, 1991. 07. 25.
MÉSZÁROS István: Katolikus iskolák érmei. = ÉL, 1992. 16. 8–17., ill.
MÉSZÁROS István → GOSZTONYI J.
MÉSZÁROS István rec. → EGERVÖLGYI D.
MÉSZÁROS N. Júlia: Borsos Miklós szobrászatának és Győrött látható alkotásainak helye a magyar és európai művészetben. = Arrabona, 26–30. 1991. 221–247.
res. 247.
MEZŐSI Károly Dr. érmén. = ÉL, 1992. 11. 23. ; Petőfi Népe, 1991. 11. 22.
MINDSZENTY emlékérem. = Új Ember, 1991. 03. 31. 13.
MOLNÁR László: A Magyar Köztársaság Emlékérem. = Az Érem, 47. 1991. 2. 21–22.
The Hungarian Republic Medalion
MOLNÁR Mihály: Ki volt Füsti ötvös. = Az Érem, 47. 1991. 2. 28.
Who was Füsti, the goldsmith?
A *MONARCHIA* hadgyakorlati érmei. Die Manövermedaillen der Monarchie. Budapest. 1990, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. – rec. GOEBEL, Herbert. = GN, 26. 1991. 142. 104–105. ; HÉRI Vera, G. = ÉL, 1991. 7. 27. ; PANDULA Attila. = NK, 90–91. 1991–92. 251.
„*MOZART* Bécsben". Arany és ezüst érme. = Reform, 1992. 02. 20. 17.
A *MUHI* csata évfordulóján. [Bozó Gyula érme]. = Új Magyarország, 1992. 04. 21. 5.
[MUNKÁCSY MIHÁLY-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 946.
A *MŰVELŐDÉSI* és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 945–948. ; Módosítás. = MK, 1992. 120. 4175–4176.
[A *MŰVELŐDÉS* SZOLGÁLATÁÉRT DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 948.
NAGYBÁKAY Antal Zelmos: Egy ritka jubileumi emlékérem története. = NK, 90–91. 1991–92. 228–230., ill.
Die Geschichte einer seltenen Jubiläums-Medaille
[NÉMETH LÁSZLÓ-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 947.
OBERHAMMER, Hans: Eine Medaille auf Moriz Kaposi. = MÖNG, 31. 1991. 3. 59–60., ill.
[ÖTVENHATOS] 56-os Emlékérem és Emléklap. = Délmagyarország, 1991. 10. 02. 3.
PANDULA Attila rec. → *MONARCHIA*

[PÁPALÁTOGATÁS] M.A.: Az érem két oldala. A bronz: évezredes üzenet. Aktualitás: a Székesegyház centenáriuma és a pápai látogatás. = Új Dunántúli Napló, 1991. 07. 06. 11., ill. ; A pápalátogatás érmei. = Új Dunántúli Napló, 1991. 06. 15. ill. ; ÉL, 1991. 7. 29–30., ill.

[PAULER GYULA-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 3/1992. (III.6.) MKM rendelete augusztus 20-a, az államalapító Szent István ünnepe alkalmából a művelődési és közoktatási miniszter által adományozandó kitüntető díjakról szóló 12/1991. (VIII.6.) MKM rendelet módosításáról. = MK, 1992. 24. 945.

PÁVA István: Széchenyi és Európa. = Új Dunántúli Napló, 1991. 09. 14. 11.

PÉCZELY Attila-plakett Vásárhelyen. Egy díjalapítás viszontagságai. = Reggeli Délvilág, 1991. 11.28.

[PEDAGÓGUS SZOLGÁLATI EMLÉKÉREM] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 948.

P.L.: Tíz színezüst emlékérem. = Délmagyarország, 1992. 05. 5. 1.

POLGÁR László: A magyar sport és polgári repülés érmei. Medals of the Hungarian sport and civil aviation. Budapest. 1989, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 195 p., ill. – rec. ZOMBORI Lajos. = NK, 90–91. 1991–92. 251.

[PRO CULTURA HUNGARICA emlékplakett] A művelődési és közoktatási miniszter 11/1991. (VIII.6.) MKM rendelete a „PRO CULTURA HUNGARICA" emlékplakett alapításáról. = MK, 1991. 89. 1907.

A PRO PATRIA HUNGARICA emlékplakett alapításáról. = ÉL, 1991. 10. 29. ; A külügyminiszter 2/1991. (XI.26.) KM rendelete a „Pro Patria Hungarica" emlékplakett alapításáról. = MK, 1991. 130. 2639–2640.

RAYMAN János: Az első pécsi kiállítás érmei. = Hirdető, 2. 1992. 36. 5.

RAYMAN János: Emlékérem Pécs török alóli felszabadításáról. = Húsvéti Hirdető, 2. 1992. 28. 5.

RAYMAN János: Janus Pannonius érmeken. = Hirdető [szerdai kiadás], 2. 1992. 21. ill.

RAYMAN János: Mohácsi Hadastyán Kereszt. = Az Érem, 48. 1992. 2. 32–33., ill. Ld. még KOMISZÁR János

RAYMAN János: A Pécsi Dalárda érmei. = Hirdető, 2. 1992. 57. 3., ill.

RAYMAN János: A Pécsi Dalárda 1912. évi jubileumi plakettjéről. = Új Dunántúli Napló, 1991. 08. 02. 3.,ill.

RAYMAN János: A pécsi egyetem érmeken. = Új Dunántúli Napló, 1992. 11. 17.

RAYMAN János: Szent Eligius a Sopianae-ban. = Új Dunántúli Napló, 1992. 03. 02. 3., ill.

RAYMAN János: Über eine ungarische St. Eligius-Medaille. = MT, 1991. 1.

RAYMAN János: Zsolnay Miklós plakettje. = Hirdető, 2. 1992. 38. 5., ill.

R.J.: Az amerikai lovasság megalapítójának újabb emlékérme. [Kovács Mihály]. = ÉL, 1991. 8. 30.

R.L.: Természetbarátok napja lesz Pécsett. = Új Dunántúli Napló, 1991. 08. 31. 10., ill.

ROBINSON, David: Kalman Renner. = Medaglia, 20. 1992. 27. 74–78., ill. ; The medal, 1991. 18. 67–73., ill.

SCHNEIDER, Rolf: Die Kaiserin aus dem Welfenland. Elisabeth Christine zum 300. Geburtstag. = MT, 23. 1991. 7–8. 25, 106–111., ill.

STIRLING János: Még egyszer a SATOR-formuláról. = Az Érem, 47. 1991. 1. 23–25. Ld. még: TÓTH József: A SATOR amulett. Once-again on the SATOR-formula

SÜLE Tamás: Baranya és Pécs orvostörténelme érmeken. (Baranyai Levéltári Füzetek, 138.) Pécs, 1990. 102 p., ill., 1 térkép. – rec. RÁDÓCZY Gyula. = NK, 90–91. 1991–92. 250.

SÜLE Tamás: Gondolatok az éremművészetről. = Éremcsere-közvetítés, 1992. 1. 17.

SÜLE Tamás: Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlése. = Új Dunántúli Napló, 1991. 11. 30. 6.

SÜLE Tamás: A pécsi tífuszjárvány centenáriuma. = Új Dunántúli Napló, 1991. 10. 16. 8., ill.

SÜLE Tamás: Újabb érmek Szent-Györgyi Albertről. = ÉL, 1991. 7. 19–21., ill. Ld. még Csoma Zsigmondné: Kiegészítő...

SÜLE Tamás: Új orvosi jutalomérmek. = Éremcsere-közvetítés, 1991. 1. 18., ill.

S.T.: ÁNGYÁN János (1886–1969). Pécsi utcák, híres orvosok – érmeken. = Hirdető, 2. 1992. 59. 3., ill.

S.T.: Az anyaság ábrázolása érmeken. = Hirdető, 2. 1992. 42. 5., ill.

S.T.. Csontváry az éremművészek szemével. = Hétvégi Hirdető, 2. 1992. 33. 5., ill.

S.T.: Az Erzsébet Tudományegyetem névadója érmeken. = Hirdető, 2. 1992. 54. 10., ill.

S.T.: Fodor József emlékezete érmeken. = Hirdető, 2. 1992. 26. ill.

S.T.: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek pécsi numizmatikai emlékei. = Hirdető, 2. 1992. 31. 8.

[SZACSVAY IMRE-DÍJ] A tárca nélküli miniszter 2/1992. (IV.4.) TNM rendelete a „Szacsvay Imre Díj" alapításáról. = MK, 1992. 35. 1335.

SZÉCHENYI-érem. [Széchenyi Kör és Széchenyi Társaság]. = Délmagyarország, 1990. 05. 16. 5.

[SZÉCHÉNYI Ferenc-emlékérem, Magyar Nemzeti Múzeum]. = FejérMHlap, 1991. 11. 26. ; 1991. 12. 04. ; Kurir, 1991. 11. 26. ; Hajdú-Bihari Napló, 1991. 11. 26. Magyar Nemzet, 1991.11. 25. ; 11. 27. 10. ; 1991. 11. 27. ; Népszabadság ; Népújság (Heves), (Tolna) ; Pesti Hlap, ; PMHlap, 1991. 11. 26.

[SZENT-GYÖRGYI ALBERT-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 947. ; SZENT-GYÖRGYI-érem Simon Miklós profeszornak. = Délmagyarország, 1991. 11. 20. 3., ill.

[SZINNYEI JÓZSEF-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 3/1992. (III.6.) MKM rendelete augusztus 20-a, az államalapító Szent István ünnepe alkalmából a művelődési és közoktatási miniszter által adományozandó kitüntető díjakról szóló 12/1991. (VIII.6.) MKM rendelet módosításáról. = MK, 1992. 24. 945.

SZOLLÁTH György: A Magyar Éremgyűjtők Egyesületének érmei 1984–1989. 2. Medals of the Hungarian Coin Collectors Association. Budapest. 1990, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 158 p., ill. – rec. HÉRI Vera, G. = NK, 90–91. 1991–92. 251–252.

[TÁNCSICS MIHÁLY-DÍJ] A művelődési és közoktatási miniszter 4/1992. (III.6.) MKM rendelete a művelődési és közoktatási miniszter által adományozható művészeti és oktatási szakmai díjakról. = MK, 1992. 24. 947.
TANDI Lajos: Kiderül mi van a kalap alatt. (Mózart-érem). = Délmagyarország, 1992. 05. 19. 4.
[TELCS EDE] P.Z.: Kiadnák a művész naplóját. A bajai múzeum ápolja a Telcs-hagyatékot. = Petőfi Népe, 1992. 05. 18.
T.É.: Ferences nővérek. Emlékérem a betegápoló szerzetesrend újraalapításáról. = Új Dunántúli Napló, 1991. 06. 15. ill.
T.L.: Szegedi érem és könyv Sevillában. = Délvilág, 1992. 05. 31. 7.
TÓTH Attila: Fénykeresőben. Például a szegedi szobrászok. = Szeged Magazin, 1992. 4. 14.
TÓTH József: A SATOR amulett. = Az Érem, 47. 1991. 1. 21–22. Ld. még: Stirling János The SATOR-amulet
TÓTH József – ZOMBORI Lajos: Újabb numizmatikai emlék Mechwart Andrásról. = Bányászati és Kohászati Lapok. Kohászat, 124. 1991. 2. 95.
TÓTH József → ZOMBORI Lajos
UGRIN Emese rec. → GERGELY, J.
VÁNDORGYŰLÉSI emlékérem. = Hirdető, 2. 1992. 37. 5.
VAYER Lajos rec. → HUSZÁR L.
WEHNER Tibor: The medals of Mária Lugossy. = The medal, 1992. 21. 73–75., ill.
ZÁRDAY Imre emlékérem. = Cardiologia Hungarica, 20. 1991. 4. 325., ill.
ZOMBORI Lajos – TÓTH József: A Lustig Ede-cég évfordulóérme. = Honismeret, 1990. 4. 54.
ZOMBORI Lajos – TÓTH József
ZOMBORI Lajos rec. → POLGÁR L.

X. EMLÉKPÉNZ

Egy *CSODÁLATOS* darabbal gyarapíthatja éremgyűjteményét. (Mátyás arany). = Népszabadság, 1990. 10. 12. 12.
EMLÉKPÉNZÉRMÉK a pápa látogatására. = Petőfi Népe, 1991. 07. 05.
GÁBOR Emil: Gróf Széchényi István. = Pesti Hlap, 1992.03. 11.
GEDAI István: Arany- és ezüstpénzek Károly Róbert tiszteletére. – Magyar Hlap, 1992. 04. 11. ; Esti Hlap, 1992. 04. 21.
ÍME az első 5000 forintos. = Reform, 1991. 07. 12. 15.
[KÁROLY RÓBERT] EMLÉKPÉNZ Károly Róbert tiszteletére. = A MNB 4/1992. (IV.4.) MNB hirdetménye a „Károly Róbert" emlékpénzsor kibocsátásáról. = MK, 1992. 35. 1338–1339. ; Magyar Nemzet, 1992. 04. 07. 9. ; GÁBOR Emil: Károly Róbert emlékére. = Pesti Hlap, 1. 1992. 59. 10. ; *MEGJELENT* a legújabb magyar pénzérme. [Károly Róbert 500-as]. = Magyar Hlap, 1992. 05. 09. 1.
KIRÁLYI ezüstpénzek. = Esti Hlap, 1992. 06. 10. 5.
[KÖLCSEY Ferenc születésének 200. évfordulójára vert 500 Ft-os emlékpénzről] SIMON, Joachim: Neuheiten aus CSFR und Ungarn. = SE, 45. 1991. 17. 533., ill.
[MÁSODIK] II. János Pál. = Képes Újság, 1991. 07. 27. 8.
NÁNÁSI Éva, R. : 1989–1991. évi jubileumi érmék gipsztervei. Die Gipsentwürfe der Jubiläums-Münzen der Jahre 1989–1991. = NK, 90–91. 1991–92. 205–211.
res. 211.
[PÁPALÁTOGATÁS] A Magyar Nemzeti Bank 2/1991. (MK.57.) MNB hirdetménye II. János Pál pápa magyarországi látogatása alkalmából emlékérmesor kibocsátásáról. = MK,1991. 57. 1080–1081. ; P.E.: Újra van aranypénz. Érmeözön a pápalátogatásra. = Pénz Plusz Piac, 1991. 08. 09. 2.
PÉNZÉRME a gyermekfaluért. = Délvilág, 1991. 11. 22. 12. ; Magyar Nemzet, 1991. 11. 23. 12. ; Népszabadság, 1991. 10. 04. 19., ill. ; Petőfi Népe, 1991. 11. 21.
RÁDÓCZY Gyula: Szent István emlékpénz. In: Magyar pénzügyi és tőzsdei almanach 1991. Budapest. 1991, Tas. p. 867.
SIMON, Joachim → *[KÖLCSEY]*
SZÉCHENYI István emlékpénz. = Képes Újság, 1991. 10. 26. 28., ill. ; Népszabadság, 1991. 09. 20. 17., ill. ; A MNB 3/1991. (MK.98.) MNB hirdetménye a „Széchenyi István" emlékérme kibocsátásáról. = MK, 1991. 98. 2073.
[SZENT LÁSZLÓ] GÁBOR Emil: 800 éve avatták szentté László királyt. = Pesti Hlap, 1. 1992. 94. 16. ; A MNB 5/1992. (IV.4.) MNB hirdetménye a „Szent László" emlékpénz kibocsátásáról. = MK, 1992. 35. 1339.
[TELSTAR 1] Új pénzérme. = ÉL, 1992. 16. 7., ill. ; GÁBOR Emil: Két új magyar emlékpénz. = Pesti Hlap, 1. 1992. 251. 18.
[VESZÉLYEZTETETT ÁLLATVILÁG] GÁBOR Emil: Két új magyar emlékpénz. = Pesti Hlap, 1. 1992. 251. 18.
Z.L.: La Famille de Hongrie. [a párizsi pénzverde 1 koronás ezüstpénze a Pasteur Intézet támogatására]. = Él, 1992. 15. 27., ill.

XI. KITÜNTETÉSEK, RENDJELEK, JELVÉNYEK

ÉRMEK és érdemek. [Brezsnyev kitüntetései]. = Délmagyarország, 1991. 09. 25. 10.
FARAGÓ József: Fémes jövő. = Népszabadság, 1992. 04. 30. 22.
F.B.: Szalaggal értékesebb a rendjel. Ötujjú Két Sárkány. = Magyar Nemzet, 1992. 05. 04.
HÁGEN [József]: Egy szép pécsi jelvényről. = Hirdető, 2. 1992. 29. (04.25.)
HÉRI Vera → MAKAI Á.

GÁBOR Emil: Rendjelek és kitüntetések. = Pesti Hlap, 1. 1992. 192. 21.
JELVÉNYGYŰJTÉS. A világcsúcstartó ötmillió dollárja. = Délmagyarország, 1992. 02. 21. 2.
[KÁLLAY GYŰJTEMÉNY] Nagykövetei adomány a szülővárosnak. = Esti Hlap, 1992. 09. 28.
KENYERES Dénes: Hű szolgálat, csatatéren szerzett érdemek. Knezič Károly honvédtábornok kitüntetései. = Petőfi Népe, 1991. 10. 07. 7., ill.
KENYERES Dénes: Repülő jelvények az Osztrák-Magyar Monarchiában. = Az Érem, 48. 1992. 2. 26–31., ill.
Flying badges of the Austro-Hungarian Monarchy
KISS József: Lenin-rendet, olcsón. = Déli Hlap, 1992. 08. 25.
KISVÖLCSEY Frigyes: A Schlaraffia Társaság jelvényeiről. = Az Érem, 47. 1991. 1. 14–17., ill.
On the badges of the Schlaraffia Society
KŐHEGYI Mihály: Hunfalvy Pál feljegyzése az 1848-as Magyar Katonai Érdemrend adományozásáról. = Az Érem, 48. 1992. 1. 15–17.
Pál Hunfalvy"s notes on the Military Order award of 1848
[LOSONCZI Pál kitüntetései] ... eladja államfői kitüntetéseit? = Népszava, 1991. 11. 19. ; Losonczi kincsei. Hamarosan indul a milliós szállítmány Barcsra. = Zalai Hlap, 1992. 01. 06. ; Losonczi-medáliák. = Kurir, 1991. 11. 25. ; Mi jár egy újdonsült kisnyugdíjasnak? Járadékot érő államfői rendjelek. Megtanakodják a szakértők, mennyit ér a Szomáliai Nagy Csillag és mennyit Teherán város kulcsa. = Mai Nap, 1991. 11. 23. 13., ill. ; ... visszakérte az ajándékot. = Új Magyarország, 1991. 12. 21. ; Zalai Hlap, 92. 01. 06.
(MATTHAIDESZ): Cizellált emlék. = Reform, 1991. 07. 05.
MAKAI Ágnes – HÉRI Vera: Kitüntetések. = Budapest. 1990, Zrínyi. – rec. SCHROCK, U.E.G. = GN, 26. 1991. 145. 251–252. ; ZEIDLER Sándor. = NK, 90–91. 1991–92. 253.
MÁRTON Sándor: A magyar kitüntetések viselési sorrendje 1754-től napjainkig. = Él, 1992. 15. 3–12.
MÉSZÁROS M. János: A magyar állatorvosok külföldi rendjelei és kitüntetései az elmúlt 100 év folyamán. I. = MÁL, 47. 1992. 6. 305–310., ill.
Foreign merit orders and medals conferred on Hungarian veterinarians in the last 100 years period
M.K.: Jelvényőrület. = Heti Pesti Riport, 1992. 08. 21. 37.
NYILAS Péter: Az elrejtett vitézségi kisezüst. = Délmagyarország, 1992. 03. 25. 5.
Az *ÓKÉCSKEI* dalegylet. [A dalegylet jelvénye]. =Petőfi Népe, 1992. 09. 23.
PANDULA Attila: Der königlich ungarisches St. Stephans-Orden. = ZdÖGfO, 3. 1992. 1. 4–14 ; 9. 11–12., t. 2–3.
PANDULA Attila: A magyar Corvin-lánc, a magyar Corvin-koszorú és a magyar Corvin-díszjelvény története. Die Geschichte der ungarische Corvin-Kette, des Corvin-Kranzes und der Corvin-Ehrenzeichens. = NK, 90–91. 1991–92. 171–185. res. 185.
PANDULA Attila: Mit Ordenszeichen und Auszeichnungen geschmückte Wappen im Habsburgerreich – in österreichisch-ungarischen Monarchie – im XVIII-XX. Jahrhundert. In: Genealogica et Heraldica. 19. Internationaler Kongress für genealogische und heraldische Wissenschaften. Keszthely 2.-10. 1990. Szerk.: Bertényi Iván, Czoma László. Keszthely. 1992, Festetich Kastély. p. 85–93., ill.
PANDULA Attila: Rendjelek és kitüntetések I. Falerisztika és vidéke. = Műkincsfigyelő, 1992. 11. ; II. (Mis)másolják is. = Uo. 5.
PANDULA Attila: A Svájci Gárda. = Rubicon, 2. 1991. 6. 29., ill.
PANDULA Attila: Gróf Széchenyi István – Katonaévek, kitüntetések. = Rubicon, 2. 1991. 5. 20., ill. ; uo., 2. 1991. 7. 20., ill.
PANDULA Attila: Újjászülető történelmi rendjelek és kitüntetések. = Népszabadság, 1991. 03. 21. 9.
PANDULA Attila. rec. → STEINER, J.
PRISTER, Boris: Ungarsko-hrvatski red zmaja. The Hungaro-Croatian order of the Dragon. = NumVij., 32. 1990. 103–112., ill.
RAYMAN János: A Pécsi Dalárda jelvénye. = Hirdető, 2. 1992. 55. 8., ill.
RAYMAN János: A pécsi székesegyházi énekiskola jelvénye. = Éremcsere-közvetítés, 1992. 2. 24., ill.
STEINER, Jörg C.: Orden und Ehrenzeichen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. Preiskatalog 1992/93. Wien, cop. 1991, Ed. S & H. 125 p., ill. – rec. PANDULA Attila. = Az Érem, 48. 1992. 2. 23. ; NK, 90–91. 1991–92. 252–253.
A SZTÁLIN-DÍJ sorsa. = Délmagyarország, 1992. 02. 11. 11.
TÁLAS Géza: Tervezet az 1956-os Emlékkereszt alapítására. = A Hon, 3. 1991. 2. 2.
ZEIDLER Sándor rec. → MAKAI Á.

XII. BÁRCÁK, ZSETONOK

HÁGEN József: A pécsi „baromfi tikettek". = Az Érem, 48. 1992. 2. 34–36., ill.
The poultry tokens from Pécs
HASSELMANN, Wolfgang: Berlin. Marken und Zeichen. München, 1987. 376 p., ill. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 48. 1992. 2. 8.
KŐHEGYI Mihály rec. → HASSELMANN, W.
PATÓ Zsuzsa: Egyelőre nem esik le a tantusz. [Telefonbárcák]. = Népszabadság, 1991. 02. 05. 5.
STEINHARDT László: Az ebbárca-használat kialakulása. = ÉL, 1991. 7. 8–12., ill.
STEINHARDT László: Az ebbárcák fontosabb jellemzői. = ÉL, 1991. 10. 19–23.
STEINHARDT László: A magyarországi ebbárcahasználat kezdeteiről. = Az Érem, 47. 1991. 2. 24–27., ill.

The beginning of the dogtoken use in Hungary
TÓTH József: A debreceni ÁFÉSZ zsetonok. = Az Érem, 48. 1992. 2. 37., ill.
The dividend tokens of the CO-OP in Debrecen
TÓTH József: Kiegészítések a BARNEVÁL elszámolási bárcáihoz. = ÉL, 1992. 12. 17–18. Ld. még ÉL, 1990. 4.
TÓTH József: A Miskolci Vendéglátóipari Vállalat bárcái. = Az Érem, 48. 1992. 1. 19–20., ill.
The food tokens of the Miskolc Catering Enterprise
TÓTH József – ZOMBORI Lajos: A törökszentmiklósi ÁFÉSZ osztalékbárcái. = Az Érem, 1991. 2. 32–34., ill.
TÓTH József – ZOMBORI Lajos: The numismatic relics of the Israelitic religious communities in Hungary. = The Shekel, 23. 1990. 4. 29–32.
TÓTH Károly: Jegykészlet-kiegészítő bárcák. = ÉL, 1991. 8. 16–17., ill.
ZOMBORI Lajos: A magyar bárcák osztályozása. The Classification of Hungarian Tokens, Checks and Counters. = NK, 90–91. 1991–92. 187–194., t. 8–9
ZOMBORI Lajos: A szegedi péterfillér. = Az Érem, 1991. 2. 32–34
ZOMBORI Lajos: A tahitótfalui hídvámbárca. = ÉL, 1991. 8. 15.
ZOMBORI Lajos: A Tildy Zoltán-híd vámbárcája. = ÉL, 1992. 14. 25., ill.
ZOMBORI Lajos: A városi vámbárca. = Az Érem, 1992. 1. 18.
The municipial customs pass
ZOMBORI Lajos → TÓTH József

XIII. HAMISÍTÁS

BANKJEGYET nem másol. = Petőfi Népe, 1992. 10. 03.
B.É.: Hamis dolláros, elkótyavetyélt forintok. = Magyar Nemzet, 1992. 10. 10. 3.
BOLGÁR dollárhamisítók buktak le Vásárhelyen. = Délvilág, 1991. 09. 03. 1.
FÉNYMÁSOLT hamispénz. = Népszabadság, 1991. 05. 04.
HAJBA Ferenc: Elfogták a pénzhamisítókat. = Népszabadság, 1991. 06. 06. 5.
HAJBA Ferenc: Ötezresek diplomatatáskában. = Népszabadság, 1992. 04. 07. 13.
HAMIS dollár, márka, forint. = Magyar Nemzet, 1991. 12. 30. 16.
HAMIS ezres, fedezetlen váltó. = Magyar Nemzet, 1992. 10. 02. 16.
HAMIS ezres [Kecskeméten]. = Petőfi Népe, 1992. 10. 30.
HAMIS ezres [Kunszentmiklóson]. = Petőfi Népe, 1992. 10. 03.
HAMIS márka. = Délmagyarország, 1991. 09. 11. 12.
HAMIS márkák a Cserepes soron. [Szeged]. = Délmagyarország, 1992. 08. 08. 16.
HAMIS ötezresek. = Szegedi Napló, 1991. 05. 20. 8.
HAMIS ötezresek Győrött. = Magyar Nemzet, 1991. 05. 20. 14. Népszabadság, 49. 1991. 116. 9.
HAMIS pénzecske. = Tallózó, 1991. 05. 31. 1011. ; Vasárnapi Hírek, 1991. 05. 26. 1.
HAMIS százas. Kecskeméten hamis 100 márkás tünt fel. = Petőfi Népe, 1992. 12. 05.
HAMISÍTÁSBIZTOS schillingek. = Magyar Nemzet. Melléklet, 1991. 10. 12. 9.
HELTAI Nándor: A majdnem igazi hamis pénz. = Petőfi Népe, 1991. 08. 16.
HÜLYE hamisítók. = Esti Hlap, 1992. 06. 30. 16.
JAPÁN szuper fénymásolókkal virágzik a DM-hamisítás. = Magyar Nemzet, 1992. 01. 04.
KEREKES Béla: Pénzhamisítás. Verzár Péter, a Magyar Nemzeti Bank főosztályvezetője nyilatkozik. = Kapu, 1991. 04. 04. 11–12.
LEÁNYFALUSI Károly: Másolat vagy hamisítvány? = ÉL, 1991. 7. 18.
M.B.: A hét bűnügye. Hamis bankók. = Vasárnapi Hírek, 1992. 06. 19.
MEGISMERNI a bankót? Minden ötezreshez mikroszkópot!. = Népszabadság, 1991. 05. 24. 1,5.
NEMERE-SZABÓ: Pénzhamisítók titkai. A forint utánozhatatlan. = Petőfi Népe, 1992. 09. 19. 7.
OLASZ pénzhamisítót lepleztek le Nagylakon. = Délmagyarország, 1992. 12. 17. 1.
PÉNZHAMISÍTÁS miatt ....Büntetőeljárás... = Délvilág, 1991. 09. 12. 8.
PÉNZHAMISÍTÁS Somogyban. = Délmagyarország, 1992. 01. 23. 1.
PÉNZHAMISÍTÁSÉRT három év, hat hónapi börtön. = Magyar Nemzet, 1992. 03. 29. 16.
PÉNZHAMISÍTÓ aranyműves. = Népszabadság, 1992. 04. 01. 10.
PÉNZHAMISÍTÓK, fedezeti csalások Szabolcsban. = Magyar Nemzet, 1992. 07. 31. 10.
PÉNZHAMISÍTÓK reszkessetek! = Reform, 1991. 11. 14.
PÉNZHAMÍSITÓ magyarok a Bajkálon túl. Itt a 14 soros bizonyíték. = Vasárnapi Hírek, 1991. 07. 14.
RAJZOLT pénzzel fizet a művész J.S.G.Boggs]. = Magyar Nemzet, 1991. 11. 19. 12.
R.L.L.: Hamis ezresek Zalában. = Népszabadság, 1992. 11. 26. 13.
SEBES Attila: Vigyázat, hamisítják. Jótanácsok valuta vásárlóknak. = Reform, 1991. 05. 24. 41.
SIKERES dollárvásár. = Délvilág, 1991. 09. 06. 3.
SZ.J.: Itt a hamis, hol a hamis? = Képes Újság, 1991. 07. 06. 15.
SZ.V.I.: Hamis márkák Kaposvárott. = Népszabadság, 1992. 01. 22. 11.

XIV. ÉREMLELETEK

[ANGLIA, Suffolk] A század régészeti lelete Suffolkban. = Új Magyarország, 2. 1992. 293. 16., ill.

[ANGLIA, Wicklewood] Z.L.: A XII. századi wicklewoodi lelet apropénzei. = ÉL, 1991. 10. 30.

[HORVÁTORSZÁG, Kuzmin] PRICA, Radomir: Ostava madarskih denara iz Kuzmina. The hoard of Hungarian denars from Kuzmin. = Numizmaticsar, 1990. 13. 87–91.
res. 91.

[IZRAEL, Talpia] Sz. M.: Megtalálták Kaiafás sírját. = ÉL, 1992. 13. 29.

[MAGYARORSZÁG] GARAM, Éva: Die münzdatierten Gräber der Awarenzeit. In: Awaren Forschungen. Herausgeber Falko Daim. Wien. 1992, Institut für Ur- und Frühgeschichte. p. 135–250., ill.

[MAGYARORSZÁG] GEDAI István: Otto-Adelhaid Denars and Sachsenpfennigs in Hungarian Founds. = Numismatica e antichita classiche, 20. 1991. 257–262.

[MAGYARORSZÁG] KÁLLAY Géza: Regia Civitas. = Világszövetség, 1992. 08. 05. 11.

[MAGYARORSZÁG, Bács-Kiskun megye, Kecskemét-Nyír] SZÉKELY György, V.: A kecskemét-nyíri friesachi éremlelet. Die Friesacher Münzfund in Kecskemét-Nyír. = Cumania, 13. 1992. 113–162., ill.
res. 154–155.

[MAGYARORSZÁG, Bács-Kiskun megye, Kiskunhalas] SZÉKELY György, V.: Kiskunhalas, Alsószállás. = NK, 90–91. 1991–92. 233.

[MAGYARORSZÁG, Bács-Kiskun megye, Rém] Titokzatos palack Rémen. = Petőfi Népe, 1992. 10. 14. ; Szabad Föld, 1992. 11. 03.

[MAGYARORSZÁG, Baranya megye, Baksa] KOVÁCS László: A baksai (bognári) 11. századi érmekincs. = NK, 90–91. 1991–92. 217–220.
Ungarischer Münzschatzfund von Baksa (Bognár) aus dem 11. Jahrhundert.

[MAGYARORSZÁG, Békés megye, Sarkadkeresztúr] Nagy Ágnes: Temetőkereső a legelőn. = BéMN, 1991. 08. 05.

[MAGYARORSZÁG, Borsod megye] BÍRÓNÉ SEY Katalin: Borsod megyei római éremleletek és szórványok. Römische Münzschatzfunde aus dem Komitat Borsod. = FA, 41. 1990. 61–71., ill.
res. 72.

[MAGYARORSZÁG, Csongrád megye, Csongrád] Ásatás. Újabb Árpád kori leletek. = Esti Hlap, 1991. 08. 31.

[MAGYARORSZÁG, Garabonc-Ófalu] SZŐKE Miklós Béla: Karolingerzeitliche Gräberfelder I-II von Garabonc-Ófalu. Münzen. = Antaeus, 21. 1992. 110.

[MAGYARORSZÁG, Győr-Sopron megye, Lébény] Szent István ezüstpénze. = Esti Hlap, 1992. 10. 15. ; Kisalföld, 1992. 10. 16. ; Kurir ; Népszabadság ; Új Magyarország, 1992. 12. 19

[MAGYARORSZáG, Hajdú-Bihar megye, Debrecen] KAHLER Frigyes: Tizenkét 16–18. századi pénzlelet numizmatikai értékelése. Numismatische Bewertung von zwölf Debreziner Münzfunden aus dem 16.-18. Jahrhundert. = NK, 90–91. 1991–92. 148–158.
res. 158

[MAGYARORSZÁG, Komárom megye, Esztergom] SZÉKELY György, V.: Esztergom, Irinyi u. = NK, 90–91. 1991–92. 233.

[MAGYARORSZÁG, Szolnok megye, Tiszaörs] SZÉKELY György, V.: Tiszaörs. = NK, 90–91. 1991–92. 233.

[MAGYARORSZÁG, Tolna megye, Báta] Kelta bronzpénzek. = Népújság (Tolna), 1992. 02. 18.

[MAGYARORSZÁG, Tolna megye, Nagyszékely] GAÁL Attila – TAMÁSY Gábor: Nagyszékely. = NK, 90–91. 1991–92. 233.

[MAGYARORSZÁG, Vas megye, Gór] SZÉKELY György, V.: Gór, Lenin u. = NK, 90–91. 1991–92. 233.

[MAGYARORSZÁG, Vas megye, Szombathely] Pannónia legnagyobb aranykincse. = Hírhozó, 1993. 01. 07.

TAMÁSY Gábor → MAGYARORSZÁG, Tolna megye, Nagyszékely

[NÉMETORSZÁG] KLÜSSENDORF, Niklot: Münzfundbericht des Hessischen Landesamtes für geschichtliche Landeskunde. Marburg. Nr. 6. : 1984 bis 1986. = Fundberichte aus Hessen, 26. 1986. 1991. 113. – rec.BUZA János. = NK, 90–91. 1991–92. 245.

[NÉMETORSZÁG, Deggendorf] Der Deggendorfer Münzschatz von 1633. Ein geldgeschichtliches Zeugnis des 30jährigen Krieges. Deggendorf, 1991. 74 p. – rec. BUZA János. = NK, 90–91. 1991–92. 245.

[NÉMETORSZÁG, Herborn] KLÜSSENDORF, Niklot: Der Münzschatz von Herborn zur Kipperzeit in der Grafschaft Nassau-Dillenburg. Marburg, 1989. 201 p., 20 t. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem, 47. 1991. 1. 31.

BUZA János rec. → *[NÉMETORSZÁG]* KLÜSSENDORF, N. ; *[NÉMETORSZÁG, Deggendorf]*

KŐHEGYI Mihály rec. → *[NÉMETORSZÁG, Herborn]*

[ROMÁNIA, ERDÉLY, Kolozsvár] JÓZSA T.István: Város Kolozsvár alatt. = Új Magyarország. Magazin, 1992. 11. 28. 17.

[ROMÁNIA, ERDÉLY, Magyarpécska] KŐHEGYI Mihály: Numizmatikai Hírek a Vasárnapi Újságból 1854–1855. „Magyar-Pécskán egy ókút mellett... „. = ÉL, 1992. 11. 22.

[ROMÁNIA, ERDÉLY, Szalacs (Salacea)] SZÉKELY, György V.: XVIII. századi feljegyzés egy friesachi éremleletről. Eine Aufzeichnung aus dem 18. Jahrhundert über einen Friesacher Münzfund. (Der Fund von Szalacs) = NK, 90–91. 1991–92. 105–113.
res. 113.

[SZLOVÁKIA] KRASKOVSKÁ, Ľudmila: Nálezy mincí v hroboch zo 14.-16. storocia na Slovensku. Münzfunde in Gräbern aus dem 14.-16. Jahrhundert in der Slowakei. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 211–217.
res. 217.

[SZLOVÁKIA] HUNKA, Jan: Nálezy mincí grosovej meny zo stredovekych sídliskovych aglomerácií na Slovensku. Münzfunde der Groschenwährung aus mittelalterlichen Siedlungsagglomerationen in der Slowakei. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 143–157. res. 157.

[SZLOVÁKIA, Banska Bystrica] BOVAN, Marián: Nález mincí v Banskej Bystrici. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 262–263.

[SZLOVÁKIA, Banska Bystrica] BOVAN, Marián: Nález mincí v Banskej Bystrici-Radvani. = SlovNum, 10. 1989. 1991. 260.

[SZLOVÁKIA, Banska Stiavnica] LABUDA, Jozef – HUNKA, Ján: Nález „zetónov" v Banskej Stiavnici. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 268–273.

[SZLOVÁKIA, Cakajovce] REJHOLCOVÁ, Mária: Obolus mrtvych pohrebisku v Cakajovciach. Der Totenobolus auf dem Gräberfeld in Cakajovce. = SlovNum, 10. 1989. 1991. 191–199. res. 200–201.

[SZLOVÁKIA, Hanusoviec] HÖGER, Jozef: Nález dukátu v Hanusovciach nad Topl'ou. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 258–259.

[SZLOVÁKIA, o. Kosice, Jasov] ZOZULÁKOVÁ, Katarína: Nález mincí z Jasova. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 260–262.

[SZLOVÁKIA, o. Kosice, Malá Ida] ZOZULÁKOVÁ, Katarína: Nález mincí z Malej Idy. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 259–260.

[SZLOVÁKIA, Kremnica] KRASKOVSKÁ, Ľudmila: Mince nájdené rpi búraní domu c. 405 v Kremnici. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 258.

[SZLOVÁKIA, Kremnica] KRASKOVSKÁ, Ľudmila: Nález mincí Mateja I. v Kremnici. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 257.

[SZLOVÁKIA, Malé Kosihy] HANULIAK, Milan: Mince z pohrebiska z 10.-11. storocia v Malych Kosihách. Münzen vom Gräberfeld aus dem 10.-11. Jahrhundert in Malé Kosihy. = SlovNum, 10. 1989. 1991. 203–210. res. 211–212.

[SZLOVÁKIA, Nitra] HUNKA, Jan: Hromadny nález mincí z Nitry. = SlovNum, 10. 1989. 1991. 262–263., ill.

[SZLOVÁKIA, o. Nitra] HUNKA, Jan: Nové mince z hromadného nálezu vo Vel'kom Záluzi, okres Nitra. = SlovNum, 10. 1989. 1991. 258–259.

[SZLOVÁKIA, Surany] KUJOVSKY, Rudolf – HUNKA, Ján: Hromadny nález mincí z 15. storocia zo Surian. (K problematike quartingov a Redwitzovych mincí). Münzhort aus dem 15. Jahrhunderts in Surany. Zur Problematik der Quartinge und Redwitzer Münzen. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 159–209., ill. res. 207–209.

[SZLOVÁKIA, Sered-Sintava] IZOF, Jozef – HUNKA, Ján: Tri hromadné nálezy mincí zo Serede-Sintavy. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 266–268.

[SZLOVÁKIA, Trnava] POLAKOVIC, Jaroslav: Súpis mincí v numizmatickej zbierke Západoslovenského Múzea v Trnave. Verzeichnis der Münzfunde in der numismatischen Sammlung des Westslowakischen Museums zu Trnava. = SlovNum, 10. 1989. 1991. 243–252. res. 252.

[SZLOVÁKIA, Velki Kostolian, o. Trnava] HUNKA, Ján: Hromadny nález mincí z Vel'kych Kostolian. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 263–265., ill.

[SZLOVÁKIA, Ziar nad Hronom, Hrad Sitno] TRUCHLÍK, Ján – KOLNÍKOVÁ, Éva – HUNKA, Ján: Nálezy mincí na hrade Sitno. = SlovNum, 10. 1989. 1991. 259–260.

HUNKA, Ján → *[SZLOVÁKIA, Banska Stiavnica]* ; *[SZLOVÁKIA, Surany]*; *[SZLOVÁKIA, Sered-Sintava]* ; *[SZLOVÁKIA, Ziar nad Hronom, Hrad Sitno]*

KOLNÍKOVÁ, Éva → *[SZLOVÁKIA, Ziar nad Hronom, Hrad Sitno]*

[UKRAJNA] FOMIN, Aleksey Vladimirovich – KOVÁCS László: The tenth century Máramaros county („Huszt") dirham hoard. Budapest. 1987, Magyar Numizmatikai Társulat. 80 p., 21 t. – rec. BOGYAY Thomas. = Südost-Forschungen, 49. 1990. 412.

BOGYAY, Thomas rec. → *[UKRAJNA]* FOMIN, A.

XV. NUMIZMATIKUSOK, GYŰJTŐK

[ALFÖLDI Mária] Maria R. Alföldi 65. Jahre. = NNb, 40. 1991. 7. 171–172. ; MARTIN, Peter-Hugo: Maria R.-Alföldi 65 Jahre. = MT, 23. 1991. 7–8. 35.

[ANTALL József] PERECZ László: Portrévázlat történelmi háttérrel. = Népszabadság, 1992. 04. 08.

BOTTYÁN Jánosra emlékezünk. = Reformátusok Lapja, 35. 1991. 42. 4.

[GEDAI István] MARJOS Istvánné: Visszatérés a gyökerekhez. = PMHlap, 1991. 12. 21.

[HUSZÁR Lajos] TRENCAN, Ľudovít – KAZIMÍR, Stefan: Za Univ. Prof Lajosom Huszárom. = SlovNum, 11. 1990. 1992. 2 83.

[JUNGWIRTH, Helmut] B.K.: Ehrung für Direktor Dr. Jungwirth. = MÖNG, 31. 1991. 5. 96.

KERTÉSZ Béla → TASNÁDI Géza

[KUPA Mihály, id.] SZABÓ Margit: „Féltem a fiút, de hiszek benne...". Vendégségben idős Kupa Mihálynál. = Dolgozók Lapja, 1992. 04. 04. ; Petőfi Népe, 1992. 02. 29. 10.

[MÓRA Ferenc] CSONGOR Győző: Móra neve a serlegen. A szegedi gyűjtők serlegvacsorája. = Szeged Magazin, 1992. 3. 17.

NUMIZMATIKA. Gyűjtők és befektetők. = Napi Világgazdaság, 1992. 01. 25.

[PÁL Imre] TORBÁGYI Melinda: Elhunyt Pál Imre. = ÉL, 1992. 16. 28.

TASNÁDI Géza a Kossuth-bankók gyűjteményének tulajdonosa. 4 oldalas emléklap. Benne: Kertész Béla: Numizmatikai hitvallás c. vers. Saját kiadás.
[TÓTH László] GOEBEL, Herbert: Numismatische Sommeruniversität 1991 ausgefallen. = GN, 26. 1991. 145. 247.; H.J.: Tóth László gestorben. = MÖNG, 31. 1991. 3. 60.
[WERKNER Zsigmond] BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig: Elhunyt Werkner Zsigmond. = ÉL, 1992. 16. 29.

XVI. MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK, SZERVEZETEK

ARANY FORINT ALAPÍTVÁNY. = ÉL, 1992. 12. 23–24.
BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig → [*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*]
[BELHÁZY-GYŰJTEMÉNY] GEDAI István: Magyar állásfoglalás a Belházy-pénzgyűjteménnyel kapcsolatban. = ÉL, 1991. 7. 13–14.
[BRITISH MUSEUM, Éremtár] GARAMI Erika: A British Museum éremtára. = Él, 1992. 15. 26–27.
ÉREMADOMÁNY a múzeumnak. [Kecskemét] = Petőfi Népe, 1992. 09. 07. 12.
FITZ Jenő → [*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*]
GÁBOR Emil → [*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE*]; [*MAGYAR NEMZETI BANK...*]; [*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*]
GARAMI Erika → [*BRITISH...*]
GEDAI István: „...kedves hazám részére és javára". A kolozsvári éremgyűjtemény örököseinek jogán. = Heti Magyarország, 1991. 04. 05. 26.
GEDAI István → [*BELHÁZY...*]; [*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM...*]
LEÁNYFALUSI Károly → [*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE KECSKEMÉTI CSOPORTJA*]
A MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE 1992. évi eseménynaptára. = ÉL, 1992. 11. 28–29.
A MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETÉNEK hírei. = ÉL, 1991. 6. 30–31.
[MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE ESZTERGOMI CSOPORTJA] MILAKOVSZKY János: Hírek Esztergomból. = ÉL, 1991. 7. 29.
[MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE KECSKEMÉTI CSOPORTJA] LEÁNYFALUSI Károly – NAGY Ádám: A szervezett éremgyűjtés Kecskeméten 1966–1991. Kecskemét. 1991, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete Kecskeméti Csoportja. 35 p., ill. – rec. ZOMBORI Lajos. = ÉL, 1992. 16. 21–22.
[MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE] GÁBOR Emil: A Magyar Éremgyűjtők Egyesületéről. = Pesti Hlap, 1. 1992. 36. 10.
[MAGYAR NEMZETI BANK, Éremgyűjtemény] GÁBOR Emil: Érdemes megnézni. = Pesti Hlap, 1. 1991. 263. 21.
[MAGYAR NEMZETI MÚZEUM, Éremtár] GEDAI István: A Magyar Nemzeti Múzeum éremgyűjteménye. = ÉL, 1991. 5. 3–9., ill. ; Báthory Zsigmond dukátjai. Háromszáz évig utazott Apafi pénze. = Magyar Nemzet, 1992. 08. 29. Melléklet, 4.
A *MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT* hírei. = ÉL, 1991. 6. 32.
[MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT] FITZ Jenő: A Magyar Numizmatikai Társulat 90. évfordulója. = NK, 90–91. 1991–92. 3–4.
[MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT] BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig: 90 éves a Magyar Numizmatikai Társulat. = ÉL, 1991. 9. 3–8.
[MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT] GÁBOR Emil: A Magyar Numizmatikai Társulat. = Pesti Hlap, 1. 1992. 82. 16.
[MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT] RÁDÓCZY Gyula: Társulati élet 1990/91. = NK, 90–91. 1991–92. 271–272.
[MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT] RÁDÓCZY Gyula: Visszatekintés a Társulat kilenc évtizedére. = NK, 90–91. 1991–92. 4–7. ; ÉL, 1991. 9. 10–16.
NAGY Ádám → [*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE KECSKEMÉTI CSOPORTJA*]
[ORSZÁGOS PEDAGÓGIAI KÖNYVTÁR ÉS MÚZEUM, Éremgyűjtemény] REMÉNYI Ildikó: Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum Éremgyűjteménye. = ÉL, 1991. 8. 18–19.
RÁDÓCZY Gyula → [*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*]
REMÉNYI Ildikó → [*ORSZÁGOS...*]
[SOCIETA NUMISMATICA ITALIANA] Sz. M.: 100 éves az Olasz Numizmatikai Társulat. = ÉL, 1992. 13. 29.
TÖRÖK NUMIZMATIKAI TÁRSULAT hírei. = ÉL, 1991. 8. 27.
ZSIGA Ferenc: Kié lesz a kalocsai ásvány- és éremgyűjtemény? = Petőfi Népe, 1992. 11. 27. 4.

XVII. KIÁLLÍTÁSOK, RENDEZVÉNYEK

BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig: Ünnepségsorozat a magyar Numizmatikai Társulat 90. évfordulója alkalmából. = ÉL, 1991. 10. 26–27.
BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig → NEMZETKÖZI; [*TELCS...*]
EMLÉKKIÁLLÍTÁS Bottyán János éremgyűjteményéből. = Reformátusok Lapja, 35. 1991. 41. 8. ; 42. 8.
ÉRCES lendület. A VIII. országos érembiennálé díjazottjainak kiállítása. = Magyar Nemzet, 1992. 07. 11. 11.
Az *EXPORA* készülve. Aprópénzre váltható gyűjtemény. = Déli Hlap, 1992. 10. 20.

FESTMÉNY-, numizmatikai aukciók. = Népszabadság, 1991. 09. 23. 30.
GARAMI ERIKA: A koronarendszer száz éve. [Nemzetközi szimpózium Dolna-Krupán 1992-ben]. = ÉL, 1992. 16. 27. Ld. még SZILÁGYI Mihály: Utazni jó...
GARAMI Erika: Kossuth és a pénzek. [Kossuth emlékkiállítás Monokon]. = ÉL, 1992. 16. 25.
HORNYÁK Csaba: Tokaj, 1996. Numizmatikai kiállítás. = Magyar Nemzet, 1992. 09. 24. 8.
KENESSEI András: Új aukcióstörvény kellene. Érmek, pénzek, aukciók. = Magyar Hlap, 1991. 09. 20. 16.
KŐHEGYI Mihály → [*TELCS*...]
KOLBA Judit, H.: Szent László emlékezete. Emlékkiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban. = Világszövetség, 1992. 08. 15. 13.
KÓTAI József → [*TELCS*...]
A *MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT* közgyűlése. = = ÉL, 1992. 11. 24.
NEMZETKÖZI NUMIZMATIKAI KONGRESSZUS. = ÉL, 1992. 5. 27. ; BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig: Beszámoló a XI. Nemzetközi Numizmatikai Kongresszusról. Brüsszel, 1991. szeptember 8–13. = ÉL, 1991. 10. 12–18.
NUMIZMATIKAI hírös nap, 5. = Petőfi Népe, 1991. 07. 15. ; 07. 30. ; 6. = Petőfi Népe, 1992. 07. 10. ; 07. 17. 3. ; P.S. Jubiláló numizmatikusok. = Kecskeméti Lapok, 1991. O8. O2. = ÉL, 1991. 9. 29.
[NYOLCADIK] VIII.NUMIZMATIKAI Nyári Egyetem, Esztergom. – PASKAI László: A MÉE Nyári Egyetemének zárszava. = Él, 1992. 14. 3–4. ; SZILÁGYI Mihály: A MÉE Nyári Numizmatikai Egyeteme és Vándorgyűlése. = = ÉL, 1992. 14. 27–30.; 24 óra, 1992. 08. 07.
ORSZÁGOS éremgyűjtő találkozó Székesfehérváron. = Népszava, 1992. 03. 11.
OTTOMÁN súlyok és mérlegek, Istambul. = ÉL, 1991. 9. 30.
PASKAI László → [*NYOLCADIK*]
RAYMAN János: Éremkiállítások Pécsett. = ÉL, 1992. 16. 26.
REFORMÁTUS éremművészet. Kiállítás a debreceni Kollégiumban. = Reformátusok Lapja, 35. 1991. 25. 7.
[RENDJELEK ÉS KITÜNTETÉSEK] Kiállítás nyílik a Magyar Nemzeti Múzeumban. = ÉlTud., 1991. 10. 25. ; Hajdú-Bihari Napló, 1991. 11. 26. Magyar Nemzet, 1991. 09.28. ; Uo. Melléklet, 1991. 10. 19. 5. ; Vasárnapi Hírek, 1991. 09. 29. ; Somogyi Nlap, 1991. 11. 21.
[RENESZÁNSZ PORTRÉK ÉRMEKEN] K.M.: Pénzek és portrék. = BéMK, 1991. 09. 21. ; Dunántúli Napló, 1992. 02. 27. ; ÉL, 1991. 6. 26., ill. ; Esti Hlap, 1991. 06. 29. PMHlap, 1991. 09. 02.
R.N.: Éremgyűjtők napja Pécsett. II. Melenik császár csillaga. = Új Dunántúli Napló, 3. 1992. 309. 1., ill.
STIRLING János: A pénztárca kong, a piac pang. Közeleg az aranykor? = Figyelő, 1991. 45. (11.07.)
SÜLE Tamás: Pécsi szükségpénzek kiállítása. = Új Dunántúli Napló, 1991. 02. 16. 8., ill.
[SZÉCHENYI-kiállítás] „A tett az első, a szó a második...". = ÉL, 1991. 10. 25., ill.
SZILÁGYI Mihály: I. Páneurópa Éremgyűjtő találkozó. = Él, 1992. 15. 28.
SZILÁGYI Mihály: Utazni jó... = ÉL, 1992. 16. 27–28. Ld. még GARAMI Erika: A koronarendszer...
sz.m.: Spink árverés Zürichben. = ÉL, 1992. 13. 30.
SZILÁGYI Mihály → [*NYOLCADIK*]
[TELCS-EMLÉKKIÁLLÍTÁS] A.Z.: Érmeszülinap. = Kurir, 1991. 08. 29. ; BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig: Telcs Ede éremművészete. = ÉL, 1992. 12. 24. ; KŐHEGYI Mihály: Kiállítási megnyitó beszéd a Numizmatikai Társulatban 1991. szeptember 28-án. = NK, 90–91. 1991–92. 6–7. ; KÓTAI József: Telcs Ede érmei. = Magyar Nemzet, 1992. 05. 18.
T.É.: Kelendőek a kitüntetések. Éremcsere-közvetítés a pécsi Szőlőskert vendéglőben. = Új Dunántúli Napló, 1992. 05. 25. 5., ill.
Z.L.: A MÉE közgyűlése. = ÉL, 1991. 10. 28.

XVIII. TECHNIKA, RESTAURÁLÁS

AKI keres, talál... = Délvilág, 1993. 01. 07.
Az *ÁLLAMI* Pénzverő ajánlatai. = Kész Pressz, 1992. 5. 6.
BANKJEGYKIADÓ. = Délmagyarország, 1992. 04. 16. 16.
HAMISÍTÁSGÁTLÓ másoló. = Délvilág, 1992. 10. 01.
HIDVÉGI Erzsébet, H.: A pénzek restaurálása. = ÉL, 1991. 8. 24–26. Eredeti közlemény = MNTÉ, 1978. 83–85.
KOVÁCS: Készpénz automaták a Belvárosban. = Délmagyarország, 1992. 03. 03. 4.
MODERN kincskeresők. = Békés m. Hlap ; Kisalföld, 1993. 01. 05.
PATINÁS pénzek pucolása. = Nógrád m. Hlap, 1992. 04. 25.

XIX. CÍMERTAN

GÁBOR Emil: A régi-új címer ismét megjelent. = Pesti Hlap, 1. 1992. 12. 14.
MEGSZÓLALTATJA a címereket. = Reform, 1991. 07. 12. 7.
TURUL. – rec. = ÉL, 1992. 13. 24.

XX. EGYÉB

CSABAI Károly: Feltör a forint? Ellentmondásos hazai produkció. = Magyar Nemzet. Hazai Körkép, 1991. 12. 30. 5.
DIÓSZEGHY György: „Szimbólum jelek" egy 1934-es érmén. = Heti Magyarország, 1992. 11. 20. 26.
FARKAS Csaba: Érembolt nyílt Szegeden. = Reggeli Délvilág, 1992. 09. 02. 6.
FORGÓ Mária: Az apró nem pénz? = Délvilág. Melléklet, 1991. 07. 04.
GÁBOR Emil: A budapesti hidak. = Pesti Hlap, 1. 1992. 88. 16.
GÁBOR Emil: Gondolatok a gyűjtésről. = Pesti Hlap, 1. 1992. 192. 21.
GÁBOR Emil: Pénzek és bélyegek. = Pesti Hlap, 1. 1992. 227. 21.
GEDAI István: A Magyar nemzetért és Erdélyért. = Honismeret, 1989. 4. 68–69.
GYŰJTSÉK csak nyugodtan, van elég tartalék százas. = Reform, 1992. 04. 16. 5.
HAZATÉRT Kossuth érmekkel támogatni volt bajtársait. = Reform, 1990. 05. 04. 18.
KENESSEI András: Érmek, pénzek, aukciók. = Pénz pulsz Piac, 1991. 09. 20. 16.
KUPA Mihály, id.: Értékőrző érmék világában. = Magyar Hlap, 1991. 03. 27.
MÁSFÉL tonna pénzérme Moszkvában. = Esti Hlap, 1992. 12. 24. 6.
MEGSZŰNIK a cseh korona jegyzése. = Délmagyarország, 1991. 05. 23.
MI urunk: a pénz. = Új Magyarország, 1992. 01. 02. 11.
NAGY Ádám: A gyűjtésről. = ÉL, 1992. 12. 19–21.
ÖT év múlva csak ECU-val? = Petőfi Népe„ 1992. 08. 21. 4.
PÉNZÉBEN él a nemzet. = Pesti Hlap, 1992. 03. 02. 1.
PULAI Sára: Lezárult a pénzmodell útja. Elhunyt Böle Mária. = Kecskeméti Lapok, 1990. 08. 10.
SALTZER Ernő: Pénzmérlegek és pénzsúlyok. = Az Érem, 47. 1991. 1. 26–31., ill. Coin scales and coin weights
SIMON István, Sz.: Forintos mese. = Délmagyarország, 1992. 08. 04. 12.
STIRLING János: Ásóra magyar? Denár, garas, plakett. = Figyelő, 1991. 06. 27. (Melléklet)
STIRLING JÁnos: Elérhető a teljesség? Fontos az arany-arány. = Figyelő, 1992. 4. 4.
STIRLING János: Mennyit ér? = Figyelő, 1992. 5. 5.
ÚTBAN a közös pénz felé. A Bundesbank a szívére hallgat. = Magyar Nemzet, 1991. 12. 04. 11.
VARGA: Valutázó a valutáról. = Délmagyarország, 1992. 02. 20. 10.
A *VILÁG* pénzpiaci központja. = Magyar Nemzet, 1991. 12. 02. 11.
VISSZATÉRÜNK a forinthoz-koronához. = Népszabadság, 1991. 05. 25. 5.
WC-papírpénz. = Délmagyarország, 1992. 09. 10. 12.

Baloghné Ábrányi Hedvig
Magyar Numizmatikai Társulat
1085. Budapest Csepreghy u. 4.

Társulati élet

1992

KRÓNIKA

Évi rendes közgyűlésünket február 6-án 16 órakor tartottuk a Magyar Tudományos Akadémia Felolvasótermében, amelyen Rádóczy Gyula tartott előadást „A magyar királyság pénzügyei Hunyadi Mátyás után" címmel.

Ezt követően Fitz Jenő elnök beszédében rámutatott arra, hogy a jövőben a Numizmatikai Közlönyben a legfontosabb publikációknak idegen nyelven kell megjelennie, hogy ezzel minél szélesebb körben terjeszthessük eredményeinket. Bejelentette továbbá a Társulat céljainak megvalósítása érdekében létrehozott „Arany Forint" alapítványt.

Az év folyamán 4 ízben tartottunk választmányi ülést: január 29-én, ahol többek között a „Kegyeleti Bizottság" felállítása merült fel, amelynek feladata lenne elhunyt, nagynevű numizmatikusok sírjának felkutatása és gondozása. A június 10-én megtartott választmányi ülésen felmerült a társulati helyiségek riasztó berendezéssel való felszerelésének szükségessége. A választmány döntése alapján ez meg is történt, amelynek biztonságát még fokozta a kaputelefon létesítése is. A további választmányi ülések szeptember 2-án és december 2-án voltak, amelyeken folyó ügyeket tárgyaltak meg.

Szokás szerint havonta megtartottuk előadóüléseinket, amelyek során a következő előadások hangzottak el:

február 20: *V. Székely György* „Németalföldi pénzek magyar leletekben"
március 19: *Garam Éva* „Bizánci érmekkel keltezett avarkori leletek"
április 23: *Ring Gizella* „XIX–XX. századi jelvények ikonográfiai vonatkozásai"
május 11: *G. Héri Vera* „I. (II.) Ferenc érmei"
szeptember 17: *Petrányi Gyula* „Ciprus numizmatikai szempontból"
október 22: *Redő Ferenc* „Iuno Regina verdéje: Antiochia"
november 19: *Soós Ferenc* „Patrona Hungariae a magyar pénzeken"
december 10: *Krasznai Krisztina* „Tengerentúli pénznemek kapcsolódása európai elődökhöz"

Egyéb rendezvényeink az év folyamán a következők voltak: májusban nagysikerű Telcs Ede kiállítást rendeztünk, amelyet a kerület polgármestere nyitott meg. Telcs Ede művészetét pedig Kovásznai Viktória tagtársunk méltatta. A kiállítás megrendezése Baloghné Ábrányi Hedvig könyvtárosunkat és Gosztonyi József tagtársunkat dicséri.

Ugyancsak májusban került sor Székesfehérvárott az Alba Regia Napok keretén belül az Éremgyűjtők Egyesületének helyi csoportjával közösen megrendezett, immár hagyományos numizmatikai rendezvényre is, amely jelen esetben Károly Róbert pénzverésével foglalkozott.

Szintén májusban rendeztük meg a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével közösen a szokásos Numizmatikai Nyári Egyetemet. Erre most már Esztergomban került sor és a megrendezést a Komárom–Esztergom Megyei Önkormányzat támogatta. A zárószavakat Paskai László bíboros mondta el és az okleveleket is ő osztotta ki.

A szlovák numizmatikusok október hónapban rendezték meg a Habsburg Birodalom első aranyalapú valutarendszere (a korona pénzrendszer) bevezetésének 100. évfordulójának megemlékezését a korompai kastélyban. A szimpózionon Társulatunk küldöttsége is részt vett és előadásokkal szerepelt.

Úgyszintén októberben rendezték a Tatai Éremgyűjtők a Páneurópai Éremtalálkozót, amelyen a Habsburg-ház tagjai is részt vettek. Társulatunk részéről Rádóczy Gyula tartott előadást a korona pénzrendszer történetéről.

A szokásos serlegvacsorát ezúttal anyagi okokból a társulati helyiségünkben tartottuk meg, december 17-én. Ezen Sz. Lukács János emlékezett meg Madarász Ferenc elhunyt tagtársunkról. Az új megrendezésnek minden várakozáson felüli sikere volt, ezért elhatároztuk, hogy a jövőben is így rendezzük meg a

serlegvacsoráinkat. Az ötlet és a kivitelezés Torbágyi Melinda tagtársunkat és Baloghné Ábrányi Hedvig könyvtárosunkat dicséri.

KÖNYVTÁR

Könyvtárunk állománya az év folyamán 278 egységgel gyarapodott. Ebből vásárlás 17 db, csere 68 db, ajándék 12 db, folyóirat 106 évfolyam, egyéb dokumentum 75 db. Könyvtári cserekapcsolatunk száma 85.

TAGLÉTSZÁM

Taglétszámunk az év elején 368 fő volt. Az év folyamán 31 fővel gyarapodott, illetve 55 fővel csökkent tagállományunk. A létszámcsökkenés a következőként oszlott meg: meghalt 3 fő. Név szerint Hámori Imréné, Pál Imre, dr. Táplányi Endre.

Kilépett 3 fő, törölve 49 fő. Így a taglétszámunk az év végén 344 főt jelentett.

1993

KRÓNIKA

Évi rendes közgyűlésünket március 4-én 17 órakor tartottuk a Magyar Tudományos Akadémia Dísztermében. Ezen R. Alföldi Máriát tiszteleti tagunkká választottuk és átnyújtottuk számára a Réthy László jutalomérmet. R. Alföldi Mária a tipasai kincsleletről tartotta meg előadását.

Választmányi ülést április 21-én, szeptember 15-én és december 15-én tartottunk.

A havonta megrendezett előadóüléseinken a következő előadások hangzottak el:

január 14: *Pandula Attila* „Rendjelekkel, kitüntetésekkel ékesített címerek Magyarországon"
február 18: *Torbágyi Melinda* „Karthagoi pénzverés"
március 11: *Šustek, Zbyšek* „A theresienstadti gettóban működő Zsidó Önkormányzat bank- és pénztörténete"
április 15: *Kupa Mihály* „Magyar papírpénzhamisítók"
szeptember 16: *Szemén Attila* „A selmecbányai rézpoltúrák ellenjegyeiről"
október 14: *Boga Bálint* „Tudománytörténeti és művészettörténeti személyiségek a háború utáni európai papírpénzeken"
november 11: *Takács István* „Büntetőintézeti szükségpénzek Magyarországon"
december 9: *Pandula Attila* „Falerisztikai kiállítások Ausztriában"

További rendezvényeink az év folyamán: májusban megtartottuk részint a székesfehérvári Éremgyűjtő Csoporttal a szokásos numizmatikai közös rendezvényünket, részint a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével a szokásos Numizmatikai Nyári Egyetemet Esztergomban, részint pedig szintén Esztergomban a Brnoi Moravske Múzeum ókori anyagából rendezett vándorkiállítást az esztergomi Balassa Bálint Múzeumban és ezzel kapcsolatban a „Kárpát-medence ókori pénzforgalma" címmel rendezett tudományos konferenciát, amelyen osztrák, szlovák és magyar előadók szerepeltek.

Októberben a szegedi Móra Ferenc Múzeummal, a Magyar Nemzeti Múzeummal és a MTA Régészeti Intézetével közösen rendeztük meg a „Numizmatika és a társtudományok" címmel kétnapos konferenciánkat.

A serlegvacsorát ismét a társulatban rendeztük meg, amelyen Fitz Jenő emlékezett meg Radnóti Aladár néhai tagtársunkról.

KÖNYVTÁR

Az év folyamán könyvtárunk állománya 205 tétellel gyarapodott. Ebből vétel 3, csere 48, ajándék 9, folyóirat 100 évfolyam, egyéb dokumentum 45. Cserepartnereink száma továbbra is 85.

TAGLÉTSZÁM

Taglétszámunk az év elején 344 fő volt. Az év folyamán 18 fővel gyarapodott, illetve 4 fővel csökkent tagállományunk. Meghalt dr. Antall József, dr. Borbényi Zoltán, Lukács Imre és dr. Varannai Gyula. Taglétszámunk így az év végén 358 fő.

Rádóczy Gyula
főtitkár

USA-Magyarország-Izrael

E három ország jelenti az IN-KAL Hungary tevékenységének mérföldköveit.

*Az izraeli **in-kal** kizárólagos magyarországi képviselete*

őrzés, nyugalom, biztoság

Olyan profi testőrök, vagyonőrök közreműködésével, akik a szakmai fogásokat a kungfu-világbajnoktól, harcművésztől, Robert Lyonstól tanulták.

- Vigyázunk vagyonára, értékeire és mindenekelőtt Önre.
- Kutyák is segítik fegyveres őreink munkáját.
- Ha rendész, portás kell – itt vagyunk!
- Pénzintézetek, szállodák, irodaépületek komplex biztonsági szolgálata
- Személy- és testőr szolgálat
- Rendezvényeken, tudományos üléseken, sportesemények professzionális rendezőgárdánk tökéletes biztonságot nyújt az események nyugodt lebonyolításához.
- Kíváncsi? Információra van szüksége? A törvényes lehetőségeken belül minden adatot beszerzünk.
- Tanfolyamainkon neves bűnügyi szakemberek segítségével kiképezzük vagyonőrnek, testőrnek, rendésznek.
- Tanácsot adunk bűnügyi és vagyonvédelmi kérdésekben.

Forduljon hozzánk bizalommal, ha holnaptól úgy dönt, hogy óvatosabb lesz!

IN-KAL Security
Budapest,
Erzsébet krt. 24. I. em.

Telefon: 121-4343, 267-8631

Képviselet:
Dorog,
Bécsi út 50.

USA-Magyarország-Izrael

E három ország jelenti

az IN-KAL Hungary tevékenységének mérföldkövei.

Az Izrael In-kal közvélemény-kutató vállalat

Érzés, nyugalom, biztonság

Olyan profi testőrök, vagyonőrök

kozmetikusokkal, akik a szakmai fogásokat

a kungfu-világbajnokoktól, harcművészektől,

Robert Lyonstól tanultak.

- Vigyázunk vagyonára, értékeire és mindenekelőtt Önre.
- Kutyák is segítik fegyvere és őreink munkáját.
- Ha rendész, portás kell – itt vagyunk.
- Pénzintézetek, szállodák, tőzsdepontok komplex biztonsági szolgálata
- Személy- és testőr szolgálat
- Rendezvényeken, tudományos üléseken, sportesemányeken professzionális rendezőgárdánk tökéletes biztonságot nyújt az eseményeket nyugodt lebonyolításához.
- Kíváncsi? Információra van szüksége? A Törvényes lehetőségeken belül minden adatot beszerzünk.
- Tanácsot adunk bűnügyi szakemberek segítségével kitegyezők, vagyonőrnek, testőrnek, rendőrszemélynek.
- Tanácsot adunk bűnügyi és vagyonvédelmi kérdésekben.

Forduljon hozzánk

bizalommal.

Munkatársaink nagy gondot

fogva óvatosabb lesz!

IN-KAL Security

Budapest,

Erzsébet krt. 24. I. em.

Telefon: 121-4343, 267-8634

Képviselet:

Dorog

Bécsi-út 50

Rátkay Gyula

főnökök

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE

A Társulat kiadványaiból az alábbiak vásárolhatók meg:

Numizmatikai Közlöny	1971–72	80,-Ft
	1973–74	80,-Ft
	1975–76	100,-Ft
	1977–78	150,-Ft
	1979–80	150,-Ft
	1981–82	180,-Ft
	1983–84	180,-Ft
	1985–86	180,-Ft
	1987–88	360,-Ft
	1989–90	360,-Ft
	1991–92	500,-Ft

A Numizmatikai Közlöny melléklete angol és magyar

A. V. FOMIN–KOVÁCS L.: A Máramaros megyei („Huszti") 10. századi dirhemkincs. Budapest 1987, 76 p. 21 t. 200,-Ft

A. V. FOMIN–L. KOVÁCS: The Tenth Century Máramaros County („Huszt") Dirham Hoard. Budapest 1987, 80 p. 21 t. 380,-Ft

Évkönyv	1970	30,-Ft
	1971	50,-Ft
	1972	50,-Ft
	1973	50,-Ft
	1974	50,-Ft
	1975	50,-Ft
	1976	50,-Ft
	1977	50,-Ft
	1978	50,-Ft
	1979	50,-Ft
	1980	50,-Ft
	1981/82	100,-Ft

Emlékezés a 650 éves Körmöcbányára 60,-Ft

A német nyelvű resuméket BLASCHTIK ÉVA,
a *franciát* PAP FERENC és KARCSICS MAGDA,
az *angolt* GARAMI ERIKA készítették.

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY herausgegeben von der Ungarischen Numismatischen Gesellschaft, mit der Unterstützung der Stiftung *„Arany Forint"*.

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

célja a numizmatika tudományos művelése és népszerűsítése.
A Társulat kiadványa a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A társulati tagok tagsági díja egy évre 300,-Ft, amely 1988-tól magába foglalja a két évenként megjelenő Numizmatikai Közlöny árát is.

A Numizmatikai Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, valamint tudományos kérdésekben való érdeklődések, új tagok felvételi kérelme, bármilyen a Társulattal kapcsolatos érdeklődés a Társulat címére (1445 Budapest Pf. 282) küldendő.

Tagdíjbefizetés és egyéb pénzügyekben a Társulat ügyintézője és könyvtárosa Baloghné Ábrányi Hedvig ad felvilágosítást a 1131–058 telefonszámon. Befizetési csekklap a Társulatban kapható.

A Társulat könyvtára hétfőn 16–18, szerdán 9–16 óráig és csütörtökön a hivatalos órák alatt 17,30–19,30-ig áll a tagok rendelkezésére.

A Társulat tisztségviselőit csütörtökön a hivatalos órák alatt kereshetik fel a tagtársaink hivatalos ügyeikkel.

ISBN 0230–0583

Felelős kiadó: MTA Magyar Numizmatikai Társulat
Tördelte a CompuScript KKT
Nyomta az Argumentum Kiadó Nyomdaüzeme
Felelős vezető Marinescu Miklós